

ÜGYVÉDEK a gyorsuló időben (1998 – 2015)

*Szerkesztette
Utasi Ágnes*

Ügyvédek a gyorsuló időben
(1998-2015)

Ügyvédek a gyorsuló időben
(1998-2015)

Szerkesztette: Utasi Ágnes

BELVEDERE
MERIDIONALE
SZEGED 2016

Lektorálta:

Dr Fónai Mihály

Borítóterv:

Majzik Andrea

Ügyvédek a gyorsuló időben (1998–2015)

ISBN 978-615-5372-54-4 (print)

ISBN 978-615-5372-55-1 (online, pdf)

© Ale Éva, Béki Orsolya, Császár Balázs, Csizmadia Zoltán,
Hórich Balázs, Széll Krisztián, Utasi Ágnes, szerzők, 2016

© Belvedere Meridionale, kiadó, 2016

Tartalom

Előszó	7
ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSEK	11
<i>Utasi Ágnes</i> : Változás és állandóság az ügyvédek életvitelében (1998- 2015).....	11
<i>Csizmadia Zoltán</i> : Az ügyvédek kapcsolati tőkéje	123
<i>Császár Balázs</i> : Közösségi részvétel, közéleti részvétel, politikai orientáció.....	153
<i>Császár Balázs</i> : Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei	187
EGYÉNI UTAK	227
<i>Ale Éva - Béki Orsolya</i> : Az ügyvédi hivatás mai kihívásai.....	227
Középkorú, nagyvárosi nő, két felnőtt gyerekkel (Lejegyezte: <i>Kovács Bernadett</i>)	243
Középkorú, vidéken élő férfi (Lejegyezte: <i>Ale Éva</i>)	255
Fiatal, nagyvárosi férfi (Lejegyezte: <i>Paizs Melinda</i>)	262
Középkorú, nagyvárosi nő, két felnőtt gyerekkel (Lejegyezte: <i>Lukács Gergely</i>).....	272
Középkorú, kisvárosi férfi (Lejegyezte: <i>Schaffer Vanda</i>).....	283

MÓDSZEREK ÉS ESZKÖZÖK.....	291
<i>Hörich Balázs</i> : Az online adatfelvétel módszertana.....	293
Felkérő levél	297
Ügyvédkérdőív	299
Kapcsolt adatbázis (1998-2015) leírása (Összeállította: <i>Széll Krisztián</i>)	327
Abstracts	343

ELŐSZÓ

Az ügyvédek életkörülményeit és életstílusát bemutató első kutatásunkat 1998-ban készítettük a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékén, hallgatók és oktatók együtt. A kutatás akkor önkitöltéses postai kérdőívvel történt, a címlistát az Ügyvédnapló adta. A kiküldött kérdőívekhez válaszborítékot is melléeltünk. A név és feladó nélkül az egyetem címére visszaérkezett kitöltött kérdőívek adatait rögzítve készült az akkori kutatás adatbázisa. Az utolsó éves szociológus-hallgatók ennek az adatbázisnak segítségével sajátították el a kutatási adatok makro-statisztikai feldolgozásának módját, majd a legjobbak közreműködésével publikáltuk az „Ügyvédek hivatásrendjéről” szóló könyvünket .

Egy relatíve jólétben élő középosztályi réteg életviteléről, életstílusáról az éppen akkor (újra)formálódó magyarországi középosztályok egy rétegének jellemzőiről meglehetősen részletes és fontos információt kaptunk. A rendszerváltás első évtizedének végén még sokan azt remélték, hogy a középosztályok rétegeinek szélesedésével fokozódik majd a társadalmi jólét is. Nem így történt. A kudarcnak számos oka van, kifejtésére nem vállalkozunk.

Mi az ügyvédek életére koncentrálna a kutatás kezdetén azt valószínűsítettük, hogy – hasonlóan valamennyi hivatásréteghez – az elmúlt évtizedekben növekedett a hivatásrétegbe tartozók száma, több lett az ügyvéd, ám életkörülményeik, életvitelük nagymértékben polarizálódott. A társadalom egészében pedig a középosztályok megerősödésétől várt általános jólét helyett a rétegek közötti szélsőséges egyenlőtlenség alakult.

A 2015-ben indított ügyvéd-kutatással azt kívántuk megtudni, hogy az 1998-as kutatás óta eltelt több mint másfél évtized alatt milyen válto-

zások történtek a hivatásrend munka- és életkörülményeiben, tevékenységi struktúrájában, életvitelében. Kutattuk, hogy a modernizációs- civilizációs javak bővülése, az időközben megjelent új információs technikai eszközök miként hatottak a hivatásrétegre. Újabb ügyvéd-kutatásunk kérdőívébe számos olyan kérdést helyeztünk, amelyeket másfél évtizeddel korábban is vizsgáltunk. Célunk az volt, hogy a hivatásrendről kapott új információkat, adatokat össze tudjuk hasonlítani a régiekkel, s a változásra és kontinuitásra vonatkozó következtetéseket levonjunk.

Sokat jelentett, hogy a Szegedi Tudományegyetem teoretikusan befo-gadta kutatási tervünket, hiszen a társadalomban a bizalmatlanság az elmúlt évtizedekben jelentősen fokozódott, a válaszadók hitetlenek lettek a kérdőí- ves vizsgálat anonimitását illetően. Az egyetem neve bizonyára több bizalmat váltott ki a választ adó ügyvédekből, s növelte a kérdőívet kitöltők számát.

A kutatásra anyagi támogatásunk persze nem volt, ezért az újdonság keresésén kívül kényszer is szülte az új ügyvéd-vizsgálat módszerét: Most is önkitöltéses kérdőívvel gyűjtöttünk információt. A kérdések többsége az időben eltérő felvételek adatainak összehasonlítása céljából azonos volt, ám a kérdőívet az online téren keresztül juttattuk a címzettekhez. Azokat az aktív ügyvédeket tudtuk így megszólítani, akiknek e-mail címe nyilvánosan elérhető volt az Ügyvédi Kamara honlapján. 2015 márciusában két alka- lommal juttattuk el felkérő levéllel a „világhálón” fellelt praktizáló ügyvé- dek e-mail címére a kérdőíveket, „linkeket”. Hamarosan érkeztek a részben vagy egészen kitöltött kérdőívek, de nem kevés olyan levél is, amelyikben a választ küldő az anonimitás iránti kétségére hivatkozva elutasította rész- vételét a vizsgálatban. Végül összejött az adatbázis. Köszönet azoknak, akik megbíztak bennünk. A mi törekvésünk az anonimitásra ugyan nagyban beszűkítette a reprezentációs szempontokat, hiszen a kérdőívben nem kér- hettünk sem nevet, sem nemet, sem a munkahelyi vagy lakóhelyi település nevét. Végül így 1076, az Ügyvédi Kamara nyilvános e-mail címlistájának arányaihoz igazított, területi arányokat követő súlyozott reprezentatív min- tához, adatbázishoz jutottunk.

Immár az 1998-as és a 2015-ös vizsgálatból összefésült egyesített adat- bázist is felhasználva tudtuk leírni ebben a könyvben tapasztalatunkat az

ügyvédek életfeltételeiben és életvitelében bekövetkezett változásokról. Képet tudtunk alkotni a hivatásréteg mai összetételéről, életviteléről, munkájáról és kapcsolatairól, s a másfél évtized alatt beállt változások trendjéről, irányáról. A kérdőíves objektív statisztikai mutatókat kiegészítettük néhány mélyinterjúval is, vagyis a hivatásrend életvitelére utaló néhány szubjektív gondolattal is.

Elsősorban azon ügyvédek segítségét köszönjük, akik válaszaikkal segítették kutatásunkat. Nélkülük valóban nem született volna meg kötetünk.

Tisztelettel nyújtjuk át a könyvet mindazoknak, akik érdeklődnek egy középosztályi hivatásréteg, az ügyvédek társadalmi összetételének alakulása, életfeltételei, munkája és életvitele iránt.

Utasi Ágnes
a kutatás vezetője,
a kötet szerkesztője

A KUTATÓCSOPORT

Utasi Ágnes kutatásvezető

Kutatók:

Ale Éva: szociológus

Béki Orsolya: szociológus

Csáki Dóra: szociológus

Császár Balázs: PhD-hallgató, szociológus

Csizmadia Zoltán: PhD, szociológus

Hörich Balázs: szociológus- informatikus

Kalocsai Janka: PhD-hallgató, szociológus

Szelezsán Annamária: szociológus-jogász

Széll Krisztián: PhD-hallgató, szociológus

Az „Ügyvédek hivatásrendje” c. kurzus 2015/2016 I. félévi szociológus-hallgatói - SZTE

Boldog Anna Fanni

Farle Ádám

Fekete Rebeka Fanni

Heidl Sára

Horváth Andrea

Kovács Bernadett

Lukács Gergely

Paizs Melinda Adrienn

Schaffer Vanda

Varga Dóra

Utasi Ágnes

VÁLTOZÁS ÉS ÁLLANDÓSÁG AZ ÜGYVÉDEK ÉLETVITELÉBEN (1998- 2015)

A KÖZÉPOSZTÁLY TAGOLÓDÁSA ÉS AZ ÜGYVÉDEK HIVATÁSRÉTEGE

A középosztályi hivatásrétegek

A magyarországi újkapitalizmus kezdetén a politikai-hatalmi erők ismétlődően visszatérő jelszava volt az erős középosztály megeremtésének célja. Úgy gondolták, hogy a széles és jómódú középosztály majd felemeli az alsó osztályokat is. Miközben kutatni kezdtük a formálódó középosztályok sajátosságait, életstílusainak, életvitelének jellemzőit¹, a nemzetközi és hazai szociológia arra a konklúzióra jutott, hogy a modern fogyasztói társadalmakban megszűntek/megszűnőben vannak az osztályok, nem léteznek mint tudati, cselekvési konglomerátumok, következésképpen nincsenek középosztályok sem. Helyette a fogyasztási preferenciák rétegezik a társadalmakat. (Scott, J., 1982, 1997, Beck, U. 1983, Hradil, S., 1992.)² A terjedő új elméletek szerint a mai modern fogyasztói társadalmakban „eltűnőben

1 „A rendszerváltás hatása a középrétegek szociális összetételére”. TO 19342. sz. és „Középrétegek és polgárosodó csoportok” . 647.sz. OTKA kutatás (1989-2002)

2 Scott, John (1997) *Corporate business and capitalist classes*. Oxford University Press, Oxford. Scott, John. (1982): *The Upper Classes: Property and Privilege in Britain*. Macmillan Pub Ltd, 1982. Beck, Ulrich (1983):. *Jenseits von Klasse und Stand. Soziale Ungleichheiten, Sonderband 2* (1983): 35-74. Hradil, Stefan. (1992) *Alte Begriffe und neue Strukturen Die Milieu-, Subkultur-und Lebensstilforschung der 80er Jahre. Zwischen Bewußtsein und Sein*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1992. 15-55. Beck, U. (1983).

vannak az osztályok”, csak középrétegek vannak amelyek nem rendelkeznek közös akarattal, tudattal, közös érdekekkel, csupán egymáshoz hasonló fogyasztási vágyakkal, fogyasztási preferenciákkal. Ezáltal nem képesek gazdasági-politikai érdekeiket közösen artikulálni és érvényesíteni sem.

A középrétegek és polgárosodó csoportok formálódását feltárni szándékozó kutatásunk hipotézisében – az akkor terjedő nemzetközi szociológiai kutatások hatására – úgy gondoltuk, hogy a társadalom középső szegmense ugyan valóban nem rendelkezik egységes osztálytudattal, közös fellépéssel, ám a középrétegek tagjai mégis egymáshoz hasonló, másoktól sok tekintetben különböző értékek, fogyasztási preferenciák szerint igyekeznek formálni életüket. Vagyis elfogadtuk, hogy a hagyományos osztályelméletek szerinti középosztályok ugyan nincsenek, s különösen nincs egységes középosztály (ha egyáltalán valaha is volt?), ám a magyarországi újkapitalizmus megjelenését követően új hierarchia alakul, újra-formálódnak, alakulnak az egymáshoz hasonló életvitellel, preferenciákkal élő és fogyasztó (közép)rétegek.

A több mint két évtizeddel ezelőtti középosztályi kutatásunk a társadalom azon rétegeit, társadalmi konglomerátumait kívánta feltárni, amelyek tagjai – Weber, M. rendi rétegződésének elveit követve – egymáshoz *hasonló életvitel szerint élnek*, hasonlóképpen szervezik életüket, hasonló társadalmi presztízs birtokosai, körön belül házasodnak és barátkoznak, hasonló megélhetési módokat követnek (Weber, M. 1987: 307). A társadalom középső szegmensében ennek a feltételezésnek nyomán azokat a rétegeket kerestük, amelyek a rendszerváltást követő, meglehetősen forráshiányos társadalomban is relatív anyagi biztonságban, relatív jómódban élhettek. A népesség átlagához képest magasabb műveltség, kurrens képzettség, tudás birtokában a munkaerőpiacon piacképesek voltak, javaik birtokában véleményüket szabadon artikulálhatták, adott társadalmi keretek között – amennyiben akartak–, individuumok lehettek. Megállapítottuk, hogy a jelzett paraméterekkel rendelkező társadalmi szegmensbe elsősorban azok kerültek, akik nem végeztek nehéz fizikai munkát, többnyire diplomával, professzióval rendelkeztek, akik a társadalom tagjainak védelmét, jogi biztonságát, egész-

ségét, művelődését formálták, védtek, irányították, vagy a társadalom számára más fontos humán tevékenységet végeztek (Utasi, 1995).

Az ügyvédek hivatásrétegének polarizálódása

A fenti paraméterekkel maradéktalanul rendelkeztek az ügyvédek, ezért a rendszerváltást követően az újkapitalizmussal formálódó középrétegek életvitelét kutatva az *ügyvédek hivatás-rétegére fókuszáltunk*, akik az 1990-es évek végén a népesség átlagánál magasabb jövedelemmel, ennek nyomán igényesebb materiális és immateriális szükségletekkel és fogyasztási preferenciákkal szervezhették életüket. (Weber, M., 1987:373, Parsons, 1939)³ Az ügyvédi hivatásréteg számára kedvező gazdasági alapon alakult sajátos életvitelük, választott életstílusaik. Az életvitel- jellemzők között a weberi rendi életvitelre jellemző paraméterek mellett felleltük azoknak az életstílus-mintáknak is számos elemét, amelyeket a két világháború közötti szociológiai irodalom a középosztályi értékpreferenciák és szükségletek szerint élők életviteléhez kötött (Buday D., 1916, Weiss I., 1930, Erdei F.,1980, Hanák P. 1980., Angelusz et al, 1977, Gyáni G- Kövér Gy., 1998).⁴

Ma az ügyvédeket a társadalom olyan professzionális rétegének tekintjük, akik másfél évtizeddel ezelőtt is a társadalom legtöbb diplomás rétegéhez képest magasabb társadalmi presztízst élvezhettek⁵, fokozott piacképességük miatt sok más rétegekhez képest szabadabban vállalhatták a lemaradók, elsettek védelmét, a szakmai körön belül pedig az egymás kölcsönös érdekeit

---

3 Parsons, Talcott. (1939) „The professions and social structure.” *Social forces* 17.4 (1939): 457-467. Weber, M. (1987): Rendek és osztályok In: Gazdaság és Társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 303-310.

4 Buday D.(1916): Magyarország honorácior osztályai. *Budapesti Szemle*, Weiss I.(é.n.): A mai magyar társadalom. A felső négyezer. Budapest, *Magyar Szemle*, Erdei F(1976): A magyar társadalom a két világháború között. *Valóság*. Hanák P.(1984):Polgári lakáskultúra a nagyvárosi Budapesten. In: *Életmód, modellek és minták. Tömegkommunikációs Kutatóközpont*. Gyáni, G- Kövér, Gy.(1998):. Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris,

5 2015-ös ügyvéd-vizsgálatunkban hét diplomás hivatást értékelve a válaszadók önmagukat az orvosok után a második helyre sorolták.

védő szolidaritást (Angelusz et al, 1977)⁶. Sokat megtudtunk az ügyvédi hivatást gyakorlók származási összetételéről, társadalmi eredetének jellemzőiről, mindennapi életviteléről. (Róbert, P.-Sági, M.-Utasi Á.-Kovach, I. 1995, Utasi,Á. 1999, Utasi, Á., 2000)⁷ Ennek ellenére, több mint másfél évtizeddel később, 2015-ben érdekesnek ígérkezett ismét megvizsgálni ennek a profesz-zionális társadalmi rétegnek összetételét, társadalmi presztízsének alakulását, változását, a mai hatalmi struktúrában elfoglalt helyét, életvitel-mintáit.

A 2015-ben készített új ügyvéd-vizsgálat azzal a hipotézissel indult, hogy az ügyvédi professziót követők túlnyomó többsége most, évekkel a vál-ság és a nagyarányú privatizáció után is relatív jólétben él, szaktudása révén képes a népesség átlagához viszonyítva jobblétet, nagyobb szabadságot, au-tonómiát biztosítani önmaga és családja számára, fogyasztási preferenciáit az alacsonyabb társadalmi státuszú rétegekhez, a társadalom többségéhez képest ma is szabadabb választás irányíthatja. *Az ügyvédeket olyan társadalmi rétegek tekinthetjük, akiknek munkája, anyagi biztonsága, életvitel-e a társada-lom más rétegeinek túlnyomó többsége számára ma is többnyire vágyott minta.*

Ugyanakkor a mindennapi tapasztalatok nyomán azt is valószínűsítet-tük, hogy az elmúlt két évtizedben a piacgazdasággal végbement társadalmi polarizációs tendenciák hatottak és hatnak a diplomások életfeltételeire, a hasonló végzettséggel rendelkezők között is nagy különbségeket generálnak, ezzel együtt differenciálódott, polarizálódott az ügyvédek hivatásrendjének életvitel-e és életstílusa is. Körükben – csakúgy, mint a legtöbb diplomás rétegben –, kialakult egy jelentős anyagi javakra, jövedelemre és hatalomra, kiemelkedő presztízsre szert tett, internacionális szakmai – gazdasági kap-csolatokkal vagyónát másokhoz képest kiugró mértékben növelő szűk felső réteg, miközben – más diplomás középrétegekhez, hivatásrendekhez hason-lóan – a munkaerőpiac átalakulásával, az egyetemi jogászképzés expanzió-

6 Angelusz et al (1977) A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja (Kutatási beszámoló). Szociológiai füzetek. Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya

7 Róbert,P.-Sági,M.-Utasi Á.-Kovach I. (1995): A középosztályok nyomában. MTA Politikai Tudományok Intézete, Utasi Á (1999)(szerk.): Az ügyvédek hivatásrendje. Új Mandátum Utasi Á. (2000): Középosztály-Kapcsolatok. Új Mandátum, Budapest

jával, a hivatásréteg számszerűen növekedett. Szélesebb lett körükben is a nehezebben élő, a hivatásrend más tagjaihoz képest kevesebb megbízáshoz, s így gyérebb jövedelemhez jutó ügyvédek aránya. Vagyis kutatási hipotézisünk szerint a mai ügyvédek körében fokozódott a belső differenciálódás, és nyomában a rétegek közötti életvitel-egyenlőtlenség a legjobban élő, kereső, és hozzájuk képest jelentősen lemaradó ügyvédek életfeltételei és ennek hatására életvitelük közötti távolság.

Tanulmányunk az életfeltételekben, a fogyasztási preferenciákban bekövetkezett átalakulást kívánja bemutatni. Keresi, hogy miként változott közel két évtized alatt az ügyvédek társadalmi és származási összetétele, s hogyan éli meg a hivatásrend a társadalomban lezajlott és folyamatban lévő változásokat.

Hivatás és/vagy foglalkozás

Sajátos ellentmondás, hogy miközben a magas presztízsű középosztályi hivatásokhoz a környezet elvárta/elvárja az exkluzív fogyasztást, ehhez elengedhetetlen az átlagosnál magasabb jövedelem, az anyagi biztonság, eközben hajdan a hivatás fogalmához dominánsan olyan segítő humán tevékenységek kapcsolódtak, amelyek végzéséhez nem kötődött szorosan és elsődlegesen anyagi érdek. S valóban, a *hivatáshoz köthető humán segítő tevékenységet a hivatás képviselői belső késztetéssel abban az esetben is elvégezték/ elvégzik, ha végül is nem kaptak/kapnak érte pénzbeli ellenszolgáltatást. Csak azért, mert a tevékenységet küldetésnek érzik, mert erre a hivatás-tevékenységre felelősek, mert abban személyiségük kiteljesedik.* (Somfai, B. 1989).⁸ Hagyományosan ez az attitűd jellemzi egyebek mellett az orvosok, papok, tanárok, tanítók, nővérek és több más foglalkozás nagy arányának tevékenységét csakúgy, mint a jogot, törvényességet védő, igazságért hivatással tevékenykedő szakembereket, köztük az ügyvédek is (Somfai, B. 1989).⁹

8 <http://web.295.ca/gondolkodo/talalkozo/irasok/SomfaiHU89.html>

9 Régen az angol ügyvédek nem fogadtak el semmit klienseiktől. Azok a tiszteltdíjat titkárnak adták át, aki az ügyvéd kabátja alá rejtett tarsolyba tette azt, ügyelve arra, hogy gazdája ne lássa meg mennyi pénzt kapott. (Somfai, B. előadás, 1989)

A hajdani hivatásrendi középosztályok tagjai többnyire képesek voltak valóban vállalni a teljes ellenszolgáltatás nélküli tevékenységet, hiszen általában örökölt családi vagyonnal (is) – Magyarországon elsősorban (nemesi) földbirtokkal – rendelkeztek. Nem úgy a modern ipari társadalmakban, ahol is az új-középosztály képviselőinek vagyonát – örökölt materiális fedezet hiányában – döntően csak a diploma és/vagy szaktudás jelenti (Mills, C. V. (1951) Wright, E. O. (1985) Boltanski, J (1987), Utasi, Á. (1995)).¹⁰

A modern ipari társadalmakban ma a hivatásrend tagjai többnyire már nem rendelkeznek számottevő örökölt vagyonnal, többségük „újközéposztályi”. (Mills, C. V., 1951), vagyis alapvetően tudás-tőkéből él, s döntően nem örökölt, hanem hivatásútja során szerzett materiális vagyona lehet. A hivatások végzőit ezért a munka ellenértékéért és a magas presztízshöz elvárt fogyasztás biztosítása érdekében is, többnyire az adott társadalomban átlagosnál magasabb javadalmazásban részesítik a társadalmak. Ez a javadalmazás persze korántsem mindig, s nem csak pénzbeli, a társadalom tagjai kiegészítik azt presztízsjavakkal, ajándékokkal, a magas tiszteletet, megbecsülést kifejező metakommunikációs javakkal, eszközökkel. Az ilyen társadalmi „elszámolás” a mai modern társadalmak többségében fellelhető, noha meglehetősen különböző mértékben (Léderer, P. 1977, Fónai et al, 2014).¹¹

A magas presztízshöz és javadalmazáshoz nem csak kiemelkedő fogyasztást, de erkölcsös életet is elvár a társadalom. A presztízsz szó eredeti jelentése varázslat, káprázat (francia). Azokat a hivatásokat, foglalkozásokat tekintik a társadalmak magas presztízszűnek, amelyekhez a környező közösségek tagjainak tudatában hozzákapcsolódik a tekintély, tisztelet, erkölcs is. Az ilyen foglalkozást végzőknek – személyes tulajdonságaiktól, érdemeiktől függetlenül – a

---

10 Mills, C. W. (1951): *White Collar: The American Middle Classes* New York, Oxford University Press, Wright, E. O. (1985): *Classes*. New York. VERSO Boltanski, J. (1987): *The Making of a Class* Cadres in French Society. Cambridge University Press Utasi Á. (1995): Középosztályi életformák és életstílusok reprodukciója és új elemei. In Róbert-Sági-Kovach-Utasi (1995): *A középosztályok nyomában*. Budapest, MTA PTI.

11 Léderer könyvében (1977) számos ország kutatóinak empirikus presztízsvizsgálatát összegyűjtötte. A vizsgálatok többsége megállapította, hogy a foglalkozások presztízsrangsora az ipari fejlettség hasonló szintjén álló országokban megegyezik vagy hasonló.

társadalom megelőlegezi a magas megbecsülést. A presztízst vizsgáló nagyszámú nemzetközi kutatás szinte mindegyike abból indul ki, hogy a *legfontosabb presztízsképző tényező a magas fokú specializált tudás (professzió), képzettség és a közjóért érzett tevékenység és felelősség vállalása* (Bendix, R.-S.M. Lipset (1953))¹².

A szociológia hivatások és foglalkozások különbségének kutatására fókuszáló kutatásaiban legáltalánosabb az interakcionista és strukturalista megközelítés. Az *interakcionista* irányzat szerint társas interakció jön létre a hivatását végző személy és kliense(i) között, s az interakcióval alakuló szerepkapcsolatok, szerepkészletek biztosítják a felek eredményes együttműködését (Hughes, E.C., 1963.)¹³. Az együttműködés során a hivatását végző személy szolgáltatást nyújt, ismereteket, információkat továbbít kliensének, aki ezért ellenszolgáltatást ad, fizetségben részesíti a hivatás képviselőjét.

A *strukturalista szemlélet* a hivatások végzőit különböző társadalmi feladatokat ellátó társadalmi, foglalkozási rétegnek tekinti, amelynek tagjai olyan feladatokat látnak el, amelyek a társadalmi közösség és a közjó számára nélkülözhetetlenek. A strukturalisták szerint a hivatások végzői egymáshoz hasonló státusszal, értékrenddel, értékpreferenciákkal élnek, szakmai közösséget alkotnak. Hasonló hatalmuk, társadalmi elismertségük és presztízsiük elsősorban a képzés során elsajátított és folyamatosan fejlesztett szakmai tudásból ered. (Parsons, T. 1939, Fónai. M. 2014)¹⁴.

Hans Raj Chopra (1995)¹⁵ a hivatások jellemző jegyeit Durkheim, E.(1975)¹⁶ Parsons, T. (1939, 1968), Barber (1963)¹⁷ és mások írásai nyo-

---

12 Bendix, R. - S. M. Lipset (eds.) (1953): *Class, Status and Power. A Reader in Social Stratification*. Glencoe, Illinois: The Free Press, 1953 Léderer, P. (szerk.) (1977): *A foglalkozások presztízse*. Gondolat Kiadó, Budapest

13 Hughes, Everett C.(1963) *Professions. Daedalus* (1963): 655-668.

14 Parsons, Talcott.(1939): *The professions and social structure. Social forces* 17/4 456-467. Fónai Mihály (2014) *Joghallgatók –honnan jönnek és hová tartanak*. Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar DELA Könyvkiadó Kft..

15 Hans Raj Chopra (1995): *A könyvtáros hivatás Magyarországon*. Könyvtári Figyelő 1995. 2. sz. 292-295. p.

16 Durkheim, Emile (2013) *Professional ethics and civic morals*. Routledge, 2013.

17 Barber, Bernard.(1963) *Some problems in the sociology of the professions. Daedalus* (1963): 669-688.

mán összegyűjtötte, s tizenkét pontba szedte. A szakirodalmi munkák szerinte a hivatások általános jellemzői: (1) a specializált ismeretek és készségek (2), a szakmai ismeretek folyamatos korszerűsítése, (3) az intellektuális tevékenységek végzése, (4) a tevékenység társadalmi szükségessége és haszna, (5) inkább a közösség szolgálata, mint személyes nyereség, (6) a közösségtől eredő elismerés és magas társadalmi státusz, (7) sajátos terminológia használata, (8) összetartó, altruista filozófiát valló szakmai szervezet, (9) a hivatást űzők állandóságából eredő stabilitás, (10) a hivatás képviselőinek etikai kódexe, (11) a szakma autonómiája, (12) a hivatást képviselők szakmai tekintélye.

A hivatások felsorolt jellemzői, paraméterei az ügyvédi hivatásrend kutatása számára is meglehetősen jól rendszerezik az „ideál-tipikus” sajátosságokat. Mi úgy véljük, hogy a magas presztízssű hivatásokkal szemben támasztott követelmények, jellemzők különböző társadalmi-történelmi körülmények hatására, különböző időkben eltérő mértékben hangsúlyozódnak, realizálódnak. Ennek nyomán a hivatáshoz kapcsolódó „varázslat” néha erősebb, máskor gyengébb, különböző mértékben képes „elképráztatni” a társadalmi környezet tagjait, eltérő mértékben képes elismerést kivívni a társadalmi környezet tagjaiból.

A hivatás-presztízss társadalom-történelmi változásai nyomon követhetők az ügyvédi hivatás magyarországi közelmúltjának történetében is. Az ügyvédek javadalmazása, presztízse és reprodukciója Magyarországon az elmúlt évszázadokban különbségeket, de kontinuum elemeket egyaránt mutat. A kiegyezés utáni, majd a két világháború közötti *történelmi középosztály* nagy aránya az elszegényedett nemesek köréből került ki. A nemesek utódai a család elszegényedése, a föld elvesztése után sem vállaltak vállalkozói vagy fizikai jellegű szakmai munkát és kööttségeket, igyekeztek megszerezni az „úrinak” tekintett állami pozíciókkal járó javadalmazásokat. Az általuk preferált foglalkozási területek az állami tisztviselő karban betöltött hivatások voltak. Ennek érdekében az elszegényedett nemesek fiú-gyermekeinek jelentős aránya jogot végzett. Igyekeztek

a közigazgatásban relatíve kényelmes állást és némi jövedelmet találni a még megmaradt, kicsinyre olvadt földbirtok jövedelme (esetenként adóssága) mellé, s amíg lehetett, tartózkodtak a nyílt elszámolással járó interperszonális piaci viszonyokkal történő munkavállalástól, a szabad szellemi foglalkozásoktól, helyette az állami szférát preferálták. (Erdei, F. 1976, Angelusz et al, 1977)¹⁸. Azt is mondhatnánk, hogy *sajátos álszemérmességgel őrizték a hivatási tevékenység „ingyenességének, önkéntességének látszatát”, tartózkodtak a piaci viszonyokhoz kötődő face to face elszámolástól, az egyéni megbízással járó, ám jelentősen magasabb jövedelmet biztosító szabad szellemi, honorácior tevékenységektől*. Helyette az „úríságot” és a kevés pénzből is elegáns életvitelt, a hivatás önzetlenségének, ingyenességének látszatát biztosító állami, városházi, községközi pozíciókat keresték. Jól élni és fogyasztani azonban az ügyvédi hivatás birtokában is elsősorban azok a csoportok tudtak, akik nem városházi irodákban, kényelemben élték életüket, hanem az ügyfelekkel történő nyílt elszámolással járó piaci viszonyok között, a megrendelők idejéhez, az ügyek sürgősségéhez igazodva rendhagyó időbeosztással gyakorolták hivatásukat. Ezt pedig elsősorban nem a némi földdel is rendelkező nemesek sarjai vállalták, hanem elsősorban a nem magyar gyökerekkel rendelkezők, vagy szegény sorból felemelkedett új-középosztályiak, akik földdel nem rendelkeztek/ nem rendelkezettek, tehát kizárólag hivatásuk, ügyvédi munkájuk révén juthattak jövedelemforráshoz.

Az ügyvédek tudása és praxisa iránti kereslet változása

Erdei Ferenc, Buday Dezső, Weiss István, Szekfű Gyula, Márai Sándor és mások a két világháború közötti időszakra vonatkozóan sokoldalúan elemezték a magyar középosztályi rétegek életvitelét, különösképpen az elszegényedett nemesek, a dzsentrí „cifra nyomorúságát”. Foglalkoztak a jogot végzett városházi, megyeházi tisztviselőkkel és a kialakított

¹⁸ Erdei F. (1976): A magyar társadalom a két világháború között. Valóság 4. Angelusz et al (1977) A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja (Kutatási beszámoló). Szociológiai füzetek. Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya

honoráriumért dolgozó, szabad polgári rétegekkel, önálló ügyvédekkel egyaránt.

Mind az ügyvédek, mind a jogot végzett tisztviselők többsége a II. világháború után azonban a diktatúra kiépülésével párhuzamosan hamarosan munkanélkülivé vált. Vagy azért, mert munkájukkal kötődtek a korábbi államhatalomhoz, a korábbi rendszer jogrendjéhez, emiatt az új jogi-politikai struktúrában megbízhatatlannak minősítették őket, vagy tradicionális középosztályi-polgári származásuk miatt családjukat megbélyegezték, kitelepítették, végül is sokan diplomájukkal fizikai munkára kényszerültek. Az ügyvédi hivatás presztízse ekkor (átmenetileg) szükségképpen csökkent (Heinz,E. 1961 Romsics,I. 2001.)¹⁹

Az államosítást követően a magánjavak eltitkolásának kényszerével ritkultak a „piaci” üzleteket bonyolító megbízások is. Az ügyek és ügyfelek száma az államosítás következtében és a jog csökevényes működése miatt is redukált volt. Az ügyvédi középosztály számos tagja elsősorban országon belüli migrációra kényszerült, elhagyta korábbi lakóhelyét (Utasi, Á.- A. Gergely A.- Becskeházi, A. 1996).²⁰

Az előzővel ellentétes folyamat játszódott le a rendszerváltást követő privatizációs bumm és a kárpótlások idején. Az 1990-es évek végéig nagyon rövid idő alatt számos új piaci lehetőséghez jutottak az ügyvédek. A magánvagyon kumulálásának új lehetőségei fellendítették a jogi hivatáshoz fűződő megbízásokat. Az 1998-ban készült korábbi ügyvédvizsgálatunk éppen ebben a dinamikusan változó, alakuló időszakban találta az ügyvédeket. Ennek a vizsgálatnak mintáját 1998-ban az „Ügyvédnapló” címjegyzékéből választottuk. Ez a könyv mintegy 7000 ügyvédet regisztrált. Közülük minden második címére küldtünk kérdőívet, s önkéntessel név nélkül, anonim módon közel ötödük vissza is juttatta a Szegedi Tudományegyetem Szocio-

---

19 Ervin, Heinz.(1961) Néhány adat a budapesti ügyvédekről. *Demográfia* 4.2 /1961. Romsics, Ignác (2001). *Magyarország története a XX. században*. Osiris, 2001.

20 Utasi,Á- A. Gergely A.- Becskeházi A (1996): *Kisvárosi elit*. MTA Politikai Tudományok Intézete.

lógia Tanszékére azt. A kitöltött kérdőívek információanyaga segítségével vázoltuk az ügyvédek hivatásrétegének akkori életét, életfeltételeinek, életvitelének és választott életstílusaiknak domináns területeit.

2015 elején, több mint másfél évtized múltán, a gyökeres társadalmi-gazdasági változások után azt feltételeztük, hogy mára megváltozott az ügyvédek rétegének belső összetétele, valamelyest életvitel, értékpreferenciái és presztízse is. Ennek a változásnak feltérképezése motiválta új kutatásunkat, amikor ez év elején előkészítettük kérdőívünket, amelyet már a modern technikai civilizációs eszközöket, új kutatási módszereket felhasználva nem postai úton, hanem online kérdőívvel, az Ügyvédi Kamara honlapján található e-mail címekre küldtük ki. Mintegy 9000 ügyvéd címét tudtuk volna itt elérni, számosan azonban nem rendelkeztek érvényes e-mail címmel. Volt, aki csak részben töltötte ki a kérdőívet, ezért esett ki a mintából. Végül is súlyozás után, kitöltve 1276 érvényes kérdőív került az adatbázisba. Míg az 1998-as minta esetében az Ügyvédnapló által regisztrált teljes populációra jellemző *megyei és nemek szerinti* arányokat alapul véve súlyoztunk, s ezáltal válhatott országosan reprezentatívvá a beérkezett adatbázis (N= 1293), addig 2015-ben a fokozott anonimitás érdekében csak *a nyilvános e-mail jegyzék megyei eloszlását követve súlyozhattunk*. Ez utóbbi esetben *megyék szerint súlyozott* reprezentatív mintához jutottunk (N=1076) (Hörich Balázs, 2016).

AZ ÜGYVÉDEK DEMOGRÁFIAI ÖSSZETÉTELE

A hivatásrend nagyvárosi koncentrációja

A két időpontban készült mintát összehasonlítva, 2015-re *jelentős a nagyvárosok felé irányuló koncentráció és migráció*. Mára leginkább *a budapestiek aránya növekedett*, miközben a kisebb lélekszámú településeken élő ügyvédek arányában a korábbi vizsgálathoz képest jelentős csökkenés található. A nagyvárosi munkalehetőség kedvezőbb esélyét jelzi, hogy *ma az ügyvédek háromnegyede él a fővárosban és/vagy nagyvárosokban, a korábbi kétharmaddal szemben. (1998-ban 69,7%-uk, 2015-ben 75%-uk)*

A nagyvárosi koncentráció folyamatát még inkább jelzi az, hogy *Budapesten és/vagy valamelyik megyeszékhelyen csak az ügyvédek nem egészen fele született, vagyis több mint fele migrációval került valamelyik megyeszékhelyre vagy a fővárosba*. A fővárosban születettek túlnyomó része persze ragaszkodik munkahelyként is születési helyéhez, ezért a fővárosi immobilok aránya nem tér el jelentősen a jelenlegi és a korábbi mintában. *A nagyvárosok megtartó ereje és vonzereje kétségtelenül erős*. Míg *a nagyvárosban születettek többsége* aktív korában is kötődik születési helyéhez, *a kisebb lélekszámú településeken születettek többsége* ügyvédként már valamelyik nagyvárosban, illetve a fővárosban él.

A községekből és kisvárosból származók jogi diplomához, majd ügyvédi hivatáshoz jutásának csökkenő esélyére, s e jelenség mögött *a településtípusok közötti növekvő egyenlőtlenségre utal az, hogy a 2015-ös mintába tartozók között a fővárosban és/vagy nagyvárosokban érettségizettek magasabb aránnyal jutottak be jogi egyetemre, s válhattak ügyvéddé, mint a másfél évtizeddel korábbiak mintájából*. A két mintát összehasonlítva közel kétharmad-

ról háromnegyedre emelkedett (1998: 61,8%, 2015-ben 73,4%) a nagyvárosokban – megyei jogú városban vagy fővárosban – érettségizett ügyvédek aránya. A jelenség *a településtípusok különbségének társadalmi egyenlőtlenéget fokozó tendenciáját jelzi, s ennek nyomán a két vizsgálatot összehasonlítva a területi különbségek hatására növekvő társadalmi esélyegyenlőtlenéget feltételezünk.*

A falvakban, kisvárosokban született fiataloknak – amennyiben egyetemi tanulmányokat végeznek, terveznek –, többnyire szükségszerűen is el kell hagyniuk szülőhelyüket. Ha az ügyvédi hivatás praxisának esélye, jövedelmezősége és feltételrendszere a kis településeken hasonló lenne a nagyvárosokéhoz, a diploma megszerzése után bizonyára többen visszaköltöznenek szülőhelyükre. Ezt azonban a diplomához kötött hivatások túlnyomó többségénél nem találjuk, tehát a településtípusok által alakított esélyegyenlőtlenégek konstans marad, vagy inkább fokozódik.

A nem, életkor és családi állapot

A megyei-területi elven alapuló reprezentációs szelekció és súlyozás a nem, életkor és családi állapot tekintetében is szignifikáns összefüggést mutattak a két mintát összehasonlítva.²¹

A 2015-ös mintában a korábbihoz képest növekedett az ügyvédnők aránya. Az 1998-as mintának alig több mint harmada (38,9%-a) volt nő, ma közel fele (45,6%). Természetesen az ügyvédnők aránya – elsősorban a jogi egyetemekről kikerülő nagyszámú nőhallgatóval – a jövőben minden bizonnyal tovább emelkedik.

A vizsgálat időpontjának megfelelően az idő múlását követve változott a mintába került ügyvédek születési évének átlaga. *Az 1998-as mintába kerültek születésének átlag éve 1950 volt, a több mint másfél évtizeddel későbbi*

21 A két minta között a település jellege szerinti szignifikancia értéke (gamma.001, Spearman .001), nemek közötti értékek (Gamma .001, Spearman .001), életkor szerinti értékek (Gamma .003, Spearman .003, Pearsons R .002)

mintában a születési év átlaga 1966 lett. Az egyes mintákban a születési évet jelző átlagok tehát a hivatásrend évenkénti változását jelzik. Az adatbázisok követik a hivatás-réteg életkori cserélődésének fokozatos és természetes folyamatait.

A családi állapot szerinti struktúra minden európai társadalomban jelentősen változott az utóbbi két évtizedben. A változás általános tendenciája tetten érhető az ügyvédek mintájában is: Nőtt az egyedülállók aránya, csökkent a házasságban élőké. Az ügyvédek 1998-as mintájában még a túlnyomó többség házastárral élt (71,7%), arányuk 2015-re tíz százalékkal csökkent. (60,7%) A házastárral élők arányának csökkenése azonban így is valamelyest mérsékeltebb, mint az országos népességen belül. Vagyis az ügyvédek házassági értékpreferenciái is láthatóan lazultak, ám ez a folyamat körükben lassabban megy végbe, mint a társadalom egészében (Spéder Zs. 2010, Utasi Á. 2010).²²

2015-re az országos és nemzetközi trenddel megegyezően a 35 év alatti ügyvédek részmintájában is emelkedett az állandó párkapcsolat nélkül élő nőtlenek/hajadonok aránya (1998=15,9%, 2015= 21,8%). A domináns okok ismereteseek: a szélesedő egyetemi végzettséggel és a társadalom etikai normájának, főleg a házasság nélküli együttélés társadalmi elfogadásának elterjedésével kitolódott a házasságkötés átlagéletkora. Ezzel a folyamattal párhuzamosan azonban nem elsősorban a „zinglik” aránya nőtt, hanem jelentősen emelkedett az élettárral élő nőtlenek/hajadonok aránya (1998=13%, 2015=33%).

Szembetűnő az ügyvédnők és férfiak eltérő esélye a párkapcsolati létformára. Mindkét vizsgálati időpontban a férfi ügyvédek körében húsz százalé-

²² A high-tech vállalkozók magyarországi vizsgálata, s a nagyvállalkozók körében végzett vizsgálatunk azt jelezte, hogy a gazdasági elit és a jómódú vállalkozók körében alacsonyabb a válások aránya, mint a társadalom egészében. Az okokat keresve azt találtuk, hogy a jólét javainak „megosztása” hátrányos lenne a gazdag vállalkozók és utódaik számára: Utasi, Á. (2010): Attitudes towards high-tech entrepreneurs and company heads in Hungary. In: Malach-Pines and A. Özbilling, M. F. (eds.): Handbook of Research and High-Technology Entrepreneurs. Cheltenham, UK –Northampton, MA, Edward Elgar 157-178.p. Spéder, Zsolt, et al.(2010) A párkapcsolatok formaváltozása-átmenetek és/vagy stabilitás= Changing partnership forms-transitions and/or stability.” OTKA Kutatási Jelentések| OTKA Research Reports (2010).

kal magasabb a házasságban élők aránya, mint az ügyvédnők részmintájában. Ezzel összefüggésben az állandó partnerkapcsolat nélkül élő ügyvédnők aránya mindkét mintában több mint háromszorosa az állandó partnerkapcsolat nélküli férfiakénak (1998-ban a nőtlen ügyvédek 2,7%-ával szemben a hajadonok aránya 8,7% volt. 2015-ben a nőtlenek 5,7%-ával szemben a hajadon ügyvédnők aránya 14,3%).

Az állandó partnerkapcsolat nélküli egyedülállók arányát növelik az *elvált egyedül állók is, akiknek aránya az ügyvédnők részmintájában ugyancsak háromszorosa annak, amit az ügyvéd férfiak részmintájában találunk (1998-ban a férfiak mintájának 4,4%-a, a női ügyvédek részmintájának 13,1%-a volt elvált egyedülálló. 2015-ben az egyedülálló elvált férfiak 4,0%-ával szemben az egyedülálló elvált nők aránya 11 %.)* Meg kell jegyezni, hogy a kicsiny csökkenés itt abból adódik, hogy elváltak értelemszerűen csak azok lehetnek, akik valaha házások voltak. Miután csökkent a házasságkötéssel együtt élők aránya, szükségképpen az elváltaké is (Tóth O., 1999).²³

2015-re az ügyvédnők fokozódó emancipációja az életvitel számos dimenziójában mérhető: nagyobb eséllyel jutottak be jogi egyetemre, nagyobb arányban kerültek a hivatásrétegbe, ám az emancipációs sikerekért magánéletükben veszteséget kellett elszenvedniük, amennyiben sokkal kisebb arányuknak van állandó párkapcsolata, nagyobb arányuk marad egyedül válás után (gyakran gyermekével), mint az ügyvédi hivatást végző férfi- társaik közül.

---

23 Tóth Olga (1999) „Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban”. In: (1999) Pongnáz Tiborné-Tóth István György: Szerepváltozások. TÁRKI-Szociális és Családügyi Minisztérium (1999).

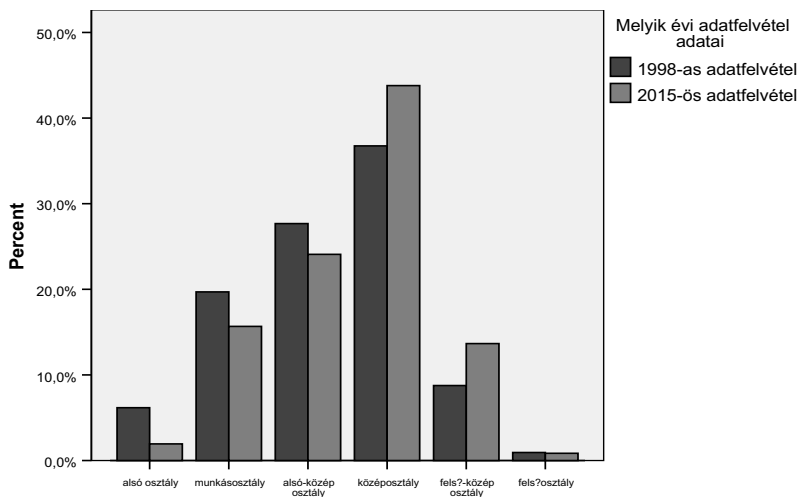
A SZÁRMAZÁSI CSALÁD HELYE A TÁRSADALMI HIERARCHIÁBAN

A származási család szubjektív besorolása

A mintába kerültek túlnyomó többsége mindkét mintában *szüleit az alsótól a felső-osztályig terjedő ötfokú skálán szubjektív identitással, besorolással a középosztály valamelyik rétegébe tartozónak tekintette.* Az ügyvédek hivatás-rétegébe tartozók többsége középosztályi gyermekkori életfeltételek és élet-körülmények között nevelkedve a népesség átlagánál műveltebb családban szocializálódtak. *Az 1998-as mintában a válaszadók még szüleik kissé alacsonyabb arányát sorolták középosztályinak, de már akkor is háromnegyedük szerint (tizennégy éves korukban) a szülői család a középosztályba, pontosabban annak valamelyik rétegébe tartozott.*

A legalább középosztályinak identifikált szülői családok aránya a 2015-ös mintában a korábbiakhoz képest még tovább emelkedett: már a minta hatoda kivételével a közép-vagy felsőosztály valamelyik rétegébe tartozónak sorolták a válaszadók a gyermekkori családot. Az emelkedő szülői státusz-identitást megerősíti az is, hogy a középosztályi szegmensben belül kétszeres lett a szüleit felső-középosztályinak tekintő ügyvédek aránya. Vagyis a szülők státusza a válaszadók tizennégy éves korára vonatkozó szubjektív megítélés és besorolás szerint az 1998-as felvétel mintájához képest 2015-ben jelentősen emelkedett. *A mai ügyvédek szubjektív megítélésük szerint tehát a társadalom átlagához képest magasabb státuszú családokban szocializálódtak, mint a korábbi felvétel mintájába tartozók.*

*A szülői család életforma-csoportjai a válaszadók besorolása szerint (%)
(1998 és 2015)*

Mintánkénti esetszám: (1998-as minta esetszáma N=1293, 2015-ös minta esetszáma N= 1076)

A származási státusz-emelkedésnek azonban szükségszerű következménye az, hogy a középrétegeknél alacsonyabb rétegekbe születettek számára szűkült a jogásszá és ügyvéddé válás esélye. A jogra aspirálók közül tehát az elmúlt évtizedekben az egyetemi tanulmányok lehetőségéből hipotézisünk szerint és a minta tanúsága szerint szükségképpen többen maradtak ki olyanok, akik a középosztályi rétegek alatti, fizikai munkát végző szülői családokban szocializálódtak. Eredményként a minta összetétele szerint csökkent a státusz-mobilitással ügyvéddé válás esélye.

A szülők iskolázottsága

A társadalom iskolázottságának általános expanziójával a két vizsgálati időpont között törvényszerűen is *emelkedett a szülői generációk átlagos isko-*

lai végzettsége az ügyvédi hivatást végzők szüleinél is (Róbert, P. 2002).²⁴ A 2015-ös mintába tartozók körében már az ügyvédek jelentősen kisebb aránya született legfeljebb nyolcosztályos iskolai végzettséggel rendelkező apától (6,9%), mint másfél évtizeddel korábban (16,9%). Az iskolázottsági hierarchia felső pólusán azonban 2015-re csak alig emelkedett a diplomás apák aránya (1998-as mintában 50,3% volt, 2015-ös mintában 56,3%).

A szülők általános iskolázottságának emelkedését a vizsgált populáció esetében nem csak a társadalomra jellemző iskolázottsági expanzió eredményezte, hanem az is, hogy a piaccgazdaság megindulását követően, a szülők körében a munkanélküliség megjelenésével, s a képzés piacosításával, fizetössé válásával az alacsonyan képzett, alacsony jövedelmű családokban szocializálódó fiatalok jogi diplomához jutásának esélye csökkent, helyet adva a magas végzettségű családokból származók esélyének. Igaz, hogy ez a tendencia a mai ügyvédek korosztályainál, akik életkoruk átlaga szerint a nyolcvanas években kerültek be egyetemre, még kisebb mértékben jelentkezett, mint a legfiatalabbak részmintájában, de a tendencia a piaccgazdaság kezdetével-terjedésével, a társadalmi egyenlőtlenségek fokozódásával már jelentkezett (Andorka, R, 1995.)²⁵

Az apákéhoz képest mindkét mintában, illetve vizsgálati időpontban kétszeres az alacsony, legfeljebb nyolcosztályos végzettséggel rendelkező anyák aránya (1989= apák 16,9%-a, anyák 34%-a, 2015-ös mintában apák 6,9%-a, anyák 14,6%-a). Kétségtelenül az iskolázottság általános emelkedésének trendjére, expanziójára az anyák/nők esetében is utalnak az adatok, hiszen másfél évtized múltán felére csökkent a legfeljebb nyolc osztállyal rendelkezők aránya mind az apák, mind az anyák esetében. Az alacsony végzettségű szülők részmintájában azonban a különmemű szülők iskolázottsága közötti távolság, a nők változatlan lemaradása a férjükhöz képest konstans maradt.

---

24 Róbert Péter:(2002):Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra. TÁRKI tanulmányok.

25 Andorka,R. (1995): A magyar társadalom, a múlt öröksége, a rendszerváltozás problémái és a lehetséges jövőbeli fejlődés 2005-ig. Valóság, 2-3. 1995

Ugyanakkor *a diplomás anyák aránya jelentősen emelkedett, s ezen a póluson az anyák és apák iskolázottsága közötti egyenlőtlenség, távolság csökkent.* (A korábbi vizsgálatban még az anyák negyedének volt főiskolai vagy egyetemi diplomája (24,8%), a másfél évtizeddel későbbi populációban már a diplomás anyától származók aránya majdnem megkétszereződött (41,4%). A diplomás anyák arányának emelkedése tehát dinamikusabb volt az elmúlt évtizedekben, mint *a diplomás apáké.* Az adat igen jelentős az iskolázottság és a jövőbeni emancipáció aspektusából. Amennyiben a trend folytatódik, a közeljövőben nem csak a felsőoktatásban fog növekedni a nőhallgatók aránya, de a szülők körében is meghaladja az anyák végzettsége az apák végzettségét.

Az iskolázottsági, s ezzel együtt a származási család műveltségi környezetének emelkedése szembeűnő, ám *az anyák átlagos iskolai végzettsége még 2015-ben is elmarad az apákéhoz képest.* Emellett a felbomlott házasságba, párkapcsolatba születettek többsége az anya háztartásában nevelkedik. Ezáltal az ügyvédek jelentős aránya ma még inkább az alacsonyabb iskolai végzettséggel, alacsonyabb műveltséggel is rendelkező szülő háztartásában szocializálódott.

A két szülő iskolai végzettsége között magas korrelációt találtunk, vagyis szoros a szülők iskolázottsága közötti műveltségi és státusz-hasonlóság (Spearman corr. 0.599**). A képzett szülő nagy eséllyel magas végzettségű házastársat, partnert választott, és fordítva. *Amennyiben mindkét szülő vállalja a nevelés feladatait, optimális esetben kettőzve jelentkezhet a szülők iskolázottságából eredő pozitív, vagy alacsony végzettségű szülők esetén negatív műveltségi családi minta hatása.*

A szülők foglalkozási státusza

A két felvétel között eltelt másfél évtized során *emelkedett a szülők –, elsősorban az anyák – munkapiaci aktivitása.* A 2015-ös mintába tartozók szülői családjában *az anyák sokkal magasabb aránya végzett már kereső munkát, mint a másfél évtizeddel korábbiiban.* A kereső munkát végző anyák túlnyomó többsége

mindkét időben alkalmazott volt (66%-ról 79%-ra emelkedett), ám a saját vállalkozásban dolgozó anyák aránya is emelkedett a két felvétel között.

2015-re kissé emelkedett a mintába került ügyvédek körében az apák munkapiaci aktivitásának mértéke is. Alkalmazottként teljes munkaidőben dolgozó apák aránya 2015-re ugyan a korábbiról néhány százalékkal csökkent, ám a gazdasági-politikai piaci változásoknak megfelelően a magánvállalkozó apák aránya megkétszereződött (a korábbi 8,7%-ról 16,4%-ra emelkedett). Mind az apák, mind az anyák által közvetített vállalkozói attitűd – különösen a 2015-ös mintába tartozóknál hatással lehetett az ügyvéd-utód felnőttkori polgári vállalkozói attitűdjére. (Vaskovics L., 2000)²⁶

A szülők munka-aktivitásának növekedése azt is valószínűsíti, hogy egyetemi tanulmányokat, diplomát mához közeledve egyre inkább a szülők erőfeszítése, gyakran a kétkeresős család áldozatvállalása árán lehet szerezni.

Nagy hasonlóságot, időbeli kontinuitást mutat az ügyvédek két mintájában az apák foglalkozási státuszának, presztízsenek összetétele. Ugyanazon foglalkozási státusz-körből származott az ügyvédek túlnyomó többsége mindkét mintában: Szellemi tevékenységet végző munkaköri kategóriába sorolta apját a válaszadók közel háromnegyede, mindkét időben készült minta alanyai pontosan ugyanolyan arányban (71,6%). A szolgáltató és kereskedő apák aránya megkétszereződött (2,9%-ról 7,8%-ra), ám még így is relatíve alacsony maradt, miközben a többi foglalkozási kategória elenyésző arányt képvisel a szellemi és vezető, valamint a szolgáltatói kategóriákhoz képest.

A hagyományos történelmi középosztályok tagjai – a szociológiai szakirodalom szerint – a népesség átlagához képest nagyobb biztonságban, jólétben éltek, műveltebbek, képzetebbek voltak. Nem végeztek nehéz fizikai munkát (Buday, D.,1916.)²⁷ A két vizsgált mintában az apák műveltsége és foglal-

²⁶ Vaskovics, L. (2000): A társadalmi modernizáció és a munkamegosztás a partnerkapcsolatokban és a családban. Összehasonlító vizsgálat. In *Törések és kötések a magyar társadalomban 2000*: 287-303.

²⁷ Buday D.(1916): Magyarország honorácior osztályai. Budapesti Szemle

kozási státusza arra utal, hogy az ügyvédek többsége az iménti definíció szerint ma is a középosztályok valamelyik rétegéből származik.

Nem rendelkezünk a gyermekkorra vonatkozóan (sem) jövedelmi adatokkal, emiatt a népességi átlagnál magasabb „jóléti biztonság” középosztályi paraméterét jelző szocializációs környezetről sincs információnk, arról csak az életvitel néhány vizsgált területéből következtethetünk. *A szülők foglalkozási és iskolázottsági adatai azonban másfél évtized távlatában is a származási státusz, s így a reprodukció középosztályi dominanciáját jelzi. A származási státusz-kör középosztályi állandóságából is az alacsonyabb státusz-rétegekből származók ügyvéddé válásának szűk esélyére következtetünk.*

A rokoni kör státusz-homogenitása

A mintába került ügyvédek számára szakmai kapcsolati tőkét jelenthet, ha családjukban van vagy volt *jogot végzett családtag, rokon (nagyszülő, apa, anya, más rokon)*. A 2015-ös mintában jogász, ügyvéd, bíró a válaszadók több mint harmadának rokonságában volt/van (39%-ában). Nincs szembetűnő különbség az ilyen „kvázi szakmai dinasztíák” arányában az ügyvédnők és férfi ügyvédek között.

A nagyszülők magas iskolai végzettsége, s a többgenerációs értelmiségi származás is jelentős kulturális és szakmai nyereség lehet. Az iskolázottsági expanziót jelzi, hogy az apai nagyapák körében – a másfél évtizeddel korábbi mintához képest – jelentősen emelkedett az érettségizett, és/vagy diplomás nagyapák aránya (1998=31,7%, 2015= 55,1%). *Vagyis az utóbbi felvétel mintájában már a nagyapák több mint fele is legalább érettségizett, a hagyományos szociológiai terminológia szerint legalább (alsó-)középosztályi műveltséggel rendelkezett, tehát (apai ágon) ők már „második generációs középosztályiak”.* A származási család műveltsége, az elődök iskolázottsága és foglalkozási státusza az utóbbi felvétel mintája szerint már nagyobb munitiót jelentett a jogi diploma és az ügyvédi hivatás elérésére, mint korábban.

A több gyereket nevelő családokban általában kisebb a gyerekek diplomához jutásának esélye, mint kevesebb gyerek esetén. Az 1998-as minta negyedének nem volt testvére (25,8%), a 2015-ös mintának kisebb aránya: a válaszadók ötöde nőtt fel testvér nélkül (19,3%). Az ügyvédek testvéreinek befejezett legmagasabb iskolai végzettsége azt a nem meglepő eredményt mutatta, hogy *minél kevesebb gyerek élt a származási családban, annál nagyobb eséllyel váltak diplomássá a mintába került ügyvédek testvérei (is). Az iskolázottság expanzióját követte emellett a testvérek végzettsége is, hiszen az első testvéreknek az 1998-as mintában 43,8%-a vált diplomássá, 2015-ben már több mint fele 54,7%.*

A testvérek számának további növekedésével csökkent a diplomás testvérek aránya. Természetesen amennyiben részletesebb elemzéssel összevetnénk a gyermekek számát jelző adatokat a szülők foglalkozási státuszával, iskolai végzettségével és gyermekeik iskolai végzettségével, pontosabb következtetésre, összefüggésre jutnánk. Az ügyvédek jobb módú, magas státuszú szülei, akiknek több gyermeke van, minden bizonnyal nagyobb eséllyel juttatják több gyereküket is diplomához, mint az alacsony státuszúak. Ehhez azonban a kutatás nem rendelkezik kellő információval és elemszámmal. *Az átlagos gyerekszám szerinti primer statisztika egyértelműen azt jelzi, hogy minél kevesebb gyerek élt az ügyvéd származási családjában, annál nagyobb eséllyel váltak testvérei is diplomássá. A testvérszám és az (ügyvédi) diploma között tehát fordított összefüggést jelzett mindkét minta.*

Kulturális gyökerek, etnikai - nemzetiségi identitás

A nagyipari fejlődéssel járó urbanizáció hatására – elsősorban a kiegyezés utáni időktől – az ipari és szellemi tevékenységet végző népesség elsősorban a nagyvárosokban, ipartelepeken koncentrálódott. A középosztályok kiemelkedő aránya származott nagyvárosi és/vagy a fővárosi lakosság köréből. Az ipari fejlődést katalizáló nagyvárosi szakképzett és diplomás népesség jelentős arányát a kiegyezés után fellendülő kapitalizálódás idején

a befektetők a környező országok képzett szakemberei közül verbuválták. Budapest nagyvárosi fejlődéséhez jelentős számú szlovák szakmunkást hoztak, s az iparosodás és kereskedelem felvirágzását a különböző történelmi időkben nagymértékben fellendítette a Magyarországra került nagyszámú német és zsidó lakosság. (Hanák P.,1985, Kövér Gy.- Gyáni G., 1995 , Vörös K.,1979)²⁸

A betelepülők/betelepítettek többsége – a földvásárlás-tulajdonlás lehetőségének hiánya miatt – eleve kevésbé kötődött/kötődhetett agrártevékenységhez, inkább magasabb szakmai képzettsége, kereskedelmi tapasztalata, iskolázottsága okán nyert befogadást. A betelepülők aztán gyermekeiket is igyekeztek iskoláztatni, városi szakmákra, mesterségekre taníttatni, sokan diplomához juttatni, középosztályi erényekkel felvértezni. A hajdani középosztályok nemzetiségi – etnikai összetétele nyomán feltételeztük, hogy a mai diplomás leszármazottaik – így az ügyvédek számottevő aránya is – a magyar mellett más nemzetiségi-etnikai származást, identitást is örökölt.

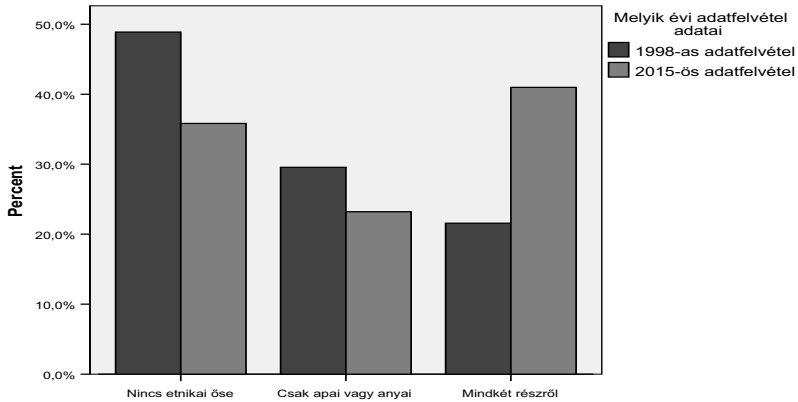
Az apai és anyai családra egyaránt kérdezve azt jelzik a kutatási adatok, hogy 2015-re az ügyvédek 1998-as mintájához képest növekedett azok aránya, akik származási családjuk legalább egyik ágáról említettek a magyaron kívül másik etnikumhoz, nemzetiséghez (is) tartozó „öst” (1998-ban= 51,1%, 2015-ben 64,2 %). Vagyis az eltelt másfél évtized alatt statisztikailag emelkedett azok aránya, akik nem csak magyar leszármazást tartanak számon a szülői család valamelyik ágáról. E szerint talán fokozódott az ügyvédek multikulturális összetétele, származása, a többféle nemzetiségi-etnikai származást őrzők aránya. Ugyanakkor az eltelt idő rövidsége miatt inkább valószínűsíthető az, hogy az arányemelkedést alapvetően a többes identitás növekvő mértékű társadalmi elfogadása, ennek hatására annak felvállalása idézte elő. Végül is az ügyvédek mintájának 1998-ban is kicsit több mint fele,

---

28 Mészáros Árpád (1999) :A népesség etnikai összetételének számbavételi lehetőségei. *Demográfia* 42.1-2 (1999): 7-13. Hanák , P. (1985). A másokról alkotott kép. *Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében) Századok* 119 (1985): 5-6. Kövér, Gy.- Gyáni G.: (1995) *Magyarország társadalomtörténete..* Nemzeti Tankönyvkiadó, Vörös Károly (1979). Budapest legnagyobb adófizetői 1873-1917. *Akadémiai Kiadó. Budapest*

2015-ben pedig már közel kétharmada nem csak magyar kulturális gyökereket őrzött.

A minták százalékos megoszlása a szülők etnikai eredete szerint (1998 és 2015)

A 2015-ös felvétel alapján azt is megállapíthattuk, hogy milyen etnikai-nemzetiségi gyökereket jegyeznek a legnagyobb arányban Magyarországon a mai aktív üggyédek. Azonosnak tekintettük, akár az apai, akár az anyai családból említettek nem csak magyar nemzeti-etnikai származást. Közel minden harmadik üggyvéd szülői családjában ma apai és/ vagy anyai ágról jelezték a német eredetet (32,6%). Szlovák és a mintába tartozók hatodának családjában (16,3%) fordul elő, a válaszadók tizede zsidó gyökereket említett (10,2%). Széles arányt jelez az „egyéb” kategória, amely többféle –, a kérdőívben nem felsorolt – nemzetiségi/etnikai eredetet jelent (28,3%). A környező országokból származó még a horvát (6,1%) és szerb (5,4%) eredetet említők aránya is.²⁹

29 Meg kell jegyezni, hogy több válasz volt lehetséges erre a kérdésre, tehát a válaszadók egy része többféle etnikai-nemzetiségi eredetet is számon tarthat, őrzi multikulturális eredetét

A származási család vallási- kulturális hagyományai

A származási kulturális eredet, szocializációs környezet különböző lehet a szerint is, hogy az ügyvédet születéskor *milyen vallásba jegyeztették be* szülei. Az eltérő vallású szülők különböző értékpreferenciákat hagyományozhattak. Az 1998-as mintába tartozó ügyvédeknel *a vallásba be nem jegyzettek aránya* még relatíve *alacsony volt* (7,2%), hasonlóan az egész népességre vonatkozó országosan reprezentatív felvételek adataihoz.³⁰ Arányok szerint *a három kiemelkedő vallás az ügyvédek mintájában – csakúgy, mint az országos reprezentatív mintákban –, a római katolikus (64,6%), a református (18,3%) és evangélikus (5,5%).*

A 2015-ös mintában is a korábbi három vallás található a legmagasabb aránnyal, ám az 1998-as vizsgálathoz képest a bejegyzettek aránya mindhárom vallásban csökkent (római katolikus 64%-ról 57,8%-ra, református 18,3%-ról 15,6%-ra, evangélikus 55,5%-ról 3,8%-ra) . Ennek hatására – a szekularizációs tendenciát, illetve az intézményes vallások kötelekeinek csökkenését jelezve a korábbi vizsgálat mintájához képest – több mint kétszeres lett a semmilyen vallásba be nem jegyzettek aránya (18,4%). A vallási bejegyzés a szülők értékrendszerére és családok kulturális szokásrendszerére utal.

A mintába kerültek születési évének átlagából (1950, ill. 1966) azonban az állami ideológia vallásokra gyakorolt időben eltérő hatását is ismerjük. Meg kell jegyezni, hogy a meglehetősen erős hivatalos vallásellenes ideológia ellenére a korábbi mintába tartozókat (=1950-es évátlaggal születetteket) a szülők sokkal magasabb aránya jegyeztette be valamelyik vallásba, mint a vallásosságot már toleráló, majd elfogadó időkben, a 2015-ös mintába tartozók szülei tették. A szekularizációt tehát kevésbé fokozta a vallásellenes állami ideológia, mint a piacgazdasággal terjedő fogyasztói társadalom tradicionális vallási értékeket negligáló értékpreferenciái.

---

30 European Social Survey Panel, 1986, Magyarországon a semmilyen vallásba sem jegyzettek aránya 3,6% volt.

A szekularizáció dinamikájával párhuzamosan a vallásos aktivitás csökkenése is szembeűnő az ügyvédi mintákban. Miközben növekvő *az önmagukat semmilyen valláshoz tartozónak sem vallók aránya* (1998: 36,7%, 2015: 40,7%), *hasonlóképpen* mindkét mintában némileg növekszik azok aránya is, *akik nem közösségi vallásgyakorlók, vagyis – akár bejegyzettek, akár nem – soha nem járnak misére/istentiszteletre* (1998-ban 34,6%, 2015-ben 37,1%). Ugyanakkor legalább *havonta templomba járó, relatíve intenzív vallásgyakorló* az ügyvédek ötöde (1998-ban: 18,8%, 2015-ben 19,6%). Ez utóbbi arány megegyezik az országosan reprezentatív felvételekben az országos népességen belüli gyakori vallásgyakorlók arányával (Tomka, M.2009, Nagy G. D. et al, 2013.).³¹

---

31 Tomka, M. (2009) Vallásosság Kelet-Közép Európában. Tények és értelmezések. Szociológiai Szemle, 2009/3. Nagy, Gábor Dániel, Eliza Bodor-Eranus, László Letenyei (2013): Elastic Survey and its First Applications in Romania and Hungary. Studia Universitatis Babes-Bolyai Sociologia 1 (2013): 127-147.

A SZÁRMAZÁSI CSALÁD FOGYASZTÁSI MINTÁI

A civilizációs javak expanziója a gyermekkori lakásban

A gyermekkori kulturális környezet különbségeiről, az eltérő szocializációs feltételekről és az abból eredő mintákról számos információt nyújt a szülői család származási-műveltségi és civilizációs környezete. Tudjuk, hogy az ügyvédek civilizációsan eltérő szintű településtípusokon nőttek fel, eltérő színvonalú műveltséget közvetítő iskolákban érettségiztek, különböző műveltséggel rendelkeztek szüleik, nagyszüleik, sokan a magyaron kívül más etnikumhoz-nemzetiséghez is tartoznak, különböző értékeket közvetítő vallásokba jegyezték be őket. Összességében a szocializáció során sokféle életfeltétel és értékpreferencia formálta igény szintjüket és személyiségüket.

Egy adott társadalmi-történeti korra jellemző civilizációs javak a társadalom többsége számára fokozatosan, más-más időben ugyan, gyakran fáziskéséssel, de elérhetőkké váltak/válnak. A civilizációs javak a divathoz hasonló dinamikát írnak le. Kezdetben a legmagasabb státuszúakhoz jutnak el, majd „lehullva” az alacsonyabb státuszúakig, szinte mindenki számára elérhetőkké válnak. a civilizációs javak. (Simmel, G.1973, Bourdieu, P.1978, Utasi,1984).³²

Az ügyvédek gyermekkorára jellemző társadalmi környezetben a lakás felszereltsége, minősége, adott mintán belül a különböző rétegek között, és a különböző időszak két mintáját összehasonlítva egyaránt, a javak expanzióját követve jelentős különbséget mutat. *1998-ban még a minta 42,5%*

32 Simmel, G. (1973): A Társaság. In Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Budapest, Gondolat Kiadó. Bourdieu, P. (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Budapest. Gondolat. Utasi Á. (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. Rétegződés-modell Vizsgálat V. Budapest Társadalomtudományi Intézet. Kossuth Kiadó

ának volt saját szobája, a 2015-ös mintában már több mint felének (54,9%). A háztartásban együtt élők száma, a lakássűrűség csak valamelyest csökkent másfél évtized múltán (3-ról 2,7-re), ám összességében az ügyvédek fiatalabb generációi felé kétszázalékosan kedvezőbbé vált a gyermekkori lakástér.

A két felvétel mintáját összehasonlítva *változott a gyermekkori lakás modernizációs- civilizációs javakkal történő ellátottsága is.* Igaz azonban, hogy a különböző mintába tartozó alanyok születési idejének időszakában (1950 illetve 1966) az országos népesség egészére is jelentős lakás-civilizációs bumm volt jellemző. Növekedett a (1) villannyal, (2) folyóvízzel (3) fürdőszobával, (4) vízöblítéses WC-vel, (5) korszerű fűtéssel, (6) gázzal, (7) meleg-vízzel és (8) telefonnal ellátott lakásokban nevelkedettek aránya. *A gyermekkori lakásban található iménti komfortelemeket szintetizáló nyolcfokú skála (0-8) segítségével kerestük a két vizsgálati időpont között a gyermekkori lakások civilizációs szintje közötti különbséget. Az 1998-as mintába tartozó ügyvédek gyermekkori lakásában átlagosan 5,2 komfortelem volt a lehetséges nyolcból, a 2015-ös mintában az átlag 6,8-ra emelkedett.*

A civilizációs javak expanziója, diffúziós hatása az ügyvédek gyermekkori családját a mintakövetés, javakhoz jutás kánonszerű folyamatának megfelelően rétegenként azonban egyenlőtlenül érintette, attól függően, hogy szüleik milyen jellegű településen laktak, milyen foglalkozási státusszal, iskolázottsággal, műveltséggel, jövedelmi viszonyokkal rendelkeztek.

Az 1998-as mintában a legfeljebb nyolc osztályt végzett apák ügyvéddé vált gyerekei még átlagosan nagyon kevés komfortelemmel ellátott lakásban éltek (2,6), miközben a diplomás apák gyermekei már ekkor is az indexbe épített komfortelemek túlnyomó többségét élvezhették (6,4).

A 2015-ös mintában a gyermekkori lakás komfort-elemeinek átlaga a legtöbb társadalmi rétegben emelkedett, mintegy felfelé „transzponálódott”, ám *a legfeljebb nyolc osztályt végzett apák gyermekeinek lakásában a komfortelemek átlaga (3,8) és a diplomás szülők gyermekeinek lakáskomfortját*

mérő skála-átlag (7,5) közötti különbség, távolság ugyanúgy kétszeres maradt, mint az 1998-as felvétel mintájában a szélső iskolai fokozatokba tartozó szülők lakásában volt.

Vagyis a jelentősen kedvezőbb általános civilizációs körülmények, expanzió mellett is a származási státusz szerinti szélső rétegek között az egyenlőtlenség változatlan maradt, csak éppen a civilizációs javak mértéke a modernizáció expanziójának hatására a hierarchia valamennyi szintjén általánosan felfelé transzponálódott.

A gyermekkori lakás berendezési tárgyai, miliője

A lakásberendezési tárgyak szimbolizálják azt a státusz-miliőt, életstílus-keretet ahol az ember él, nevelkedik. A berendezési tárgyakból összeállított nappali-szoba indexet a státusz-különbségek mérésére, a státusz-rétegek differenciálására már sok évtizeddel ezelőtt is használta a szociológia (Halbwachs, 1971, Bourdieu, P.1979). A kutatásban kilenc, viszonylag ritkán előforduló – középosztályi és/vagy elit – berendezési tárgy meglétét illetve hiányát számszerűsítettük az ügyvédek gyermekkori otthonában, azt remélve, hogy az ezeknek a javaknak összevonásával készített skála meglehetősen pontos jelzést ad majd a származási családra jellemző életvitelről.(antik/ stílusbútor, felnőttnek íróasztal, könyvespolc/könyvszekrény, eredeti képzőművészeti alkotás, hangszer, trezor, hűtőlégkészékény, lemezjátszó, írógép). A lakásbelsőt szimbolizáló szintetizált kilencfokú skálába épített, jobbra exkluzív lakásberendezési tárgyak nagy része a művelt középosztályi, polgári lakásokban hagyományosan megtalálható volt. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy éppen ezek a javak a két minta gyermekkori családjában sokat változhattak. Példáns például erre az írógép, amelyet fokozatosan szorított ki a középosztályi lakásokból a computer. A változást tudva is azt tételeztük, hogy az iménti berendezési tárgyak skálájának fokozatai jól mutatják a középosztályi származási miliő, környezet differenciáltságát, vagy annak hiányát.

A lakásberendezési skála a gyermekkori család szubjektív életforma-csoportjainak hierarchikus skálájával (corr.616**) és az apák iskolai végzettségének hierarchiáját mérő skálával (corr.575**) mindkét mintában erős és szignifikáns korrelációt jelzett. Vagyis a magas státuszú, magas iskolai végzettségű szülők otthonában nevelkedve nagy eséllyel megtalálhatók a felsorolt javak, ezzel szemben az alacsony végzettségű, alacsony szubjektív származási státuszú családi otthonokból többnyire hiányoztak azok. (Veblen,T., 1975, Bourdieu, P., 1986, Utasi, Á. 1984.)³³

A szüleiket életformájuk szerint alsó osztályba soroló ügyvédek gyermekkori lakásában a számításba vett különleges lakásberendezési tárgyak közül mindkét mintában, illetve mindkét vizsgálati időben – kis kivétellel – a kilencből átlagosan egyetlen tárgy volt (1,1-1,2). Az alsó-osztályt követően a státusz-hierarchián felfelé haladva lépcsőzetesen emelkedett a berendezési javak átlaga, majd a felső-középosztályi (6,3-6,3) és felső-osztályi (6,9-6,4) szubjektív státusz-besoroláshoz már a kilencből hatnál több berendezési tárgyat jelöltek a válaszadók.

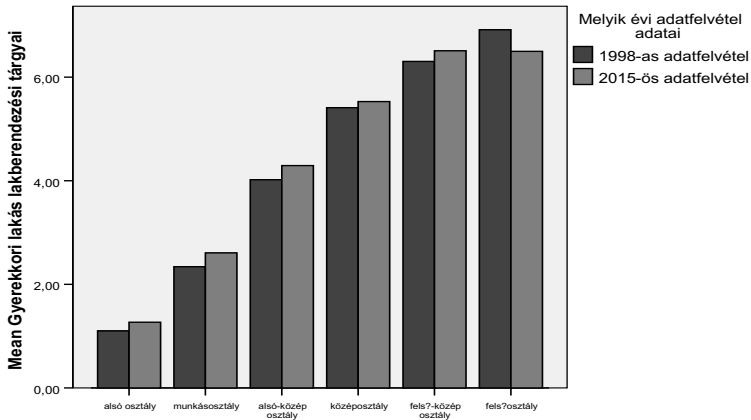
A gyermekkori lakásban található exkluzív tárgyak számának szélsőséges egyenlőtlensége, a birtokolt tárgyakat jelző skálán mért nagy távolság a legalsó és legfelső származási életforma-rétegek között, a két mintában hasonló mértékű maradt. Időben nem változtatott azon a modernizációs expanzió. A vizsgálattal számításba vett berendezési tárgyak ugyanis inkább a felső-középosztályi és elit életstílus-kellékek, értékkövetés jelzői. A gyermekkori „polgári” lakásberendezés indexe tehát nem elsősorban a jóléti életfeltételek változását követi, hanem a preferenciákat, a stílust követve értékválasztást és a jóléti életfeltételeket együtt követve alakul. Jól differenciál a válaszadó ügyvédek gyermekkori státusz-környezetének különbsége szerint, határozottan megkülönböztetve a középosztályi és felsőosztályi, valamint az alacsonyabb

---

33 Veblen, T.M. (1975): A dologtalan osztály elmélete. Budapest, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó. Bourdieu, P. (1986): Distinction. A social Critique of the Judgement of Taste. London. Routledge and Kegan Paul 1986 (London 1979). Utasi Á. (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. Rétegződés-modell vizsgálat V. Budapest, Társadalomtudományi Intézet, Kossuth Kiadó. Halbwachs, M. (1971): A munkásosztály fogyasztói tendenciái. In: Ferge Zsuzsa (szerk.) A francia szociológia 57-133)

státuszú családi otthonban szocializálódtak gyermekkori környezetét, mielőtt, illetve annak hatását.

A gyermekkori lakás exkluzív berendezési tárgyainak átlaga (0-9) a származási családok életforma-rétegeiben (1998 és 2015)

A modernizációs javak, a gépkocsi hatása a származási család életvitelére

A válaszadók által jelzett szubjektív életforma-rétegek hierarchiájának mentén, mindkét mintában hasonló különbséget, egyenlőtlenséget jelzett a birtokolt polgári lakásberendezési tárgyak skálája. Az exkluzív lakásberendezési tárgyak a hierarchikus státuszkülönbségekből eredő egyenlőtlenséget hosszan megőrző, időtálló indikátornak bizonyultak.

Kevesbé a különböző modernizációs civilizációs javak birtoklása. A családi gépkocsi például – amely néhány évtizede a modernizációs javak és a civilizációs jólét szimbólumává vált Magyarországon – inkább az idővel tárguló civilizációs- modernizációs lakás-javak expanzióját tükrözte a hason-

ló életfeltételek körén belül a vizsgált mintákban, s kevésbé a származási családok műveltségében, státuszában lévő különbségeket.

A gyermekkori családban a gépkocsi-tulajdonnal rendelkezők arányában a két mintát összehasonlítva igen nagy a különbség. Az 1998-as mintába tartozók (átlagosan 1950-ben születettek) családjában az autó még rendkívül ritka volt, a kurrens javak közé számított. Ekkor még a jómódú és magas státuszú szülőknek is csak kis hányada rendelkezett vele, s még az újdonság erejének megfelelően, más kurrens javakhoz hasonlóan nagy rétegek közötti különbséggel jutottak hozzá. A felső-középosztályi családokba születettek szülei ekkor 12-szeres eséllyel birtokolták a gépkocsit az alsó-osztályi szülői életforma-réteghez képest (alsó osztályban: 5.1%, felső-középosztályban: 65,2% birtokában).

A 2015-ös mintában (1966-os átlagévvel születettek gyermekkori családjában) már a technikai civilizációs eszközök dinamikus expanzióját követve – kevésbé összefüggésben azzal, hogy a válaszadó ügyvéd milyen életforma-csoportba, milyen státuszú családba sorolta szüleit – a szülők státusz-rétegétől függetlenül, 90 % fölötti arányban volt már autó.

A 2015-ös mintába került ügyvédek gyermekkori családjában az autó elterjedése csökkentette, eliminálta ezen a konkrét civilizációs-modernizációs fogyasztási területen a gyermekkori családra releváns származási státusz-ból eredő egyenlőtlenségeket. A civilizációs javak diffúziós hatásával az ügyvédek származási életforma-rétegeinek mindegyikére kiterjedt, mindennapi modernizációs eszközként általánossá vált a személygépkocsi, miközben az exkluzív középosztályi „életstílus-javak” –, mint amilyenek a lakásbelső miliójét jelző kurrens berendezési tárgyak –, konstans maradt a szülők különböző státuszának, életformájának, anyagi forrásainak különbözőségéből eredő egyenlőtlenség, különbség.

A gyermekkori nyaralás

A helyváltoztatás könnyebb, dinamikusabb lehetőségét biztosító saját gépkocsi terjedésével a szülők szabadidős életstílusa is kedvezőbbé vált, változatosabb lett. Gépkocsival könnyebben megközelíthető a *távolabbi telek, nyaraló* is. Hatására a 2015-ös mintában jelentősen növekedett a *nyaralóval* (1998=21,8% 2015=33,9%) és *üdülőtellekkel rendelkező* szülői családban nevelkedettek aránya (1998=20,6 %, 2015=26,2%). Az ügyvédek szüleinek életvitelében gyakoribbá vált a *kirándulás* is (27,2%-ról 34,7% -ra). A technikai civilizációs javak expanziójának hatására terjedő gépkocsi kétségtelenül katalizálta, kedvezően alakította, változatosabbá tette a szülői családok életvitelét.

A gépkocsi általánossá válása ellenére azonban azt is tapasztaltuk, hogy *nagy különbség maradt a családdal üdülni járók arányában a két minta között, miközben az egyes mintákon belül a származási státusz-rétegek közötti egyenlőtlenség is konstans maradt.*

2015-re jelentősen emelkedett azok aránya, akik üdülni, nyaralni jártak szüleikkel (36%-ról 50%-ra). Ugyanakkor a származási családra vonatkozó szubjektív életforma-rétegek mentén mindkét mintán belül megőrződött a szubjektív származási életforma-rétegek szélső kategóriái közötti különbség, távolság nagysága.

Miközben az üdülés lehetőségei a gépkocsi-tulajdonnal és a jólét relatív növekedésével szinte minden réteg számára nagymértékben bővílhettek volna, a 16 évvel később születettek számára megmaradt a származási családokban a rétegenként eltérő értékpreferenciák korábbihoz hasonló különbségének hatása, távolsága, egyenlőtlensége. A családi üdülés-nyaralás, mint társadalmi-civilizációs minta táguló lehetősége, kiterjedése kétségtelenül a „fogyasztói” középosztályi életvitel terjedésére utal, ám nem minden réteg számára: Konstans maradt a szélső származási státusz-rétegek üdülési-nyaralási praxisának, preferenciájának korábbi különbsége, egyenlőtlensége.

Az 1998-as mintából a származási státusz szerint önmagukat alsó osztályba sorolók 82%-a, a felsőközéposztályba sorolóknak csak 5,4%-a nem járt soha szüleivel üdülni-nyaralni. A 2015-ös mintában a szüleiket életformájuk szerint alsó osztályba sorolók közül a korábbi mintához hasonló magas arány (90%), a felső-középosztályi életforma-identitásúaknak csak töredéke (1,4%-a) jelezte, hogy soha nem volt szüleivel üdülni, nyaralni. A szélső rétegek közötti egyenlőtlenség mértéke az üdülés-nyaralás területén tehát tizenhat év múltán is szinte teljesen azonos maradt. *Az üdülés-nyaralás olyan értékválasztáson alapuló életstílus-elem, praxis, amely a civilizációs- modernizációs lehetőségek bővülése ellenére is megőrzi a társadalmi státusz-hierarchia szélső pólusai közötti egyenlőtlenséget, a preferenciák közötti különbséget.*

Kocsit a 2015-ös mintába tartozó alsó osztályban nevelkedett ügyvédek többségének családja is tudott már venni, és birtokolt is. *A civilizációs igények kielégítésére a lehetőség tehát szinte mindenki számára adott volt, ám az üdülés, nyaralás praxisa –, amely nem (csak) anyagi létfeltételek hatására alakul, hanem értékválasztás, preferencia, életstílus-elem, igény is, a „semmit-tevés luxusával járó praxis” –, még a 2015-ös mintába tartozók gyermekkorában is csak a középosztályi családokba születettek körétől felfelé vált általánossá. Ugyanakkor az is igaz, hogy ekkor már a munkásosztályi származási életforma-rétegben szocializálódott ügyvédeknek is legalább fele valamilyen gyakorisággal üdült, nyaralt. Vagyis mindkét időpontban készült mintában szinte csak az alsó-osztályi családok gyermekei záródtak ki az üdülés-nyaralás „luxusának” lehetőségéből.*

A gyermekkori család társasági életének mintája

A felnőttkori kapcsolatok építését segítő nyitottság igényét jelentős mértékben alakítja a származási családban tapasztalt *társasági élet, összejövetelek, szabadidős magántársasági együttlét* praxisa. A több mint másfél évtizedes eltéréssel készült két felvételt összehasonlítva, a gyermekkori csa-

lában társasági összejövetelt szervező, vendéglátó szülők arányában nincs jelentős különbség. Nincs számottevő különbség az egyes mintákon belül a gyermekkori szülői család életforma-hierarchiájának fokozatai szerint sem. Az ügyvédek szülői családjában általános volt az otthoni vendéglátás. A származási családokban a szülők között csak elvétve volt izoláltan élő, rokonoktól, barátoktól, ismerősöktől elzárkózó, a környező közösségből kirekesztett vagy önkirekesztő. A származási családban a legalább időnkénti vendégfogadás is hozzátartozott a gyermekkori szocializációs környezethez.

Az otthoni társasági minták, összejövetelek gyakorlatához képest nagy státusz-különbséget jelez a szülők otthonról eljáró társasági életének gyakorlata. Különösen a szülők éttermi társasági életének praxisa, amely a középosztályi életvitel értékrendszeri oldalát, igény szintjét, s egyszersmind a szülői családok relatív jólétének különbségét egyaránt jelzi. Az alsó-osztályi származási életforma- rétegben nevelkedett ügyvédek szüleinek négyötöde a másfél évtizeddel korábbi mintában sem járt, és az újabb minta szerint sem jár étterembe (1998: 82%, 2015-ben 76%). Az étterembe soha nem járó szülők aránya a gyermekkori család életformáját jelző önbesorolós státusz-hierarchián felfelé haladva mindkét mintában nagymértékben csökken. A felső-középosztályba születetteknél már néhány százalékra zsugorodik az étterembe nem járó szülők aránya (1998=10,7%, 2015=2,7%).

A társadalmak többségében jellemzők a középosztályi, felső-középosztályi, különösen pedig az elit életvitelére a hősiesség, bátorság erényeit stilizáltan megvalósító társasági sport- aktivitások praxisa (úszás, vívás, tenisz, evezés, vitorlázás, lovaglás, síelés, vadászat, bridzs). A különleges, gyakran drága, exkluzív sportok a „dologtalan osztályok tagjai” számára a fizikai erőnlétet is erősítették (Veblen, 1975, Arisztotelesz, 1984)³⁴. A szülők „elitsport” - aktivitásainak intenzitását mérő összevont skála átlagainak nagy különbségét találtuk mindkét mintában az apák iskolai végzettsége szerinti fokozatokban, s különösen a korábbi mintában. Vagyis a származási csa-

---

34 Veblen, T. M. (1975): A dologtalan osztály elmélete Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
Arisztotelesz (1984) Politika, Budapest. Gondolat Kiadó

lád státusza, életformája meghatározó mértékben alakította az exkluzív, ám tradicionálisan elit társasági sportokban résztvevő szülők arányát. Ugyanakkor az életvitel ezen dimenziója mégsem alkalmas a két minta gyermekkori családi életvitelének összehasonlítására. A 2015-ös mintába kerültek szüleinek praxisában ugyanis az exkluzív társasági sport- aktivitás területei és azok követői megváltoztak. A korábban hagyományos *társasági elit-sportokat ekkor már csak a valóban exkluzív és hagyománykövető felsőosztályi és elit tagjai őrizték/örzik. A korábbi mintában a szülők körében még általánosabb exkluzív-sportok 2015-re másokkal cserélődtek fel, ezért a minták összehasonlításához kellő információval nem rendelkezhetünk.*

AZ ÜGYVÉDI VÁLLALKOZÁS ÉS A MINIMÁLISAN SZÜKSÉGESNEK TEKINTETT JÖVEDELEM

Az ügyvédi irodák koncentrációja

Mindkét vizsgált mintában a válaszadó ügyvédek *szinte kivétel nélkül önálló vállalkozással rendelkeznek, csak néhányan dolgoznak alkalmazottként. Az autonómia, az önálló döntés a vállalkozói munkában elengedhetetlen. A saját ügyvédi vállalkozáson kívül az ügyvédek más vállalkozásában, esetleg más-profilú vállalkozásban is tulajdonosok, résztulajdonosok lehetnek/lehettek, vagy érdekeltséggel rendelkezhetnek/rendelkezhettek. A 2015-ös mintába tartozók kisebb arányának van más vállalkozása, más vállalkozásban érdekeltsége, illetve résztulajdona, mint a másfél évtizeddel korábbi mintában volt.*

A mintába került ügyvédek tulajdonában lévő vállalkozások számának csökkenése arra utal, hogy az elmúlt másfél évtizedben fokozatosan *koncentrálódtak a vállalkozások*. Talán a gazdasági válságot követően csökkent az ügyvédi megbízások száma, s általa csökkent az ügyvédek iránti kereslet? Talán a megváltozott jogi szabályozás okozhatta a csökkenést? *A 15 évvel korábbi mintába tartozó ügyvédek vállalkozásait valószínűleg felpörgette a privatizáció, a magánosítás folyamatával járó megbízások nagy száma. Később pedig a gazdasági válság radikálisan csökkentette az ügyvédek iránti fokozott igényt. A megbízások számának redukálódásával párhuzamosan szükségképpen bekövetkezett az ügyvédi vállalkozások munkapiaci koncentrációja.*

A lehetőségek szűkülésével párhuzamosan az irodák átstrukturálódtak. Számszerűsítettük és egyetlen skálába rendeztük az ügyvédek valamennyi vállalkozási tulajdonát/résztulajdonát és rendszeres vállalkozási

gazdasági kapcsolatát. Ezen a skálán a *vállalkozások számának egy főre jutó átlaga 2015-re több mint egy egésszel csökkent 1998-hoz képest. A vállalkozások számszerű csökkenése, koncentrációja a vizsgált mintegy másfél évtized alatt tehát jelentős* (Kettőnél több vállalkozásban az 1998-as minta felének volt tulajdona és/vagy résztulajdona (50,6%), a 2015-ös mintában csak harmadának (30,6%)).

Miközben több mint egy egésszel csökkent az ügyvédek vállalkozása-
inak átlaga, *ellentétes tendenciaként növekedett az ügyvédi irodákban foglalkoztatott, jogot végzett alkalmazottak száma. (1998-ban még csak az irodák 4,4%-ában volt legalább három jogot végzett alkalmazott, 2015-ben már az ügyvédi irodák több mint tizedében (11,4%).)* (Császár, B., 2016)

Jelentős koncentráció ment végbe az ügyvédi vállalkozásokban. A magas presztízszű, tőke-erős ügyvédi irodák magukhoz vonzották a jól fizető megbízásokat. Ehhez kedvező feltételt biztosított az a körülmény, hogy bővült a munkaerő-piacon a jogot végzett, ügyvéd-aspiráns fiatalok száma: 1998-ban még csak az ügyvédi vállalkozások negyedében volt jogot végzett alkalmazott (27%), a 2015-ös mintában már közel minden másodikban van (43,3%).

Ma a kevesebb ügyvédi iroda több jogot végzett – többnyire fiatal diplomás – alkalmazottat foglalkoztat, mint korábban. Ennek valószínű oka az, hogy az egyetemi oktatás expanziójával bővült a jogi egyetemekre bejutott fiatalok száma, akiknek a diploma megszerzése után az ügyvédi vizsgához szükségük van szakmai gyakorlatra, és persze megélhetésükhöz jövedelemre. A jogot végzett ügyvédjelöltek számos adminisztratív feladatot is ellátnak. Ezt valószínűsíti az, hogy az irodák koncentrációja és a megnövekedett bürokratikus feladatok – főleg internetes, online feladatok – ellenére a nem jogász végzettségű adminisztrátorok aránya nem emelkedett az elmúlt másfél évtizedben. Korábban is, és most is az irodák négyötödében alkalmaznak nem jogot végzett adminisztrátort. (1998-ban az ügyvédek 87,6%-ának, 2015-ben 88,5%-ának munkáját segítette legfeljebb egy adminisztrátor.)

A vállalkozások/ részvállalkozások számában jelentkező különbséget a két vizsgálati időpontban készült felvételt összehasonlítva alapvetően a „többletvállalkozások” számának csökkenése, megszűnése okozta. A többletvállalkozások száma 1998-ban elsősorban a szélső településtípusokon volt kiugróan magas, következésképpen 2015-re az ügyvédi vállalkozások száma elsősorban a fővárosban és a falvakban csökkent. Arra vonatkozóan nem rendelkezünk adattal, hogy a „többletvállalkozások” milyen tőkeértékkel, haszonnal jártak, s megszűnésük jelentett-e, s ha igen, milyen mértékű anyagi veszteséget. Csupán azt jelzik az adatok, hogy a szélső településtípusokon a felére csökkent az ügyvédek egy főre jutó többlet-vállalkozásainak száma.

Érdekes, hogy a vállalkozások/többletvállalkozások számának jelentős csökkenésével párhuzamosan nem csökkent az ügyvédek munkára fordított ideje. Az átlagos munkaidő munkanapokon- kis különbséggel- mindkét felvétel mintájában hasonló (átlagosan 8,8óra). A munkaszüneti napokon is – valószínűleg az ügyfelek szabadidejéhez alkalmazkodva – az ügyvédek többsége néhány órát dolgozik. (1998-ban átlagosan 2,7 óra, 2015-ben 2,4 óra).

Hivatás, munka és üzleti vállalkozás

A társadalomtudományi elméletek szerint a hivatások követői hajdan nem csak, és nem is elsősorban „pénzért”, hanem belső késztetéssel, önmagáért a tevékenységért végeztek munkát. Ilyenkor „fizetség” a hála, tisztelet, presztízsnyereség volt, amelyek visszahatottak és erősítették a hivatással, tudással önzetlenül segítséget nyújtó, másért, másokért és/vagy a közjóért cselekvő önbecsülését. *Ma az ügyvéd munkája – kedvező esetben hivatástudattal (is) végzett – jövedelmező vállalkozás. A vállalkozás fejlesztéséhez, a lehetőségek megragadásához, az esetleg bekövetkező csőd kivédéséhez az ügyvédeknek rendelkezniük kell némi likvid tartalék-vagyonnal is. A vizsgálat adatai szerint az ügyvédek túlnyomó többsége (90%-a) javai egy részének átváltásával elő tudná teremteni a szükséges pénzüsszeget egy kényszerű csőd kivédéséhez, valamint egy ígéretes vállalkozás beindításához.*

Hatféle lehetőséget kínált a kérdőív, amelyek közül a *legtöbben ingatlant áldoznának be* egy csábító gazdasági lehetőségért vagy csőd-kényszer miatt. Szükség esetén vagy egy kecsgetető lehetőség megragadása érdekében *minden második ügyvéd ingatlanhoz, a válaszadók fele kölcsönhöz és bankbetéthez, harmada értékpapírhoz nyúlna.*

A két időpontban készült ügyvéd-mintát összehasonlítva az átlagok arra utalnak, hogy – noha a túlnyomó többség nem zárkóznék el egy jövedelmezőnek ígérkező, kedvező lehetőség előtt egyik mintában sem –, az átválthatónak ítélt *javak átlagos száma (és nem értéke!) 2015-ben kevesebb, mint 1998-ban volt.*

A fővárosban és a megyeszékhelyen élők szánják tartalék javaikból legtöbbet, míg legkevesebbet a községekben élők. A különbség okát nem vizsgáltuk. Lehet, hogy 2015-ben a bizonytalanabbnak vélt gazdasági környezetben, a szűkösebb lehetőségek miatt csökken(ne) a befektetési kedv. Talán a fokozott bizonytalanság miatt elsősorban az „*érdemleges*” vállalkozások lehetősége tűnik az ügyvédek számára *szűkösebbnek és kevésbé biztonságosnak*, ezért kockáztatnának javaikból kevesebbet újabb vállalkozásra, mint a rendszerváltás tőkefelhalmozási lendületében tették a korábbi ügyvédvizsgálat válaszadói? Mindenesetre *a válaszokból az körvonalazódik, hogy csökkent a vállalkozói kedv és/vagy óvatosabban kezdenének ma újra az ügyvéd-vállalkozók.*

Az anyagi jólét vágya – a család megélhetéséhez minimálisan szükségesnek vélt jövedelem

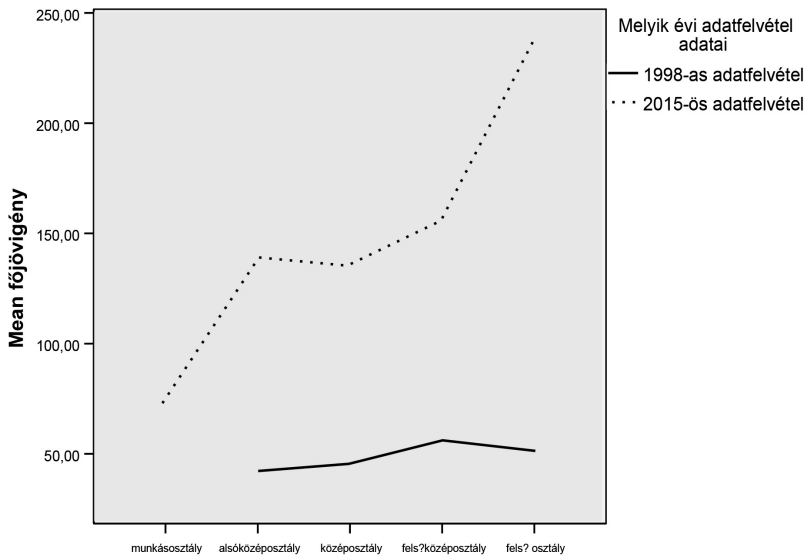
Nem tudjuk, mert tudatosan nem is kérdeztünk az ügyvédek havi jövedelmére, csupán a család megélhetéséhez *minimálisan szükségesnek ítélt jövedelmi igényére.* Azért tettük ezt, mert valós havi jövedelemhez véleményünk szerint nem jutottunk volna. Ugyanakkor a jövedelmi igény hipotézisünk szerint valamelyest követi, leképezi a valós anyagi lehetőségeket. A

valós jövedelemre vonatkozó kérdést feleslegesnek tekintettük feltenni, arra választ számtalan ok miatt nem remélhattünk.

A jövedelmi igényt kutatva ezért csupán azt kérdeztük, hogy *mekora lenne az a legkisebb összeg, amelyből a válaszadó családja a megszokott fogyasztással még éppen, hogy ki tudna jönni. Nem elsősorban az igényszint emelkedését, inkább a másfél évtizedes inflációt, pénz-leértékelődés mértékét jelzi valószínűleg az, hogy a családi megélhetéshez minimálisan elégségesnek tekintett összeg az 1998-as mintaátlagra jellemző 125 ezer Ft-ról 2015-ben 334 ezer Ft-ra változott*. A szórás értéke – vagyis a jövedelem nagysága iránti vágy egyenlőtlensége – is a vágyott jövedelem mértékét követve emelkedett. Minden bizonnyal *növekedett a valós jövedelmi lehetőségek különbsége, így egyenlőtlensége is, és annak nyomán fokozódott a fogyasztási igények közötti egyenlőtlenség is*. Mindazonáltal a 2015-ös mintában a vágyott jövedelem egyenlőtlensége különösen a felső-középosztályi és felső-osztályi identitásúak javára jelentősen nagyobb, mint a korábbi vizsgálat idején volt.

A trend nem mutat különbséget akkor sem, ha a válaszadók által családjuk megélhetéséhez éppen, hogy elégséges családi jövedelmet egy főre számítjuk. (Az 1998-as 48 ezer Ft-os egy főre jutó „minimális” havi átlag 2015-re 144 ezer Ft-ra emelkedett). A minimális jövedelmi „szint” *différenciáltsága egy népességen belül, a különböző lehetőségekkel élő rétegek között azonban nem független az életfeltételek alakulásától. Az emberek többnyire vélt lehetőségeik határáig mérik vágyaikat, rendszerint valós életlehetőségeikhez igazítják minimálisan szükségesnek tekintett jövedelmi igényüket is*.

*A megélhetéshez minimálisan szükségesnek ítélt egy főre jutó
jövedelem átlaga (Ft) a válaszadók szubjektív életforma-rétegeiben
(1998 és 2015)*

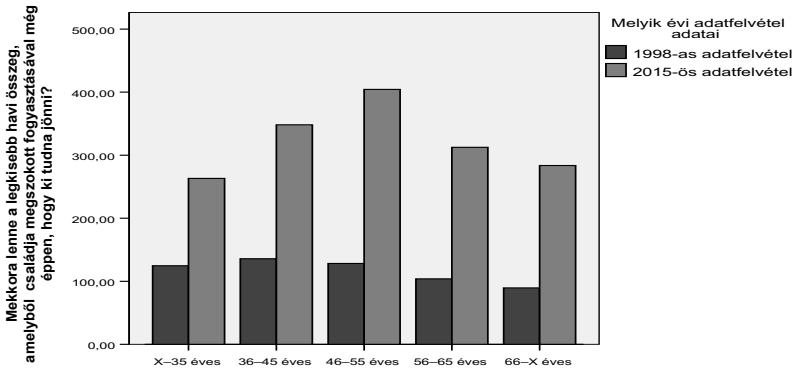

A társadalomtudományi kutatások és elméletek szerint *a fiatalok magasabb (modernizációs) fogyasztási igényszinttel élnek, mint az idősök, valamint a nagyvárosok lakói gyorsabban kívánják megszerezni, birtokolni a modern civilizációs javakat, mint a falun élők.* (Hradil, S. 1992, Bourdieu, P. 1986, Beck, U, 2005, Szalai E., 2011.)³⁵ Valószínűsíthetjük emiatt, hogy a fiatalabb ügyvédek szerint a megélhetéshez minimálisnak tekintett összeg magasabb lesz, mint az idősebbek körében. Nem így történt. Ők is a lehetőséghez alakították vagyaikat. A jövedelem iránti legmagasabb igénye a középkorúaknak van (46-55 évesek). A jövedelem-igény minden bizonnyal részben a valós lehető-

³⁵ 17 Hradil S (1992) Régi fogalmak és új struktúrák. Milió, szubkultúra-és életstílus-kutatás a 80-as években. In: Andorka.R.- S. Hradil- J.L. Peschar (szerk. (1992): Társadalmi rétegződés. Budapest, Aula Kiadó. Beck, U. (2005): Mi a globalizáció. Szeged, Belvedere Meridionale . Bourdieu, P (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Budapest, Gondolat Kiadó. Szalai E. (2011):. Koordinátákon kívül: fiatal felnőttek a mai Magyarországon. Új Mandátum, 2011.

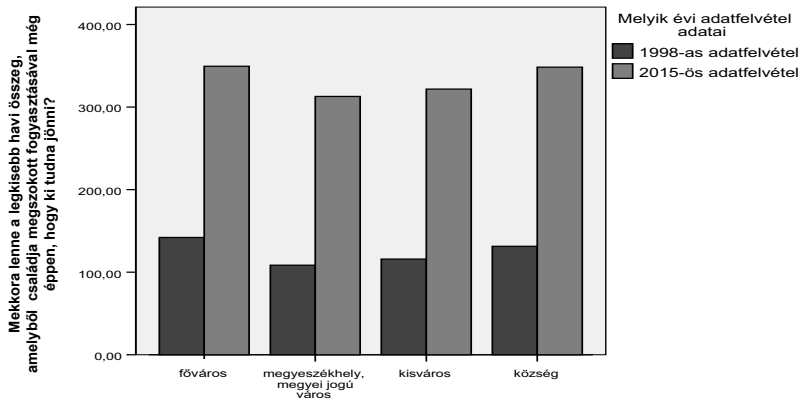
ségeket tükrözi, hiszen ebben az életkorban a szakmai életút csúcsára kerülnek az ügyvédek, ismertségük és elismertségük magas. Ugyanakkor a középkorúak többségének a gyermekek ellátására, taníttatására bizonyára többet kell fordítaniuk, mint más korosztályba tartozóknak.

A család megszokott fogyasztásával minimálisan szükségesnek ítélt havi jövedelem (Ft) korcsoportonkénti átlaga (1998 és 2015)

Kevésbé értelmezhető választ kapunk akkor, ha településtípusonként elemezzük a válaszadók jövedelemigényét. *Az eltérő településtípusokon élő ügyfelek és potenciális ügyfelek jövedelmi viszonyai, fizetőképessége hipotézisünk szerint nagyon különböző.* Fokozhatja a különbséget és polarizáltságot az is, hogy a kis településeken jól ismerik egymást az emberek, s az ügyvédek közül sokan a szegényeknek, elesetteknek, rokonoknak, barátoknak, szomszédoknak, jó ismerősöknek végzett szolgáltatásért a tradicionális hivatásértékeknek megfelelően gyakran nem pénzbeli ellenszolgáltatáshoz jutnak. A kapott juttatás más javakban viszonzott reciprocitással kiegészítheti a jövedelmet. Ennek ellenére meglepetésre mindkét felvétel idején a legmagasabb a jövedelem iránti igénye a fővárosban élők mellett a községekben élő ügyvédeknek. A jövedelem-igényben azonban egyik felvételben sincs jelentős eltérés a különböző településtípuson élő ügyvédek körében.

Mekkora lenne az a legkisebb havi összeg(Ft), amelyből családja megszokott fogyasztásával még éppen, hogy ki tudna jönni? (1998 és 2015)

ÉLETVITEL ÉS FOGYASZTÁSI PREFERENCIÁK

A lakáskörülmények

Ellentmondásnak tűnhet, hogy Magyarországon – eltérően a legtöbb jobblétben élő, tőkeerős nyugati országtól – a családok túlnyomó többsége hagyományosan saját lakásában, házában él. Ez volt jellemző a másfél évtizeddel ezelőtti ügyvédek mintájára is. Akkor – az országos népességi átlaggal megegyezően – az ügyvédek 94,4%-a élt saját lakásában, házában, s még a 35 év alatti legfiatalabb korcsoportnak is legfeljebb tizede (9,4%-a) lakott nem saját ingatlanában. (Utasi-Feleky, 2005)³⁶.

2015-re csökkent az ügyvédek mintájában a saját tulajdonukban élők aránya (1998=95%, 2015= 85%). A csökkenés különösen jelentős volt a 35 év alatti fiatal ügyvédek körében. 1998-ban a 35 év alattiak részmintájának még 91%-a, 2015-ben a korcsoportba tartozóknak már csak kétharmada (67%-a) él saját tulajdonú házában, lakásában. A csökkenés mértéke szintetizáltan szimbolizálja a fiatalok életvitelében és életkörülményeiben bekövetkezett változások számos dimenzióját (Szalai E.,2011).³⁷ Az elmúlt évtizedekben bekövetkezett családi-párkapcsolati változásokkal összefüggésben az élet korábbiaktól nagyobb kockázataival szükségképpen változtak a lakhatási szokások is, s velük az ingatlan megszerzésének és használatának módjai is. (U. Beck,2005).

Kitolódott az állandó partnerkapcsolat választásának ideje, bizonytalannabbá, kiszámíthatatlanabbá vált az élet számos területe, egyebek között az, hogy miként és hol folytatják a jövőben pályájukat a fiatalok, képesek lesz-

36 Utasi,Á.-Feleky G.(2005): Wohneigentum und Armut In: Ost-West Gegeninformationen Nr 17. 2005/1

37 Szalai, Erzsébet.(2011): Koordinátákon kívül: fiatal felnőttek a mai Magyarországon. Új Mandátum,

nek-e törleszteni a lakásvásárlásra, házépítésre esetlegesen felvett kölcsönt. Ezek a körülmények is közrejátszanak abban, hogy ma kevesebben laknak saját házukban/lakásukban. Terjed a jómódúak körében a nyugati országokban korábban már általánosabb azon nézet, amely szerint nem érdemes felvállalni az ingatlantulajdonnal járó gondokat, a folyamatos karbantartási költségeket, helyette esetenként jobb a lakást/házat bérelni.

2015-ben Magyarországon *a 35 év alatti ügyvédek harmada már nem a saját házában/lakásában lakik, s még a 36-45 éveseknek is közel ötöde (17%-a) nem tulajdonosa annak a lakásnak/háznak, ahol életvitelszerűen él.* A 35 év alatti *férfi ügyvédek negyede*, a hasonló korú *ügyvédnők 41%-a* nem a saját tulajdonú házában/lakásában él. Nem valószínű, hogy a lakás/háztulajdon arányában mutatkozó szembetűnő csökkenés oka az, hogy az ügyvédek 1998-as mintájában tapasztaltnál képest a hivatásrend ma ennyivel kedvezőtlenebb jövedelmi helyzettel rendelkezik. *A domináns ok inkább az, hogy bonyolultabbá vált az élet, átalakultak a javakhoz és tevékenységekhez kötődő prioritások.*

A vizsgálat ugyan azt nem kérdezte, hogy van-e a válaszadó tulajdonában lakás/ház, azt azonban tudjuk, hogy „egy kecsgetető vállalkozás érdekében vagy csőd esetén” háromnegyedük ingatlant „áldozna be”, és azt is tudjuk, hogy magas azok aránya, akiknek van második háza/lakása.

Tudjuk, hogy vannak, akik élettársi kapcsolatban élnek, a partnerek egyikének lakásában együtt, pedig mindegyikük rendelkezik lakással. Ilyenkor a partnerkapcsolati bizonytalanság miatt, vagy a többlet-jövedelem céljával egyikük lakását bérbe adják. Mások időnként saját lakásukban, máskor a szülőknél, barátnál, aktuális partnernél élnek, ismét mások hosszabb időre külföldön tartózkodnak életvitelszerűen, miközben bérbe adják saját lakásukat. (Utasi, 2005)³⁸

Összességében az életvitel több összetevőjének változását jelzi az, hogy *míg az 1998-as mintában majdnem mindenki saját ingatlanában lakott, ad-*

38 Utasi Á.(2005): Feláldozott kapcsolatok. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest A 30-as diplomás egyedülállók mintáját alig lehetett megtalálni, az állandóra, életvitelszerűen nyilvántartott lakásukon ritkán tartózkodtak.

dig a 2015-ös mintában a válaszadók hatoda nem él saját házában/lakásában. A más ingatlan-tulajdonában élők legnagyobb arányát a legfeljebb 45 éves fiatalok adják.

Az ügyvédek által használt lakások szobaszáma is a 2015-ös felvétel idején átlagosan kevesebb (3,7), mint az 1998-as mintában volt (4,5): Közel egy egésszel csökkent. Kétségtelenül az 1998-as szórásérték magasabb volt, vagyis a korábbi vizsgálatban az akkori lakások szobaszáma nagyobb egyenlőtlenségre utalt, míg a 2015-ös vizsgálat alacsonyabb szórásértéke kiegyenlített szobaszámú, általánosan kisebb otthonokat jelez. Úgy véljük, hogy a lakástulajdonban és lakásnagyságban bekövetkezett változást, csökkenést, redukálódást nem elsősorban az anyagi létfeltételek szűkülése, inkább az életkörülményekben és *életvitelben bekövetkezett makro-társadalmi változások és a fokozott bizonytalanság, növekvő kockázatok okozzák* (Beck, U., 2005.).³⁹

A kisebb szobaszámú lakásokban ma *kisebb létszámú háztartások élnek*, mint korábban (sok az egyedülálló, az állandó partnerkapcsolat kitolódásának hatására relatíve kevesebb a gyerek, stb). Ugyanakkor az meglepő, hogy a 2015-ös mintában, ahol a lakások szobaszáma egy egésszel kisebb, mint másfél évtizeddel korábban volt, az ügyvédek háztartásaiban élő összes édes és nevelt gyerek átlagos száma ugyanannyi, mint az 1998-as mintában volt (1,6, miközben az országos népességben 1,3). A reprodukció tehát az ügyvédek mintájában nem kisebb, nem csökkent, inkább valamelyest magasabb, mint a népesség egészénél.

A lakásberendezés exkluzív tárgyai

Az ügyvédek *életvitelszerűen használt lakásainak, házáinak átlagos szobaszáma a két vizsgálat között eltelt másfél évtized alatt egy egésszel csökkent, és csökkent a saját ingatlanban élők aránya is.* Ezzel együtt változott a la-

---

³⁹ Beck, U, (2005) Mi a globalizáció? Szeged, Belvedere Meridionale (2005).

kásberendezés, a berendezési javak exkluzivitása, a lakáson belül a kurrens tárgyak léte. (A kérdőívekkel a kurrens berendezési javak közül kutattuk, hogy a válaszadó lakásában van-e *antik/stíl szobaberendezés* (1998= 31%, 2015=44%), *iparművészeti szobaberendezés* (1998=27%, 2015=12%), *eredeti képzőművészeti alkotás kortárs művésztől* (1998=80,5% 2015=67,5%), *korábbi korok alkotóitól* (1998=50,2%, 2015=43%), van-e *más műtárgy* (1998=51%, 2015=27%).

A kérdőívbe épített, általunk felsorolt exkluzív berendezési tárgyaknak, javaknak birtoklása nem csak igényt, ízlést, stílust, de relatív jólétet, többnyire az átlagosnál magasabb jövedelmet is feltételez. *A legnagyobb arányban a kért tárgyak közül mindkét mintában kortárs művész által alkotott képzőművészeti alkotást találunk, ám 2015-ben a minta kisebb arányánál, mint a korábbi felvétel idején.* A kortárs képzőművészeti alkotás birtoklása általános középosztályi műveltségi igény a fizetőképes ügyvédek részéről.

A kérdésekkel vizsgált ötféle különleges lakberendezési tárgy mindegyikét azonosnak tekintve *ötfokú skálát alkottunk, s így hasonlítottuk a két felvétel mintájába tartozók lakásberendezését.* Az ötféle kurrens lakásberendezési tárgyból az 1998-as felvételben az ügyvédek lakásában átlagosan kettő volt, a 2015-ös mintában kicsit kevesebb (1,3). Az ok talán az, hogy most az ügyvédek szűkösebben élnek, vagy kevesebbet költenek a kevesebb és kisebb saját lakásra és a vizsgált kurrens javakra. *Az 1998-as mintában még csak az ügyvédek hatoda (15%) nem birtokolt egyet sem a kért kurrens berendezési tárgyak közül, a 2015-ös felvételben pedig már minden harmadik ügyvéd otthonából hiányoztak a felsorolt különleges, többnyire nem funkcionális, inkább exkluzív polgári-középosztályi berendezési javak.*

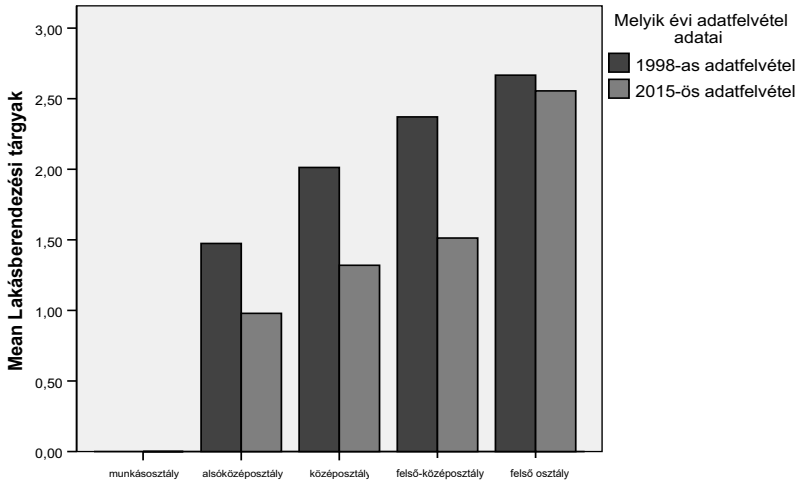
A kurrens berendezési tárgyakat az 1998-as mintába tartozók körében korcsoportonként is magasabb átlagokkal találtuk, kivételt képeznek a két minta legidősebb korcsoportjai, akik között a vizsgált exkluzív berendezési tárgyak birtoklása területén a két mintát összehasonlítva jelentősen kisebb a különbség,

mint a minták fiatalabb korosztályai között. Az idősebb korcsoportok nagyon hasonló ízléssel és jövedelemmel rendezték be lakásukat, miközben a többi korcsoportban a „divatos”, gyakran *minimál stílusú* lakásberendezés fokozatosan kiszorítja a hajdan általánosnak és „elitnek” tekintett klasszikus polgári berendezési tárgyakat.

Tudjuk, hogy az elmúlt évtizedekben másfélszeresre növekedett az ügyvédek száma, a munkaerőpiacon a megnövekedett ügyvéd-kínálat hatására valószínűleg csökkent sok ügyvéd jövedelme is. A vizsgált különleges javak nem tartoznak az alapvető használati cikkek közé, emiatt az nem jelentkezik hiányként, megfosztottságként az egyének igény szintjében. Azt azonban tudjuk, hogy a fiataloknak 2015-ben alacsonyabb aránya él saját lakásában, házában, következésképpen bizonyára kevésbé kívánnak investálni a jelzett berendezési tárgyakra is. Másrészt a 2015-ös minta fiataljai a korábbi minta fiataljaihoz képest átlagosan gyengébb jövedelemmel rendelkeznek, vagy amennyiben mégsem, jövedelem-elosztásukat, fogyasztásukat a korábbi mintától eltérő preferenciák alakítják, jövedelmüket nem elsősorban lakásuk berendezésére fordítják, s ha mégis, akkor újabb divatot követnek. (Minimál stílusú berendezés van a 2015-ös minta negyedének otthonában, stílbútor csak 30%-nál. A fiatalok lakásaiban ma sokkal több a komoly értéket képviselő technikai eszköz, stb.).

A 2015-ös minta eltérése a hagyományosan exkluzív lakásberendezési skálán az 1998-as mintához képest, mégis jelzésértékű. *A legkisebb különbség a két minta rétegeit összehasonlítva a felső-osztályi identitással élők csoportjában található.* Az adatok szerint az elit és felső-osztályi identitással élők a többi réteghez képest erősebb tradíció-követéssel igénylik az elit és (felső-) középosztályi környezetre egykor jellemző berendezési tárgyakat, javakat.

*A mért exkluzív lakásberendezési tárgyak átlaga (0-5)
a válaszadók szubjektív életforma- rétegeiben
(1998 és 2015)*

A hivatásrend számszerű növekedésével az ügyvédek polarizáltsága, s a válságot követően egyesek jövedelemcsökkenése miatt ma magasabb azok aránya is a mintában, akik kevesebbet fordíthatnak jövedelmükből nem funkcionális, kurrens javak vásárlására. Az életkörülmények ilyen jellegű változása *valószínűleg redukálja az ügyvédek egyes csoportjainak vásárlóerejét*, a viszonylag drága kulturális életstílus-javak megszerzésének esélyét.

Az ügyvédeknek –, mint más hivatásrendnek és jómódú középosztályi rétegnek – életstílusához hozzátartozik a művészet-pártolás, mecenatúra, jótékonyág is. *Az adatok szerint ez a gyakorlat is némileg csökkent 1998-hoz képest a 2015-ös mintában.* Ugyanakkor mégis jelzi a művészet-pártolás interiorizált igényét az a tény, hogy a kurrens javak közül éppen a kortárs művészeti alkotás birtokosainak aránya volt mindkét mintában a legmagasabb. Kétségtelenül, a 2015-ös mintában az ügyvédek lakásberendezés-

ben ez is alacsonyabb aránnyal található, mint másfél évtizeddel korábban (1998=80,5%-ról 2015=67,5%-ra).

Az értékes vagyoni javak

A rendszerváltást megelőzően az állampolgárok túlnyomó többségének legfontosabb, s gyakran egyetlen jelentős vagyontárgya volt az a ház/lakás, amelyben éltek. A 2015-ös ügyvéd-minta adatai szerint – mint láttuk – a fiatalok egy része ma már kevésbé ragaszkodik ahhoz, hogy saját tulajdonú ingatlanjában éljen. Ők – az ingatlan mellett/helyett – könnyebben mobilizálható vagyontárgyat (is) keresnek, hiszen az élet sokak számára kockázatosabb és bizonytalanabb lett, mint évtizedekkel korábban volt. (Beck, U 2005) ⁴⁰.

A kutatás során a vagyoni helyzet rétegek közötti különbségének körvonalazása érdekében számításba vettünk hétféle, Magyarországon általános tradicionális befektetési vagyontárgyat (*föld-telek, hétvégiház-nyaraló, második lakás, értékpapír/részvény/kötvény, lakókocsi, motorcsónak, személyautó*.), amelyekről azt tételeztük, hogy e javak birtoklása vagy hiánya valamelyest jelzi az ügyvédek különböző csoportjainak vagyoni jellegű fogyasztási mintáit és preferenciáit. E javak vagyoni értéke nagyon különböző, közülük akár egy is magasabb értéket képviselhet, mint az összes többi együtt. Következésképpen a vagyonosság mértékét az iménti javakkal aligha lehet mérni. A felsorolt vagyoni javak léte vagy hiánya, illetve elterjedtsége azonban jelzésértékű lehet az életvitel szükségleti szintje és az életfeltételek tekintetében.

A hétféle vagyontárgy közül az ügyvédek *mintáiban a legáltalánosabb a személyautó* (1998=96%, 1998=92%), majd sorrendben *a második ház/lakás* (1998=42,5%,2015=55,5%), az *értékpapír/részvény/kötvény* (1998=48%, 2015=35%), a *föld/telek* (1998=48%, 2015=34%), majd *a nyaraló* (1998=42,5%, 2015=32%) követi. Lakókocsit és motorcsónakot csak az ügyvédek elenyésző aránya birtokol.

⁴⁰ Beck, U.(2005): Mi a globalizáció? *Szeged, Belvedere Meridionale* (2005).

Az ügyvédek 1998-ban általánosan az általunk számításba vett, kérdezett hétféle vagyoni eszköz közül többfélét birtokoltak, mint 2015-ben. Elképzelhető, hogy az 1998-as minta tagjai magasabb értéket képviselő vagyoni javakkal rendelkeztek, mint a 2015-ös hivatásrend tagjai. A különbség oka az is lehet, hogy *a korábbi felvétel mintája még közelebb volt a privatizációs időszakhoz, amikor is az ügyvédek kurrens szaktudása iránt a jelenlegitől általánosan magasabb volt a kereslet.* Ennek hatására 1998-ban az ügyvédek nagy aránya jövedelméből a fenti vagyoni javak közül azt/azokat, amelyeket fontosnak tartottak, szabadabban megszerezhették. A felsorolt vagyoni javak birtoklása tehát a másfél évtizeddel ezelőtti ügyvédek nagyobb aránya számára volt életstílus-elem, szabadabb választás következménye, mint ma.

Mához közeledve a gazdasági lehetőségek szűkülésével azonban a fogyasztási preferenciák időbeli változásának hatására egyszersmind át is alakult az ügyvédek által birtokolt vagyoni javak összetétele. Ezáltal a 2015-ös felvétel mintájába tartozók a korábban általános vagyoni javakból nem csak kevesebbet birtokolnak, de eltérő preferenciák is jellemzik fogyasztásukat, jövedelemelosztásukat az 1998-as mintához képest. Ma másként élnek és másként fogyasztanak az ügyvédek, mint korábban. Egyes javakból drágábbat vesznek, más javak helyett másokat választanak, mint elődeik. Ugyanakkor a hivatásréteg belső egyenlőtlensége is fokozódott, tehát ma nagyobb a rétegen belüli jövedelmi-vagyoni egyenlőtlenség is, mint korábban volt. Mindezek nyomán a „vagyoni index” időbeli összehasonlításra önmagában ma kevésbé alkalmas.

Kétségtelen azonban az, hogy a 2015-ös mintában kisebb az ügyvédek lakásának/házának szobaszáma, ám kisebb otthonukban a népsűrűség is. Kevesebben élnek saját lakásukban, de magasabb a második lakást/házat birtoklók aránya, mint 1998-ban volt. Kevesebb kérdezett vagyontárgyat, különleges berendezési eszközt birtokolnak. A háztartási technikai civilizációs eszközök korábban alacsonyabb szintje mellett az *1998-as mintában még közel minden második ügyvéd háztartásában volt háztartási alkalmazott is*

(56,1%-nak), miközben a 2015-ös mintában már az alkalmazott kevésbé nélkülözhetetlen, ma már csak minden negyedik háztartásban (27,3%-nak) van. Az adatok azt is jelezték, hogy a technikai civilizáció jelenlegi szintjén háztartási kisegítő, alkalmazottat messze kiugró aránnyal a kisgyermekes korosztálynál (36-45 évesek) találunk. A kisgyermekes gondozását segítő alkalmazottakat korábban is és jelenleg is jelentős arányban foglalkoztatnak az ügyvédek.

Beruházás a jövőbe: az utódok taníttatása

A gyerek minden korcsoportban kiemelkedő értéket képvisel a családban. Évtizedekkel ezelőtt nagy volt a verseny az egyetemre történő bejutásért, a jelentkezőkre lényegesen kevesebb hely várt a felsőoktatásban, mint az elmúlt másfél évtizedben. Korábban különórán, korrepetáló magántanárral, többletképzéssel készítettek fel szinte minden kevésbé szorgalmas, gyengébb, vagy nem kiváló képességű, jómódú családba született gyereket arra, hogy bekerüljön az egyetemre. A különórák számát és variációit korábban növelte az is, hogy a középosztályi műveltséghez tradicionálisan elvárt volt az idegen-nyelv, zene, balett vagy valamilyen elit-sport különórai képzése. Ezek beépültek a középosztályi utódok gyermekkori életvitelébe.

Mára valamelyes változást találtunk, mert hogy a fizetőképes szülők számára bővültek a vásárolható képzési lehetőségek. Nem csak a különórák finanszírozása teszi lehetővé a különböző tudás-javak átlagosnál magasabb szintű elsajátíttatását, majd az utódok egyetemre juttatását: A változás alapvető oka a pénzzel, tandíjjal megszerezhető, *fizetős intézményes oktatás-képzés* lehetősége. Jelentősen bővültek az államilag finanszírozott központi keretszámok is, s aki még így sem jut be, a szülők „helyet vásárolhatnak” a költségterítéssé vált egyetemi szakokra. Vagy már a középiskolában előkészíthetik utódaik pályautóját több magániskola kínálja szolgáltatásait és termékeit, ezek között általános, közép és felsőfokú- is, s külföldi iskolába, egyetemre is járathatják a jómódú szülők utódaikat.

Teszik ezt annak reményében, hogy gyermekeik versenyképes tudáshoz jussanak. Emellett a jó felvételi statisztikával *rendelkező* neves, *nagyvárosi iskolákban a szervezett intézményi oktatás keretén belül is mind több lehetőséghez, tudáshoz jutnak a tanulók.* A jó iskola kiválasztása a kibővült többi lehetőség ellenére is fontos maradt a magas státuszú családok életében. *A változatosabb, gazdagabb intézményes oktatási kínálat ellenére a különórák vásárlása ma is a középosztályi kulturális-műveltségi reprodukció fontos eszköze.*

A különórák közül az *idegen-nyelv vezet az ügyvédek gyerekei részére finanszírozott különórák között* (1998=66%, 2015=52%). Noha 2015-ben a gyerekesek valamelyest alacsonyabb aránya járatta/járatja külön nyelvrára gyereket, mint 1998-ban, de most is minden második ügyvéd-szülő számára fontos megerősíteni külön nyelvrán (is) az utódok nyelvtudását. Az idegen-nyelvi készség alapvető fontosságának felismerését jelzi az is, hogy az ügyvédek gyerekeinek tizede *külföldi iskolában tanult/tanult* (1998=9,3%, 2015=10,1%), valamint az, hogy a gyereket most nevelő/vagy valaha is nevelt ügyvédek harmadának *volt már valamikor külföldön gyermeke azzal a céllal, hogy ott nyelvet tanuljon.* (1998=31%) (2015=30%).

A gyerekek többlet-képzésének kiemelt területe az idegen nyelv mellett *a sport.* Úszni, teniszezni vagy lovagolni minden második ügyvéd járatta/járatja gyereket (1998=58%, 2015=43%), egyéb sportra minden harmadik (1998=36%, 2015=39%). A test edzése, képzése tradicionálisan is hozzátartozik a szellemi munkavégzésre, (régén a „dologtalanságra”) felkészített „elit” neveléséhez (Veblen, Th, 1975, Arisztotelesz, 1984) ⁴¹

A nyelvrára, zene, művészet, „elit-sport”, más sport, magániskola, külföldi iskola, általános iskola tagozatos osztálya, gimnázium speciális tagozata szerepeltek kérdőívünkben (0-9), mint lehetséges eszközök az ügyvédek kel-

⁴¹ A fiúk „elit”-neveléséhez tradicionálisan a test edzése, a harcosszellem, a hangszer, zene oktatása a „lélek” pallérozása tartozott. Veblen, Th. (1975) A dologtalan osztály élélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, Arisztotelesz (1984): Politika. Gondolat Kiadó, Budapest

léktárában annak érdekében, hogy gyereküket a hagyományos elit-, illetve középosztályi kulturális-művelődési értékekkel *felvértezzék, s segítségükkel majd könnyebben bekerüljön olyan intézménybe, ahol szert tehet piacképes ismeretekre, valamint középosztályi hagyományokat követő társasági közösségi tevékenységekre és kapcsolatokra.* (Mills, C., 1951)⁴²

A felsorolt *kilenc-féle extra képzési lehetőséget egyetlen skálává szintetizálva kerestük, hogy milyen tendencia jellemzi a gyerekes ügyvédek különböző csoportjait.* Az összesített index azt mutatta, hogy az 1998-as mintában a *különórai képzés felsorolt lehetőségei közül többfélét igényeltek gyermekeik számára az ügyvédek, mint 2015-ben.*

2015-ben kevesebb területre koncentrálódott a többletképzés és finanszírozás. Mindazonáltal az adatok egyértelműen jelzik, hogy – *noha az utóbbi évtizedekben bővültek az intézményesen, államilag finanszírozott, „hivatalos” és „fizetős” többletképzés oktatási intézményben elérhető formális lehetőségei, persze leginkább csak a nagyvárosokban, – az ügyvéd-szülők nem bízzák a „véletlenre” utódaiknál státuszuk sikeres reprodukcióját, túlnyomó többségük most is finanszírozza az iskolán kívüli szellemi és fizikai épülést elősegítő extra képzési lehetőségeket, különórákat.*

---

42 Mills, W. (1951): White Collar. The American Middle-Classes. Oxford University Press

AZ ÉLETVITEL KÖZÉLETI ÉS KÖZÖSSÉGI AKTIVITÁSAI

Politikai-közéleti és civil közösségi kötelek

Az országosan reprezentatív szociológiai kutatások szerint a családon kívüli közösségi kapcsolatok ritkák, hiányosak Magyarországon. Az ország felnőtt lakosságának legfeljebb ötöde tag valamilyen szervezett civil közösségekben (Utasi, 2013)⁴³. A társadalmi hierarchián felfelé haladva, a magasabb jólét és műveltség birtokában élők rétegeiben azonban a népességre jellemzőnél jelentősen többen kapcsolódnak valamilyen civil közösséghez, többen végeznek közéleti tevékenységet.

Az ügyvédek életfeltételeire jellemző az átlagnál kedvezőbb jólét és iskolázottság-műveltség, relatíve magasabb arányuk kötődik akár civil, akár politikai-közéleti közösséghez. Ez lehet érdekmotivált racionális választás is, mert az ügyvédek közösségi kötelek, kapcsolataik segítségével könnyebben kapnak megbízást, könnyebben találnak ügyfeleket. Másrészt a közösségekben betöltött tisztségek gazdagítják önbecsülésüket és presztízst is.

A magasabb presztízs, ismertség pedig többnyire növeli az ügyfelek számát. Így mind a politikai közéleti kötelek, mind a civil közéletiség jövedelmező és hasznos lehet az ügyvédi praxis és egyén szempontjából. A közéleti funkciók, megbízások elnyerése sem okozhat nehézséget az ügyvédek számára, mert a különböző közösségekben a tisztségeket, funkciókat előszeretettel bízzák a magasán művelt, magas presztízssű, kommunikatív diplomás közösségi-egyesületi tagokra. Pregnánsan jelzik ezt a nagy spor-

---

⁴³ Utasi Á.(2013): Kötelekben. Szolidaritás-háló és közélet. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont-Belvedere Szeged

tegyesületek, amelyek a támogatás, közbenjárás reményében rendszerint vezetővé választják, bevonzzák az aktuális politikai, gazdasági, kulturális elitet. A neves emberek pedig gyakran megtiszteltetésnek tekintik, örömmel vállalják a tisztséget, hiszen megbízásuk önértéküket és presztízstüket egyaránt növeli.

A gazdasági racionalitás mellett a középosztályi létformának, értékpreferenciáknak is velejárója a társasági-közösségi együttlét. Végül is az ügyvédi vállalkozás érdekében mind a gazdasági racionalitás, mind a személyes presztízsnövelés céljával az ügyvédek a népesség átlagánál jelentősen magasabb aránnyal találjuk a civil közösségekben és politikai szervezetekben-egyesületekben tagként és funkciót vállaló vezetőként egyaránt.

A civil szervezeti-egyesületi kötelek közül legáltalánosabb a szabadidős szervezeti-egyesületi kötelek. Ilyen kötődése az ügyvédek negyedének (27,5%) van. Ha valamennyi általunk felsorolt civil szervezeti, szakmai, vallási, és szabadidős köteleket egyetlen indexbe összevontan vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a kérdésekkel számításba vett hatféle civil kötelekből létrehozott skálán (0,6) a válaszadók négyötöde több civil közösséghez is kapcsolódik.

Az ügyvédek kissé magasabb arányának van kapcsolata, köteleke civil közösségekben 2015-ben, mint volt másfél évtizeddel korábban. A származási család életformáját jelző hierarchiát követve pedig mindkét mintában U- alakú görbét találunk a civil közösségi aktivitás mértékében, *vagyis a származási család életformáját jelképező társadalmi hierarchia két szélső kategóriájában magasabb az ügyvédek civil közösségi élete, a közbülső státusz-kategóriákban alacsonyabb.*

A civil közösségi kapcsolatok motivációja azonban korábbi vizsgálataink szerint többnyire eltér a származási hierarchia két végén: Az alsó-osztályi származásúak számára elsősorban a munkához, hivatáshoz szükséges vagyoni javak bővítését biztosítják a civil szervezetekben megismert kapcsolatok, a felsőosztályi származásúak számára, akiknek többsége már az

örökölt vagyoni javak birtokában van, elsősorban a presztízst és önbecsülést növelik, s közelebb viszik a nem politikai szférán keresztül a hatalomhoz (Utasi, 2014).

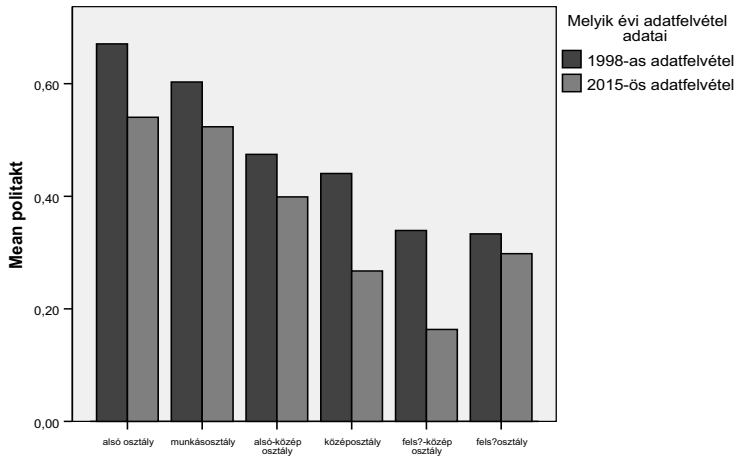
Az ügyvédek saját életformájára utaló szubjektív státusz-hierarchia mentén kissé eltérő trendet kapunk a két vizsgálatban a közösségi kötelekeket elemezve. Az 1998-as mintában az alsó-középosztályi identitással élőkől a hierarchiát követve felfelé kicsit magasabb a civil közösségi kötelekkel élők aránya, majd a felső-osztályi identitásúaknál már magasra emelkedik

A 2015-ös mintában az alsó-középosztályi és munkásosztályi identitásúaknak ma magasabb aránya kötődik civil közösségekhez, mint az ugyanezen státusz-kategóriákba identifkáló ügyvédek közül másfél évtizeddel korábban. Ezt követően a középosztályi státusz-identitásúaknál jelentősen megugrik a civil egyesületi-szervezeti kötelekkel élők aránya, majd csakúgy, mint a korábbi mintában, a felső-osztályi identitással élőknel kiugróan magas lesz. Összességében az kétségtelen, hogy az ügyvédek életvitelében 2015-re a civil közösségi kötelek általánosan intenzívebbé váltak, mint a másfél évtizeddel korábbi mintában.

Az ügyvédek civil közéleti kötelekeinek jellemzőitől eltér a politikai közéleti kapcsolatok trendje. Igaz azonban, hogy a két mintát összehasonlítani csak a pozícióval rendelkezők arányában tudtuk. Háromféle politikai-közéleti pozícióra kérdezett a kérdőív: ((1) volt-e valaha parlamenti képviselő, (2) önkormányzati-tanácsi képviselő, (3) társadalmi-politikai szervezetben volt-e funkciója). E három kérdés információanyagának segítségével alkottunk politikai- közéleti pozíciókat szimbolizáló skálát. A 2015-ös mintában alacsonyabb azok aránya, akik életükben valaha is vállaltak politikai-közéleti pozíciót, mint az 1998-as felvétel mintájába tartozók között. Az 1998-as mintából valamely társadalmi-politikai szervezetben, egyesületben közéleti tisztséget valamikor is a válaszadók közel harmada (30,7%) töltött be, a 2015-ös mintának csak ötöde (20,2%).

A szülői családok státuszának emelkedésével ellentétes trendet jelez a politikai közéletiség: Minél magasabb státuszú családból származik az ügyvéd, annál kisebb eséllyel vállalt valaha is politikai-közéleti vezető tevékenységet. Az 1998-as mintában a politikai-közéleti pozíciót vállalók aránya meredeken csökkenő trendet mutat az alsó-osztályi származási identitástól a felső-osztályi származási identitás-csoportig.

A politikai-közéleti aktivitás funkciókkal mért átlaga (0-3) a származási család életformáját jelző rétegekben (1998 és 2015)

A 2015-ös mintában is az alsó-osztályi származási identitással rendelkező ügyvédek körében a legmagasabb a politikai-közéleti pozíciót vállalók aránya, kis különbséggel követik őket a munkásosztályi származásúak. Ezt követően felfelé haladva a hierarchián minden származási rétegben lépcsőzetesen csökken a politikai-közéleti pozíciót valaha betöltők aránya. A mélypontot a felső-középosztálynál éri el. *A felső-középosztályi származásúak aránya a politikai közéleti- pozíciót vállalók körében alacsonyra süllyedt, mint-ha tudatosan távol tartanák magukat a politikai közéleti pozícióktól.* Sajátos ugyanakkor, hogy *a felső-osztályi származásúaknál, az „elitnél” a 2015-ös mintában ismét emelkedik a trend, közöttük többen – talán elhivatottan, erő-*

sődő polgári-középosztályi közéleti felelősségvállalással, belső késztetéssel – válnak politikai-hatalmi, közéleti funkciót.

A saját státuszt jelző szubjektív önbesorolás skálája mentén a politikai közéletiség mértéke alig tér el a származási család státusz-hierarchiájánál tapasztalt trendtől. Mindkét felvételen az alsó-középosztályba identifikálók körében a legintenzívebbek a politikai-közéleti kötelekek, funkciók. Számukra jelent leginkább mobilitási csatornát minden közösségi aktivitás, miközben a hierarchián felfelé haladva meredeken csökken azok aránya, akik politikai-közéleti közösségi pozíciókkal rendelkeznek. A politikai-társadalmi közlélettől leginkább elzárkózók a felső-osztályi identitást vallók. Az adatok szerint 1998-ban a minta minden rétegéből többen kötődtek politikai közösségekhez, mint 2015-ben. A politikai szerepek és kötelekek helyett az ügyvédek hosszú távú racionalitással inkább civil kötelekekkel gazdagítják kapcsolati tőkéjüket.

Megállapítottuk, hogy a politikai közéletiséget vállalók aránya az ügyvédek körében az elmúlt évtizedekben csökkenő tendenciát mutat, intenzitása gyengébb a 2015-ös, mint az 1998-as mintában volt. A társadalomban általános a politikai aktivitás csökkenése, minden bizonnyal ez tükröződik az ügyvédek mintájában is. Ennek éppen fordítottját találjuk a civil közösségi élet területén: A civil közösségi aktivitást mérő index átlaga a 2015-ös mintában magasabb, mint 1998-ban volt. A tendencia a közösségi kötelekek területén az ügyvédi hivatás politikai közlélettől, funkcióktól függetlenedő, független értelmiségi, polgári preferenciájának erősödésére utal. Azt valószínűsítjük, hogy a hatalmi kapcsolati tőke erősödik a civil szférában, miközben leépül a politikai közéleti szférában.

Összességében az ügyvédek nagy része az elmúlt évtizedekben visszahúzódott a politikai-közéleti pozícióktól, aktivitástól. Minél magasabb az ügyvédek szubjektív társadalmi státusza, annál kevésbé érzik fontosnak, hogy bekapcsolódjanak a társadalmi-politikai közélet irányításába. Az alacsony szubjektív társadalmi státuszúak ugyanakkor intenzívebben fordul-

nak a politikai-közéleti pozíciók, mint lehetőségek felé is, hiszen ezáltal is növelhetik alacsonyabb státuszukból eredő szűkösebb kapcsolati tőkéjüket.

Az országosan ismert rokonok, barátok, mint lehetséges patrónusok⁴⁴

Az ügyvédi munkához nélkülözhetetlenek a naprakész társadalmi-, közéleti-, jogi információk. A fontos információt és támogatást nyújtani képes befolyásos erős kapcsolatok értékes vagyont jelenthetnek, a támogatás, információ pedig ismeretes módon materiális tőkévé és presztízs-javakká alakítható (Granowetter, 1973, Csizmadia, Z 2008).⁴⁵ A kutatás kérdései felsoroltak olyan magas-presztízsű, gyakran segítséget, befolyást jelentő foglalkozási-beosztási területeket, amelyek (szükség esetén) előmozdíthatják az ügyvédi vállalkozás sikerét, segítséget jelenthetnek a magánélet bármely területén. Ilyen patrónus lehet, ha *van a válaszadónak olyan barátja-rokona, jó ismerőse, aki (1) országosan ismert politikus, (2) jómódú nagyvállalkozó, (3) nagyvállalat menedzsere, (4) az országos médiában ismert újságíró.*

A válaszadók negyötödének van jómódú nagyvállalkozó barátja vagy rokona. Nagyvállalati menedzser barátja-rokona és az országos médiában dolgozó neves barátja-rokona az ügyvédek felének van. Országosan ismert politikussal szoros kapcsolata az előző fontos kapcsolatokhoz képest az ügyvédek kissé alacsonyabb arányának van (44%).

Az országosan ismert, következőképpen jelentős befolyással bíró erős kapcsolatok arányának összehasonlítása a két felvétel mintájában azt jelezte, hogyan két vizsgálat közötti évtizedek nem változtattak az ilyen kapcsolatok

⁴⁴ Részletesen e témáról részben eltérő fókusszal lásd a kötetben Csizmadia Zoltán tanulmányát. Utasi Á. (2013) Kötelékben- Szolidaritás-hálók és közélet. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont-Belvedere Mridionale

⁴⁵ Csizmadia Zoltán (2008): Kapcsolathálózatok és társadalmi „tőkék”. A társadalmi viszonyok felértékelődése a szociológia legújabb szakaszában. (Social networks and social „capitals”) In Némedi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest: Napvilág Kiadó. 2008. 265–321. p. Granowetter, Mark S. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* : 1360-1380.

összetételén. Mindkét vizsgálat idején, a kérdezett területeken a válaszadók hasonló aránya birtokol befolyásos kapcsolatot. *A válaszadók negyede egyik kérdezett területen sem, s egyik vizsgálatban sem rendelkezik országosan ismert, befolyásos köteléssel.* A neves kapcsolatoktól megfosztott negyed, országosan befolyásos kapcsolatok híján kényszerűen is fokozottan számít a lokális intézményekben hatalommal bíró erős kapcsolataira.

Természetesen az életfeltételek eltérő mértékben segítik, vagy éppen hátráltatják az ügyvédek számára fontos, befolyásos kapcsolatok alakulását. Különösen *szembetűnő a nők és férfiak befolyásos kapcsolatainak aránykülönbsége és változása 1998 és 2015 között.* A férfiak mindkét mintában átlagosan két területen rendelkeznek befolyásos kapcsolattal, miközben *a nők-, akik még az 1998-as mintában közelítettek a férfiak befolyásos kapcsolati „vagyonához”, addig 2015-re az ügyvédnők befolyásos kapcsolatainak száma jelentősen csökkent.*

Befolyásos, hatalmi pozíciót ismeretes módon ma a társadalomban nagyobb eséllyel birtokolnak férfiak, mint nők (Nagy B, 1995 2005, Kürtösi Zs. 2004),⁴⁶ A nemek közötti hatalmi diszkrepancia hatására fokozódott a befolyásos kapcsolati vagyon egyenlőtlensége az ügyvédek körén belül a férfiak javára. A státuszvédő mechanizmusok a képzett nők aránynövekedése ellenére a társadalomban az „üvegplafon” alatt tartják az ügyvédnőket is.

Az országosan híres kapcsolataikkal a korcsoportok közül az 55 év felettiiek lemaradnak, miközben a többi korcsoport befolyásos kapcsolatainak átlaga egymáshoz hasonló. Az ötvenes évek második fele e tekintetben olyan életkorhatár, amely azt jelzi, hogy *a már nyugdíjhoz közeledő korcsoport aránya egyre csökken, elfogy a hierarchia legmagasabb szintjein, emiatt az idősödő korcsoportok már csak hozzájuk képest fiatalabbaktól remélhetnének közbenjárást,*

46 Beáta, Nagy. (2005): Gendered management in Hungary: perceptions and explanations *Women in Management Review* 20.5 345-360. Nagy, B. (1995): Nők a gazdasági elitben: az üvegplafon. *Info-társadalomtudomány* 32 (1995). Kürtösi Zsófia (2004) Nők a felsővezetésben: hozhat-e újat a kapcsolathálózati megközelítés? *Szociológiai Szemle* 2 (2004): 77-95.

befolyást, támogatást. Minden bizonnyal a makro-társadalom vezető pozícióiban az elmúlt évtizedekben végbement fiatalítás, *a hatalmi pozíciókban folyamatos „elitváltás” átstrukturálta a befolyással rendelkezők korösszetételét,* s hatására csökkent a 2015-ös ügyvéd-minta ötvenen túli korcsoportjaiban is a befolyással rendelkezők aránya.

Érdekes változást jelez a különböző településtípuson élő-dolgozó ügyvédek *országosan neves kötelékeinek aránya is a két vizsgálat mintájában.* Minden településtípuson 1998-hoz képest 2015-re valamelyest csökkent a befolyásos kapcsolattal rendelkezők átlaga, ám a legnagyobb csökkenést a községekben élő ügyvédeknel találtunk. Míg 1998-ban a kis településen élő ügyvédek képesek voltak a települési hátrányból eredő információ-hiányukat, kapcsolat-hiányukat országosan ismert emberekkel tartott informális kapcsolataik intenzívebb ápolásával kompenzálni, most az adatok szerint ez kevésbé működik. Bizonyára a közben lezajlott hatalmi változásokkal sokan elveszítették korábbi befolyásos kapcsolataikat, s a települési távolság miatt újak felépítése lassan halad.

A származási család státusz-hierarchiáját jelző skála mentén meglepő trendet ír le az országosan neves kötelékekkel rendelkezők kapcsolati vagyona a két időpontban. *Országosan ismert személyhez fűző legtöbb szoros kapcsolattal mindkét időpontban a felső-osztályi származási családot jelöltek rendelkeztek.* A felső-osztályban nevelkedettek neves személyiségeket jelző kapcsolati vagyónának értéke a 2015-ös mintában még az 1998-as vizsgálathoz képest is fokozódott.

Az adatok szerint *az országosan jelentős, befolyásos kapcsolatok megszerzéséhez és birtoklásához az alsó osztályi származás nem ad kellő muníciót,* ők átlag alatti közbenjárást, befolyást valószínűsítő kapcsolati tőkét birtokolnak. Ugyanakkor a felső-osztályi származás – hatalmi váltásoktól függetlenül – folyamatosan a legbiztosabb belépőt jelent a fontos támogatást, információt nyújtó kapcsolatok felé.

Meg kell említeni, hogy *a befolyásos személyekhez fűző szoros kötelékkel rendelkezők aránya – noha valamelyest változott a két felvétel közötti időben –, ám a rétegek közötti különbség stabil távolságban maradt.* Vagyis másfél évtized múltán, politikai, gazdasági változások után is *a hierarchikus rétegek közötti egyenlőtlenség a befolyásos, országosan fontos kapcsolatok mértéke, száma tekintetében azonos maradt. A legtöbb befolyásos kapcsolattal mindkét vizsgálatban az apák iskolai végzettsége szerint a diplomás apák ügyvéddé vált gyermekei rendelkeznek.* (1998-ban a főiskolai diplomások, 2015-ben az egyetemi diplomások ügyvéddé vált gyermekei birtokolják a leginkább kiterjedt befolyásos kapcsolatokat).

A helyi befolyásos erős kapcsolatok

Az ügyvédek lakóhelyén, munkahelyén magas pozíciót betöltő helyi intézményi- és más vezetők, helyi hatalommal rendelkező rokonok, barátok, jó ismerősök információjukkal, közbenjárásukkal gyorsíthatják, eredményesebbé tehetik az ügyvéd munkáját. A hasznos lokális erős kapcsolatok ezáltal segíthetik a sikeresebb, eredményesebb életet. A „helyi hatalmasok” köréhez tartozó rokonok, barátok esetenként hasznosabbak lehetnek a mindennapi életben, mint az országosan magas presztízsű, befolyásos körökhöz tartozók. A lakóhelyi fontos kapcsolatokhoz egyszerűbben és gyorsabban lehet fordulni szívességért, mint a presztízsben, hatalomban magasabb, de térben és státuszban többnyire nagyobb távolságban élő kötelékekhez. A kapcsolatrendszer kutatásának elmélete meggyőzően igazolta, hogy az egyének networkjében a közeli erős kapcsolatok körén belül működik a legerősebben a javak cseréje, a reciprocitás és a szükséges szolidaritást is biztosító elnyújtott reciprocitás. Ennek egyértelmű oka, hogy a közeli kapcsolattal erősebb lehet az egymás iránti bizalom is (Granovetter, 1973)⁴⁷.

A helyi intézményekben fontos pozíciót betöltő „hatalmasságok” körében szinte minden ügyvédnek van bizalmas erős kapcsolata településén. *Jogi*

⁴⁷ Granovetter, M. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 78. 1360-1380.

területen dolgozó rokona, barátja értelemszerűen szinte mindenkinek van .Két-harmadának a helyi egészségügyben és oktatásügyben, felének önkormányzatban, bankban, kereskedelemben, harmadának a helyi pártoknál és rendőrségnél. Ezek a helyi intézményi erős kapcsolatok támogatók, segítők lehetnek.

A két időpontban készült mintát összehasonlítva megállapítottuk, hogy a kérdőívben felsorolt helyi intézmények közül *több területen rendelkeztek befolyásos kapcsolattal az ügyvédek a másfél évtizeddel korábbi mintában, mint 2015-ben.* A változás a helyi bizalmas kapcsolatok általános beszűkülésére utal. Valószínűleg a fontos helyi kapcsolatok a pártpolitikai megosztás, illetve a kormányváltások nyomán osztódnak, ezáltal bármelyik oldalhoz is kötődnek az ügyvédek, a megosztottság miatt mindegyik oldal számára többnyire szűkülnek a befolyásos kapcsolatok. A helyi társadalom potenciájainak politikai ciklusokkal történő folyamatos cserélődése egyszersmind a lokális erőforrások ciklikus megosztását és cirkulációját is eredményezi, s csökkenti a folyamatos, hasznos együttműködés lehetőségeit.

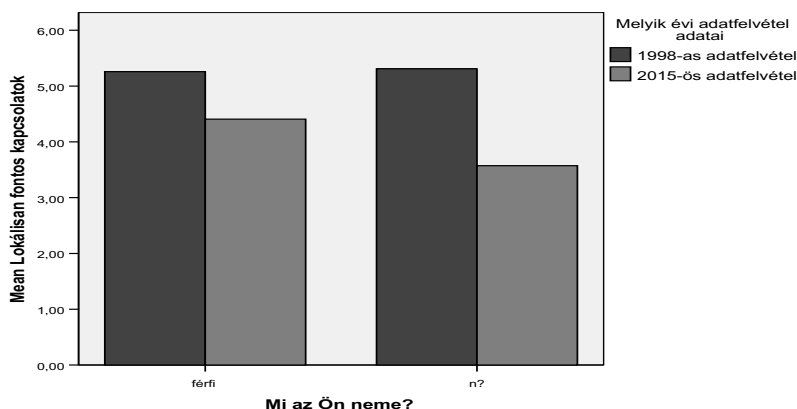
A lokális intézményekben előfordulható befolyásos kapcsolatok variációit szintetizáló tízfokú skálán (0-10) kutattuk a helyi befolyásos kapcsolatok egyenlőtlenségének mértékét. *A lokális intézményekben befolyásos kapcsolat nélkül élő ügyvédek aránya az 1998-as mintában még félannyi volt (7,0 %), mint 2015-ben (13,4%).* A munkavégzéshez pedig nagy segítséget jelenthetnek a fontos beosztást betöltő helyi bizalmas barátok, rokonok, ismerősök. Bizonyára a növekvő általános bizalmatlanság és a politikai megosztottság csökkentette a lokális kötelekeket, ezáltal csökkent a befolyásos barátok, ismerősök, rokonok révén elérhető helyi kapcsolati tőke, támogatás mértéke is.

A településtípusok közül *a legtöbb lokális intézményi erős kapcsolattal a legkisebb lélekszámú településeken, a községekben élő ügyvédek rendelkeznek, míg a legkevesebb lokális intézményi befolyásos kapcsolatuk a fővárosi ügyvédeknek van.* Az adatok azt is jelzik, hogy minden településtípuson, 1998-hoz képest 2015-re csökkent a helyi befolyásos intézményi kapcsolatok átlaga

A szubjektív származási státusz szerinti hierarchia mentén egyedül a felsőosztályiak körében emelkedett 1998-hoz képest a lokálisan befolyásos kapcsolatot ápolók aránya, a többi származási státusz-rétegben mindenhol csökkent. A helyi befolyásos kapcsolatok legszűkebb körével 2015-ben is és 1998-ban is az alsó osztályban nevelkedettek rendelkeztek.

Az ügyvédnők és férfiak közötti egyenlőtlenséget fokozza a lokálisan befolyásos intézményi kapcsolatok nemek közötti különbsége is. Az 1998-as felvételben a helyi intézményekben számításba vett tíz-féle befolyásos kapcsolat közül legalább öt területen volt közeli rokona, barátja, ismerőse az ügyvédeknek. Ekkor még a férfiak és nők között alig volt különbség ezek számában. 2015-re a vizsgált helyi intézményi erős kapcsolatok átlaga ugyan a teljes mintában – s így a férfiak körében is – csökkent (4,4), ám az ügyvédnők helyi befolyásos szoros kötelékei a férfiakéhoz képest még alacsonyabb (3,5) lett.

A különböző nemű ügyvédek helyi befolyásos kapcsolatainak átlagos száma (0-10) (1998 és 2015)

A befolyásos kapcsolatok nemek közötti egyenlőtlensége minden bizonnyal nem a hivatásrenden belüli nemeket megkülönböztető bánásmód következtében alakult, sokkal inkább a makro-társadalomban működő

társadalmi értékpreferenciák következménye (Fontos pozíciókba a vezető állások szűkösége miatt inkább férfiak kerülnek, őket stabilabb munkaerőnek tekintik, mert a nők szülnék és/vagy az anyai feladatok miatt önként lemondanak a nagyobb időráfordítást jelentő „fontos” beosztásról, stb). Az etikai normák romlásával, az érdekérvényesítés eszközeinek változásával mind több területen szorulnak háttérbe a nők, miközben az egyetemeken egyre inkább előretörnek. Mind több nő kerül jogra is, majd válik/válhat ügyvéddé. A befolyásos, hatalmi pozíciókból történő kimaradásuk éppen ezért szembetűnő. Miközben mind több nő kerül egyetemre, s lehetősége van ügyvéddé válni, a hivatásrenden belüli arányuk növekedésével ellentétes tendenciaként a társadalomban – ahol a hatalmi pozíciókat túlnyomórészt férfiak birtokolják – csökken a nők fontos, befolyásos kapcsolatainak, s így kapcsolati vagyonának értéke.

AZ ÉLETFORMA SZERINTI SZUBJEKTÍV BESOROLÁS

Az ügyvédek besorolása a középrétegekbe

Az ügyvédek életvitelét kutató mindkét felvételen az interjú-alanyok az alsó-osztálytól a felső-osztályig terjedő hierarchikus skálán *a társadalom középrétegeinek valamelyik kategóriájába tartozónak sorolták önmagukat*. A hierarchiát szimbolizáló képzeletbeli „létrán” a társadalmi átlagnál magasabbra tartozónak tekinti az ügyvédek a környezet is, annak alapján, hogy a népességi átlagnál magasabb műveltséggel, jövedelemmel, nagyobb autonómiával rendelkeznek, szellemi tevékenységüket, kreativitásukat nem gátolja sem nehéz fizikai munka, sem anyagi szűkség. (Weber, M. 1987). Tartózkodnak a szélsőséges megnyilvánulásoktól, hivatásuk szerint kénytelenek is a jogszabályokat követve, törvényesen élni. Ezek a kritériumok Arisztotelesz óta (Politika, 1984) szimbolizálói az „arany középút” értékpreferenciáját követő középső társadalmi szegmensnek.

A nagyipari fogyasztói társadalom terjedése óta sok vita folyt a középosztályok fogalmáról. Sokan megkérdőjelezték, mások tagadták a középosztály létét. A vitákat voltaképpen az osztály-fogalomhoz társuló elméletek, az osztálytudat marxi fogalma, az együttes fellépés esélytelensége és/vagy eredménytelensége, a közös értékekkel és érdekekkel összefüggő hiányos tapasztalatok generálták. Az előzők mellett ezt a vélekedést a fogyasztói társadalommal megjelenő tömegfogyasztás, a fogyasztási rétegek megjelenése erősítette (Scott, J. 2002, Beck, U. 1983, 1999).⁴⁸

⁴⁸ Scott, John. (2002) Social class and stratification in late modernity Acta Sociologica 45.1 (2002): 23-35. Beck, U. (1983, 1999): Túl renden és osztályon. In: Angelusz, R. (szerk.). A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum, Budapest.

A középosztályok valóban nem rendelkeznek egységes „osztálytudattal”, közös társadalomalakító cselekvésre nem képesek, de ezt többségük nem is érzi feladatának. A középosztályokkal kapcsolatos tudományos vitákra tanulmányunkban nem térünk ki, s végképp nem gondolkodnak erről, nem teszik ezt a vizsgálat ügyvéd alanyai sem. Helyette a válaszadók középosztályi identitásukat, státusz-tudatukat igazolva a *vizsgálat mindkét időpontjában az alsó-osztálytól a felső-osztályig terjedő ötfokú hierarchikus skálán a középosztályok három rétegének valamelyikébe sorolták önmagukat.*

A 2015-ös felvétel idején a korábbihoz képest kicsit szélesedett a felső-középbe és felső osztályba identifikálók aránya, de mindkét mintában domináns maradt a középosztály valamelyik rétegébe történő önbesorolás. Az identitás-skálán még a középosztály egyes rétegeinek arányai is szinte pontosan megegyeztek a két vizsgálati időpontban. A válaszadók minden bizonnyal definíciós problémával nem küzdve úgy érzik, hogy a társadalom hierarchiájában, egyenlőtlenségi rendszerében a környezetükben élő *többi társadalmi réteghez, csoporthoz képest* a társadalom általuk választott középső szegmensében helyezkednek el.

Ugyanakkor nem tekinthetjük az ügyvédek sem anyagilag, sem tudatilag egységesnek, de olyan rétegeknek igen, akiknek életvitele az alsóosztályi és munkásosztályi rétegektől az életvitel számos elemében, tevékenységeiben eltér, másrészt többségük létviszonyai, értékpreferenciái eltérnek az elitétől is. Az átlagosnál magasabb iskolázottságuk-műveltségük miatt a munkapiacon többnyire piacképesek, következőképpen ritkábban nélkülöznek, mint a társadalmi hierarchia alsóbb rétegeinek tagjai.

Jelentős különbséget eredményez a középosztályi életvitel, értékpreferenciák területén az, hogy honnan, a társadalom mely szegmenséből származtak, *milyen rétegekből kerültek a középrétegek valamelyikébe az ügyvédek, milyen családba születtek a hivatásrend tagjai.* Az adatok szerint az ügyvédek szüleinek többsége – a 14 éves korra vonatkozó szubjektív önbesorolások életforma-hierarchia szerint – a közép- vagy a felsőosztályok valamelyik rétegébe

tartozott: 1998-ban háromnegyedük (74,1%), 2015-ben kissé még magasabb arányuk (82,4%). A növekmény talán abból ered, hogy alsóosztályi és munkásosztályi származással az utóbbi évtizedekben kevesebben válhattak ügyvéddé, eltérően a státusz-mobilitást erősebben támogató és pozitív diszkriminációval is nagyobb lehetőséget nyújtó korábbi rendszertől. Az elmúlt évtizedekben, miután csökkent a státusz-mobilitás esélye, így az ügyvéddé válás esélye is, zártabbá váltak a hivatásrendek, köztük az ügyvédek is. (Andorka, R., 1991)⁴⁹

A társadalmi mobilitás csökkenő tendenciáját, a státuszhierarchián felemelkedés esélyének beszűkülését, a társadalmi rétegek határainak megmerevedését valószínűsíti az apák iskolázottságának két vizsgálat közötti különbsége is. *A legalább érettségizett apák aránya az 1998-as mintában mért kétharmadról (68,6%) 2015-re háromnegyedre emelkedett (76,7%).*

A szakmunkásképzőt végzett apákat is (alsó)középosztályinak tekintve, az 1998-as mintában az ügyvédek négyötöde (83%), a 2015-ös mintában már 93%-a származott középosztályi és/vagy alsó-középosztályi műveltségű családból.

A különbségek ellenére összességében *középosztályi származási identitás, a társadalom átlagánál magasabb műveltség jellemzi mindkét mintában az ügyvédek származási családját, 2015-höz közeledve növekvő mértékben. Meg kell jegyeznünk, hogy a származási családra vonatkozó középosztályi identitás, eredet szélesedéséhez elsősorban az iskolázottság expanziójának objektív folyamata járult hozzá.*

Az ügyvédek barátainak rendies összetétele, homogenitása

Középosztályi dominancia jellemzi az ügyvédek szubjektív besorolása szerint barátaik életformáját is: Az ügyvédek barátaitak –, azok életformája

---

49 Andorka R. (1991): A házasulók társadalmi helyzete egymáshoz viszonyítva. In Utasi Á. (szerk.) (1991): Társas kapcsolatok. Gondolat Kiadó, Budapest

szerint – szinte kivétel nélkül közép- vagy felsőosztályba tartozónak tekintették. A két időpontban készült mintát összehasonlítva alig van e tekintetben is különbség.

Barát nélkül, a társadalmi környezettől izoláltan élő ügyvédek alig találunk. *Az utóbbi felvétel idején pedig növekedett a háromnál is több baráttal rendelkezők aránya. Az átlagos barátszám 1998-hoz képest (8,9) a 2015-ös mintában ugyancsak növekedett (10,3)*

A szubjektív státusz-hierarchián felfelé haladva, a barátok átlaga meggyőzően igazolja a kapcsolati vagyoni státuszemelkedéssel növekvő mértékét. Az alsó-középosztályi identitással élők átlagos barátszámához képest (1998=6,5, 2015=8,6) a státusz-hierarchia magasabb kategóriáiban a barátok átlaga fokozatos nő, majd az önmagukat felső-osztályba identifikálók barátainak átlaga már kiugróan magas. Különösen magas a barátok átlaga a 2015-ös mintába tartozó felső-osztályiak körében (1998=13, 2015=23). Ez látszólag ellentmond azoknak a vizsgálatoknak, amelyek szerint a társadalom atomizálódásával csökken az emberi kapcsolatok száma. Kétségtelenül erre utaltak korábbi kutatásaink is, ám azt is tapasztaltuk, hogy az atomizálódás általános tendenciája mellett nem csökken a kapcsolat a rokonokkal és a barátokkal. Vagyis azokban a kapcsolatokban, amelyekben erős a bizalmi fedezet, ott erősek, sőt, az atomizált makro-társadalom és az intézményes szolidaritás szükségessége miatt szükségképpen még erősödnek is az erős kapcsolati kötelékek. (Albert F-Dávid B., 2005, Utasi, Á., 2002.)⁵⁰

A barátok értékes kapcsolati vagyont képviselnek nem csak az ügyvédek magánéletében, de szakmai életében is. A szubjektív státusz emelkedésével növekvő barát-szám jelzi, hogy minél magasabb az ügyvédek státusza, a barátok annál inkább bővítik/ képesek bővíteni a kapcsolati vagyont. A hasonló státuszú barátok között könnyebben működik a reciprocitás, a kölcsönösen hasznos információ áramoltatása és más javak „kamatmentes” cse-

---

⁵⁰ Dávid B.–Albert F. (2005) Kit nevez ön barátnak? A barátság szociológiai megközelítésben. Századvég, 4. szám. Utasi Á. (2002): A bizalom hálója. Új Mandátum, Budapest.

réje. *Minél magasabb státuszú az egyén, annál magasabb csereképes javainak értéke, így ennek hatására magasabb baráti kapcsolatainak értéke is.*

Az ügyvédek magántársasága és társaságának összetétele

Az ügyvédi tevékenység az esetek túlnyomó többségében egyszersmind hivatás is. Korábban körvonalaztuk, hogy *hivatásnak azokat a tevékenységeket tekintjük, amelyeket belső késztetéssel, akár ellenszolgáltatás nélkül is, másokért, a közjóért, a rászorulókat segítve végeznek, gyakran nem kalkulálnak azzal, hogy a munka-tevékenység a cselekvő számára mennyi hasznot hoz, vagy hoz-e majd hasznot egyáltalán.* Ilyen értelemben az ügyvédéhez hasonló hagyományos hivatások az orvos, tanár, pap munkája, de több más humán segítő tevékenység is, amelyeket a cselekvő belső késztetéssel végez.

A hivatással nem azonosítható az élvezettel végzett munka (noha esetenként egybeesik azzal), amit leginkább a „flow”, a tevékenység közben elfutó, „szaladó idő” jelenségével szoktak jellemezni. Ez utóbbinak nem feltevétele, hogy az élvezettel, odaadással végzett tevékenység más személyekért, a közjóért, más(ok) hasznára (is) történjék. Ez lehet akár öncélú, l’art pour l’art tevékenység is. Ezzel szemben hivatásról csak akkor beszélhetünk, ha a belső késztetéssel végzett, társadalmilag fontos tevékenységet a hivatásrend tagja szükség esetén javadalmazás nélkül is ellátja, vállalja azt a közjóért, másokért (Greenwood, E. 1957, Csíkszentmihályi, M. 1997.).⁵¹

A hivatásrendek tagjai sajátos értékpreferenciákkal élnek, magánéletükben is többnyire a hozzájuk hasonló értékeket követőkkel igyekeznek magántársaságot alkotni. Az ügyvédek társasági összejöveteleikre, vendégségbe elsősorban a körükbe tartozókat hívják meg, ám a „haszon”-„talan szórakozás” ilyen alkalmi együtt járnak azzal, hogy legalább az információ-csere és kelles időtöltés révén a társasági együttlét kölcsönösen hasznot is hozzon.

---

51 Greenwood, E. (1957): Attributes of a profession. *Social work* 17): 45-55., Csíkszentmihályi, M.(1997): Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája. Budapest, Akadémiai Kiadó.

(Simmel, G. 1973. Utasi, Á.,2012, 2013.). Az ügyvédek magántársaságaiban *a meghívottak között vezetnek a jogot végzettek (ügyész, ügyvéd, jogász, bíró). Az 1998-as vizsgálat mintájában a magántársaságba meghívottak legnagyobb arányát a szakmai körbe tartozó hivatásrendiek adták (41,7%), a 2015-ös mintában ezek aránya kicsit csökkent, ekkor a társaságok harmada szakmabeli (36,3%-a).*

A többi társasági meghívott között jelentős az orvosok (10%) és tanárok (12%) aránya. Ez utóbbiakhoz hasonló arányt képviselnek a vállalkozók is (10%). A vállalkozók a hivatásrendiek presztízshierarchiájába többnyire nem illeszthetők be. Valamilyen önálló gazdasági vagy szellemi tevékenység végzői ők, akik nem elsősorban hivatásuk hasonlósága okán kerülnek az ügyvédek magántársaságaiba, ám az újkapitalizmus által teremtett olyan státuszt hordoznak, amelyhez az átlagosnál kedvezőbb jövedelem, kapcsolatok, sajátos képesség és/vagy képzettség társadalmi képzete társul. Gyakorlatban az ügyvédek magántársaságaiban minden bizonnyal elsősorban azért található a hivatásrendiekhez hasonló arányban vállalkozók, mert a munka során az ügyvédek gyakran kerülnek velük üzleti érdek-kapcsolatba, s az üzleti együttműködés szimpátia esetén barátsággá transzformálódhat. (Utasi Á., 2000)⁵²

A magánkapcsolatok működéséhez fontos a rendszeres kapcsolattartás, a közvetlen találkozás. Leginkább *az otthoni vendéglátás és az időnkénti éttermi együttlét erősíti és stabilizálja a kapcsolatokat.* A közvetlen kapcsolatok folyamatos megerősítése nélkül- még a technikai civilizációs kommunikációs eszközök mai bősége mellett is – elsorvadnak a kötelékek, és nem, vagy kevésbé működik a kölcsönös segítségnyújtás, reciprocitás, lassabban áramolnak vagy elmaradnak a kapcsolati tőke-javak.

Az ügyvédek otthonukban vendégül látott erős kapcsolatai között hasonló eséllyel találjuk rokonaikat és barátait, hozzájuk képest sokkal ritkábban üzlettársaikat. A 2015-ös minta válaszadóinak életére intenzívebb,

---

52 Utasi,Á.(2000): Középosztály- Kapcsolatok Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

gyakoribb otthoni társasági összejövetel, vendégség jellemző, mint az 1998-as minta válaszadóinak életvitelére. *Fokozódott az otthoni együttléttel járó erős kapcsolatok fenntartása, megőrzése.*

A közös étkezés – akár vendéglátás, akár éttermi étkezés – a hasonló státuszúak körében a kapcsolatot stabilizáló kiemelkedően fontos életvitel-elem, amelyet nagymértékben alakít a gyermekkori család szocializációs mintája. (Weber, M., 1987, Bourdieu, P. 1979., Mills, C. W., 1951)⁵³. Az ügyvédek származási családjának hierarchiáját követve az alsó osztálytól a felső-középosztályig rétegenként fokozatosan emelkedik azok aránya, akik éttermi közös étkezéssel és/vagy családon belüli vendéglátással erősítik társasági körük határait.

Egy több kapcsolati elemből szintetizált mércével vizsgáltuk a privát kapcsolatok intenzitását (az éttermi étkezést baráttal, rokonnal, üzlettárral (gyakran=2, ritkán=1, összesen=0-6), ugyanezen kapcsolatok otthoni vendéglátását (0-6) és szórakozóhelyi együttlétét (0-6). E három elem együtt jelzi a magánkapcsolatok intenzitását (privátkapcs=-0-18). A közös étkezéssel, vendéglátással megerősített erős magánkapcsolatok meredeken emelkedő trendjét találtuk a válaszadók szubjektív státusz-identitását jelző, alsó-osztálytól a felső-osztályig terjedő hierarchikus skálája mentén. A szubjektív státusz- hierarchia mentén felfelé haladva, a magasabb státuszú ügyvédek életében intenzívebb a privátkapcsolatokon alapuló együttlét, aminek alapvető oka az, hogy a csereképes javak felfelé haladva a hierarchián egyre nagyobb értéket képviselnek.

A magántársasági együttlét nagy intenzitás-különbségét találjuk a különböző korcsoportokban is. Különösen az idős korról járó mozgásképesség csökkenése hátráltatja a privát kapcsolatok működését. A magántársasági együttlét gyakorisága a legfiatalabb korcsoporttól az idős kor felé radikálisan

---

53 Weber, M. (1987) Gazdaság és Társadalom. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bourdieu, P. (1986) Distinction. A social Critique of the Judgement of Taste. London. Routledge and Kegan Paul (London, 1979). Mills, C. W. (1951): White Collar: the American Middle Classes. New York ,Oxford University Press. Veblen, T (1975) A dologtalan osztály elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Arisztotelesz (1984) Politika. Budapest, Gondolat Kiadó

csökken. Az idősebb, ám még munkában aktív ügyvédek számára ez a csökkenés nagyobb veszteség, mint más diplomás hivatásrendiek számára, mert az ügyvédi hivatásrend tagjai számára a társasági kapcsolatok hatására bővíülhet az ügyfélkör, gazdagodhat a vállalkozás.

A társasági elit-sport és más sportaktivitások

Az elit és középosztályok társasági életére évszázadokon keresztül hagyományosan jellemző volt azoknak a sport-aktivitásoknak végzése, s ennek érdekében nevelése-oktatása is, amelyek a „dologtalanság”, a fizikai munkát nélkülöző életmód mellett a test pallérozását és a hasonló státuszúak egymás közötti vetélkedését, társas együttlétét egyaránt biztosították. (Veb-
len, T. 1975, Arisztotelesz, 1984.). A kevesek számára elérhető, különleges, gyakran drága sportok (*tenisz, lovaglás, evezés, vitorlázás, vívás, sí, vadászat, bridzs,*) a megelőző évszázadokban lehetőséget nyújtottak a középosztályi és elit társaságok exkluzív, klubszerűen zárt elkülönülésre. A hagyományos elit-sportok mára kiegészültek újabbakkal, elsősorban a *fallabdával, másrészt a korábbi elit-sportok fontossági sorrendje is cserélődött. Az elit sporttevékenységek funkciója megmaradt, de a sportok variációi átalakultak. A sport-aktivitások közül a vizsgált minták harmada egyetlen sportot sem üzött életében. A legnagyobb eséllyel a tenisz és a sí szerepel praxisukban. Az elit-sport-aktivitások variációit összevontan mérő kilencfokú skála mentén az 1998-as mintába tartozók körében magasabb volt az ilyen aktivitások aránya, mint 2015-ben.*

A gyermekkori család életformáját szimbolizáló *származási státusz-hierarchia mentén felfelé folyamatosan emelkedett mindkét mintában azok aránya, akik a vizsgált elitsport-aktivitásaikkal tagjai voltak a hasonló státuszúak társasági életének. 1998-ban még intenzívebb volt az elitsport-aktivitás minden származási státuszcsoporthoz, mint a 2015-ös mintában. Kivételt képeznek a felső-osztályi identitással élők, akiknek praxisában éppen a 2015-ös mintában vált kiemelkedővé a vizsgált sport-aktivitások követőinek aránya.*

A felső-osztályi származási identitással élők értékpreferenciáiban megőrződött, s felerősödött a vizsgált tradicionális közösségi elit- sportaktivitások praxisa, felértékelődött a körhöz tartozókkal ily módon történő összetartozás. Ez arra utal, hogy az általunk vizsgált exkluzív sportaktivitások hagyományosan és maradandóan is az ügyvédek legfelső körére jellemzők, miközben az alacsonyabb származási státuszú ügyvédek életében kevésbé vagy alig találhatók.

Az életkorcsoportok skáláját követve *a fiataloktól az idősök felé csökken a valamilyen elitsport-aktivitást végzők aránya. Ugyanakkor a szórás értéke az idősök korcsoportjai felé növekszik, vagyis a korcsoportokon belüli egyenlőtlenség egyre nagyobb.* Különösen szembetűnő ez a 66 év felettiek korcsoportjában. Az idősödő és idős korcsoportokon belül a magas szórás-érték az időskorúak korcsoportjaiban a fizikai erőnlétben és társasági-kapcsolatokban lévő növekvő különbséget, egyenlőtlenséget jelzi. Idős korban már eltérők a sport-aktivitásra lehetőséget nyújtó életfeltételek, különösen az egészségi állapotban és társasági kapcsolatokban lévő különbségek.

A testmozgás előzőkhöz képest kevésbé költséges változata *a kirándulás. Az ügyvédek 2015-ös mintájából többen járnak kirándulni, mint a másfél évtizeddel korábbi mintából. Különösen növekedett a rendszeresen kirándulók aránya (16,4%-ról 27,4 %-ra), vagyis azok lettek többen, akiknek életvitelében rendszeresen beépült, szokásszerűvé vált ez a tevékenység.*

Az életkori metszetben a legidősebbekig minden korcsoportban hasonló a rendszeresen kirándulni járók aránya, majd idős korban az egészségi állapot romlása kényszerűen csökkenti a mozgásos sporttevékenységek intenzitását, s így a kirándulást is. Igaz, hogy idős korban már kevesebben járnak rendszeresen kirándulni, de esetenként a válaszadók néhány százaléka kivételével a hivatásrend egészének életvitelében megtalálható ez a tevékenység.

Az életfeltételi meghatározók közül a kirándulni járók arányában legnagyobb különbséget a származási család életformáját jelző szubjektív státuszhierarchia mentén találunk: Az 1998-as mintában az önbesorolással

középosztályba és felső-középosztályba soroltak mintegy ötöde rendszeres természetjáró-kiránduló, a 2015-ös mintának már harmada. A kirándulás, testmozgás felnőttkori praxisa nagymértékben követi a származási családra egykor jellemző mintát és igény szintet.

A testkultúra modern életvitellel általánossá vált formái az utóbbi évtizedekben beépültek sok ügyvéd mindennapi életvitelébe. Az úszás, szauna, masszázs, futás-kocogás, torna, kondicionáló gépek használata elsősorban a fiatalabbak tevékenység-struktúrájában található. (Ez kiegészül az elit-sportoknál említett fallabdával.) A kérdőívben felsorolt testkondicionáló lehetőségek között a futás-kocogás a legáltalánosabb, amely több-kevesebb rendszerességgel megtalálható az ügyvédek kétharmadának mindennapjaiban. Az ügyvédek fele úszik, szaunázik és/vagy masszázsra jár, újabb fele tornázik. A kondicionáló gépek használata az előzőkhöz képest jelentősen kisebb arány életvitelében található.

A vizsgálat azonban azt is jelzi, hogy meglehetősen gyorsan változnak/változtak a testkondicionáló szokások, divatok. Mára a korábbi vizsgálat idején divatos testmozgások egy része háttérbe szorult, felváltották azokat újabbak. A két mintát összehasonlítva leginkább szembeűnő változást jelez, hogy 2015-ben 1998-hoz képest nagymértékben csökkent az úszni járók aránya, miközben megkétszereződött a fallabdázóké.

A testkondicionálást jelző aktivitási formákat egyetlen skálává (0,6) szintetizálva azt tapasztaltuk, hogy a minták tizede kivételével (1998=11%, 2015=13,6%) minden ügyvéd legalább egy területen valamilyen gyakorisággal végez testmozgást. A testkondicionálás modern területeinek intenzitása azonban a korábbi vizsgálatban tapasztaltnál képest 2015-ben csökkent. Feltehetően változott a „divat”, a skálába épített területek lecserélődtek, megváltoztak, az újabb divatot követve mások léptek helyükre. A korábbiak közül egyedül a fallabdázók aránya emelkedett, a többi testkondicionáló tevékenység praxisa csökkent. Arra azonban nem terjedhetett ki a vizsgálat, hogy az újabb mintában milyen újabb testmozgásra cserélték az ügyvédek a korábbi sport-te-

vékenységeket. A divat gyorsabban változott a testaktivitási praxis területén, mint az azt vizsgáló kérdőív kérdései.

Felmerülhet az is, hogy az ügyvédek ma kevesebb időt fordítanak/fordíthatnak, kevesebb pénzt költenek/költhetnek a különböző testkondicionáló tevékenységekre. Valószínűbb azonban az, hogy – mint az elit-sportoknál tapasztaltuk –, változtak, lecserélődtek a korábbiak újabb mozgásos szabadidős tevékenységekre. A korábbiakban vizsgált, majd az új felvétel kérdőívében is kutatott aktivitások már „elavultak”. Az életvitelben már kiszorította a korábbiakat más testkondicionáló lehetőség. Az is lehet, hogy az ügyvédi hivatás tömegesedésével csökkent a felső-középosztályi és elit tevékenységekre fordítható idő és pénz, vagy háttérbe szorult a társas tevékenységgel – egyebek között sporttal-játékkal – együtt a hivatásrendi társasági élet jelentősége, annak hivatásrendet összetartó funkciója, emiatt az atomizálódással együtt csökkentek a társas sporttevékenységek is.

A közösségi művelődés és az elszigetelő technikai kommunikációs eszközök

Az ügyvédek az általuk követett középosztályi életvitel, választott életstílusok révén többnyire aktív fogyasztói voltak minden korban a művelődési javak területeinek. Az eljáró művelődési aktivitások közül hagyományosan a színház, hangverseny, tárlat és mozi-látogatás a legáltalánosabb a műveltség megőrzése, gyarapítása érdekében a középosztályok életvitelében. Ezeket a tevékenységeket vizsgálva kerestük az ügyvédek két mintájára jellemző különbségeket és hasonlóságokat. A művelődési aktivitás időt és pénzt, másrészt jellemző igényszintet feltételez.

A két minta kulturális-művelődési aktivitásainak intenzitását összehasonlítva, szembetűnő különbséget jelzett a *gyakran* művelődők aránya. A *gyakran* művelődők *minden aktivitási területen kétszeres aránnyal találhatók a 2015-ös mintában, mint 1998-ban.* Vagyis ma jelentősen többen vannak az ügyvédek

körében olyanok, akiknek életvitelére – a vizsgált művelődési területek legalább valamelyikén – gyakori eljáró kulturális-művelődési igény és aktivitás jellemző.

A gyakori színházlátogatók aránya különösen az idősebb korcsoportokban növekedett 2015-re. Körükben a gyakori színházlátogatók aránya 2015-ben háromszorosa az 1998-as minta idős korcsoportjainál mért arálynak. Az idősebb ügyvédek ma több időt és pénzt fordítanak színházlátogatásra, magasabb az ilyen irányú igény szintjük, mint 1998-ban volt a hasonló korú ügyvédek korcsoportjában.

Szembetűnő változást találunk a fiatalok és idősek színházi aktivitása között. 1998-ban a 35 év alattiak között volt a legmagasabb a gyakori színházlátogatók aránya (30%), s hozzájuk képest félannyi a legidősebbek részmintájában (13-16%). 2015-ben megfordult a trend: a legkisebb arányban éppen a 35 év alattiak járnak ma gyakran színházba (29%), miközben az évek számával az idősek felé haladva növekszik a gyakori színházlátogatók aránya (56 év felett 45%). Míg a gyakori színházlátogató fiatalok aránya mindkét felvétel mintájában megközelítőleg hasonló, konstans maradt, stagnál, addig az idősek színházi aktivitása az 1998-as felvételhez képest mára jelentősen emelkedett.

A különböző településtípuson élők között is kis különbséget jelez a színházba járók aránya. Ez részben az elterjedt gépkocsi-használat következménye, amelynek segítségével a színházak – hasonló jóléti létfeltételek és igény szint esetén – minden településtípusról elérhetőek.

A különböző nemű ügyvédek azonban szembetűnően eltérő intenzitással, igény szinttel látogatták és látogatják a színházakat: A nők között mindkét vizsgálat idején jelentősen magasabb a gyakori színházlátogatók aránya, mint a férfiak körében (férfiak 1998=19%, 2015=28%, nők 1998=28%, 2015=42%).

A hangverseny-látogatók aránya a 2015-ös mintában kétszerese a másfél évtizeddel korábbiaknak, ám az életkorcsoportok között jelentős különbséggel: 2015-ben a fiatal ügyvédek között negyedannyi a gyakori hangverseny-lá-

totható, mint az idősebb korosztályok tagjai között (35 év alattiak 7,3%-a, 66 év felettiék 29%-a gyakori koncertlátogató.). 1998-ban még nem volt számottevő különbség az intenzív koncertlátogatók arányában a korcsoportok között.

A tárlatlátogatás trendje a színház és koncertlátogatáséhoz hasonló. A 2015-ös mintába tartozók átlagosan kétszeres aránnyal járnak rendszeresen kiállításra, mint az 1998-as minta ügyvédei tették. Ugyanakkor nagy a különbség a fiatalok és a két idősebb korcsoport között, ismét az idősek javára.

A művelődési fogyasztás eddig mért adataiból arra következtethetünk, hogy a fiatal ügyvédek ma kevesebb pénzt, időt fordítanak a művelődés általunk kérdezett tradicionális eljáró formáira, mint az idősebbek. *A mozi a vizsgált kulturális aktivitási formák közül az egyetlen, ahol a fiatalok járnak az élen, s a rendszeres mozilátogatók arányában nincs számottevő különbség a két felvétel között sem. Ugyanakkor a moziba soha nem járók aránya közöttük is mindkét felvételen meglehetősen magas (28%-21%).*

A vizsgálatokban sorra vett iménti négyféle művelődési aktivitás- mind-egyikét azonos értékűnek tekintve készítettük a gyakori kulturális-művelődési fogyasztást szintetizáltan mérő skálát. Ez a skála (0-4) azt mutatta, hogy 2015-ben a négyféle művelődési fogyasztási terület közül legalább egy területen gyakran művelődők valamelyest többen vannak, mint másfél évtizeddel korábban voltak. (1998-ban az ügyvédek több mint fele kimaradt a bármely területen gyakran művelődők közül (59%), 2015-ben kevesebben vannak ilyenek (46%).⁵⁴

A 35 év alatti fiatalok korcsoportjában azonban a korábbi mintából még többen jártak rendszeresen színházba, koncertre, kiállításra, mint a 2015-ös minta 35 év alatti ügyvédei közül. Mi ennek az oka? Azt valószínűsítjük,

---

54 Az ügyvédek művelődéséről kedvezőbb képet kapunk, ha – engedve a szigorú intenzitás-kritériumból –, **az esetenként** valamilyen művelődési- művészeti eseményt látogatók arányát jelző skálát vizsgáljuk E skála mentén a soha kulturális-művelődési rendezvényt nem látogatók között csak az ügyvédek néhány százaléka található mindkét mintában, s az átlagok szerint alig van különbség a másfél évtizeddel korábban és a 2015-ben készült felvételen tartozók művelődési intenzitása között.

hogy többféle ok állhat e jelenség mögött: Mára a modernizációs civilizációs szórakoztató eszközök bővülésével (Internet, video, otthoni filmnézés, klubok) a fiatalok körében általánossá váltak, kitágultak az otthoni és zárt körökben, klubokban történő művelődés, zenehallgatás lehetőségei. Talán elsősorban ezek idézték elő a változást. A modern technikával terjedő új javak kevésbé alakítják az idősebbek életvitelét, miközben teljesen átstrukturálják a fiatalokét. A fiatalok könnyebben és gyorsabban elsajátították a művelődést elősegítő eszközök használatát, s ennek nyomán térben is elkülönül a fiatalok és idősek művelődési-kulturális fogyasztása.

A 2015-ös mintában az életkor növekedésével párhuzamosan emelkedik a rendszeresen művelődők aránya. A kulturálódás-művelődés praxisa az ügyvédek körében kétszázévtől erősödött, megváltoztatta a korábban csak sikerorientált, minden más tevékenységet háttérbe szorító, pénzközpontú, erősen „munkamániás” élet-értékeket (Sennett, 2004).⁵⁵ A változást előidéző valamennyi ok összegyűjtésére-rendezésére itt nem vállalkozhatunk. Arról azonban meggyőződünk, hogy az ügyvédek körében 2015-re megnőtt a középosztályi és elit életvitel-mintát követő művelődési értékek követőinek aránya. Rendhagyó trendet csupán a legfiatalabb korcsoportnál találtunk.

A kulturális-művelődési fogyasztás és a művészet-pártolás évszázadokkal korábban is hozzátartozott az elit és felső osztály, de a középosztályok életviteléhez, életstílusához is (Veblen, Th., 1975, Mills, C. 1951.). Az ügyvédek – mint azt korábban már a szubjektív származási életforma-identitás hierarchikus skálája segítségével megállapítottuk –, önmaguk és gyermekkori családjuk életformáját egyaránt –, túlnyomó részben a középosztályok valamelyik rétegébe tartozónak tekintették. A kulturális igényszintet meghatározó módon alakítjalakította lehetőségeivel a szűkebb társadalmi környezet, s főként a gyermekkori szocializációs közeg.

Az 1998-as mintában a *gyakran művelődők aránya minden származási életforma-csoportban alacsonyabb volt, mint a 2015-ös mintában. A trend lép-*

---

55 Sennett,R.(2004): Respect. The formation of Character in an age of inequality. Penguin Books.

csözetesen emelkedik a 2015-ös mintában az alsó-osztályi származásúaktól a felső-osztályig tartó szubjektív identifikációs skálán. Az alsó-osztályi gyermekkori identitásúak művelődési aktivitásukkal a munkásosztályi és alsó-középosztályi származási identitást vallókhoz képest jelentősen lemaradnak. Ezt követően azonban a különböző középosztályi kategóriákban fokozatosan emelkedik a gyakran művelődők aránya, majd a csúcst a felső-osztálynál éri el.

Az adatok azt jelzik, hogy szinte csak az alsó-osztályi származás nehezíti a gyakori kulturális-művelődési aktivitás, fogyasztás igényének kialakulását. A származási státuszhierarchia magasabb szintjeinek bármelyikén szocializálódott ügyvédek praxisában általánosan megtalálható a kulturális-művelődési aktivitás igénye.

A nemzetközi kapcsolatokat segítő idegen-nyelvi kommunikáció

A különböző nemzetek közötti együttműködéshez nélkülözhetetlenek az elit által szervezett nemzetközi kapcsolatok, azok ápolása, a folyamatos nemzetközi kommunikáció. Ennek érdekében az elitet és a középosztályokat a társadalmak mindenkor igyekeztek felvértezni az idegen nyelvek ismeretével, a nemzetközi kommunikáció eszközével.

Magyarországon a II. világháborút megelőzően a középosztályi és elit családokban különösen fontos cél volt az utódok idegen nyelvi képzése, taníttatása. A középosztályi szülők már gyerekkorban igyekeztek biztosítani az idegen nyelvi kommunikáció alapjait. Az idegen nyelvek kisgyermek kortól történő elsajátíttatása később lehetővé tette a magas státuszúak nemzetközi együttműködését, kapcsolattartását, a hivatások képviselőinek nemzetközi tudományos együttműködését, a szellemi és más javak internacionális cseréjét. Az idegen nyelvek elsajátíttatására helyeztek hangsúlyt a jó iskolák is, előkészítve, megalapozva a közép- és felső osztályok utódai számára a vágyott hivatások elérését. Az elit és felső-középosztályi családok

az előzőket többnyire kiegészítették idegen nyelvű magánórákkal, mások még idegen anyanyelvű nevelőnők alkalmazásával is (Utasi, Á. - A. Gergely A. - Becskeházi A. 1996).

A II. világháború után a politika ellehetetlenítette a mindennapi nemzetközi kapcsolatokat, együttműködést, s ennek hatására hosszú ideig hiányos volt az idegen-nyelvi képzés is mind a középosztályi családokban, mind az iskolákban. A családok közül a német eredetűek igyekeztek nem beszélni nemzetiségi származásukról, a szülők nem akartak szembemenni a hivatalos politikai trenddel. A legtöbb fiatal számára maradt az egyetlen hivatalos idegen-nyelv elsajátításának esélye. Csak sok év múltán alakult ki az iskolai oktatás gyakorlatában a nyugati nyelvek elsajátításának általános és eredményes gyakorlata, a nyelvi tagozatos osztályok, a külföldi utazások lehetőségével a nemzetközi diákcsera-programok. Alig több, mint másfél évtizede annak is, hogy diplomát csak állami nyelvvizsga birtokában lehet kiadni.

Az idegen-nyelvet a munkában (is) használók aránya a nyelvtanítás fokozatos terjedését követve *életkor-csoportonként még ma is nagy különbséget mutat*. Az ügyvédek 1998-as mintájában ugyan még alacsony arányú volt, s közel járt a legfiatalabbak és legidősebbek korcsoportjában azok aránya, akik beszéltek valamilyen idegen nyelvet. A 2015-ös mintában azonban már nagy különbség található a nyelvtudás területén a szélső korcsoportok között. A legfiatalabbak korcsoportjából már majdnem mindenki, a legidősebbeknek pedig alig több, mint fele beszél valamilyen idegen nyelven. Vagyis miközben a fiatal korcsoportokban ugrásszerűen emelkedett az idegennyelv-tudással rendelkezők aránya az utóbbi évtizedekben, növekedett a generációk között a nyelvtudásban lévő egyenlőtlenség, fokozódott a még aktív időszerűak nyelvtudásának relatív lemaradása.

Az idegennyelv-használat szakmai praxisát kutató kérdések szerint 1998-ban a 35 év alattiaknak több mint harmada használta szakmai munkájában (39%) idegennyelv-tudását, a 66 év felettieknek ötöde (21%). A

2015-ös vizsgálat idején a fiataloknak már fele (51%-a) használja szakmai munkájában nyelvtudását, miközben a jelenleg legidősebb aktív korcsoportnak hozzájuk képest még a tizenöt évvel korábbi vizsgálat idős korcsoportjához képest is alacsonyabb aránya (17%).

Hasonló különbséget találunk az idegen-nyelvű szakirodalom olvasása területén is. A másfél évtizeddel korábbi mintában a 35 év alattiak negyede (26%-a), a legidősebbek hozzájuk képest jelentősen alacsonyabb aránya (17,6%-a) olvasott szakirodalmat idegen nyelven. 2015-ben az idős korosztálynak még az előző minta idős korcsoportjához képest is alacsonyabb aránya (14%-a) olvas szakirodalmat idegen nyelven, miközben a jelenlegi 35 év alatti fiataloknak közel fele (46%).

Az idegen-nyelvű kommunikáció és praxis mértékét szintetizáltan egy négy elemből álló index segítségével vizsgáltuk a mintákban. Az index elemei között szerepelt az idegen-nyelvű (1) szakirodalom-, (2) szépirodalom olvasásának előfordulása, (3) az idegen nyelvű szakmai kapcsolatok és (4) az idegen nyelvű magántársasági kapcsolatok gyakorisága. Ezekből a kérdésekből szintetizált négyfokú skála segítségével vizsgáltuk a két mintára és a különböző korcsoportokra releváns idegen nyelvek használatának különbségét.

Az idegennyelv-használatot szintetizáltan mérő négyfokú skála átlaga a 2015-ös mintában – a 66 év felettiek kivételével – minden korcsoportban felülmúlta az 1998-as mintában mért átlagot. A nyelvhasználat praxisa ma a 36-45 évesek korcsoportjában a legintenzívebb. Vagyis a két fiatal korcsoport közül a már valamelyes szakmai rutinnal, nemzetközi ügyfélforgalommal is rendelkezők vezetnek, megelőzve az egyetemet még alig elhagyókat, még alig-hogy pályára lépőket.

A két fiatal korcsoporthoz képest a középső korcsoporttól az idősök felé meredeken csökken az idegen-nyelvi praxist mérő összevont index átlaga, majd a 66 éven felülieknél eléri a mélypontot. Az életkorcsoportok közötti

meglehetősen nagy különbség az általános idegen-nyelvi praxis területén a munkaerőpiacon fokozza a generációk közötti feszültséget. Az idegen-nyelv tudásban tapasztalható korcsoportok közötti különbség nyilvánvalóan nem elsősorban az egyes korcsoportok tagjainak „hibája” és/ vagy „érdeme”, hanem annak következménye, hogy a társadalmi- politikai körülmények és az erre épülő oktatáspolitikai és családi szocializáció eltérő mértékben segítette/ gátolta a különböző korosztályokat az idegen-nyelv ismeretéhez, praxisához.

A vizsgálati adatok azonban azt is jelezték, hogy egy meghatározott korosztályon belül az idegen-nyelv használatának különbségét a származási család státusza, a nevelkedés településtípusa, a választott iskolák, különórák is nagymértékben alakították. A két minta között a nyelvhasználati generációs egyenlőtlenséget ezáltal tovább árnyalja a származási családok társadalmi státusza. A származási családok eltérő elvárással, a többletképzés lehetőségének finanszírozásával vagy annak hiányával formálták, befolyásolták az utódok idegen-nyelvi tudását. Az idegen-nyelv használatának mértéke, szintje szorosan követi a származási család életformájára vonatkozó szubjektív hierarchiát az alsó-osztálytól a felső-osztályig, nagy egyenlőtlenséget eredményezve a származási státusz-hierarchia szélső fokozatai között. Ez a trend igazolja, hogy a magas státuszú szülők a hiányos intézményes oktatási lehetőségek mellett, annak hiánya esetén is igyekeztek / igyekeznek biztosítani utódaik számára a piacképes nyelvtudás alapjait, s általa a középosztályi vagy elit életvitel ma (ismét) nélkülözhetetlen kellékét.

AZ ÉLETVITEL-RÉTEGEK HIERARCHIÁJA

*Az életvitel-rétegek differenciálása*⁵⁶

Az ügyvédek életvitelének sajátosságait Max Weber rendi rétegződésének elmélete alapján vizsgáltuk. Max Weber szerint a rendek a társadalom sajátos konglomerátumai. Az azonos rend tagjai egymáshoz hasonló megélhetési-jövedelemszerzési móddal, hasonló iskolai végzettséggel és/vagy neveltetéssel rendelkeznek. Többnyire körön belül házasodnak, barátkoznak, hasonló fogyasztási preferenciákkal, tevékenységekkel élik életüket. Tapasztaltuk, hogy státusz-hasonlóság jellemzi az ügyvédi hivatásréteg szoros emberi kapcsolatait, baráti körét, magántársasági összejöveteleit: A körön belüli kohézió, szolidaritás, a közös étkezések praxisa, a magántársasági privát együttlétek rendi sajátosságok. (Weber, M. 1987: 307-308)⁵⁷

Az is ismert, hogy a társadalmak felső rétegeire jellemző a kulturális-művelődési javak igényes, intenzív fogyasztása, a művészet szponzorálása, támogatása, a többnyire drága, exkluzív sportok praxisa, amelyek a „dologtalan osztályok” (később a szellemi tevékenységet végzők) testének, fizikai erejének őrzésére, edzésére szolgálnak. (Th. Veblen (1979)⁵⁸ A modern társadalmakban az elit és a középosztályok által végzett „ülő” munka is

---

56 Korábbi vizsgálatunkban „életstílusok” szerint differenciáltunk. Akkor úgy gondoltuk, hogy a fogyasztási és tevékenységi preferenciákat az individuális igény, szükséglet különbözősége eredményezi. Az életstílusokra úgy tekintettünk, mint az adott kereteken belüli szubjektív választás és rendi minta követésének csoportra jellemző megnyilvánulása. Jelen vizsgálatunkban az életvitel kereteket tekintjük erősebbnek, meghatározóbbnak a választáshoz, emiatt a környezetet nyújtotta eltérő életvitel-keretek nyomán differenciálódó fogyasztási-tevékenységi területek mértékében mutatkozó eltérő preferenciákat keressük, s tekintjük életvitel-csoportoknak.

57 Weber, M. (1987): Rendek és osztályok. In: Gazdaság és Társadalom. Budapest. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó 307-308. p.

58 Veblen, Th (1975): A dologtalan osztály elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

nélkülözhetetlenné teszi a testedzés különböző formáinak praxisát a fizikai erőnlét, egészség megőrzése érdekében. Ezt a szükségletet elégítik ki napjainkban a testkondicionálás modern eszközei.

A rendi életvitel kelléke a rendbe tartozók egymás közötti kapcsolatainak ápolása. A kutatási adatok szerint az ügyvédi hivatásrend tagjai azonban korántsem csak körön belüli kapcsolataikat ápolják, igyekeznek országosan befolyásos és lokálisan ismert emberekkel, országos és helyi hatalmasokkal is kialakítani és őrizni kapcsolataikat. A kapcsolattartás kellemes társasági együttlét, miközben funkcionális és hasznos is, hiszen segíti, fokozza a sikeres, eredményes ügyvédi tevékenységet. (Utasi, Á. 1984) ⁵⁹

Az elit és a középosztályi rétegek életvitelére jellemző a kapcsolattartás az internacionális térben is. A társadalmak felső rétegei internacionálisan kitágított térben keresik, ápolják a nemzetközi munka, kereskedelem, társaság, kutatás, tanulás lehetőségeit. Az ehhez nélkülözhetetlen kapcsolattartás, kommunikáció feltétele az idegennyelv-tudás.

Az ügyvédek azonos rendi életvitel követőinek tekintjük, ám tudjuk, hogy a hivatásrend életfeltételei az utóbbi évtizedekben jelentősen polarizálódtak, következésképpen életvitelük sem lehet egységes, a hivatásrendhez tartozók körén belül különbségeket tételeztünk. Az előzőekben vázolt fogyasztási-tevékenységi területeket szimbolizáló skálák segítségével kutattuk az ügyvédekre jellemző életvitel-különbségeket, a hivatásrend belső differenciálódását. A fogyasztási- tevékenységi területeket szimbolizáló tíz skálával (fogyasztási-tevékenységi indexekkel)⁶⁰ készített csoportokat differenciáló statisztikai módszerrel (cluster-analízis) segítségével különítettük el az *életvitel-területeket*. *Három jól elkülönülő csoportot differenciáltunk, találtunk a mintákban. Az egyes csoportokban a különböző fogyasztási indexek átlagpontszámai*

59 Utasi Á. (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. Műhelytanulmányok. Társadalomtudományi Intézet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó

60 (1) Idegen-nyelv (2) civil közösségi kötelekek (3) kapcsolat országosan híres emberrel, (4) lokálisan fontos emberrel (5) testkondicionálás praxisa (6) étterem (7) vendégség (8) privátkapcsolatok (9) elitsport aktivitás (10) művelődési aktivitás.

jelezték a hivatás eltérő rétegeire jellemző karakterisztikus különbségeket.

Életvitel csoportok

	1	2	3
Idegen-nyelvi praxis	1,61	1,51	0,77
Civil közösségi aktivitás	2,86	2,61	2,66
Országosan híres erős kapcsolat	2,85	1,37	0,95
Helyileg híres erős kapcsolat	8,09	3,24	3,03
Testkondicionálás praxisa	5,43	4,67	3,15
Éttermi társaság	4,7	4,29	2,22
Otthoni vendéglátás	3,88	3,72	2,15
Privátkapcsolatok	9,73	9,03	4,82
Elit-sport aktivitás	2,08	1,61	0,94
Eljáró művelődési aktivitás	3,39	3,35	2,65

A számok az egyes életvitel-rétegek különböző fogyasztási-tevékenységi indexeken mért átlagértékeit (magpont-értékeit) mutatják.

Az elemzésbe bevont tíz index közül a három csoportban (clusterben) szembetűnően nagy különbség található a lokálisan fontos kapcsolatok mértékét, az idegennyelv-használatának szintjét, az országosan neves kapcsolatok számát és az elitsport-aktivitás intenzitását mérő indexek között. Ezeket a fogyasztási-tevékenységi területeket mérő indexek átlagai mutatták a legnagyobb különbséget a három életvitel-réteg között. A többi indexen kisebb különbségek tapasztalhatók, ám az szembetűnő, hogy a harmadik rétegben (cluster) valamennyi fogyasztási és tevékenységi területet mérő index átlaga jelentősen alacsonyabb, mint az első két csoport index-átlagai között.

A vizsgált tevékenységek és fogyasztási dimenziók területén megvalósuló eltérő mérték, eltérő index-átlagok jelezték a három életvitel-réteg megkülönböztető fogyasztási- és tevékenységi területeit. A rétegek index-átlagai mentén kirajzolódott a legváltozatosabb, legélvezetesebb (1) elit-felső, a kevésbé változatos, de igényes (2) középső életvitel-réteg és a legkisebb változatosságot jelző, szűkösebb életlehetőséget rejtő (3) alsó-közép életvitel-réteg az ügyvédek mintáiban.

Az életvitel három rétegének arányai az ügyvédek két mintájában

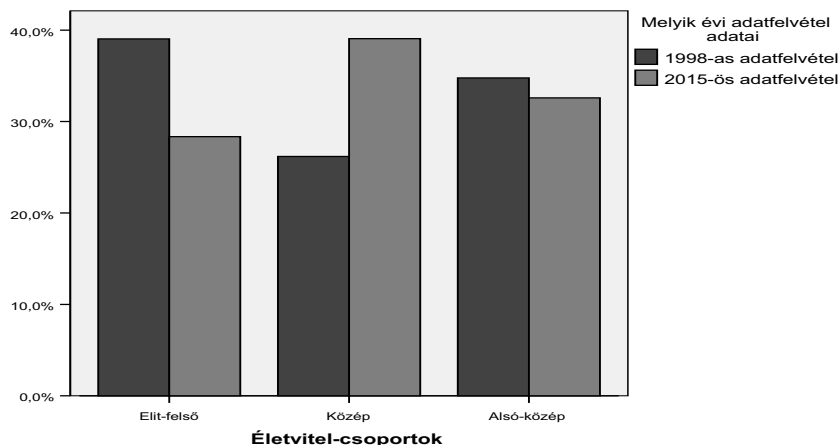
A három életvitel-réteg megközelítőleg hasonló aránnyal található az ügyvédek 1998-as és 2015-ös mintájában is, azzal a különbséggel, hogy az „elit-felsőnek” nevezett, legváltozatosabb életvitel-aktivitást jelző rétegbe az 1998-as felvétel mintájában még többen kerültek (39%), mint az utóbbi, 2015-ös mintában (28%). Vagyis korábban szélesebb volt azoknak a minta-aránya, akik kiemelkedően változatos életvitel-aktivitásokkal éltek, mint 2015-ben.

A „közép életvitel-réteg” a 2015-ös mintában lett szélesebb (39%), mint a korábbi felvételben volt (26%). Feltételezhető, hogy részben az „elit-felsőből” kihullók, gyengébb életfeltételi körülmények közé kerülők növelték a középső életvitel-réteg arányát. Ugyanakkor többnyire csak egy lépcsőt „csúsztak”, hiszen az „alsó-közép” életvitel-réteg aránya megközelítőleg megegyezik a közel két évtized múltán is a két időpontban (1998=35%, 2015=33%).

Alapvető különbség tehát a két felvétel életvitel-rétegeinek megoszlása között az, hogy a kiemelkedően változatos, elit-felső életvitel-réteg követői 2015-ben jelentősen kevesebben vannak, mint a korábbi felvétel idején voltak. Az egyenlőtlenségek törvénye szerint ez valószínűleg azt jelzi, hogy a keskenyebb elit-felső rétegbe gazdagabb alanyok találhatóak, a javak nem csökkentek, inkább kevesebb személy birtokában koncentráálódtak. A kutatás ugyanis jelezte, hogy az ügyvédi vállalkozások az elmúlt évtizedekben koncentráálódtak, számuk csökkent. A hivatásrétegen belüli egyenlőtlenségek tehát átrendeződtek, az életfeltételek differenciálódtak. Egyes ügyvédek életfeltételeiben az életvitel fogyasztási-tevékenységi területeket realizálni képes lehetőségek redukálódtak. Valószínűleg a gazdasági válság erősítette fel ezt a folyamatot. Végül is miután ma több az ügyvéd, mint korábban volt, a nagyobb versenyben kisebb arányuk képes a nagyon változatos elit-felső életvitel aktivitásainak követésére, mint a másfél évtizeddel korábbi mintába tartozók közül.

Ugyanakkor az ügyvédek nem csúsztak le tömegesen az alsó-közép életvitelt jelző kategóriába, inkább a „közép-réteg” arányát növelték.

Az életvitel három rétegének arányai a vizsgálat két időpontjában (1998 és 2015)

Az ügyvédek hivatásrétegén belüli életfeltételi egyenlőtlenségek tendenciáját jól jelzi a különböző életvitel-rétegbe tartozó ügyvédek által minimálisan „vágyott” átlagos jövedelem, mint kvázi jövedelem-igény, szükséglet, a különböző évből készült mintákban. Még meglehetősen kicsi a vágyott jövedelem különbsége az 1998-as minta életvitel-rétegei között, különösen kicsi a felső két életvitel-réteg között (elit-felső=138.000 Ft, közép= 130.000 Ft, alsó-közép= 106.654 Ft). Az 1998-as mintában az ügyvédek három életvitel-rétege közötti jövedelem-igény különbsége arra utal, hogy az egyenlőtlenség ekkor még jóval kisebb volt, különösen az elit-felső réteg és közép-réteg között. Az ügyvédek felső két életvitel-csoportja ekkor nagyon hasonló, egyformán kedvező, változatos életvitellel élhetett, s ebbe a nagyon kedvező életlehetőséggel élő két csoportba tartozott ekkor az ügyvédek három-negyede.

A 2015-ös mintában a vágyott jövedelem nagyobb egyenlőtlenségre, következésképpen nagyobb valós különbségre utal. Különösen nagy a vágyott jövedelmi különbség, távolság az elit-felső és a másik két életvitel-csoport között (378 373 Ft, 326 2032 Ft, 302 193 Ft). *Az elit-felső életvitel-csoportba 2015-ben a minta alig magasabb, mint negyede került. Ma tehát kevesebben vannak az ügyvédek közül az elit-felső életvitel-rétegben, ám ők magas jövedelem-igényt fogalmaz(hat)nak meg, s kiemelkedő fogyasztási-tevékenységi index-átlagokat jelezve a többi ügyvédhez képest sokkal változatosabb életvitellel is élnek. Hozzájuk képest jövedelmi igényükkel, valamint kapcsolati tőkájükkel (a helyi intézményi erős befolyásos kapcsolataik mértékével és országosan neves kapcsolataik számával) jelentősen lemaradnak a nagyon széles középső életvitel-réteg tagjai. Az elit-felső életvitel követőitől a középső életvitel-réteget elsősorban tehát a befolyásos kapcsolatok relatív szűkössége különbözteti meg, s végül is más dimenzióban is alacsonyabb lesz fogyasztásuk és életvitel-aktivitásaik.*

Az alsó-közép életvitel-réteg követőit hasonló aránnyal találjuk 2015-ben is, mint az 1998-as felvétel mintájában. Életvitelüket jelző szűkös helyi befolyással rendelkező kapcsolataik mellett másokhoz képest elmarad nyelvtudásuk és országosan neves kapcsolataik mértéke is. Elsősorban ezen körülmények miatt található az életvitel-hierarchia legalacsonyabb szintjén, s ehhez igazodik vágyott jövedelmi igényük és fogyasztási – tevékenységi preferenciáik is.

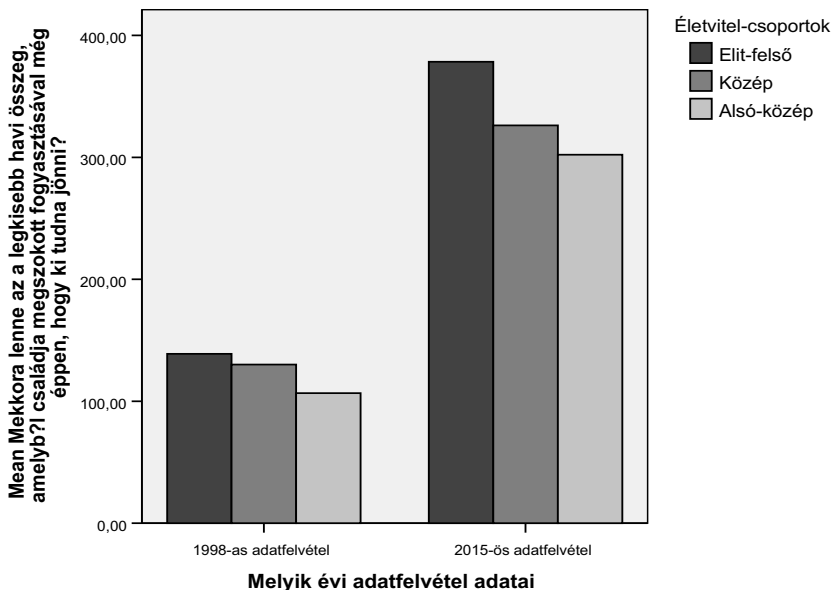
1998-ban a minta felső két életvitel-csoportjának, vagyis a minta háromnegyedének minimális jövedelmi igénye állt közel egymáshoz, feltételezhetően a minta háromnegyedének életvitele volt meglehetősen igényes és változatos. 2015-ben éppen fordítva: kiemelkedik az elit-felső minta-negyed minimális jövedelemre vonatkozó igénye, s alatta jelentősebb lemaradással követi a minta háromnegyede, vagyis a másik két életvitel-csoport.

Ma az ügyvédek elit-felső életvitelű csoportjához képest a jövedelmi igény-szintet jelző mérsékeltbb vágygal (lehetőséggel) lemarad a minta közel há-

romnegyede, jelezve, hogy az ügyvédek hivatásrendjének életkörülményeiben, életvitelében s igény szintjében egyaránt a korábbi felvétel mintájához képest növekedett az egyenlőtlenség.

Az ügyvédek hivatás-rétege az utóbbi évtizedekben polarizálódott. Mennyisége nőtt, ám egyszermind nagyobb lett a különbség a kiemelkedő jólétben, tág lehetőséggel élő legfelső életvitel-réteg – az ügyvédek esetében ez a rész minta a 2015-ös felvétel idején az ügyvédek mintegy negyede, és a hozzájuk képest alacsonyabb szinten fogyasztó másik két életvitel-csoport, vagyis háromnegyede között.

A megélhetéshez szükségesnek ítélt minimális havi jövedelem átlaga (Ft) a különböző életvitel- rétegekbe tartozó családokban (1998 és 2015)

Az elit életvitel- rétegre kerülést leginkább segítő életfeltételi dimenzió

Azonos munka, azonos végzettség, hasonló társadalmi presztízs, látványlag azonos lehetőségek mellett izgalmas választ keresni arra a kérdésre, hogy az életfeltételi meghatározók közül melyek azok, amelyek hatására a legnagyobb eséllyel követi az elit-felső életvitelt az ügyvéd exkluzív fogyasztással, befolyásos kapcsolatokkal, változatos tevékenységekkel. Azt gondoltuk, hogy a kiemelkedően kedvező elit életvitelbe kerülést meghatározó paraméter lehet (1) a válaszadó életkora (2) neme, (3) társadalmi rétegének szubjektív szintje, (4) az ügyvéd barátainak és (5) szüleinek a társadalmi hierarchiában elfoglalt helye, életformája⁶¹ Az előbbi öt életfeltételi meghatározó bevonásával készített statisztikai elemzés (lépésenkénti lineáris regresszió) a legerősebb meghatározónak az életkort találta ($R=.30$, $R\text{ Square} .092$).

A felvételek két időpontjában azonban nagy különbséggel találjuk a legfiatalabbakat az elit életvitel követői között. Míg *az 1998-as mintából a 35 év alattiaknak még közel kétharmada került az elit-felső életvitel színterébe* (62%), addig 2015-ben már alig több, mint negyede (27,2%). A 35 év alattiak életfeltételeiről azt valószínűsítjük, hogy a korábbi időhöz képest nehezebbé, keményebbé váltak életkörülményeik. Láthattuk, hogy kevesebb időt fordítanak szabadidős eljáró művelődésre, hivatásrendi társasági életre, baráti társasági együttlétre, kapcsolatokra, mint az 1998-as minta hasonló korú ügyvédei tehették.

Az előzők mellett az életvitel tevékenységei, fogyasztási preferenciái a társadalomban, elsősorban a fiatalok életvitelében az utóbbi évtizedekben több területen is jelentősen átalakultak. Ezek jelentős részét nem tudtuk a két vizsgálatban összehasonlítani, mert mára az életvitelbe olyan tevékenységi területek is beépültek, elterjedtek, amelyeket korábban nem mért,

⁶¹ A dichotómá alakított 3 kategóriás életvitel cluster-index első kategóriáját elitnek tekintve és függetlennek tételezve, lépésenkénti lineáris regresszióval bevontuk a jelzett 5, általunk feltételezett meghatározó determinánst. Az elemzés szerint a legerősebb meghatározó az életkor.

nem mérhető még a vizsgálat. Az életvitel méréséhez általunk használt fogyasztási-tevékenységi területek nagy része a korábbi és újabb vizsgálatban is „eljáró”, „házon kívüli”, időigényes közösségi- művelődési fogyasztás, kapcsolattartás volt. A fiatalok életviteléből azonban ma a modern technika a virtuális kapcsolattartás lehetőségeivel, az individuális otthoni művelődési eszközökkel történő művelődési fogyasztás, kapcsolattartás arányának bővülésével kiszorultak azok a tevékenységek, fogyasztási területek, amelyeket másfél évtizeddel korábban a „hivatásrend” még többnyire közösen végzett. A fiatalok 2015-ös mintájában az elit életvitel-rétegbe kerülők arányának jelentős csökkenése mögött valószínűleg elsősorban a technikai civilizációs eszközök bővülésével (Internet, okos telefon, CD, házimozi, exkluzív korosztályi klub-élet stb.) az emberi kapcsolatok, művelődési és más fogyasztási igények módozatainak és helyének változása tételezhető. Ezek nyomán nagymértékben átalakult az emberi kapcsolatok működése is.

A különböző korcsoportok százalékos aránya az egyes életvitel-rétegekben (1998 és 2015)

Melyik évi adatfelvétel adatai			Életviteli-csoportok			Total
			Elit-felső	Közép	Alsó-közép	
1998-as adatfelvétel	Korcsoportok	X-35 éves	61,9%	23,8%	14,4%	100,0%
		36-45 éves	48,5%	29,7%	21,9%	100,0%
		46-55 éves	33,8%	28,8%	37,4%	100,0%
		56-65 éves	13,5%	21,9%	64,5%	100,0%
		66-X éves	11,8%	11,8%	76,3%	100,0%
	Total		39,1%	26,2%	34,7%	100,0%
2015-ös adatfelvétel	Korcsoportok	X-35 éves	27,2%	55,8%	17,0%	100,0%
		36-45 éves	39,2%	35,5%	25,3%	100,0%
		46-55 éves	30,6%	35,7%	33,7%	100,0%
		56-65 éves	13,7%	38,8%	47,5%	100,0%
		66-X éves	11,6%	20,9%	67,4%	100,0%
	Total		28,4%	39,0%	32,6%	100,0%

A legidősebbeknek mindkét mintában csak tizede került az elit-felső életvitel-rétegbe. Ezzel szemben az 1998-as minta legidősebb korosztályának háromnegyede, a 2015-ös minta legidősebbjeinek kétharmada található az alsó-közép életvitel-rétegben.

Jóllehet mindkét felvétel idején a legidősebbek élnek a legkevésbé változatos életvitellel, ám összehasonlítva a két vizsgálati időpontban az idősök életvitel-esélyét, mégis azt tapasztaljuk, hogy *a 2015-ös minta legidősebbjeinek életvitele valamelyest változatosabbá, kedvezőbbé vált, mint a másfél évtizeddel korábbi kortársaiké volt*. Már az 56 éven felüliek köréből is jelentősen kevesebben találhatóak az alsó-közép életvitel-rétegben 2015-ben, mint 1998-ban. Ez pedig arra utal, hogy az alsó-közép életvitel kevésbé korszpecifikus, mint korábban volt.

Az ügyvédek életfeltétele 2015-re sokat változott. Változott a különböző korosztályba tartozók kapcsolattartása és művelődési aktivitása. Felgyorsult a technikai- kommunikációs eszközök megjelenése és használata. Mindezek hatására a face to face hivatásrendi és más közösségi kapcsolattartást – elsősorban a fiatalok körében – háttérbe szorította az online. Fokozottan hatott a változás a fiatal korcsoportok életvitelére, akik gyorsabban sajátítják el és építik életvitelükbe a modern technikai-civilizációs, kommunikációs eszközök nyújtotta lehetőségeket.

Végül is az iménti életfeltételi változások nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a másfél évtizeddel korábbi mintával összehasonlítva a 2015-ös fiatalok közül kevesebben kerültek az általunk vizsgált mércékkel a nagyon változatos fogyasztási-tevékenységi preferenciákkal élő elit-felső életvitel-rétegbe. Ugyanakkor az idősök életvitele valamelyest kedvezőbbé és változatosabbá vált, mint korábban volt.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ügyvédek életvitelét kutató két vizsgálat között mindössze másfél évtized telt el. Ennyi idő társadalomtörténeti mértékkel egy pillanat, a kutatás mégis számos változást talált a társadalom és a hivatásrend életvitelében egyaránt. Szembetűnő a *hivatásrend fokozott nagyvárosi koncentrációja*. Ma a korábbihoz képest *több ügyvédi iroda van a fővárosban és a nagyvárosokban, mint korábban volt*. A településtípusok egyenlőtlenségének hatását jelzi, hogy a nagyvárosi iskolákban érettségizettek nagyobb eséllyel válhatnak ügyvéddé, mint a kisebb városok középiskoláiban érettségizettek. A települési egyenlőtlenségek hatására a községekben kis eséllyel találhatók ügyvédi irodák is. A mintákban csak minden második ügyvéd született a fővárosban vagy megyeszékhelyen, ennek ellenére jelenleg a községekben születettek többségének is városban van irodája .

Az ügyvédek körében növekedett *a nők aránya*. *A nők fokozódó hivatásrendi és társadalmi emancipációja kétségtelen, ugyanakkor magánéletükben a férfiakhoz képest nagyobb eséllyel maradnak egyedül, fokozottan atomizálódnak kapcsolataik*. Az állandó partner nélküli egyedülállók aránya körükben most és másfél évtizede is kétszerese a férfi ügyvédek körében mért aránynak. Vagyis az ügyvédnők hivatásrenden belüli térhódítása mellett kevésbé stabilizálódnak partnerkapcsolataik, de nehezebben alakulnak munkájukat segítő, támogató, hatalommal rendelkező országos és helyi befolyásos kapcsolataik is.

A családi állapot szerinti megoszlás trendje – csakúgy, mint mindennütt Európában –, az elmúlt évtizedekben gyors bomlást, átrendeződést jelez. Az ügyvédek körében is *csökkent a házasságban élők aránya, megkétszereződött az állandó partnerkapcsolat nélkülieké a két felvétel közötti időben*. Ugyanakkor *jelentősen növekedett az élettársi kapcsolatban élők hányada*,

noha korcsoportonként és nemenként nagyon eltérő mértékben. Különösen szembetűnő *a harmincöt év alatti korcsoport házasság-halasztó, esetleg azt elvető attitűdje, akiknek részmintájában a két vizsgálat közötti időben megháromszorozódott az élettársi kapcsolatban élők aránya.*

Az ügyvédi hivatás a legmagasabb presztízsű hivatások közé tartozik a társadalmak többségében. Magyarországon tradicionálisan elsősorban középosztályi rétegek utódai töltötték be ezt a hivatást, és a kapcsolódó társadalmi szerepeket. A származási családok életformájára vonatkozó szubjektív besorolás szerint *a korábbi vizsgálatban a válaszadók háromnegyede, az utóbbi vizsgálatban már négyötöde sorolta gyermekkori családját a középosztályok valamelyik rétegébe.* Vagyis növekedett a középosztályi származási identitást valló ügyvédek aránya. Ez a társadalmi hierarchia alsó végpontjáról szemlélve azt jelzi, *hogy az alacsony státuszú családok utódai közül kevesebben juthattak be az ügyvédek hivatásrendjébe, mint két évtizeddel korábban.*

Ezt a trendet megerősíti a szülők iskolai végzettsége is. A két vizsgálat közötti időben elsősorban az iskolázottság általános expanziójának következtében megfelelő arányú azoknak az ügyvédeknek aránya, akiknek szülei legfeljebb nyolcosztályos végzettséggel rendelkeznek. Ugyanakkor korábban is és az utóbbi vizsgálatban is *minden második ügyvéd apja diplomás (volt).* *A diplomás anyák aránya a korábbiakhoz képest jelentősen emelkedett, ma már közelít az apákéhoz.* Miközben a szülők iskolázottságának expanziója kétségtelen, *a legfeljebb nyolc osztályt végzett anyák (nők) aránya még ma is kétszerese a legfeljebb nyolcosztályos végzettséggel rendelkező apákénak (férfiakénak).* Dinamikusan növekedett a diplomás nagyapák aránya is: A korábbi vizsgálatban még az apai nagyapák harmada, az utóbbiban már több mint fele ugyancsak diplomás volt.

A szülők iskolázottságának emelkedő trendje elsősorban az iskolázottság általános expanziójának hatását tükrözi. *A magasan művelt szociális környezet hatására emelkedhet az ügyvéddé vált utódok műveltsége is.* A

származási család státuszhierarchiájának másik végpontjáról viszont ez azt jelzi, hogy az *alacsony végzettségű és státuszú szülők gyermekei az előzőkhöz képest jelentősen lemaradnak, versenyképtelenné válnak, végül is csökken esélyük arra, hogy bejussanak a jogi egyetemre.*

A II. világháborút megelőző szociológia-történeti munkák szerint a tradicionális középosztályi hivatásrendi kritériumok között találjuk *az átlagosnál magasabb jólétet, műveltséget, iskolázottságot, valamint azt, hogy a középosztályiak nem végezhetnek nehéz fizikai munkát.* Az *identifikációs skála* szerint az *ügyvédek túlnyomó többsége a tradicionális szociológia-történeti paramétereket követve középosztályi családba született.*

A tradicionális középosztályok döntő aránya Magyarországon munkájával a nagyvárosi létmódhoz és munkapiaci lehetőségekhez kötődött. Ismeretes, hogy betelepítéssel, majd a kiegyezést követően fellendülő nagyipari fejlődéssel számos idegen ajkú képzett szakmunkás, diplomás került az országba, főleg a nagyvárosokba, ipari központokba. A középosztályi gyökerekkel, hagyományokkal rendelkező szülők – nagyszülők nyomán az ügyvédek jelentős arányánál tételeztünk nem csak magyar nemzetiségi-etnikai származást. *A korábbi vizsgálatban a válaszadók fele, az utóbbi vizsgálatban már közel kétharmada nyilatkozott úgy, hogy vagy apai vagy anyai családjában volt/van a magyaron kívül valamilyen más nemzetiségi-etnikai eredetet számon tartó ős.* Lehet, hogy az ügyvédek multikulturális gyökerei erősödtek? Elképzelhető, ám az is lehetséges, hogy a kulturális-etnikai identitás felvállalása, a másság értékének fokozott társadalmi- politikai elismerésével, elfogadásával vált általánosabbá az utóbbi mintában.

A nemzeti-etnikai identitás mellett a vallás ugyancsak a kulturális gyökerek jelzője. Az adatok szerint *a korábbi mintába tartozók* születési év-átlagának megfelelően (1950) még erős volt a hivatalos vallásellenes állami ideológia, mégis, a *szülők túlnyomó többsége a később ügyvéddé vált gyermekét – néhány százaléknyi kivétellel – bejegyeztette valamilyen vallásba.* *Az utóbbi vizsgálat alanyainak születésekor (születési évátlag=1966) nagyobb*

volt a vallások iránti állami-politikai tolerancia, mégis, azok aránya, akiket semmilyen vallásba sem jegyeztettek be, több mint kétszerese annak az arálynak, amit a korábbi mintában találtunk. Elsősorban tehát a fogyasztói társadalomban a modernizációs és individuális értékek térhódításával fokozódott az ügyvédek szüleinek körében a szekularizáció, s kevésbé a hivatalos vallásellenes ideológia következtében. Az aktív intézményes vallásosság mértéke az ügyvédek mindkét mintájában hasonló, mint a népesség egészében: Soha nem jár templomba az ügyvédek harmada, miközben közel ötöde legalább havonta részt vesz templomi szertartáson.

A származási család életvitelmintái erősen hatnak az utódok felnőttkori fogyasztási preferenciáira és kapcsolataira. *A gyermekkori lakás civilizációs környezetében található modernizációs javak mértéke a két mintát összehasonlítva emelkedő trendet mutat. Ugyanakkor a szülői család társadalmi rétegei és a lakóhelyi település jellege szerinti skálákon a modernizációs javak változatlanul hasonló mértékű egyenlőtlenséget, különbséget, távolságot jeleztek a végpontokon mindkét vizsgálat idején. Kivételt képez a személygépkocsi-tulajdon, e területen volt a legnagyobb arányú a modernizációs javak expanziójának dinamikája. A korábbi felvétel ügyvédeinek gyermekkorában még kuriózumnak számított a saját személygépkocsi: a szélső származási státusz-rétegek közötti egyenlőtlenség 12-szeres volt. A mintegy másfél évtizeddel későbbi tizenévesekből válogatódott jelenlegi ügyvédek szülői családjában már – függetlenül attól, hogy milyen jellegű településen nőttek fel, apjuk milyen végzettséggel rendelkezett, családjukat a társadalmi hierarchia milyen szintjére sorolták –, szinte minden családban volt már autó. A modernizációs javak expanziója a gépkocsi esetében az ügyvéddé váltak származási családjában legyőzte a származási családok társadalmi státusz-különbségeit, iskolázottságának különbségét, s még a jövedelmi egyenlőtlenséget is.*

A gépkocsi mindenki számára biztosíthatta volna az üdülés-nyaralás lehetőségét, ám az üdülés olyan életstílus-elem, igényszint, szükséglet, amely társadalmi rétegenként eltérő mértékben és időben jelent meg az ügyvédek gyermekkori környezetében. Vagyis nem modernizációs expan-

zió hatására alakuló fogyasztási „cikk”. Mindkét felvétel idején *az alsó-osztályi származási identitást jelző ügyvédek túlnyomó többsége soha nem volt szüleivel üdülni, miközben a szülői családjukat felső-osztályba sorolók körében az üdülésből mindössze egy-két százalékuk maradt ki* mindkét felvétel idején. *Az üdülés tehát értékpreferenciák által vezérelt olyan életstílus-szükséglet, „luxus-fogyasztás”, amelynek praxisa gyökeresen eltér a modernizációs javak diffúziós, expanziós hatásától, igényétől.* Amennyiben a származási család igényszintjébe még nem épült be szükségletként –, ha lett is volna rá pénzük, s rendelkeztek volna gépkocsival –, akkor sem jelentkezett volna az üdülés rendszeres szokásként.

Az üdüléshez hasonló szükségletet, igényszintet, s erre épülő rétegek közötti konstans életstílus-egyenlőtlenséget jelzett a gyermekkori lakásban lévő *polgári lakberendezési környezet.* A származási státusz szerinti *szélső rétegek közötti egyenlőtlenség e területen hatszoros volt másfél évtizeddel ezelőtt, s ugyanez az egyenlőtlenségi mutató maradt az utóbbi vizsgálat idején is.*

A szülők társasági élete, s ezen belül különösen a gyakori közös éttermi étkezés hasonló életstílus-egyenlőtlenséget jelez a rétegek között, mint az üdülés-nyaralás szokása, vagy a polgári lakberendezési javak birtoklása. A közös éttermi együttlét, étkezés az alsó-osztályi családok négyötödének gyermekkorában szinte soha nem fordult elő, velük szemben a felső-osztályi családokba született ügyvédek gyermekkorában legfeljebb tíz százalékánál hiányzott, az utóbbi vizsgálatban már csak egy-két százalékánál.

Az ügyvédek, néhány százalék kivétellel saját vállalkozásukban dolgoznak. *A két vizsgálati időpont között csökkent a vállalkozások száma, különösen a fővárosban és községekben.* A részletes elemzés azonban azt mutatta, hogy elsősorban az ügyvédek „többletvállalkozásai” tűntek el. Az irodák koncentrációjának alapvető oka talán az, hogy a privatizációs bumm után ritkultak a megbízások. Az ügyvédek által *alkalmazott adminisztrátorok száma stagnált* a két vizsgálat között, miközben az *irodák jogi végzettséggel rendelkező alkalmazottainak száma jelentősen megnőtt.* Ez utóbbiak különö-

sen az internetes ügyintézés lehetőségeinek bővülése miatt nagyon hasznosak az őket alkalmazó idősebb ügyvédek számára. Az érdekeltség kölcsönös lehet a jogot végzett, online adminisztratív feladatok ellátására (is) képes ügyvéd-aspiránsok, ügyvédbojtárok, és az őket alkalmazó ügyvédek között. A vállalkozások számának csökkenése ellenére ugyanis növekedett az adminisztratív teher, *változatlan az ügyvédek munkával töltött ideje. Korábban is és most is, naponta legalább 8 órát fordítanak munkára, s ezt többségük kiegészíti a hétvégeken még átlagosan két órával.*

Nem rendelkezünk pontos adatokkal az ügyvédek által felhalmozott nagy értékű vagyoni javakról, ám utal annak mértékére és trendjére az, hogy csődhelyzetben vagy ígéretes vállalkozás érdekében befektetésként *javikból ma kevesebbet kockáztatnának, mint a korábbi vizsgálat idején tették volna, ám ha mégis, akkor az elsősorban az ingatlan lenne.* Az ügyvédek jövedelméről nem ritkán túlzó vélekedésekkel találkozunk. Mi a konkrét jövedelemre vonatkozó kérdést nem tettük fel, csupán *az ügyvédek által a család megélhetéséhez minimálisan szükségesnek ítélt összegre kérdeztünk.* Az első vizsgálat esetén a családon belül a havi egy főre vetített minimális megélhetést esetlegesen biztosító összeg 48.000 Ft volt, 2015-ben ennek háromszorosa (144.000 Ft). A minimális igényként megfogalmazott jövedelemmel jelentkező különbségek hipotézisünk szerint nagy eséllyel leképezik a valós jövedelmeket, s rétegenként, különböző életfeltételi metszetekben vizsgálva, körvonalazzák a valós életfeltételi egyenlőtlenségeket. *Az egy főre gondolt minimális összeg háromszorosra növekedése minden bizonnyal elsősorban a jövedelmek inflációját tükrözik.*

Az ügyvédek életvitelének keretét adó *lakástulajdonosok aránya csökkent az elmúlt másfél évtizedben.* Az első vizsgálat idején még szinte mindenki saját ingatlanában lakott, az utóbbi felvétel idején sokkal kevesebben. Különösen nagy a változás *az ügyvédek harmincöt év alatti korszortjában, akik között most a férfiak negyede, a nők több mint negyven százaléka nem saját lakásában él. (Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy nincs ingatlan-tulajdonuk!)* A változást nem elsősorban (nem csak) a tulajdon hiánya és

a relatíve gyengébb gazdasági-jövedelmi helyzet okozta. (Tudjuk, hogy „beáldozható” második ingatlanja minden második válaszadónak van). A változást elsősorban *a 35 év alattiak életvitelében és partnerkapcsolataiban megjelent bizonytalanság, bizalomhiány, megnövekedett kockázatok okozzák. Ez pedig a gyakori partnerváltással, munkahelyváltással, újabb diplomaszerezéssel, külföldi tartózkodással járó költözést, lakásváltoztatást is indukál. A jelzettek hatására halasztják a fiatalok elsősorban a saját lakás vásárlásának és/vagy használatának idejét.*

Az exkluzív polgári lakásberendezési tárgyak szinte mindegyikét kisebb számban és arányban találtuk az utóbbi felvételben, mint a korábbiiban. Minden bizonnyal más, újabb, korszerűbb, divatosabb drága javak, berendezési tárgyak (is) bekerültek az utóbbi minta válaszadóinak fogyasztási struktúrájába, mint a másfél évtizeddel korábbiakéba, amikor is még a fiatal ügyvédek is erősebben kötődtek a hagyományos polgári-középosztályi környezeti tárgyakhoz, mint életvitelük keretéhez.

Az értékes javak fogyasztása területén mindkét mintában vezet a gépkocsi, amellyel szinte minden ügyvéd rendelkezik. Követi a második ház/lakás, ami minden második ügyvéd tulajdonában van. Az általunk felsorolt nagy-értékű javak variációit összevontan mérve megállapítottuk, hogy a 2015-ös mintába tartozók birtokában ezek közül átlagosan kétségkívül kevesebb található, mint a korábbi felvétel idején. Akkor még közel volt a privatizáció, s az ügyvédek jövedelmi viszonyai általánosan egyenletesebben kedvezőbbek voltak, mint az utóbbi felvételbe tartozók életfeltételeiben, s mások voltak a fogyasztási preferenciák, valamint a pénzbefektetés, pénzgazdálkodás gyakorlata is.

A jövedelmi viszonyok differenciáltsága ellenére az ügyvédek – *ha van gyermekük – mindkét mintában sokat fordítanak arra, hogy maximálisan bővítsék ismereteit, segítsék többletképzését, megalapozzák középosztályi értékpreferenciáit. Magániskolába, jó hírű iskolába, főleg idegen-nyelvi különórára, esetleg külföldre nyelvi képzésre küldik sokan gyermeküket.*

Ugyanakkor változást jelez az, hogy míg tizenöt évvel ezelőtt még a szülők sokféle különórán képeztették gyermekeiket, *a jelenlegi mintában már többségük elsősorban a nyelvi különóra és valamilyen sportra fókuszál.* Ehhez azonban annak ellenére általánosan ragaszkodnak, hogy tágultak a jó állami és magániskolák megválasztásának lehetőségei, ahol már intézményes kereteken belül (is) elérhetik utódaik számára a többletképzés sokoldalú lehetőségét.

Az ügyvédek civil közösségi élete, kapcsolatai és közéleti-politikai kötődése sokkal intenzívebb, mint amit országosan reprezentatív vizsgálatok a társadalom egészenél jeleznek. Az országosan reprezentatív vizsgálat szerint a magyar népességnek legfeljebb negyede tartozik bármilyen civil közösséghez, míg az ügyvédekénél éppen fordítva, csupán negyedük nem tag semmilyen civil közösségben, háromnegyedük igen. Az is megfigyelhető, hogy a civil közösségi aktivitás 2015-re az ügyvédek körében erősebb lett, mint a korábbi vizsgálat idején volt. A származási státusz-hierarchia mentén pedig U-alakú görbét rajzolva, a legalacsonyabb és a legmagasabb státuszú családban szocializálódtak civil közösségi aktivitási igényének átlaga kiugróan magas.

Politikai-közéleti közösségi kötelék az ügyvédek negyedénél található. Az is igaz, hogy ez az arány a civil kötelékek mértékéhez képest alacsony, ám még így is messze magasabb, mint a társadalom átlagánál. Az alacsony származási státuszúak politikai-közéleti aktivitása a legintenzívebb, s meredeken csökken a hierarchián a magas státuszú családba születettek felé. A felső-osztályi származással és identitástudattal élők túlnyomó többsége ma meglehetősen távol tartja magát a politikai és közéleti aktivitás területeitől.

Az ügyvédi irodák eredményességét fokozhatják az országosan ismert emberekkel, hírességekkel tartott kapcsolatok. A korábbi vizsgálatban kicsit magasabb volt az ügyvédek országos hírű befolyásos kapcsolatainak átlaga, s különösen csökkentek a nők ilyen kapcsolatai. Korcsoportonként pedig a legfiatalabbak és a legidősebbek nélkülözik leginkább a neves kapcsolatok

támogatásának lehetőségét. A befolyásos kapcsolatok általános csökkenése ellenére a származási státusz-identitás hierarchiájának szélső kategóriái közötti egyenlőtlenség e területen változatlan maradt. Megfigyelhető, hogy a magas státuszú, s főleg a diplomás apák ügyvéd-utódainak kapcsolatrendszerében konstans maradt az országosan híres, befolyásos kapcsolatok kiugróan magas értéke.

A lakóhely intézményeinek hatalmasságaihoz fűző kapcsolatok átlaga mindkét vizsgálat ügyvédei körében magas. Csupán néhány százalék kapcsolathálójából hiányoztak mind a korábbi, mind az utóbbi vizsgálat idején. Az is igaz, hogy a helyi intézményekben befolyásos kapcsolattal nem rendelkezők aránya az utóbbi vizsgálat idején kétszerese lett az 1998-asnak. Az eltérő település-típuson élő ügyvédek befolyásos helyi kapcsolatait összehasonlítva –, mindkét felvétel idején – *vezetnek a kis településeken élők, s legkisebb eséllyel a fővárosiaknak van ilyen kapcsolatuk.* A felvétel két időpontja között nagymértékben *csökkent a nőügyvédek helyi befolyásos kapcsolatainak száma.* A helyi hatalmasságok nagy aránya cserélődik a politikai-hatalmi ciklusváltásokkal, s ennek nyomán szükségképpen változnak vagy kiesnek az ügyvédek befolyásos kapcsolatai is. A politikai ciklus-váltásokkal cserélődő hatalmasok kapcsolati tőkét megosztó hatása politikai oldaltól, ideológiai beállítottságtól függetlenül hátrányos az ügyvédi hivatásrend egésze számára.

Az ügyvédek – kis kivétellel – életformájuk szerint *a középosztályok valamelyik rétegébe sorolták önmagukat.* Érzékelik a társadalmi hierarchiában elfoglalt relatíve magas helyüket, pozíciójukat és presztízsüket. Sőt! Az utóbbi vizsgálat idején kicsit nőtt az önmagukat felső-középosztályba és/vagy felső-osztályba tartozónak tekintők aránya. Származási családjukat is többségük középosztályinak tekintette. A középosztályi rendi rétegződés weberi elméletének megfelelően mindkét vizsgálatban az ügyvédek magántársaságba, *vendégségbe hívott barátainak túlnyomó többsége is középosztályi és saját, vagy valamilyen más hivatásrendbe tartozó volt.* A meghívottak között értelemszerűen a saját hivatásrendbe tartozók aránya a legszélesebb,

őket követik más hivatásrendek tagjai, majd a „vállalkozók”. *Az éttermi közös társasági étkezés* (baráttal, rokonnal, üzlettárrsal) leggyakrabban az önmagukat magas életforma-csoportba identifikálók között fordul elő, életkorcsoportok szerint pedig leginkább a fiatalok korcsoportjaiban.

A barátok átlagos száma az utóbbi vizsgálatban valamelyest magasabb lett. Különösen magas a felső-középosztályi családba születettek körében. Minél magasabb státuszú, illetve szubjektíve annak érzi életformája szerint önmagát a válaszadó, annál magasabb csereképes javakkal rendelkezik, s ez objektíve növeli, vonzza baráti-társasági kapcsolatainak számát, reciprocitásra alkalmas értékét is.

A középosztály és az elit életvitelének hagyományos tartozéka az *eljáró művelődési aktivitás: a színház, hangverseny, tárlat, mozi.* *Az előzők közül legalább valamelyik területen gyakran művelődők aránya az utóbbi vizsgálat idején kétszerese a korábbinak.* A legidősebb korcsoportban erősödött, a legfiatalabbak körében pedig jelentősen csökkent a vizsgált területeken gyakran művelődők aránya. *Kivételt képez a mozi, ahova gyakrabban látogatnak a fiatalok.* Az eljáró művelődési aktivitás trendjének generációs változása arra utal, hogy a fiatalok művelődési aktivitási és fogyasztási területeinek struktúrája átalakult. *A modern kulturális és kommunikációs technikai eszközök hatására elsősorban a fiatalok művelődése gyakrabban történik otthon Interneten, vagy korcsoportonként elkülönítő klubokban, ennek következtében ritkábban található körükben a hagyományos eljáró közösségi művelődés.*

A középosztályi és elit-életvitel hagyományos velejárója a nemzetközi kapcsolatok építése, ehhez pedig nélkülözhetetlen az idegen-nyelvek praxisa. *A nyelvtudással rendelkezők aránya az elmúlt évtizedekben jelentősen növekedett, ennek ellenére a hivatásrenden belül a különböző korcsoportok között jelentős maradt a különbség,* különösen a 2015-ös minta szélső korcsoportjai között. Az idegen-nyelvek praxisa területén meghatározó a származási család szocializációs értékpreferenciáinak hatása. Ezt igazolja,

hogy az alsó-osztályi származású ügyvédeknek fele beszél idegen nyelvet, a felső-osztályiak között szinte mindenki.

Az idegen-nyelvi praxis több területét (szakmai kapcsolatok, szépirodalom, szakirodalom olvasása, idegen nyelvű társasági kommunikáció) szintetizáló skála szerint ugyan 2015-ben a legtöbb korcsoportban emelkedett a piacképes idegennyelvtudással rendelkezők aránya, ám a fiatal korcsoportokban ma az idősebbekhez képest kiugróan magas, miközben a legidősebbek körében – a korábbi káros oktatáspolitikai gyakorlat következtében – még az előző vizsgálatban mérthez képest is alacsonyabb. A különbség minden bizonnyal abból adódik, hogy a korábbi vizsgálat legidősebbjei közül többen még a háború előtti gimnáziumokba jártak, ahol az idegen-nyelvek oktatása nagyon fontos és eredményes volt. Az individuumok akaratán, szorgalmán kívüli körülmények ellenére ma a korcsoportok idegen-nyelvi praxisának különbsége a hivatásrenden belül generációs feszültséget generálhat.

A vizsgálat során megismertük az ügyvédi hivatásrendre jellemző életfeltételeket, fogyasztási-tevékenységi preferenciákat és kapcsolatokat. Tíz fogyasztási-tevékenységi és kapcsolati területet mérő skála segítségével az életvitel három szintjét, rétegét differenciáltuk a skálák átlagainak statisztikai elemzésével (cluster-elemzés). A három életvitel-rétegben a vizsgált fogyasztási és tevékenységi területeket jelző egyes skálák átlagai között szembetűnő különbségek, egyenlőtlenségek mutatkoztak. Különösen nagy különbséget jelez a három réteget összehasonlítva az *idegen-nyelvi praxis, a lokálisan befolyásos és országosan neves kapcsolatok átlaga, valamint az elit-sport aktivitás gyakorisága*. A skála-átlagokat követve körvonalazódott a három életvitel-réteg, az (1) *elit-felső* (2) *közép* és (3) *alsó-közép*. Azt gondoljuk, hogy ezek az életvitel-rétegek a hierarchikus középosztályi rétegekre jellemző fogyasztási és tevékenységi kereteket és preferenciákat jelenítik meg.

A két minta megoszlása az életvitel-rétegekben azt jelezte, hogy az 1998-as mintában a válaszadók több mint harmada került az elit-felső ré-

tegebe (39%), a 2015-ös mintának jelentősen kisebb aránya (28%). A legváltozatosabb elit-felső életvitel követésére tehát az utóbbi vizsgálat idején a hivatásrend kisebb arányának van lehetősége, mint másfél évtizeddel korábban volt. *Ugyanakkor a legkisebb változatosságot mutató alsó-közép életvitel-réteg aránya a két vizsgálat idején szinte teljesen megegyezett. Vagyis a középső életvitel-réteg szélesebb lett, az elit-felső csökkent, az alsó-közép hasonló maradt, mint korábban volt.*

Jelentős különbség található az életvitel-rétegek korcsoportok szerinti arányában. *A másfél évtizeddel korábbi mintából az elit-felső kategóriába a legfiatalabbaknak még közel kétharmada került, miközben az utóbbi vizsgálat adatai szerint csak kicsit több mint negyede.* Ugyanakkor a legidősebbek közül mindkét felvétel idején csupán tized található a leginkább változatos elit-felső életvitel-rétegben. A fiatal korcsoportok meglepően magas arányának visszaszorulása az elit életvitel-rétegből, véleményünk szerint a vizsgálatban mért tevékenységi és fogyasztási preferenciák területén történt átstrukturálódás, átrendeződés következménye. A hivatásrend számszerű bővülésével egyenlőtlenebb lett a fogyasztásra, változatos tevékenységekre fordítható jövedelem mértéke is. A lényegesebb azonban az, hogy a modern technikai és kommunikációs eszközök terjedésével elsősorban a fiatal ügyvédek körében szorultak háttérbe a korábbi hivatásrendi közösségi-társasági, művelődési és sport-aktivitások. Ezzel együtt redukálódott a fiatalok körében a tradicionális közösségi középosztályi értékrend és annak aktivitási formái. Ugyanakkor valószínűsíthető az is, hogy az idősek életvitelében megszűnt vagy csökkent a privatizációs időszakra korábban általánosan jellemző szabadidő-hiányos életforma. Most a felszabadult időt az idősebb korosztályok közül többen fordítják eljáró művelődési aktivitásra, mint a korábbi vizsgálat idős korcsoportjából.

IRODALOM:

- Andorka R. (1991): A házasságok társadalmi helyzete egymáshoz viszonyítva. In Utasi Á. (szerk.) (1991): *Társas kapcsolatok*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Andorka, R. (1995): A magyar társadalom, a múlt öröksége, a rendszer-változás problémái és a lehetséges jövőbeli fejlődés 2005-ig. *Valóság*, 2-3. 1995
- Andorka. R.- S. Hradil- J.L. Peschar (szerk.) (1992): *Társadalmi rétegződés*. Budapest, Aula Kiadó
- Angelusz et al (1977) A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja (Kutatási beszámoló). *Szociológiai füzetek*. Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya
- Arisztotelesz (1984) *Politika*, Budapest. Gondolat Kiadó, Budapest
- Barber, Bernard. (1963) Some problems in the sociology of the professions. *Daedalus* (1963): 669-688.
- Beáta, Nagy. (2005): Gendered management in Hungary: perceptions and explanations *Women in Management Review* 20.5 345-360.
- Beck, U. (2005): *Mi a globalizáció*. Szeged, Belvedere Meridionale .
- Beck, U. (1983):. Jenseits von Klasse und Stand. *Soziale Ungleichheiten, Sonderband 2* (1983): 35-74.
- Beck, U. (1983,1999): *Túl renden és osztályon*. In: Angelusz, R. (szerk.). A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum, Budapest.
- Bendix, R. - S. M. Lipset (eds.) (1953): *Class, Status and Power*. A Reader in Social Stratification. Glencoe, Illinois: The Free Press, 1953
- Boltanski, J. (1987): *The Making of a Class Cadres in French Society*. Cambridge University Press
- Bourdieu, P (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, Gondolat Kiadó

- Bourdieu, P. (1986) *Distinction. A social Critique of the Judgement of Taste.* London. Routladge and Kegan Paul 1986 (London, 1979)
- Buday D. (1916): Magyarország honorácior osztályai. *Budapesti Szemle*,
- Császár Balázs (2016) Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei. In: (2016): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998-2015)*
- Csikszentmihályi, M. (1997): Flow. Az áramlat. *A tökéletes élmény pszichológiája.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Csizmadia Zoltán (2008): Kapcsolathálózatok és társadalmi „tőkék”. A társadalmi viszonyok felértékelődése a szociológia legújabb szakaszában. (Social networks and social „capitals”) In Némedi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák.* Budapest: Napvilág Kiadó. 2008. 265–321. p.
- Dávid B.–Albert F. (2005): Kit nevez ön barátnak? A barátság szociológiai megközelítésben. *Századvég*, 4. szám
- Durkheim, Emile (2013): *Professional ethics and civic morals.* Routledge, 2013.
- Erdei F.(1976): A magyar társadalom a két világháború között. *Valóság* 4.
- Ervin, Heinz.(1961): Néhány adat a budapesti ügyvédekről. Demográfia 4.2 /1961
- Fónai Mihály (2014): *Joghallgatók – honnan jönnek és hová tartanak.* Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar DELA Könyvkiadó Kft.
- Granovetter, M. (1973): *The strength of weak ties.* *American Journal of Sociology* 78. 1360-1380.
- Greenwood, E. (1957): *Attributes of a profession.* *Social work* 17): 45-55.,
- Gyáni, G- Kövér, Gy.(1998):. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Osiris,
- Halbwachs, M. (1971): A munkásosztály fogyasztói tendenciái. In: Ferge Zsuzsa (szerk.) *A francia szociológia* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest , 1971. 57-133 1971.
- Hanák , P. (1985). A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében) *Századok* 119 (1985): 5-6.

- Hanák P. (1984): Polgári lakáskultúra a nagyvárosi Budapesten. In: *Életmód, modellek és minták*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Hans Raj Chopra (1995): A könyvtáros hivatás Magyarországon. *Könyvtári Figyelő* 1995. 2. sz. 292-295. p.
- Hradil, Stefan.(1992): Alte Begriffe und neue Strukturen Die Milieu-, Subkultur-und Lebensstilforschung der 80er Jahre. *Zwischen Bewußtsein und Sein*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1992. 15-55.
- Hughes, Everett C.(1963): Professions. *Daedalus* (1963): 655-668.
- Kövér, Gy.- Gyáni G. (1995): *Magyarország társadalomtörténete*. Nemzeti Tankönyvkiadó,
- Léederer,P.(szerk.) (1977): *A foglalkozások presztízse*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Mészáros Árpád (1999): A népesség etnikai összetételének számbavételi lehetőségei. *Demográfia* 42.1-2 (1999): 7-13.
- Mills, C. W. (1951): *White Collar: the American Middle Classes*. New York, Oxford University Press
- Nagy, Gábor Dániel, Eliza Bodor-Eranus, László Letenyei (2013): *Elastic Survey and its First Applications in Romania and Hungary*. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Sociologia* 1 (2013): 127-147.
- Parsons, Talcott (1939): The professions and social structure. *Social forces* 17,4 (1939): 457-467.
- Róbert Péter (2002): Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra. *TÁRKI tanulmányok*.
- Róbert,P.-Sági,M.-Utasi Á.-Kovach I. (1995): *A középosztályok nyomában*. MTA Politikai Tudományok Intézete,
- Romsics, Ignác (2001). *Magyarország története a XX. században*. Osiris, 2001.
- Scott, John (1997): *Corporate business and capitalist classes*. Oxford University Press, Oxford,.
- Scott, John.(1982): *The Upper Classes: Property and Privilege in Britain*. Macmillan Pub Ltd, 1982.
- Scott, John.(2002) Social class and stratification in late modernity *Acta Sociologica* 45.

- Sennett, R. (2004): *Respect. The formation of Character in an age of inequality*. Penguin Books.
- Simmel, G. (1973): A Társaság. In *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Somfai, B. (1989): <http://web.295.ca/gondolkodo/talalkozo/irasok/SomfaiHU89.html>
- Spéder, Zsolt, et al. (2010): A párkapcsolatok formaváltozása-átmenetek és/vagy stabilitás= Changing partnership forms-transitions and/or stability.” *OTKA Kutatási Jelentések | OTKA Research Reports* (2010).
- Szalai E. (2011):. *Koordinátákon kívül: fiatal felnőttek a mai Magyarországon*. Új Mandátum, 2011.
- Tomka, M. (2009): Vallásosság Kelet-Közép Európában. Tények és értelmezések. *Szociológiai Szemle*, 2009/3
- Tóth. Olga (1999): „Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban. In: Pongrácz Tíborné-Tóth István György: *Szerepváltások*. TÁRKI-Szociális és Családügyi Minisztérium (1999).
- Utasi Á. (1995): Középosztályi életformák és életstílusok reprodukciója és új elemei. In Róbert-Sági-Kovach-Utasi (1995): *A középosztályok nyomában*. Budapest, MTA PTI
- Utasi, Á. (1999): Középosztályi életvitel és életstílusok. Az ügyvédek mintája. In.: Utasi Á. (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje*. Új Mandátum, Budapest, 1999
- Utasi Á. (2002): *A bizalom hálója*. Új Mandátum, Budapest
- Utasi Á. „A rendszerváltás hatása a középrétegek szociális összetételére”. *TO 19342. sz.* és „Középrétegek és polgárosodó csoportok”. 647.sz. *OTKA kutatás (1989-2002)*
- Utasi Á. (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. *Rétegződés-modell vizsgálat V*. Budapest, Társadalomtudományi Intézet, Kossuth Kiadó
- Utasi Á. (2000): *Középosztály-Kapcsolatok*. Új Mandátum, Budapest
- Utasi Á. (1984): Életstílus-csoportok, fogyasztási preferenciák. *Műhelytanulmányok*. Társadalomtudományi Intézet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó

- Utasi Á. (2005): *Feláldozott kapcsolatok*. MTA Politikai tudományok intézete, Budapest
- Utasi Á. (2013): *Kötélékben – Szolidaritás-hálók és közélet*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont-Belvedere Meridionale
- Utasi, Á. (2010): Attitudes towards high-tech entrepreneurs and company heads in Hungary. In: Malach-Pines and A. Özbilling, M. F. (eds.): *Handbook of Research and High-Technology Entrepreneurs*. Cheltenham, UK –Northampton, MA, Edward Elgar 157-178.p.
- Utasi, Á. - A. Gergely A. - Becskeházi A. (1996): *Kisvárosi elit*. MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Utasi,Á.-Feleky G .(2005): Wohneigentum und Armut In: *Ost-West Gegebinformationen* Nr 17. 2005/1
- Utasi, Á (1998): Middle Class Theories. In: Tilkidjiev, N (ed.): *The middle Class as a precondition of a sustainable society*. AMCD Sofia
- Vaskovics, L. (2000): A társadalmi modernizáció és a munkamegosztás a partnerkapcsolatokban és a családban. Összehasonlító vizsgálat. In *Törések és kötések a magyar társadalomban 2000*: 287-303.
- Veblen, T. M. (1975): *A dologtalan osztály elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Vörös Károly (1979): *Budapest legnagyobb adófizetői 1873-1917*. Akadémiai Kiadó. Budapest
- Weber, M. (1987): Rendek és osztályok. In: *Gazdaság és Társadalom*. Budapest. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó 307-308. p.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és Társadalom*. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó,
- Weisz I. (é.n.): *A mai magyar társadalom. A felső négyezer*. Budapest, Magyar Szemle,
- Wright,E.O. (1985): *Classes*. New York. VERSO

Csizmadia Zoltán

AZ ÜGYVÉDEK KAPCSOLATI TŐKÉJE

BEVEZETÉS

A tanulmány célja az ügyvédek körében végzett két országos reprezentatív kérdőíves felmérés eredményeinek az összevetése, illetve néhány újabb szempont megvizsgálása a hivatáscsoport kapcsolati tőkéjének vonatkozásában. A kiindulópontot az 1998-ban készített adatfelvétel (N=1293) jelenti, amely alapján az ügyvédek informális jellegű baráti, rokoni kapcsolatainak jellemzőit tártuk fel (Csizmadia 1999). Majd két évtizeddel később megismételtük a vizsgálatot egy másik független reprezentatív mintán (N=1076) úgy, hogy a korábbi kérdések jelentős részét megtartottuk. Az 1998-as adatfelvétel során az ügyvédek baráti, rokoni (tehát informális jellegű) kapcsolatainak az előfordulását, a kapcsolathálózat méretét és összetettségét vizsgáltuk meg.

Az akkori vizsgálat során az alábbi lényegesebb következtetéseket lehetett megfogalmazni. Az ügyvédek életében, munkatevékenységükből adódóan fontos szerepet játszik a kapcsolati tőke. Ebből fakadóan kiterjedt és sokrétű kapcsolathálózattal rendelkeznek. Szociális háttérük, illetve foglalkozásukból adódó kulturális és gazdasági tőkejauk lehetőséget biztosítanak arra, hogy sikeresen építsenek ki, tartsanak szinten és fejlesszenek tovább rokoni, baráti és ismerősi kapcsolatokat. Tőke-konfigurációjuk tekintetében az ügyvédek rendelkezésér állnak mindazon eszközök, melyek konvertálhatóságot és transzformációs lehetőséget biztosítanak számukra az egyes erőforrástípusok (tőkeformák) átalakítási mechanizmusaiiban. Az informális szférában alakuló kapcsolati tőkékük mértéke és összetettsége

a leginkább a gazdasági erőforrások (vagyon, tulajdon, jövedelem) mentén differenciálódik. Egyértelműen kirajzolódik a kapcsolatfenntartó tevékenységek fontossága is az informális és szakmai kötések alakulásában (Csizmadia 1999: 226). A kapcsolatrendszer kiterjedtségét meghatározó tényezők között szerepet kapott az életkor (negatív irányú összefüggés), a szülők iskolai végzettsége és beosztása (pozitív irányú összefüggés), a házastárs iskolázottsága és foglalkozása (pozitív irányú összefüggés), az alkalmazottak száma, az eltöltött napi munkaóra mennyisége, hogy hány másik gazdasági vállalkozás működésében érdekelt, a befektethető javak mozgósításának potenciálja, a tulajdonformák diverzifikáltsága (Csizmadia, 1999: 220–225).

Felmerül a kérdés, ezek a megállapítások mennyire állják meg a helyüket napjainkban ennek a vitathatatlanul középosztályinak tekinthető professzionális rétegnek (Utasi, 1999: 15) a vonatkozásában? Milyen változások történtek az elmúlt időszakban? Tovább erősödtek a fenti tendenciák, vagy inkább vesztett jelentőségéből a kapcsolati tőke, követve az általános osztársadalmi szintű eróziós folyamatokat ezen a területen.

Jelen tanulmány két nagyobb tartalmi egységre tagolódik. Az egyik feladat annak a kérdésnek a megválaszolása, összehasonlító leíró jellegű elemzések segítségével, hogy milyen különbségek figyelhetőek meg, milyen változások történtek az elmúlt másfél évtized alatt az ügyvédek kapcsolati tőkéjének néhány általunk felmért dimenziójában (házastársi, párkapcsolati homofília, baráti kapcsolatok, társasági kapcsolatok, szervezeti tagságra épülő kötések, kapcsolatrendszer iránya és összetettsége a fontos ember típusú ismerősök és pozíciógenerátor technika alapján). A másik célkitűzés annak tisztázása, hogy milyen társadalmi tényezők (demográfiai változók, családi háttér, munka, vagyon és anyagi helyzet) határozzák meg a kapcsolatok előfordulását és minőségi paramétereit (számát és összetettségét). Milyen speciális tulajdonságai vannak a nagyobb kiterjedésű és összetettebb kapcsolatrendszerű ügyvédeknek?

NÉHÁNY ELMÉLETI KÉRDÉS

A vizsgálat első hullámának elméleti megalapozása során főként Max Weber (1987) és Pierre Bourdieu (1997) gondolataiból indultunk ki. Akkoriban, kapcsolatháló alatt a társadalmi életben megfigyelhető és az egyes társadalmi cselekvők által konstruált interakciók struktúráját értettük, mivel a weberi definíció szerint társadalmi kapcsolatokról akkor beszélhetünk, ha „többek magatartása értelmi tartalmának megfelelően kölcsönösen egymáshoz igazodik, és magatartásukat ez a kölcsönös igazodás irányítja” (Weber, 1987:54–56). A kapcsolatok társadalmi jelentőségének megéréséhez Bourdieu tőkeelmélete jelentette a kiindulópontot. Nála a tőke alapvető eleme, hogy profitot termel birtokosának, önmaga reprodukciójára képes, és növeli is önmagát. Így a társadalmi tőke, mint annak egyik alapvető formája, csereviszony jellegéből, mozgósíthatóságából és fenntarthatóságából, illetve konvertálhatóságából fakadóan különösen fontos szerepet játszik a társadalmi cselekvők boldogulásában és érdekérvényesítésében. Nagysága egyrészt „azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől függ, amelyet az egyén ténylegesen mozgósítani tud”, másrészt azon (gazdasági, kulturális vagy szimbolikus) tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll” (Bourdieu, 1997:168). Most is úgy véljük ezek a megállapítások jó kiindulópontot jelentenek annak megértéséhez, hogy miért jelent fontos kérdést az ügyvédek csoportjában a kapcsolatok vizsgálata, miért mutat túl a személyes, magánéleti kereteken, miért érdemes foglalkozni a baráti és ismerősi interperszonális relációk előfordulásával, mennyiségével és összetételével.

Ennek ellenére az eltelt időszakban a társadalmi/kapcsolati tőke fogalma és empirikus kutatása jelentős fejlődésen ment keresztül, amire érdemes reagálni. Korábbi tanulmányainkban részletesebben bemutattuk ezeket a változási tendenciákat és új értelmezési megoldásokat (Csizmadia, 2008; Csizmadia, 2014), illetve több fontos új hazai munka is foglalkozott a kér-

déssel (Albert – Dávid, 2012; Angelusz, 2010; Angelusz – Tardos, 2006; Kisfalusi, 2013; Sik, 2006; Utasi, 2008).

Ennek ellenére jelenleg talán a leginkább integráló, előremutató és empirikus kutatáshoz jól használható elméleti keretrendszernek Hartmut Esser (2008) megközelítése tekinthető. A társadalmi tőke körüli fogalmi zűrzavar alapvetően abból fakad, hogy egy olyan sajátos erőforrásként gondolunk rá, amely egyszerre tekinthető magán- és közjóságnak. Az individuális és a kollektív megközelítési irány szintetizálása nagyon nehézkes, erőltetett és korlátozottan rendelhető egyetlen fogalmi keretbe. Ezt csak úgy lehet feloldani, ha nem erőltetjük egyetlen fogalmi ernyő alá az összes tényezőt, hanem „kettéhasítjuk” a fogalmat. Essernél a kapcsolati tőke a társadalmi tőke egyik fajtája vagy aspektusa. A társadalmi tőke valójában a viszony alapú „kapcsolati tőke” és a rendszer, struktúra alapú „hálózati tőke” sajátos egysége. Egyszerre jelenti az egyének különböző kapcsolataikon keresztül elérhető társadalmi erőforrásokkal való ellátottságát, illetve a kapcsolatokból felépülő hálózatok minden tag számára előnyöket kínáló teljesítményét, strukturális sajátosságát. A kapcsolati tőke ebben a szűkebb értelmezésben tehát, azon erőforrások értéke, melyekhez az ezen erőforrásokkal rendelkező személyekhez fűződő kapcsolatainkon keresztül juthatunk hozzá. A kapcsolati tőkének három formája, típusa különböztethető meg Esser szerint. A pozicionális jellegű, és strukturális feltételként alapvetően a gyenge kötésekre épülő, illetve az erős kötésekre (Granovetter, 1998) alapozott bizalomtőke és a kötelezettségtőke különböző formáit érdemes elkülöníteni és empirikus eszközökkel mérhetővé tenni. A gyenge kötések elsődlegesen az információszerzés, illetve a társas életbeli lehetőségeink, mozgási pályáink területén lépnek működésbe, míg az erős kapcsolatok jobban megalapozzák a kockázatvállalás, a segítség és a szolidaritás interperszonális mechanizmusait (Kisfalusi 2013; Csizmadia 2014). Ebben az értelemben jelen tanulmány keretei között a pozicionális tőkeként felfogott típus elemzésére vállalkozunk, mivel ezek különösen fontos szerepet játszanak az ügyvédek életében a személyes és professzionális cselekvési mezőkben is.

MÓDSZERTAN – A KAPCSOLATI TŐKE MÉRÉSE

Az összehasonlíthatósági követelményekből fakadóan nem lehetett az elmúlt másfél évtized módszertani újdonságainak figyelembe vételével közelíteni az ügyvédek kapcsolati tőkéjének empirikus megragadásához. Ennek ellenére úgy gondoljuk, már az első hullámban is sikerült a legfontosabb dimenziókban jól használható alaptémákat és indikátorokat beépíteni a rendkívül összetett kérdőíves felmérésbe, így viszonylag átfogóan lehet erről a kérdésről is nyilatkozni. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a házastársi/párkapcsolati relációktól kezdve, a rokoni-családi kapcsolatokon és barátokon keresztül az ismerősökig, minden aspektusról fel tudunk tárni néhány alapellemzőt.

Az összehasonlító blokkban hat témakör mentén alakítottunk ki kapcsolati tőke indikátorokat. A házastársi, párkapcsolati homofília esetében a kérdés arra vonatkozott, hogy „házastársának, élettársának mi a legmagasabb iskolai végzettsége”? Az erős kötések másik alapindikátora a baráti kapcsolatrendszer mérete, amit a barátok számával mértünk. A baráti kapcsolatrendszer homogenitását pedig azzal a kérdéssel lehet megragadni, hogy „barátainak többségét mely társadalmi réteghez sorolná” (munkásosztály, alsóközéposztály, középosztály, felsőközéposztály, felső osztály) összekapcsolva a saját önbesorolós szubjektív pozicionálással („életformáját tekintve Ön a felsoroltak közül melyik társadalmi rétegbe sorolná magát”).

Az ügyvédek társasági életét, társas kapcsolatait két kérdés segítségével próbáltuk meg feltérképezni. Egyrészt arról kellett nyilatkozni, hogy „ha társasági összejövetelt tartanak otthon vagy étterembe, kikkel jön ilyenkor össze? Mi a leggyakrabban meghívott három személy foglalkozása?” (ügyvéd, jogász, bíró, vállalkozó, orvos, tanár, egyéb), másrészt 12 társasági aktivitási formát (pl. otthoni összejövetel, étterem, kirándulás, színház, hangverseny stb.) soroltunk fel, és az ilyen tevékenységek gyakoriságára kérdeztünk rá. Az első képzett mutatónk is ebből származik, amit a társasági aktivitás összetettségének nevezünk. A „gyakran előfordul” válaszok előfordulását

számoltuk meg a 12 lehetséges aktivitási forma esetében (a mutató 0 és 12 között vehet fel értékeket). A kapcsolati tőke fontos aspektusának tekinthető a társadalmi szervezetekben betöltött tagság is. Három válaszkategória mentén mértük az ilyen alapú integrációs, beágyazódási formákat: vallási szervezetek, szabadidős egyesületek, társaságok és klubok, illetve más civil, társadalmi szervezetek. Ebben az esetben is lehetőség nyílik a szervezeti tagság összetettségének a vizsgálatára is.

A gyenge kötések klasszikus, ismeretségi alapú irányainak előfordulást a pozíciógenerátor technika egyszerűsített változatával mértük fel, megőrizve azt a sajátosságot, hogy a magas társadalmi státuszú, vagy fontos, értékes pozíciókat betöltő kontakt személyek létére fókuszálunk. A kérdés két területi szinten (országos és lokális hatókör), összesen 14 foglalkozási pozíció felsorolásával dolgoztuk ki, és összevontan a rokonok, barátok és ismerősök teljes halmazára vonatkoztatva kellett megválaszolni. Ebből kiindulva lehetett elkészíteni az ismerősi kapcsolatrendszer összetettségének újonnan képzett indikátorát, amely 0 és 14 közötti értékeket felvéve arra mutat rá, hogy összesen hány fontos pozícióban rendelkezik a megkérdezett ügyvéd aktiválható kötéssel. Arra nem áll módunk, hogy a barátokat és rokonokat elválasszuk az ismerősöktől, mivel nem bontottan kellett válaszolniuk a kérdésre.

A tanulmány második részében, a kapcsolatrendszer mennyiségi paramétereit meghatározó társadalmi tényezők vizsgálatakor a három numerikus indikátor (barátok száma, ismerősi kapcsolatrendszer összetétele, társasági aktivitás összetettsége) középértékeit fogjuk variancia analízissel megvizsgálni néhány független változó mentén: nem, életkor, lakóhely, családi állapot, szülők iskolai végzettsége, önbesorolásos társadalmi réteghelyzet, munka, vagyon, jövedelem.

ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSEK

A kapcsolatok alakulását és időbeli változását az „erősebb”, magánéleti társas kötelékekből kiindulva a „gyengébb” társasági relációk felé haladva ismertetjük. A fejezet egészen átívelő elemzési logika lényegében arra épül, hogy összevetjük az 1998-as és a 2015-ös adatfelvételben szereplő azonos módon feltett kérdésekre adott válaszok megoszlásait vagy középértékeit. A közölt táblázatokban az egyes tulajdonságoknál megfigyelhető időbeli változási tendenciákat pozitív (+) vagy negatív (-) előjellel jeleztük. Tehát, amikor egy jelenségben növekvő tendencia figyelhető meg akkor pozitív előjelet lát az olvasó, amikor pedig csökkenő tendencia, akkor negatív előjelet. Ez nem jelenti azt, hogy a pozitív jelölések szükségszerűen kedvező irányú változásokra is utalnának, és fordítva, pusztán a válaszokban megfigyelhető eltolódás irányát jelölik. A változás hatásának és minőségének értelmezés minden esetben külön kezelendő ettől a jelöléstől és csak a tartalomból levezethető.

Az ügyvédek körében a domináns magánéleti állapotnak mindkét időszakban a házastársi vagy élettársi kapcsolat tekinthető (80%-nak van házastársa vagy élettársa), ráadásul jelentősen nem is változott a másfél évtized alatt a ráta (mindössze 3 százalékponttal csökkent). Felmerül a kérdés, mennyire jellemző a párkapcsolati homofília, tehát az a jelenség, hogy hasonló társadalmi helyzetű és foglalkozású párt választ magának a megkérdezett személy (1. táblázat).

1. táblázat

Házastársának/élettársának mi a legmagasabb iskolai végzettsége?			
		Melyik évi adatfelvétel adatai	
		1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
Érvényes	legfeljebb 8 általános	1,8	,1
	szakmunkás, szakiskola	1,4	2,5
	érettségi (-)	22,0	16,2
	főiskolai diploma	24,8	25,4
	egyetemi diploma (+)	50,0	55,8
	Összesen	100,0	100,0

Az iskolai végzettség alapján egyértelműen érvényesül, sőt a két időpont között még kissé fel is erősödött ez a hatás. A házastársak, élettársak 80 százaléka szintén rendelkezik főiskolai vagy egyetemi diplomával, sőt nagyobb arányt képviselnek az egyetemi végzettségű társak mindkét felmérés mintájában. Tovább árnyalná a képet a házastárs vagy élettárs foglalkozására vonatkozó kérdés, de sajnos ez nem szerepelt a kérdőívben.

A baráti kapcsolatrendszer mérete nem változott jelentősebben (kisebb növekedés jellemző), és alapvetően követi a magyar társadalom egészében megismert tendenciákat (2. táblázat). Az átlagértékek (9-11 fő) kissé felfelé torzítanak néhány olyan ügyvéd miatt, akinél 100 vagy több barát jelent meg a válaszok során. A medián és a módusz pontosabban becsüli az ügyvédek körében a tipikusnak, átlagosnak tekinthető baráti kapcsolatok számát, amely 5-6 fő közé tehető. Ez szinte pontosan megegyezik az országos vizsgálatok eredményeivel.

2. táblázat

Hány barátja van Önnek?		Melyik évi adatfelvétel adatai	
		1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
N	Érvényes	1208	1021
	Hiányzó	85	55
Átlag (+)		8,9	10,3
Medián (+)		5,0	6,0
Módusz		5,0	5,0
Std. Dev		11,3	13,8
Variancia		127,7	190,5
Percentilisek	25	3,0	4,0
	50	5,0	6,0
	75	10,0	10,0

A magánéleti párkapcsolati relációkhoz hasonlóan a baráti kapcsolatoknál is megfigyelhető egy elég erős homogenizálódási tendencia, bár ez kizárólag szubjektív, önbesorolós válaszok alapján nem erősíthető meg teljes megbízhatósággal (3. táblázat). Az ügyvédek többsége (60%) életformája alapján a középosztályhoz, vagy a felsőközéposztályhoz (27%) sorolja magát. A barátok többségét pedig önmagához hasonló társadalmi helyzetűnek minősítette a legtöbb válaszadó. Gyakorlatilag az ügyvédek barátainak kétharmada középosztályi származású. Elég ritka a különböző társadalmi rétegek közötti baráti relációk előfordulása, különösen a „lefelé történő” barátkozás. Természetesen ez csak a megkérdezett ügyvédek saját benyomása a baráti körének tagjairól, bár a kapcsolat szorosságából fakadóan feltételezhetünk egy relatíve megbízhatónak tűnő ítéletalkotást.

3. táblázat

Barátainak többségét hová sorolná?		Melyik évi adatfelvétel adatai	
		1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
Rétegek	munkásosztály	,4	,4
	alsóközéposztály (-)	13,7	10,8
	középosztály (+)	64,8	67,5
	felsőközéposztály (+)	19,5	20,7
	felső osztály	1,5	,6
	Összesen	100,0	100,0

A társasági kapcsolatok, a társasági élet területén megfigyelhető összefonódások feltárása részben kiegészíti a baráti kapcsolatok témáját (a társasági összejöveteleken gyakran a barátainkkal is találkozunk), de új aspektusokat is beléptet (társasági aktivitási formák) a kapcsolati tőke elemzésébe (4 és 5. táblázat). A társasági összejövetelek lényegi strukturális mintázata nem változott jelentősebben a vizsgált időszakban, viszont az arányokban kisebb elmozdulás jelentkezik. A szakmabeliek súlya még mindig meghatározó az ilyen irányú interperszonális relációkban, de részarányuk csökkenő tendenciát mutat. Hasonló folyamat figyelhető meg az orvos ismerősök esetében is. A vállalkozó és pedagógus foglalkozású ismerősök, barátok előfordulási aránya nem változott jelentősebben. Jól látszik, hogy a társasági összejövetelek (és ezen keresztül feltételezhetően a kapcsolatrendszerek is) heterogénebbé váltak, nagyobb arányban jelennek meg az ilyen eseményeken más foglalkozású személyek.

4. táblázat

*Ha társasági összejövetelt tartanak otthon vagy étteremben,
kikkel jön ilyenkor össze?*

Mi a leggyakrabban meghívott 3 személy foglalkozása?

Foglalkozási típusok	1. említés		2. említés		3. említés	
	1998	2015	1998	2015	1998	2015
ügyvéd, jogász, bíró (-)	41,7	36,3	28,0	24,7	21,7	17,0
vállalkozó	10,2	10,0	11,1	11,4	13,9	12,0
orvos (-)	11,6	7,9	12,4	8,6	10,0	6,5
tanár, pedagógus	5,0	5,7	8,5	8,1	8,7	6,8
egyéb (+)	31,4	40,0	40,1	47,2	45,6	57,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A társasági aktivitási formák előfordulási valószínűsége (5. táblázat), illetve az ezekből képzett összetettségi mutató középértékei (1. ábra) alapján legalább két változási tendencia világosan kirajzolódik. Egyrészt szinte az összes aktivitási forma esetében emelkedett a gyakran válaszok aránya, tehát alapvetően intenzívebbé vált az ügyvédek társasági élete. A gyakorisági sorrend pedig azt érzékelteti, hogy a társasági élet mely aspektusai a legkedveltebbek (pl. otthoni és éttermi összejövetel, kirándulás, színház). Az is jól látszik, hogy a munka és a magánélet tere igazából nem keveredik össze az ilyen tartalmú interakciókban.

5. táblázat
Milyen gyakran jár Ön...? – a „gyakran” válasz kategória előfordulási valószínűsége

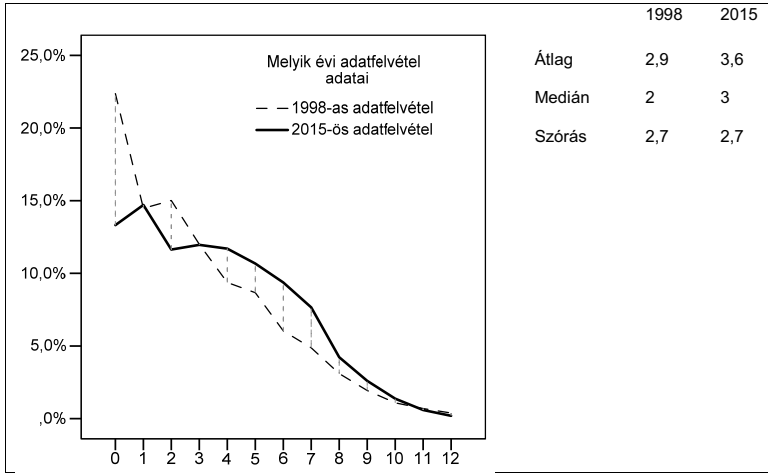
Társasági aktivitási formák	1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
otthoni összejövetelre (családdal, rokonnal) (+)	33,2	49,9
étterembe (családdal, rokonnal) (+)	40,0	44,3
otthoni összejövetelre (barátokkal, ismerősökkel) (+)	36,2	43,2
étterembe (barátokkal, ismerősökkel) (+)	37,5	42,1
kirándulni (+)	30,3	40,8
színházba (+)	22,2	34,3
étterembe (munka- vagy üzlettársakkal)	30,0	31,0
moziba	22,4	25,5
tárlatra, kiállításra (+)	12,4	22,4
szórakozóhelyre (+)	15,3	21,0
hangversenyre (+)	10,4	16,3
otthoni összejövetelre (munka- vagy üzlettársakkal)	7,0	8,7

Megjegyzés: az adatok a 2015-ös megoszlási hierarchia alapján lettek rendezve.

A társasági aktivitás összetettsége (1. ábra) egy olyan kapcsolati indikátor, amely abból indul ki, hogy ha minél többféle társasági tevékenységet végez a megkérdezett egyszerre, annál intenzívebb lehet a kapcsolatrendszerre is, hiszen az általunk felsorolt aktivitások feltételeznek ezekbe bekapcsolt, bevont barátokat, ismerősöket, munkatársakat. A mutató eloszlása rávilágít arra a generális (a teljes populáció szintjén is érvényesülő) sajátosságra, hogy a megkérdezettek többségének nem igazán összetett a társasági élete. Általában az ügyvédek nagyobbik hányadánál legfeljebb 2-3 féle társasági aktivitási forma kap szerepet nagyobb gyakorisággal.

1. ábra

Társasági aktivitás összetettsége – gyakran válasz előfordulásának a száma
12 lehetséges társas aktivitási forma közül

Megjegyzés: az előző táblázatban szereplő társasági szinterek esetén adott „gyakran” válasz kódokat számoltattuk össze. Minél nagyobb a mutató értéke, annál összetettebb, sokszínűbb a megkérdezett aktív társasági élete.

A két adatfelvétel megoszlási görbéje közötti eltérés viszont pozitív irányú változási tendenciára világít rá ezen a területen is, magasabb az összetettebb intenzív társasági élettel jellemezhető ügyvédek súlya a 2015-ös mintában.

A kapcsolati tőke gyakran használt mutatója a társadalmi szervezetekben betöltött pozíció és a szervezeti aktivitás formájában megragadható beágyazódás, integráció és az ezeken keresztül elérhető kötések erőforrásértéke. A felmérés során három (vallási, szabadidős és egyéb) szervezeti formára kérdeztünk rá (6. táblázat), illetve a három típus alapján egy összetettségi indikátort is képeztünk, abból kiindulva, hogy minél több szerveződéssel keresztül kapcsolódik be valaki a társadalom szövetébe, az annál erősebb, kiterjedtebb kapcsolatrendszerrel is teremt és feltételez (7. táblázat).

6. táblázat

Tagja-e... IGEN válasz aránya, %		
Szervezeti forma	1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
– más civil, társadalmi szervezet (+)	13,4	29,2
– szabadidős egyesület, társaság, klub	27,2	27,9
– vallási szervezet, egyesület (+)	13,5	21,2

Megjegyzés: az adatok a 2015-ös megoszlási hierarchia alapján vannak rendezve.

A legfontosabb következtetés egyértelműen a különböző társadalmi szervezetekbe történő bekapcsolódás valószínűségének a növekedése a két időpont között, mivel magasabb lett a vallási szervezetekben, egyesületekben és az egyéb más civil szervezetekben tagsággal rendelkező ügyvédek száma is. 1998-ban még a szabadidős egyesületek, társaságok, klubok voltak a legnépszerűbb szervezeti formák az ügyvédek körében 27 százalékos előfordulási rátával. 2015-ben pedig szinte pontosan azonos valószínűséggel jelent meg a válaszokban ez a szervezeti típus. Ezzel szemben a másik két elemnek jelentősen megemelkedett az előfordulási valószínűsége, egymáshoz közelebb kerülve, így már nagyjából 20-30 százalék között mozog a három szervezeti forma esetében az igen válaszok aránya.

7. táblázat

A szervezeti tagság összetettsége (min: 0 – max: 3)			
		Melyik évi adatfelvétel adatai	
		1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
Egyszerre hány féle szervezet tagja	0 (-)	58,2	52,4
	1 (-)	31,1	25,2
	2 (+)	9,4	14,6
	3 (+)	1,3	7,7
	Összesen	100,0	100,0

Megjegyzés: vallási szervezet, egyesület; szabadidős egyesület, társaság, klub; más civil, társadalmi szervezet

Ez a növekedési tendencia akkor is jól kirajzolódik, ha arra kérdezzük rá, hogy egyszerre hány féle társadalmi szervezet tagja a válaszadó. Csökkent azon ügyvédek aránya, akik egyetlen társadalmi szervezetben sem vállalnak szerepet, de még most is csak minden második ügyvédnél van jelen az ilyen aktivitás.

A legfontosabb kapcsolati tőke mutató egyértelműen a pozíciógenerátor technikára épülő megoldás, ahol országos és lokális hatókörben értelmezhető fontos, befolyásos foglalkozásokra kérdeztünk rá (8. táblázat) annak függvényében, hogy van-e olyan rokon, barát vagy ismerős, aki ilyen pozíciót tölt be (pl. neves politikus, jómódú vállalkozó stb.). Minél nagyobb valószínűséggel fordul elő valamelyik típusú ismerős, illetve minél több féle pozícióban rendelkezik a megkérdezett ismerőssel, annál kiterjedtebb és értékesebb lehet a kapcsolatrendszere, amennyiben ezeket a kötések, és az ezeken keresztül elérhető erőforrásokat aktiválni tudja. Természetesen két módszertani megkötést is figyelembe kell venni. Egyrészt a pozíciók listája rövidebb a kapcsolathálózati kutatásokban megszokottnál, másrészt egyszerre kérdezzük rá a rokon-barát és az ismerős típusú relációkra, így ezek megkülönböztetésére nincs mód, noha nem mindegy hogy egy rokonom/barátom ül egy fontos önkormányzati pozícióban vagy „csak” egy ismerősöm. Ennek ellenére úgy gondoljuk a kapcsolatrendszer irányait és összetételét, illetve ezen keresztül az erőforrásértékét is viszonylag megbízhatóan fellelhet tájni a jelenlegi megoldással is.

8. táblázat

Van-e olyan barátja vagy rokona, ismerőse aki... – Az országos hatókörű kapcsolatrendszer alkotóelemei		
	Melyik évi adatfelvétel adatai	
	1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
jómódú magánvállalkozó	82,3	81,7
nagyvállalat menedzsere	52,8	51,5
sajtónál, TV-nél, rádiónál dolgozik	53,4	50,7
országosan neves politikus	44,4	44,9

Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? – A lokális hatókörű kapcsolatrendszer alkotóelemei.

	Melyik évi adatfelvétel adatai	
	1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
jogi területen (–)	92,8	85,4
egészségügyben (–)	72,1	63,9
oktatásban (–)	69,2	56,8
bankban (–)	51,4	45,4
önkormányzatnál (–)	55,6	43,5
kereskedelemben (–)	57,2	40,1
építőiparban	42,1	38,2
helyi nagyvállalkozók között (–)	42,6	32,5
rendőrségen (–)	37,1	28,6
politikában, pártoknál (–)	44,6	27,9

Megjegyzés: az adatok a 2015-ös megoszlási hierarchia alapján vannak rendezve.

Az előfordulási valószínűségek alapján jól látható, hogy az egyes pozíciók igen magas arányban fordulnak elő a kapcsolatrendszerekben, különösen az országos hatókörű komponenseknél. A két időpont között nem figyelhető meg komolyabb elmozdulás. A jómódú vállalkozó szinte minden ügyvédnél (82%) alkotóeleme a kapcsolatrendszernek, és nagyjából minden második ügyvédnek van rokona, barátja vagy ismerőse a nagyvállalati menedzserek, a médiában dolgozó szakemberek vagy éppen az országosan neves politikusok között. A lokális hatókörű, helyi szerveknél és intézményeknél betöltött fontosabb pozíciók elérhetősége kissé romlott 2015-re, de összességében itt is kiugróan magas arányokkal találkozhatunk. A kézenfekvő jogi terület (85%) mellett az egészségügyben (64%) és az oktatásban (57%) van a legtöbbjüknek ismerőse, amit a bankszféra (45%) és az önkormányzat (43%) követ. A lista alsó szegmensében viszont számottevő visszaesés figyelhető meg a helyi politikai életet képviselők elérhetőségében (45%-ról 28%-ra csökkent az előfordulási valószínűség).

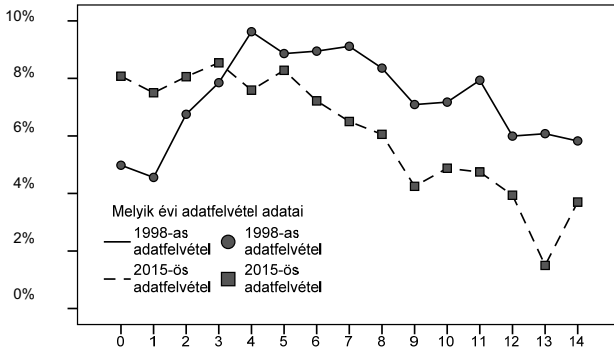
A tanulmány komparatív blokkját a kapcsolatrendszer összetettségének elemzésével zárjuk le. Összetettség alatt azt értjük, hogy a fentebb felsorolt és bemutatott lehetséges 14 foglalkozási forma, pozíció közül egyszerre hány területen van a válaszadónak rokona, barátja vagy ismerőse. Minél több irányba (0 és 14 között mozoghat a foglalkozási irányok, pozíciók mennyiségét mérő ordinális változó attribútuma) mutat egy megkérdezett személy kapcsolatrendszer, vélhetően annál nagyobb, erősebb, kiterjedtebb a kapcsolati tőkéje is, hiszen ezeken a pozíciókon keresztül értékes erőforrásokhoz (információk, munkalehetőségek, szívességek, támogatások, bizonyos dolgok elkerülése stb.) férhet hozzá rokonai, barátai és ismerősei révén. A későbbiekben ezt az újonnan képzett mutatót fogjuk felhasználni az ügyvédek kapcsolatrendszerének mennyiségi paramétereit meghatározó társadalmi tényezők beazonosításánál is. Ezért első lépésben érdemes összehasonlítani a két időpontban mért gyakorisági megoszlásokat annak kiderítése céljából, hogy 1998 és 2015 között vajon összetételét tekintve beszűkült vagy inkább tovább tágult az ügyvédek kapcsolatrendszere (9. táblázat).

9. táblázat

A kapcsolatrendszer összetettsége – gyakorisági megoszlás (%)			
Összesen hány területen van rokona, barátja, ismerőse?		Melyik évi adatfelvétel adatai	
		1998-as adatfelvétel	2015-ös adatfelvétel
	Egyetlen egy területen sem	4,6	8,9
	1 (+)	4,2	8,3
	2 (+)	6,2	8,9
	3 (+)	7,2	9,4
	4	8,8	8,4
	5	8,1	9,1
	6	8,2	7,9
	7	8,4	7,2
	8	7,7	6,7
	9 (-)	6,5	4,7
	10 (-)	6,6	5,4
	11 (-)	7,3	5,2
	12 (-)	5,5	4,3
	13 (-)	5,6	1,6
	Az összes felsorolt területen	5,3	4,1
	Összesen	100,0	100,0

2. ábra

Összesen hány területen van rokona, barátja, ismerőse? – A kapcsolatrendszer összetettsége

A gyakorisági adatok, de még inkább az ebből képzett vonaldiagram (2. ábra) két görbéjének viselkedése egyértelműen jelzi, hogy az ügyvédek kapcsolatrendszerének kiterjedtsége, összetettsége, irány alapú heterogenitása vesztett a jelentőségéből másfél évtized alatt. Növekedett az alacsonyabb összetettséggel leírható kapcsolatrendszerekkel rendelkezők tábora (0-3 közötti zóna): 22 százalékról 35 százalékra emelkedett az arányuk. Ezzel ellentétesen csökkent a magas összetettséggel jellemezhető kapcsolatrendszerű ügyvédek száma (9-14 közötti zóna): 36 százalékról 25 százalékra mérséklődött a kiterjedt kapcsolatrendszerű ügyvédek csoportja. 1998 még inkább a normál eloszlás felé közelített a mutató görbéje, és valahol 6-8 pozíció, intézmény irányába mutatott egy átlagos ügyvéd kapcsolatrendszere. 2015-ben viszont már egy egyértelműen jobbra mutató ferde eloszlás mellett, egyfajta folyamatosan csökkenő aránnyal jelennek meg az összetettségi komponensek eltolva a középértéket is a mérsékelt 3-5 pozíció, intézmény irányába. Amennyiben összekapcsoljuk a mutató két tartalmi aspektusát, akkor az egyértelmű végkövetkeztetés az lehet, hogy egyszerre csökken (bár nem radikálisan) a valószínűsége a fontos pozíciókban, foglalkozásokban lévő ismerősök előfordulásának, illetve összetettségéből is veszít (itt már jelentősebben) sok ügyvéd kapcsolatrendszere, nem mutat már anynyi irányba mint 1998-ban.

A KAPCSOLATRENDSZER MENNYISÉGI PARAMÉTEREIT MEGHATÁROZÓ TÁRSADALMI TÉNYEZŐK

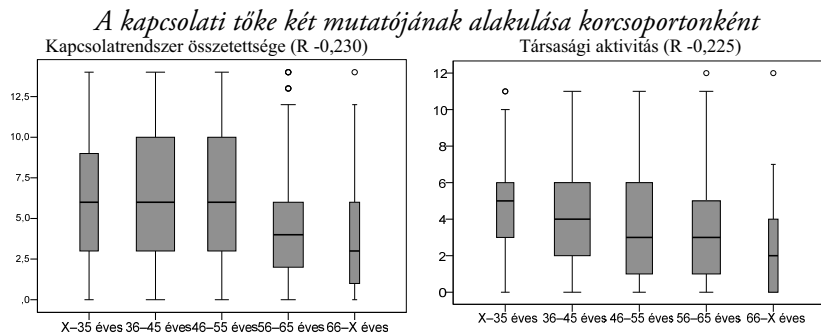
Az összehasonlító alapú leíró részben megpróbáltunk minél világosabb képet adni a kapcsolati tőke alakulásáról és változásáról a két adatfelvétel azonos kérdésszettjei alapján. Következő lépésben néhány indikátor középtékeit vizsgáljuk meg az ügyvédek demográfiai és társadalmi paramétereire alapján (variancia-analízis), arra keresve a választ, hogy milyen tulajdonságok, jellemzők növelik a kiterjedtebb, összetettebb, nagyobb kapcsolati tőkekészlet kialakulását. Három kapcsolati tőke indikátor numerikus mérési formájából következően alkalmas olyan összefüggés-vizsgálatok függő változójának a szerepére, amely során a többségében csoportváltozóként működő független változók kategóriái mentén jelentkező varianciát hasonlítjuk össze. Jól számszerűsíthető, metrikus kapcsolati tőke indikátornak tekinthető a 1) barátok száma (0-100 közötti érték, csak a medián használható néhány kiugró adat miatt, erősen jobbra ferde eloszlást mutat), 2); a rokoni, baráti, ismerősi kapcsolatrendszer összetettsége (ordinális mérési szint, 0-14 közötti értékeket vehet fel); és a 3) a társasági aktivitás gyakorisága és összetettsége (ordinális mérési szint, 0-12 közötti érték, kissé jobbra ferde). A három függő változó közül a barátok számában szinte minimális méretű differenciálódás figyelhető meg a legtöbb független változó esetében, így elsődlegesen a kapcsolatrendszer összetettségének két képzett mutatójával foglalkozunk alaposabban.

Bizonyos magyarázó változók esetében nem figyelhető meg komolyabb szignifikáns kapcsolat, ezek nem játszanak meghatározó szerepet a kapcsolati tőke alakulásában. Ide sorolható a legtöbb demográfiai mutató (nem, lakóhely, családi állapot), valamint a pénzkereső tevékenység időben mért mennyisége, illetve a legkisebb havi összeg becslése, amelyből a családja még ki tudna jönni (jövedelem adat nem szerepelt a kérdőívben). Bizo-

nyos változóknál az alacsony válaszarány teszi megkérdőjelezhetővé az eredményeket (pl. hány alkalmazottja van). A többi független változó esetében kimutatható bizonyos hatás. A demográfiai vonalon az életkornak van jelentősebb hatása, a származás tekintetében a szülők társadalmi helyzetének (az iskolai végzettségnek és a beosztásnak is), a saját társadalmi réteghelyzet szubjektív megítélésének, illetve a gazdasági erőforrások dimenziójában a tulajdonjavaknak, a befektetési képességnek, a vagyonnak és a lakásfelszereltségnek. Ebben az olvasatban továbbra is a klasszikus inter- és intragenerációs tőkekonverziós mechanizmusok előfordulására találunk bizonyítékot a gazdasági és a kulturális erőforrások vonatkozásában.

A kapcsolatrendszer- és a társasági aktivitás összetettsége is függ a kért életkorától (3. ábra). A teljes populációban végzett társadalmi tőke kutatások eredményeihez hasonlóan, az ügyvédek esetében is megfigyelhető, hogy az életkor előrehaladtával csökken a kapcsolatok száma, a kapcsolati pályák, csatornák heterogenitása, valamint a társasági élet aktivitási üteme és felületrendszere is. A kapcsolatrendszer összetettségénél nem egy tiszta negatív irányú lineáris összefüggés képe tárul elénk a dobozdiagramon, hanem inkább az ötvenes évek második felétől bekövetkező beszűkülési, izolálódási folyamat első jelei körvonalazódnak. Az igazi váltás az „áthajlás korszakában” kezdődik meg, és a hatvanas korosztálynál válik számottevővé.

3. ábra

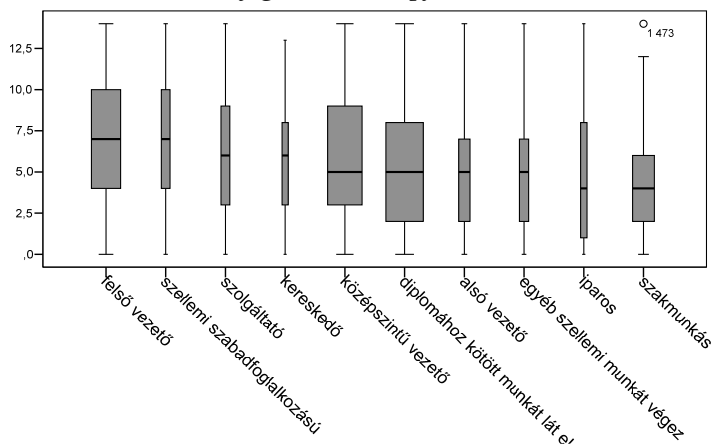
Megjegyzés: a „dobozok” szélessége az elemszámot reprezentálja.

A származás szempontjából a szülők iskolai végzettsége és beosztása segít a tájékozódásban. Mindkét háttérváltozó esetében megfigyelhető a gyenge pozitív irányú összefüggés (viszont a barátok számában nem, és erősebb a hatása a társas aktivitásra, mint a kapcsolatokra). Minél iskolázottabb az apa vagy az anya, illetve minél magasabb a szülők foglalkozási besorolása, foglalkozási presztízse annál összetettebb a kapcsolatrendszer és annál sokoldalúbb a társas aktivitási mező is. Különösen jól látszik ez a foglalkozási hierarchia mentén jelentkező mediánértékek alakulásában (4. ábra)

4. ábra

A rokoni, baráti, ismerősi kapcsolatrendszer összetettsége az édesapa/nevelőapa beosztása, foglalkozása alapján (R -0,131)

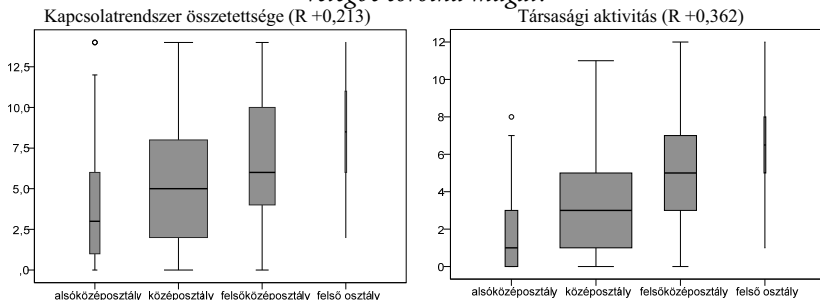
Megjegyzés: a nagyon alacsony számú foglalkozási kategóriákat nem tüntettük fel az ábrán. A dobozok szélessége az elemszámot reprezentálja.

A társadalmi státusz helyzet megragadásának másik lehetséges módszere a saját, szubjektíve megítélt önbesorolásra épül. Egy hatfokozatú rétegződési létrán kellett elhelyezniük magukat a megkérdezett ügyvédeknek. Mindhárom változóra szignifikáns pozitív hatást gyakorol a társadalmi réteghelyzet (5. ábra). Természetesen az elemszámot reprezentáló dobozszélesség alapján rögtön feltűnik, hogy az ügyvédek többsége „középosztályi”

önbesorolásban gondolkodott, majd ezt követi a „felsőközéposztály” kategória és elenyésző a társadalom alsó vagy felső szegmensének a használata (az alsó- és munkásosztály kategória pl. hiányzik). Ennek ellenére is meggyőzően kirajzolódik az a kép, hogy az önmagukat státusz szempontjából magasabbra pozicionáló ügyvédek baráti köre kiterjedtebb, kapcsolatrendszerük összetettebb és sokoldalúbb társasági aktivitás jellemzi őket.

5. ábra

Életformáját/életformájukat tekintve Ön a felsoroltak közül melyik társadalmi rétegbe sorolná magát?

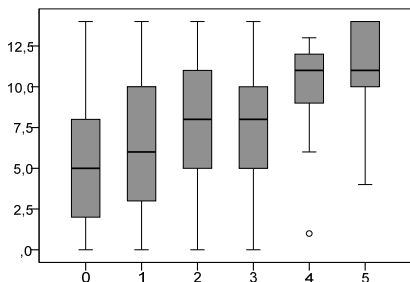
Megjegyzés: a „dobozok” szélessége az elemszámot reprezentálja.

A tőkeportfólió- és konverzió alapú szociológiaelméleti megközelítés alapján a gazdasági és kulturális erőforrásoknak van a legnagyobb szerepe a társadalmi tőke alakulására. Az iskolai végzettség szempontjából relatíve homogén csoportként kezelhető ügyvédi hivatásrend esetében így elsődlegesen a munkavégzés és materiális erőforrások (vagyon, jövedelem) mentén vizsgáljuk meg a kapcsolatok mennyiségi paramétereit.

Az egyik nagyon érdekes összefüggés azzal kapcsolatos, hogy milyen mértékben érintett valaki a saját ügyvédi vállalkozásán kívül más gazdasági szervezetek, cégek munkájában, vagy hány másik vállalkozásban rendelkezik teljes- vagy résztulajdonnal (6. ábra). Mindkét esetben pozitív összefüggés figyelhető meg a kapcsolatrendszer összetettsége vonatkozásában, minél több szervezetben érdekelt egy ügyvéd, annál szélesebb a kapcsolatrendszer is, vagy éppen ezért érdekelt több vállalkozásban.

6. ábra

A kapcsolatrendszer összetettsége az alapján, hogy az ügyvédi vállalkozásán kívül hány vállalkozásban rendelkezik teljes- vagy résztulajdonnal (R +0,213; minimum 0db – maximum 5db)?

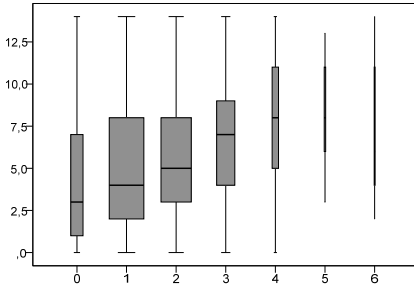

A vagyoni, jövedelmi helyzet megragadása különösen kényes kérdés egy ilyen foglalkozás-specifikus kérdőíves felmérés során. A jövedelmi adatok helyett a befektetési képességgel (bizonyos mozgósítható erőforrástípus közül melyeket tudná mozgósítani, pl. ingatlan, kölcsön, ékszer, műkincs, betét vagy értékpapír, földtulajdon), illetve a birtokolt tulajdonjavak (pl. föld, telek, nyaraló, másik lakás vagy ház, értékpapír vagy részvény, személyautó) és lakásberendezési tárgyak (pl. modern design bútor, antik bútor, eredeti képzőművészeti alkotás, más műtárgy, értékes gyűjtemény) összetettségével mértük az anyagi helyzetet (7. és 8. ábra). Minél több item fordul elő egyszerre egy háztartásban, családnál, általában az annál kedvezőbb anyagi helyzetre utal.

A tartalékképzési és befektetési (mozgósítási) képesség esetében (7. ábra) egyértelmű pozitív lineáris kapcsolat van a két változó között. Azok az ügyvédek, akik egyszerre többféle tartalékot is mozgósítani tudnának a javaik közül mondjuk egy ígéretes vállalkozásba történő bekapcsolódás vagy éppen csődbe jutás, megszorulás esetén jóval összetettebb kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, általában több irányba mutató kötésrendszert tudnak felhasználni. Ennél a jelenségnél akár kétszeres, háromszoros eltérések is megfigyelhetők a kapcsolati mutató átlagértékeiben.

7. ábra

A kapcsolatrendszer összetettsége az alapján, hogy hat mozgósítható erőforrás típus közül egyszerre mennyivel rendelkezik (R 0,209; 0 = egyel sem – 6 = az összes lehetséggel)

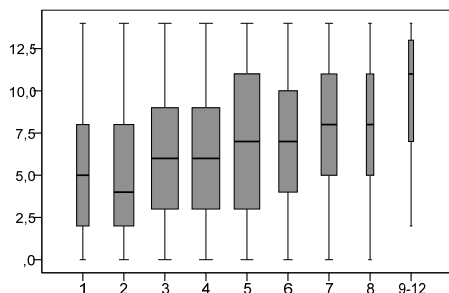

Megjegyzés: a „dobozok” szélessége az elemszámot reprezentálja. A kérdés így hangzott: „Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna?”

A birtokolt tulajdonjavak és lakásberendezési felszerelések vonatkozásában (12 lehetséges tulajdonkategória, 1-12 közötti intervallumban mozog az indikátor) az általunk alkalmazott mutató (8. ábra) mivel a megtekintési képességnél több kategóriából áll, pontosabban tudja megragadni a fennálló gazdasági különbségeket, a foglalkozási csoporton belüli finomabb differenciálódást.

8. ábra

A rokoni, baráti, ismerősi kapcsolatrendszer összetettsége a birtokolt tulajdonjavarok és lakásberendezési tárgyak összetettsége alapján (R +0,251)

Megjegyzés: a „dobozok” szélessége az elemszámot reprezentálja. A felső négy kategóriát (9-10-11-12) az alacsony elemszám miatt összevontuk.

Mivel a csoportméretek közötti nagyfokú differenciálódás itt nem jelentkezik olyan erősen, talán ez az összefüggés mutatja meg a legtisztábban a két erőforrás, tőkeforma közötti szoros szimbiózist. Még egy relatíve magasabb státuszú és ezen keresztül az átlagosnál kedvezőbb anyagi helyzetű foglalkozási csoportban is egyértelmű összefüggés mutatható ki a materiális és a társadalmi, kapcsolati erőforrások, tőkejavak között, amelyekért bizonyára (de itt nem elemzett) intenzív és hatékonyan működő átváltási mechanizmusok felelnek.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány összehasonlító része úgy mutatta be az ügyvédek kapcsolati tőkéjének aktuális jellemzőit, hogy folyamatosan figyeltünk a több mint másfél évtizeddel korábbi sajátosságokra is, így itt a fő mondanivaló az időközben bekövetkezett változásokat érinti. Ezen a síkon az alábbi tendenciák bizonyultak érdekesebbnek:

- Szilárdan jelen van, sőt kissé még erősödött is az iskolai végzettség alapján kirajzolódó párkapcsolati homofília jelensége. Többségük diplomás házastárssal vagy élettárssal él együtt a magánéleti reláció tekintetében.
- Az ügyvédek többségének nincs megkülönböztetett, nagyobb kiterjedésű baráti kapcsolatrendszere, és a két időpont között számottevően nem változott a baráti kör mérete sem.
- A baráti kapcsolatoknál is megfigyelhető egy elég erős homogenizálódási tendencia, a barátok többségét önmagához hasonló társadalmi helyzetűnek minősítette a legtöbb válaszadó. Elég ritka az eltérő társadalmi rétegek közötti baráti relációk előfordulása, különösen a „lefelé történő” barátkozás.
- A társasági összejövetelek heterogénebbé váltak, nagyobb arányban jelennek meg az ilyen eseményeken más foglalkozású személyek, bár a szakmabeliek súlya még mindig meghatározó, de részarányuk csökkenő tendenciát mutat.
- Az ügyvédek társasági élete, és az erre épülő kapcsolati aktivitás is intenzívebbé vált, a legtöbb társasági aktivitás gyakorisága, és erre épülve a társasági élet összetettsége is növekedett.
- A 2015-ös adatfelvételben jelentősen magasabb a különböző társadalmi szervezetekben tagsággal rendelkező ügyvédek száma. Egyértelműen intenzívebb az ilyen irányú bekapcsolódás, bevonódás valószínűsége.

sége az ügyvédek körében, sőt mindhárom területen pozitív irányú elmozdulást figyelhetünk meg a rátákban, illetve nőtt az összetett szervezeti tagsággal jellemezhető ügyvédek részaránya is.

- A kapcsolatok iránya és erőforrásértéke sokoldalú és kimondottan magas maradt a 2015-ben is, bár majdnem minden pozíciónál kissé csökkent az ismerősökkel rendelkező ügyvédek aránya, de még így is általában 40-50 százalékuk rendelkezik országos vagy lokális hatókörű fontos ismerőssel.
- Az ügyvédek kapcsolatrendszerének kiterjedtsége, összetettsége, irány alapú heterogenitása veszített a jelentőségéből másfél évtized alatt. Növekedett az alacsonyabb összetettséggel leírható kapcsolatrendszerekkel rendelkezők tábora (35 százalékra), és csökkent a magas összetettséggel jellemezhető kapcsolatrendszerű ügyvédek számaránya (25%). Magyarul 2015-ben már kevésbé sokoldalúak a kapcsolattrendszerek a pozíciók, foglalkozások szempontjából.

Három kapcsolati tőke indikátor esetében lehetőség nyílt a demográfiai és társadalmi változók hatásának a tesztelésére, a kapcsolati tőke társadalmi meghatározottságának kimutatására. Itt az volt az alapvető kérdés, hogy 1998-hoz képest miben változott a kép? Most is ugyan azok a tényezők felelősek a kapcsolatok alakulásáért, mint akkoriban? A válaszuk alapvetően igenlő erre a kérdésre is:

- A demográfiai vonalon továbbra is az életkornak van jelentősebb hatása fordított arányú összefüggés formájában, az idősebb korosztályoknál jelentkező erősebb izoláció jeleként.
- A származás tekintetében a szülők társadalmi helyzetének (az iskolai végzettségnek és a beosztásnak is) és a saját társadalmi réteghelyzet szubjektív megítélésének is szignifikáns hatása van.
- A gazdasági erőforrások dimenziójában a tulajdonjavaknak, a befektetési képességnek, a vagyonnak és a lakásfelszereltségnek a szerepe kitérített. Ebben az olvasatban továbbra is a klasszikus inter- és intragenerációs tőkekonverziós mechanizmusok előfordulására találunk bizonyítékot a gazdasági és a kulturális erőforrások vonatkozásában.

IRODALOM:

- Albert, F. – Dávid, B. (2012): Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In: Kovách Imre et al. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum Kiadó. 343–357. ISBN: 978-963-446-680-2.
- Angelusz, R. (2010): Tőke vagy erőforrás? Adalékok a társadalmi tőke elméletéhez. *Szociológiai Szemle* 20 (3): 147–166.
- Angelusz, R. – Tardos, R. (2006): Hálózatok a magyar társadalomban. In: Kovách, I. (szerk.): *Társadalmi metszetek. Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Budapest: Napvilág Kiadó. 227–252.
- Bourdieu, P. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 156-177.
- Csizmadia, Z. (1999): Az ügyvédek baráti/rokoni kapcsolatainak jellemzői. In: Utasi, Á. (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje*. Budapest: Új Mandátum Kiadó. 211-226.
- Csizmadia, Z. (2008): Kapcsolathálózatok és társadalmi „tőkék”. A társadalmi viszonyok felértékelődése a szociológia legújabb szakaszában. In Némédi Dénes (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Budapest: Napvilág Kiadó. 265–321. ISBN: 9789639697249
- Csizmadia, Z. (2014): Lokális társas kapcsolatok – a kapcsolati tőke bizonyos formáinak alakulása és meghatározottsága Győrben. *Szociológiai Szemle* 23:(3) pp. 113-137.
- Esser, H. (2008): The two meanings of social capital. In: Castiglione, David et al. (szerk.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford Univeristy Press. 2249.

- Granovetter, M. (1988): A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. *Szociológiai Figyelő*, 3. 39–60.
- Kisfalusi, D. (2013): Kapcsolati és hálózati tőke. Vázlat a társadalmi tőke kettős természetéről. *Szociológiai Szemle* 23 (3). 84101.
- Sik, E. (2006): Tőke-e a kapcsolatai tőke, s ha igen, mennyiben nem? *Szociológiai Szemle*, 16 (2):72–95.
- Utasi, Á. (2008): *Éltető kapcsolatok: A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre*. Budapest: Új Mandátum. 231 p.
- Utasi, Á. (szerk.) (1999): *Az ügyvédek hivatásrendje*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és Társadalom I. A megértő szociológia alapvonalai*. Szociológiai kategóriatan. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTEL, KÖZÉLETI RÉSZVÉTEL, POLITIKAI ORIENTÁCIÓ

Megismételt ügyvéd-kutatásunk vizsgálat alá vont feltételezése az ügyvédi professzió alapuló középosztályi társadalmi pozíció esélyére vonatkozott. Abból indultunk ki, hogy az ügyvédi hivatás rendszerváltás utáni relatíve jobb munkaerő piaci helyzete, magasabb presztízse, az életvitelben és fogyasztásban megmutatkozó jegyei egy kedvező és a társadalom többsége számára vágyott társadalmi pozíciót jeleznek, mindemellett az ügyvédi hivatás fokozódó mértékű polarizálódását feltételeztük újabb fejleményként (Utasi 2016).

A középosztályosodás felé mutató tendenciák kutatása a rendszerváltás utáni magyar szociológia érdeklődésének fókuszában voltak, a poszt-szocialista átalakulás során konszolidálódó újabb társadalmi rend irányát előre vetítő, politikai tétként is megfogalmazott probléma, hogy a nyugati társadalomfejlődési minta, a széles középosztályok által legitimált demokratikus rezsimék útjára lépünk-e. A középosztályok szerepére vonatkozó meta-teoretikus elképzelés szerint ugyanis a középső helyzet a szélsőségektől mentes, stabil és fenntartható társadalom letéteményese, bár ezen elképzelés igencsak kérdéses (Lengyel- Róbert 2000).

A középosztályok elméleti leírásai döntően a klasszikus osztálydefiníciókhoz, a marxi és weberi osztály-elméletekhez kapcsolódtak (Feleký 1996). A marxi osztályelméletben a tulajdon (Dahrendorf 2004), míg a weberi osztálydefinícióban egy további tényező, a piaci helyzet pozitív privilégiuma (Weber 1987: 303-308) is meghatározó tényezője az osztálystruktúrának. A középosztály fogalma, mint gyűjtőfogalom, a tulajdon és piaci helyzet alapján köztes helyzetben lévő csoportok meghatározására alkalmas. Wright ismert osztálymodellében a középosztály ellentmondásos

helyzetében ragadható meg, termelésre alkalmas kistulajdonuk, illetve a termelési folyamatban megszerzett autoritásuk és értékes szaktudásuk révén nem egyértelműen kizsákmányolt, és nem egyértelműen kizsákmányoló pozíciót foglalnak el a társadalmi viszonyok összességében (Wright 2000:1-34). Wright osztályelmélete jól mutatja, hogy az ellentmondásos helyzet tétje egyenesen a fő társadalmi konfliktusokban való helyezkedés problémája. A neo-weberiánus, életesélyek alakulására koncentráló középosztály-elképzelések hasonló jellemzőket emelnek ki és végső soron szintén az érdekviszonyok és cselekvési lehetőségek törésvonalait próbálják megragadni, melyek a társadalmi cselekvés főbb irányait szabják meg (Breen 2005), a középosztályok ellentmondásos helyzetük mellett változatos életesélyek és érdekviszonyok jellemezte, heterogén csoportok. A középosztályok politikai orientációja, az elitfrakciók által kínált politikai programjai és a társadalom különböző csoportjai felől kiinduló érdekartikulációk, társadalmi mozgalmak között, alapvető szociológiai probléma.

KÖZÉPOSZTÁLYI RÉTEGEK POLITIKAI ORIENTÁCIÓJA: POLITIKAI PROGRAMOK ÉS TÁRSADALMI MOZGALMAK

Az ügyvédek középosztályi foglalkozási csoportként definiálásával az osztályelemzésen alapuló cselekvésmagyarázathoz nem juthatunk, a kérdésünk kevésbé ambiciózus, csupán az ügyvédi professzióhoz kapcsolódó cselekvési kapacitások és az ezeken alapuló életformák, attitűdök és identitások differenciáltságára vagyunk kíváncsiak, vagyis azokra az alapvető cselekvési orientációkra, melyek empirikusan kimutathatóak. A középosztályra vonatkozó elméleti fejtegetések annyiban szükségesek, amennyiben ezen nagyobb vonalakban megragadható orientációkból következő cselekvési pályákról teszünk feltételezéseket.

A téma kapcsán néhány szót kell szólni azokról a politikai folyamatokról, melyek egy középosztályi (foglalkozási) csoport differenciált politikai orientációinak kontextusát jelentik. Pontosabban szükséges fogalmat alkotnunk arról, hogy melyek a magyar társadalomban a középosztályi csoportok számára nyitott cselekvési pályák az érdekérvényesítés tekintetében, mik lehetnek az orientációk kifizetési irányai. Dolgozatunkban ezt a kérdést nagyban leegyszerűsítve két, a középosztályi pozícióhoz mindenképpen kötődő dimenziót különböztetünk meg, egyrészt az elit által kínált, legitimációt igénylő politikai programok dimenzióját, másrészt a különféle, a nyílt osztálykonfliktusok helyett megjelenő politikai elégedetlenséget kifejező társadalmi mozgalmak dimenzióját. Vagyis azt feltételezzük, hogy mind érdekviszonyaik, mind cselekvési kapacitásaik, társadalmi súlyuk miatt fontos kérdés, hogy a középosztályi csoportok az elitfrakciók között és a társadalmi érdekek artikulációjában hogyan választanak.

A II. világháború utáni kapitalizmus alakulásának fejleményeiről szóló számos elképzelés közös pontja az osztálypolitika, a nyílt osztálykonfliktus, összességében az osztály, mint kollektív cselekvő szerepének elhalványulása

(Beck 2004). Mindemellett a korszak nyugati társadalmában tapasztaltak, a szélesedő, majd az utóbbi évtizedekben zsugorodni látszó középosztályok (Pressman 2009), az újabb politikai mozgalmak középosztályi bázisa (Buechler 1995), és a demokratikus részvétel trendje mutatja, hogy a társadalmi konfliktusok átalakulása vagy újrafogalmazása során az osztályhelyzet magyarázó ereje nem elhanyagolható, az új társadalmi mozgalmakban és a demokratikus akaratképzésben a középosztályi csoportok főszereplők lehetnek. A politikai mozgáster megragadására alkalmas fogalom a poszt-szocialista átalakulással egyértelműen a liberális demokrácia lett, ami tulajdonképpen a képviseleti demokrácia alapintézményeit és az állampolgári preferenciák kifejezésének lehetőségét és az ezt szolgáló intézményeket jelenti. Az éltek által kínált politikai programokkal kapcsolatos politikai orientációk így a választási részvételt és a többé-kevésbé érvényes képviseleti demokráciával kapcsolatos tradíciók identitást meghatározó elemeit jelentik. A politikai orientációk másik mozgásterét pedig az állampolgári társulásokban való részvétel jelenti, ami társadalmi mozgalmak formájában a politikai nyilvánosság szereplőivé válhatnak.

A politikai mozgások értelmezésének egyik számba vehető típusa, döntően a nyugati társadalmak figyelembe vételével, a liberális demokrácia nehézségeiről és válságáról számol be. Habermas a gazdasági rendszer szabályozásába mindinkább beavatkozni kényszerülő állam *adminisztratív racionalitásának zavarait*, az ennek nyomán állandósuló legitimitációs *szüükségletét* emeli ki, amit a formális demokrácia intézményeinek fenntartása mellett a fogyasztásra, foglalkoztatásra vonatkozó állampolgári igények programszerű biztosítása kezel, és többnyire az egyéni életútban felkínált sikerkritériumok teljesülése (karrier, egzisztenciális gyarapodás, stb.) motivál (Habermas 1994). A liberális demokráciák a jelenlegi gazdasági válság kezdete óta úgy tűnik, hogy az inherens adminisztratív ellentmondások feloldásának és legitimitációs-szerzésnek egyre kevésbé tesznek eleget, a zavarok kezelése valójában demokrácia-deficitet eredményez, habár mind az állampolgári preferenciák aggregálása, mind a preferenciák kialakítása nehézségekbe ütközik, mindazonáltal innovatív részvételi megoldásokkal lehetségesnek látszik (Offe 2011).

A kelet-európai poszt-szocialista országok esetében a liberális demok-

rácia működési nehézségeivel még inkább számolni kell, a jelenlegi tendenciák értékelése alapján a politikai stabilitás érdekében az állampolgári részvételt minimalizáló, autoriter rezsimek konszolidálódása a valószínű forgatókönyv (Szelényi-Csillag 2015). A politikai mozgásteret másik, a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyokat feldolgozó, értelmezési módja a különböző helyi elitfrakciók által vezérelt felzárkózási programok szerepét emeli ki (Éber- Gagyi-Gerőcs-Jelinek-Pinkasz 2014). A domináns centrum országokkal ellentétben a kedvezőtlenebb nemzetközi munkamegosztási pozícióban található fél-perifériás országok politikáját a kedvezőtlen helyzetből fakadó hátrányok leküzdése határozza meg (adósságcsökkentés, export-többlet, működő-tőke beáramlás), eközben fokozottabb elosztási egyenlőtlenségeket tart fenn (Arrighi 2014) a felső osztály és a középosztályok egyes csoportjai javára. A fél-perifériás pozícióból a középosztályi politikai orientációkat tekintve egy még erősebb polarizáció mentén (Szívós 2014; Kolosi, T.- Pósch, K. 2014), döntően felfelé mutató érdekközösség és a középosztályi csoportokon belüli és köztük lévő megosztottság valószínűsíthető. A politikai mozgástér alakulásában pedig a demokratikus akaratképzés lehetőségeinek folyamatos szűkülésével lehet számolni.

POLITIKAI ORIENTÁCIÓK: KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTEL ÉS DEMOKRATIKUS PARTICIPÁCIÓ

A liberális demokráciákban az állampolgárok három csatornán keresztül vehetnek részt a politikai folyamatban, *választásokon* való részvétellel, állampolgári társulásokhoz, pártokhoz és vitákhoz való *csatlakozással*, illetve idejük, szakértelmük és pénzük *felajánlásával*, ezek a részvételi módok pedig elsősorban a középosztályi életfeltételekkel együtt jelentkeznek (Offe 2011). Korábbi kutatásunkban hasonló kérdést fogalmaztuk meg és vizsgáltuk a magyar társadalom közösségi és közéleti gyakorlatának tükrében (Utasi 2013). Feltételezésünk szerint a közéletben való részvétel igényét és gyakorlatát a személyes, interakción alapuló és identitást nyújtó közösségekben való részvétel igénye és gyakorlata teremti meg, mindennek pedig az életfeltételekben megvalósuló korlátai/lehetőségei vannak. Az adataink arra utaltak, hogy „a társadalmi participációra, közösségi-közéleti viszonyokat alakító aktivitásra folyamatosan csak a társadalom felső ötöde képes” (Utasi 2013: 125), e legnagyobb részvételi aktivitással rendelkezők között kimagasló arányban vannak a jó vagyoni helyzetben lévők, és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők (Utasi 2013: 123-131). Jelenlegi témánk szempontjából különösen releváns, hogy a magasabb szintű társadalmi participációt mutatók körében rendre magasabb volt a magukat hivatásuk szerint identifikálóak aránya (Utasi 2013: 126), vagyis feltételezhetjük, hogy a közösségi és közéleti részvétel gyakorlata a legfeljebb a középosztályok szintjéig terjedt el, köztük nagy valószínűséggel a professzionális, újközéposztályi csoportok körében jelentkezik.

A közösségi részvétel, túl a közéletre szocializáló és közéleti igényt megteremtő szerepén, a kollektív cselekvés értelmi alapjainak megteremtésében is szerepet játszik. A közéleti részvételnél általánosabb kollektív cselekvés fogalom arra a folyamatra utal, mely során az interakciós viszonyokban megvalósuló konfliktus-felismerés és érdekartikuláció alapján immár

közös célok mentén szervezett közös cselekvés megvalósul. A kollektív cselekvés, illetve társadalmi mozgalmak kialakulásában mind a közös értelmezések diszkurzív és értelmezési kereteinek megteremtésében (Benford-Snow 2000), mind az erőforrásokat mobilizáló struktúrák (McAdam-McCarthy-Zald 1996) szempontjából lényeges a közösségi kapcsolatok aktuális hálózata. Jelenlegi témánk szempontjából ebből a kérdéskörből röviden annyit szükséges kiemelni, hogy a vizsgált középosztályi pozícióhoz tartozók mennyire heterogén és széleskörű közösségi, társas kapcsolatokkal rendelkeznek, ami a társadalmi mozgalmak kialakulása és mobilizációja felé mutató politikai orientációt meghatározó tényezőként értelmezhető. Fentebb idézett korábbi kutatásunkban azt tapasztaltuk, hogy magántársasági közösségek, informális baráti kapcsolatok esetében jelentős mértékű homofília mutatkozik, vagyis a közösségi kapcsolatainkban a hozzánk hasonló státuszúakhoz orientálódunk, a magántársasági kapcsolatokban működő szolidaritás is akkor működőképesebb, ha a társaság tagjai több erőforrással (átlagosnál magasabb vagyonnal) rendelkeznek és hasonló státuszúak (Utasi 2013: 64-87).

AZ ÜGYVÉDEK KÖZÖSSÉGI ÉS KÖZÉLETI RÉSZVÉTELE, POLITIKAI ORIENTÁCIÓI

A hivatáshoz kötődő konfliktusok

Az első kérdés, amit vizsgáltunk, arra vonatkozik, melyek azok a felismert és megfogalmazott konfliktus-források, amelyek speciálisan az ügyvédi hivatás gyakorlásához kötődnek, amelyekkel az ügyvédek a munkájuk során szembesülnek érintettként vagy az ügyfelek képviselőiként. A hivatásgyakorlással kapcsolatban megfogalmazott nehézségek (1. táblázat) egyrészt az ügyvédi szakma jogi mezőbe tagolódásából adódnak, pontosabban a jog-gyakorló és ügyfelek felé szolgáltatói jellegű munkamegosztási szerepből. Az ügyvédek ugyanis a laikus-ügyfél problémák jogi terminusokra fordításán dolgoznak, így a társadalmi konfliktusokat reprezentáló individuális problémákkal „kezdeti” állapotukban találkoznak, illetve a hozzájuk forduló jogi aspirációinak bátorítását vagy lecsendesítését végzik (lásd: Császár 2016). Másrészt a jog liberális demokráciákban betöltött alapvető szerepéből kifolyólag, a jogalkotással és joggyakorlással kapcsolatos racionalitás-problémák és igazságosság-problémák a jogtudók számára a közállapotokat meghatározó közéleti problémákként jelenhetnek meg.

1. táblázat: Az ügyvédi hivatás nehézségei említések gyakorisága alapján
(N=1076)

Kérdés: Mi nehezíti, mi akadályozza leginkább Önt hivatása elvégzésében?	%	Jelölte
jogszabályi környezet (ellentmondásos, nehezen értelmezhető, gyorsan változó, „salátatörvények”)	19,4	209
jogalkotás működése (gyors, alacsony színvonalú, nehezen követhető)	6,6	71
vállalkozás terhei (adóterhek, magas működési költségek)	2,8	30
bürokrácia (hivatalok szakmai színvonala, bürokrácia kiterjedtsége, hivatali ügyintézés nehézsége)	14,0	151
adminisztráció (a munkához kötődő adminisztratív feladatok sokasága)	6,9	75
igazságszolgáltatás és bíróságok (kiszámíthatatlan vagy részrehajló gyakorlat, lassúság)	7,3	78
munkaterhelés (időhiány, alkalmazottak hiánya)	7,9	85
fizetőképes kereslet (szegényedő ügyfelek, rossz általános gazdasági helyzet)	9,2	99
ügyfelek (elvárásaik és igényeik, ügyvéd munkájához és az ügyhöz való hozzáállásuk)	3,5	38
konkurencia (nagy ügyvédi kínálat, csökkenő árak, szakmai standardok eltűnése)	4,4	47

Kérdőívünkben arra kértük a megkérdezett ügyvédeket, hogy pár mondatban saját szavaikkal számoljanak be a munkájukban legjelentősebb nehézségekről, a leggyakrabban említett problémákat a válaszok tartalmi-fogalmi összefoglalásával és a leggyakoribb konnotációikkal a fenti tábl-

lázat mutatja¹. A leggyakrabban említett probléma a jogszabályi környezet, másik megfogalmazásában a jogalkotás jellegére vonatkozik. A megkérdőzött ügyvédek jelentős részét akadályozza a joganyag gyors, megfelelő szakmai előkészítést nélkülöző, sok esetben a jogbiztonságot veszélyeztető változása. Az említett probléma a jogalkotás és jogalkotók iránti elégedetlenség formájában is megnyilvánul, a problémát absztraktabb módon megfogalmazva, az adminisztratív rendszer teljesítményével szembeni elégedetlenség mutatkozik az ügyvédek körében, ezt a hatósági és hivatali bürokrácia működésével és az igazságszolgáltatás működésével kapcsolatos problémák gyakori említése egészíti ki. Ezeket a válaszokat részint értelmezhetjük úgy, mint a jogi mező munkamegosztási pozíciói közötti, tehát a jogi mezőn belül maradó konfliktust, ami az munka során interakcióba kerülő szakmai szerepek közti konfliktus formájában marad. Másrészt az adminisztratív racionalitás (Habermas 1994) zavarait szociológiai szempontból leírhatjuk egy ciklikus, a domináns magánérdekek összeegyeztetésének feszültségeit hordozó jelenségnek, az adminisztratív teljesítmények növekvő zavarai egyrészt kritikus társadalmi folyamatokat mutatnak, másrészt nagyobb fokú legitimitás-szükségletet eredményeznek. A nyitva maradó kérdés tehát az, hogy ezeknek, az ügyvédi munkában minden kétséget kizáróan érzékelhető adminisztratív zavaroknak a politikai tematizálásában hogyan működik közre az ügyvédi hivatáscsoport. Fontos kiemelni, hogy a kérdésünk alapján a jogalkotással kapcsolatos elégedetlenség a hivatásgyakorlással kapcsolatos, így erről érvényes következtetéseket nem vonhatunk le. Elméleti megfontolásként a kérdéshez hozzá tehető, hogy az adminisztrációs rendszer bizonytalanságai alapvetően nem csökkentik a jogi szolgáltatások iránti igényt, épp ellenkezőleg, a hivatáscsoport egészét érintő kihívások épp ezért nem származnak a jogalkotással és adminisztrációval kapcsolatos zavarokból, jelentősebbek viszont az ügyfél-csoportok és képviselőik által reprezentált, nyilvánosság elé kerülő kérdések.

---

1 A hiányzó válaszok mellett az egyes válaszok változó hossza, gazdagsága vagy tömörsége és nehéz értelmezhetősége miatt a nyitott kérdésből az újrakódolással sem lehetett érvényes, a gyakoriságon túl elemelhető változót létrehozni.

Közösségi kapcsolatok és erőforrások

Az ügyvédek kapcsolathálózati sajátosságainak, illetve a materiális és kapcsolati erőforrásaik közötti összefüggések részletes elemzése kötetünk egy másik tanulmányának a témája (Csizmadia 2016), így itt csupán néhány a közösségi praxis és közéleti aktivitás összefüggése szempontjából fontos összefüggésre hívjuk fel a figyelmet.

2. táblázat: Társasági élet formái

Kérdés: Milyen gyakran jár Ön...?	szinte soha (=1)	ritkábban	évente többször	havonként	rendszeresen (=5)
kirándulni	3,5%	17,8%	37,9%	13,7%	27,1%
étterembe családdal/rokonokkal	3,8%	16,7%	35,2%	19,7%	24,6%
étterembe barátokkal/ismerősökkel	5,4%	20,9%	31,6%	19,2%	22,9%
étterembe munka/üzletitársakkal	19,7%	27,8%	21,5%	12,9%	18,2%
szórakozóhelyre	27,1%	30,1%	21,9%	12,5%	8,5%
otthoni összajánatokra rokonokkal	3,2%	10,6%	36,4%	21,0%	28,9%
otthoni összajánatokra barátokkal/ismerősökkel	4,3%	14,6%	38,0%	20,7%	22,4%
otthoni összajánatokra munka/üzletitársakkal	51,1%	24,7%	15,5%	4,5%	4,2%

A különböző társasági kapcsolatok és találkozási formák gyakoriságát vizsgálva azt láthatjuk, hogy a válaszolók nagyobb aránya aktív, a családi és rokoni körön túl terjedő társasági életet él (2. táblázat), a válaszolók csupán 4,8%-a nem számolt be a családi körön túl terjedő társasági életéről, viszont 89%-uk legalább évi több alkalommal vesz részt családi körön kívüli

társasági eseményen. A válaszok megoszlása ugyanakkor mutatja, hogy a társasági élet intenzitásában jelentős eltérések tapasztalhatóak. A táblázatban szereplő kérdések felhasználásával összetett változót készítettünk, ami a felnőttkori társasági aktivitás mértékét reprezentálja.

3. táblázat: Pearsons-féle korrelációs együtthatók
(„*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett)

Korrelációs kapcsolat a társasági aktivitás intenzitásával	
társasági aktivitás a gyermekkori családban ²	R= 0,511*
társadalmi osztályhelyzet a 14 éves kori családnál (önbesorolás)	R= 0,247*
jövedelmi ötöd	R= 0,324*
életkor	R= -0,395*

A felnőttkori társasági aktivitás, életkorral, jövedelmi ötödökbe történő önbesorolással, illetve a gyermekkori család társasági aktivitásával és osztályhelyzetével fennálló lineáris korrelációs kapcsolatokat³ vizsgálva minden esetben szignifikáns összefüggés található. A legerősebb kapcsolat a gyermekkori család társasági aktivitásával mutatkozott, tehát feltehetően a szocializációs minták szerepe jelentős⁴. Az életkor szintén erős, fordított lineáris kapcsolatot mutat a társasági élet intenzitásával, magasabb életkor alacsonyabb intenzitással jár együtt. A jobb jövedelmi helyzet nagyobb mértékű társasági aktivitással jár együtt, vagyis a materiális javakkal való ellátottság még az ügyvédek körében is nagymértékben képes magyarázni a társasági élet intenzitásának különbségeit.

2 A felnőttkori társasági aktivitáshoz hasonlóan lineáris összegzéssel készített skála a gyermekkori család társasági aktivitását mérő azonos kérdésekből, soha-, néha-, rendszeresen-válaszkategóriákkal. Az összegzett változó min=8; max=24.

3 Az ordinális mérési-szintű változóinkat (jövedelmi ötödbe és társadalmi osztályba sorolás) a lineáris kapcsolat vizsgálata érdekében magas mérési szintűnek tekintettük jelen esetben.

4 A gyermekkori társasági aktivitás szignifikáns és erős korrelációs kapcsolatot (R= 0,46) mutatott a gyermekkori család osztályhelyzete hatásának kontrollálása mellett is.

Formalizált közösségek

Az informális, társasági kapcsolatok, családi/rokonok körön belül és kívül, intenzitásukkal jól jelzik, hogy a társadalom tagjai az alapvető kapcsolati szükségleteik kielégítésében milyen lehetőségekkel rendelkeznek. A közösségi élettel kapcsolatos igényszinteket, melyeket a családi körtől kiindulva, egyre tágabb, a formális szervezeti tagságokig terjedő csoport-hovatartozások jelentenek, életmódbeli és fogyasztásbeli igényszinteket is tükröznek. Egy középosztályi hivatáscsoportban a szabadidős társaságokban való részvétel gyakoriságát az átlagosnál magasabbnak becsülhetjük. A mintánkban szereplő ügyvédek 27,9%-a tagja valamilyen szabadidős egyesületnek, társaságnak, ez az előfordulási arány ugyan lényegesen magasabb a társadalom egészére vonatkozó gyakoriságnál (Vincze 2011), de a megkérdezett ügyvédek többségére nem jellemző a szabadidő eltöltésének formalizált közösségi módja.

4. táblázat: Szabadidős formális közösségbeli tagság

Kérdés: Tagja-e valamilyen szabadidős egyesületnek, társaságnak, klubnak (pl. vadász, horgász)?		
nem	772	71,7%
igen	299	27,8%
összes	1076	100,0

5. táblázat: Vallási formális közösségbeli tagság és valláshoz tartozás

Kérdés: Tagja-e vallási szervezetnek, egyesületnek?		
nem	832	77,3%
igen	224	20,8%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Ön saját vélekedése szerint tartozik-e valamelyik egyházhoz?		
nem	433	40,2%
igen	631	58,6%
összes	1076	100,0%

A formális közösséghez tartozás tradicionális változatát a vallási közösséghez tartozás jelenti. A valamilyen vallási felekezethez, egyházhoz tartozás közel 60%-os aránya mellett vallási szervezetben a megkérdezett ügyvédek 20,8%-ának van formális tagsága.

A szabadidős csoportban és vallási csoportban való tagságot az informális társasági kapcsolatokon túlmutató, magasabb szintű közösségi aktivitásnak tekinthetjük, ami ugyanakkor különbözik az általánosítható, közéleti társadalmi célokat képviselő aktivitástól. Tehát a szabadidős és vallási szervezeti tagság valamelyikének meglétével jellemezzük a továbbiakban a formális közösségi aktivitást mutató, a mintánk 42,5%-át kitevő válaszadót.

6. táblázat: Statisztikai kapcsolat a nem, életkor, önbesorolás jövedelmi ötödbe és a formális közösségi aktivitás megléte között
(„*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett; χ^2 -próba^a: linear by linear association; O.R.^b: hatásnagyság esélyhányadossal)

	Formális közösségi aktivitás	
Nem	χ^2 -próba*	O.R. ^b (férfi,aktív/nő,aktív)=2,11
Életkor	t-próba	
Jövedelmi ötöd	χ^2 -próba ^a	

A formális közösségi aktivitás az életkorral és a jövedelmi ötödbe tartozással nem mutat szignifikáns kapcsolatot, viszont a férfiak esetében a formális közösségi aktivitás esély 2,11-szer nagyobb, mint a nők körében.

Társadalmi szervezetek, közéleti aktivitás (pro bono, jótékonyosság, mecenatúra)

A formális közösségi aktivitáshoz képest általánosabb, a fogyasztási preferenciákon vagy közösséghez való tartozás tradicionális motivációján nagy valószínűséggel túlmutató motívumokkal azonosítjuk a társadalmi

szervezetekhez tartozást. Ide soroljuk az Ügyvédi Kamarai tagságon túli szakmai szervezethez tartozást, ide soroljuk értelemszerűen a társadalmi és civil szervezetekben való tagságot, végül a jótékonyági szervezetekben mutatott aktivitást.

7. táblázat: Társadalmi szervezeti tagság

Kérdés: Tagja-e az Ügyvédi Kamarán kívül valamilyen más szakmai szervezetnek, kamarának?		
nem	884	82,2%
igen	184	17,1%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Tagja-e valamilyen más civil, társadalmi szervezetnek?		
nem	759	70,6%
igen	313	29,1%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Tagja-e valamilyen jótékonyági közösségnek, egyesületnek?		
nem	871	80,9%
igen	176	16,4%
összes	1076	100,0%

A megkérdezett ügyvédek legnagyobb arányban civil szervezeti tagságról számoltak be, 29,1%-uk tartozik társadalmi célt megfogalmazó szervezethez, a szakmai szervezetben 17,1%, jótékonyági szervezetben 16,4%-uk vesz részt (7. táblázat). A három kérdésre adott válaszok összegzéséből az derül ki, hogy igen magas arány, a mintánk 42,5%-a tartozik a felsorolt csoportok valamelyikéhez, e három kérdés alapján létrehoztunk egy kétértékű (aktív/nem aktív), társadalmi aktivitást jellemző változót.

8. táblázat: *Statistikai kapcsolat a nem, életkor, önbesorolás jövedelmi ötödbe, formális közösségi aktivitás megléte és a társadalmi szervezeti aktivitás megléte között („*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett; χ^2 -próba^a: linear by linear association; O.R.^b: hatásmagyság esélyhányadossal*

	Társadalmi szervezeti aktivitás	
Nem	χ^2 -próba*	O.R. ^b _(férfi,aktív/nő,aktív) =1,53
Életkor	t-próba	
Jövedelmi ötöd	χ^2 -próba ^{a*}	
Formális közösségi aktivitás	χ^2 -próba*	O.R. ^b =4,7

A társadalmi szervezetben mutatott aktivitással legerősebb összefüggést a formális közösségi aktivitás mutatja, a szignifikáns kapcsolat mellett a hatás nagyságát az esélyhányadossal szemléltetve azt láthatjuk, hogy a formális közösségben résztvevők 4,7-szer nagyobb eséllyel tagjai valamilyen civil szervezetnek is⁵. A nemek tekintetében, igaz kisebb esélyhányadossal, tehát kisebb hatással, de ismét a férfi válaszolók mutattak szignifikánsan nagyobb aktivitást. Végül szignifikáns kapcsolat mutatkozott a jövedelmi ötödök és a társadalmi aktivitás megléte között, a felső három jövedelmi ötödbe tartozók körében rendre nagyobb arányban találhatóak aktívak.

A társadalmi szervezetben mutatott tagság alapvetően két formában valósulhat meg, egyrészt a tagság korlátozódhat a pártolásra, támogatásra, illetve jelenthet tevékeny közreműködést is. Ezt a két dimenziót nem áll módunkban megkülönböztetni a tagság tekintetében, de az adakozás pénzügyi mértékéről rendelkezünk információval.

5 A kérdésekből adódik, hogy a válaszadók szervezeti tagságaiknál az általunk külön választott szervezet-kategóriák közül többbe is besorolták ugyanazt a szervezeti tagságukat, ezt a problémát nem lehetett az adatbázisban kezelni.

9. táblázat: Jótékonyág és mecenatúra

Kérdés: Vállal-e mecenatúrát vagy szponzori tevékenységet?		
igen	301	27,9%
nem	752	69,8%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Évenként megközelítőleg hány Ft-ot fordít Ön jótékonyásra?		
átlag	51,6 ezer Ft	
medián	20,0 ezer Ft	
módusz: 0 Ft	24,4%	

A különböző társadalmi ügyek iránti anyagi felelősségvállalásban a mintánkban szereplő ügyvédek több, mint háromnegyede mutat aktivitást, csupán 24,4%-uk nem áldoz valamilyen jótékonyági célra, az adakozás volumenét jelzi az 51,6 ezer forintos átlag, illetve a medián 20 ezer forint, vagyis a mintába tartozó ügyvédek fele legalább évente ennyit költ jótékonyásra. Szponzori tevékenységet vagy mecenatúrát már lényegesen kevesebben képesek vállalni, de az arányuk a különböző aktivitásoknál korábban tapasztalthoz hasonló, 27,9%-nyi.

A középosztályi hivatáscsoport közéleti participációs lehetőségét nem csupán relatíve jobb anyagi lehetőségei jelentik, hanem a társadalmi ügyekre szánt szakértelem, munkaidő, ahogy szakmai körökben nevezik, pro bono tevékenység.

10. táblázat: Ellenszolgáltatás nélkül végzett ügyvédi munka

Kérdés: Előfordult-e, hogy ellenszolgáltatás nélkül vállalt el egy ügyet?		
nem	20	1,9%
igen, egyszer	28	2,6%
többször	729	67,8%
rendszeresen	291	27,0%
összes	1076	100,0%

A válaszok alapján elmondható (10. táblázat), hogy szinte minden ügyvéd találkozik munkája során olyan ügyvel, amelyért nem fogad el munkadíjat, 27%-uk ezt rendszeresen teszi. Ha ezt a kérdést összevetjük a társadalmi aktivitást mérő kétértékű változónkkal, akkor szignifikáns eltérést⁶ találunk, a társadalmi aktivitást mutatók között nagyobb a rendszeresen ellenszolgáltatás nélkül dolgozók aránya, az eltérések ugyanakkor fokozatiak. A pro bono végzett tevékenység mögött számos motiváció található, az informális kapcsolatokban működő szolidaritás és reciprocitás mellett jelenik meg valamilyen társadalmi cél szolgálata. Kérdőívünkben nyitott kérdésben vizsgáltuk a pro bono tevékenység motivációit. A kapott válaszok csoportosítása⁷ után látható (11. táblázat), hogy a leggyakrabban személyes kapcsolatokból származik az ellenszolgáltatás nélkül végzett munka motivációja. A második leggyakrabban említett válasz a rászorultság kritériumát tartalmazza, vagyis az anyagilag kiszolgáltatott ügyfelek iránti szolidaritás jelentkezik. Konkrétan társadalmi szervezetek számára pedig a minta közel 8%-a vállal ellenszolgáltatás nélkül munkát.

6 χ^2 -próba, linear by linear association módszerrel, $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett.

7 A válaszokat Paizs Melinda elemezte és csoportosította.

11. táblázat: Motivációk az ellenszolgáltatás nélküli munkában

Kérdés: Milyen jellegű ügyet vállalna a jövőben ellenszolgáltatás nélkül?		
ismerősök, barátok, családtagok számára	159	14,8%
rászorulók számára	156	14,5%
szubjektív okokból	96	8,9%
civil-, non profit szervezetek	85	7,9%
családjogi eseteknél	51	4,7%
büntetőjogi eseteknél	27	2,5%
munkajogi eseteknél	22	2,0%

A különböző társadalmi szervezeteknek végzett munka ennél jóval gyakoribb, az ügyvédek 57,6%-a dolgozik vagy dolgozott civil szervezetnek, alapítványnak, ez persze nem jelent kizárólagosan anyagi motiváltságot.

Makro-közösségi identitás

A társadalmi aktivitás számára alapvető motivációs bázist nyújtó közösségi aktivitás mellett, ami kézzelfogható, informális kapcsolatokkal átszótt csoporthoz tartozást jelent, a közéletben és politikában való aktív részvételt, illetve a politikai orientációkat a különböző, fiktív közösségekhez tartozás érzése, a makro-közösségi identitások nyújtják (12. táblázat).

12. táblázat: Identitás (N=1076)

Kérdés: Jelezze, hogy az Ön számára mennyire fontosak a következők...						
	nagyon fontos (5)	inkább fontos	is-is	inkább nem fontos	legkevésbé fontos (1)	Átlagok
nemzeti hovatartozás	22,1%	22,6%	16,7%	18,0%	17,4%	3,1
vallási hovatartozás	8,8%	13,3%	12,8%	22,3%	38,8%	2,2
családon belüli hely	35,7%	28,0%	14,9%	8,0%	9,3%	3,7
ügyvédi hivatás	37,7%	38,0%	13,2%	4,5%	3,7%	4,0
születési és/vagy lakóhely	15,4%	28,2%	20,4%	17,5%	15,1%	3,1
etnikai, nemzetiségi származása	5,9%	11,6%	17,4%	23,4%	35,6%	2,1
EU-állampolgársága	15,7%	21,9%	21,3%	15,1%	22,6%	2,9

A táblázatban felsorolt identitások közül csupán a családon belüli hely jelent valamilyen primordiális közösséghez tartozást, a családon belüli hely fontosságának megítélése a skála középértéke feletti, a válaszadóink 63,7%-a számára inkább fontos a családban betöltött helye. A makro-közösségi identitások közül kiemelkedik az ügyvédi hivatásközösséghez tartozás, 75,7%-a számára fontos a hivatása. Sorrendben ezután következik a nemzeti hovatartozás és a lakóhely és születési hely, mindkét esetben 3,1-es átlaggal. Szintén az elméleti középérték körüli az EU-állampolgárság átlagos értékelése, a lista végén pedig a vallási és etnikai közösségi hovatartozás található. Az igazán érdekes adat a hivatásnak tulajdonított kiemelkedő fontosság, ugyan a hivatásközösség értékelése a diplomások körében a legmagasabb, a családon belüli helynek tulajdonított fontosságot ritkán előzi

meg (Utasi 2013:54), a hivatás értékelésének átlaga a nők körében is magasabb átlagot mutat a családon belüli helynél, a két nemre számolt átlagok eltérése elenyésző⁸.

13. táblázat: Társadalmi aktivitás és az identitás értékelésének átlagai („**” szignifikáns eltérés az átlagok között, független kétmintás t-próba, 0,05 szignifikancia-szint mellett)

	Társadalmi aktivitás	
	aktív	nem aktív
nemzeti hovatartozás*	3,2	3,0
vallási hovatartozás*	2,4	2,1
családon belüli hely	3,7	3,6
ügyvédi hivatás*	4,1	3,9
születési és/vagy lakóhely	3,1	3,0
etnikai, nemzetiségi származása	2,2	2,1
EU-állampolgársága	3,0	2,8

Mivel minket itt elsősorban a közéleti és politikai aktivitás kérdése érdekel, így a makro-közösségi identitások értékelését a társadalmi aktivitás meglétével vetettük össze (13. táblázat). Az aktívak és nem aktívak csoportátlagai között szignifikáns eltérést csupán a nemzeti hovatartozás, a vallási hovatartozás és a hivatáshoz kötődő identitás értékelése esetében találtunk, mindhárom esetben a társadalmi aktivitást mutatók értékelték nagyobbra az adott identitás-elem fontosságát, ez az átlagok közti eltérés a nem szignifikáns különbségek esetében is megtalálható.

A makro-közösségi identitások közül értelemszerűen kivettük a családot, illetve az ügyvédi hivatást, a maradék öt elemből pedig faktorelemzéssel két faktort hoztunk létre⁹. A faktorelemzés célja, hogy egy több kérdésből álló változó-szettet kis számú, jól értelmezhető változó-készletre redukáljon, esetünkben a cél a válaszolási minták alapján együtt mozgó makro-közös-

⁸ A családon belüli hely fontosságának átlaga a nőknél 3,68, férfiaknál 3,68, a hivatás fontosságának átlaga nőknél 4,03, férfiaknál 3,98!

⁹ PCA-módszerrel, Varimax-rotációval végeztük az eljárást SPSS-ben, a legkisebb kommunalitás 0,537 (etnikai hovatartozás), a 2 faktor által megmagyarázott variancia 64,2%.

ségi identitások két változóba csoportosítva könnyebben értelmezhetővé, megjeleníthetővé váljanak.

14. táblázat: Makro-közösségi identitások dimenziói

	Rotált komponens mátrix	
	1. faktor: tradicionális	2. faktor: inter/ intranacionális
nemzeti hovatartozás	0,796	0,113
vallási hovatartozás	0,821	-0,077
születési és/vagy lakóhely	0,318	0,700
etnikai, nemzetiségi származása	0,693	0,238
EU-állampolgársága	-0,90	0,864

Az első faktorunk a nemzeti hovatartozás, a vallási hovatartozás és az etnikai származás elemeit képezi le, a második faktor-változónk a születés/lakóhely fontosságának és az EU-állampolgárság fontosságának elemeit. Az első faktorunk tehát a tradicionális makro-közösségi identitások fontosságának megítélését, míg a második az intra/internacionális makro-közösségi identitásokét.

Politikai értékek

A makro-közösségi identitások kérdésein keresztül, amelyek a politikai mozgósítás alapjait képező identitás-elemek, eljutunk a politikai orientációkat a parlamentáris rendszerekben reprezentáló kérdésekig.

15. táblázat: Parlamenti politikai orientációk

Kérdés: A politikai álláspontok jellemzésére a leggyakrabban a következő három ellentétpárt használják: baloldali-jobboldali, liberális – konzervatív, mérsékelt – radikális. Kérjük, jelezze, hogy a politikai álláspontot szimbolizáló három hétfokú skálán Ön hova tartozónak tekintti önmagát!				
Baloldali	1	Átlag=3,72 Szórás=2,06	7	Jobboldali
Liberális	1	Átlag=3,36 Szórás=2,03	7	Konzervatív
Mérsékelt	1	Átlag=2,63 Szórás=1,74	7	Radikális

A teljes mintára számolt átlagokat figyelembe véve (15. táblázat) gyakoribb a baloldali orientáció, a 3,72-es átlag valamivel a 4-es középső érték alatt van a baloldali álláspontot reprezentáló 1-es értékhez közelebb, még jellemzőbb a liberális beállítottság 3,36-os átlaggal, illetve a legkisebb eltérés a legjellemzőbb, mérsékelt álláspont felé igazodást jelentő 2,63-as átlag körül tapasztalható. A baloldali-jobboldali és a liberális-konzervatív skálán mért átlagokhoz tartozó szórások mértéke nagy mintán belüli eltéréseket sejtet.

A mintánk politikai orientációk szerinti differenciáltságát a parlamenti politikai orientációkat és a makro-közösségi identitások fontosságát mérő változóink segítségével állapítottuk meg, klaszter-analízis eljárással¹⁰ (16. táblázat).

10 Az SPSS Two-Step Cluster eljárásával 3 csoportot különítettünk el a 15. táblázatban szereplő kérdésekből létrehozott változók és a makro-közösségi identitások fontosságát mérő faktor-változóink segítségével.

16. táblázat: Politikai orientáció szerinti csoportok

	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter
Klaszterek mérete	237	277	489
% (N=1076)	22,0%	25,7%	45,4%
Tradicionális identitások fontossága (átlag=0; szórás=1)	1,1	0,2	-0,6
Inter/intranacionális identitások fontossága (átlag=0; szórás=1)	-0,6	0,6	0
Baloldali/Jobboldali (1-7)	5,9	4,3	2,4
Liberális/Konzervatív (1-7)	5,8	3,9	2,0
Mérsékelt/Radikális (1-7)	3,6	3,1	1,9

A legnagyobb létszámú csoportba a teljes minta 45,4%-a tartozik, a csoportba tartozó válaszadók tulajdonítják a legkisebb fontosságot a tradicionális identitáselemeknek (nemzet, vallás, etnikum), átlagnak megfelelő fontosságot az inter/intranacionális kötődésnek, markánsan baloldali és liberális, illetve leginkább mérsékelt álláspontot képviselnek. A második legnépesebb csoportban a mintánk 25,7%-a került, a tradicionális makro-közösségi identitást megítélésében az átlaghoz közeli, az inter/intranacionális kötődésnek viszont jóval átlag feletti fontosságot tulajdonítanak. Emellett a inkább mérsékelt és a másik két tekintetben köztes álláspontot képviselnek. A minta 22%-át kitevő legkisebb csoport markánsan jobboldali és konzervatív, inkább mérsékelt álláspontot vall, a tradicionális csoportkötődéseknek kiemelkedően nagy fontosságot tulajdonít, szemben az Unió és lakóhelyi kötődések fontosságának átlag alatti megítélésével.

17. táblázat: Politikai orientációs csoportok és társadalmi, civil aktivitás

		Társadalmi/civil aktivitás		
		nem	igen	
Politikai orientációs csoportok	1. Jobboldali-Konzervatív-Tradicionális	52,2% (119)	47,8% (109)	100% (228)
	2. Centrista-Inter/intranacionális	52,8% (149)	47,2% (133)	100% (282)
	3. Baloldali-Liberális-Nemtradicionális	62,4% (311)	37,6% (187)	100% (498)
		57,4% (579)	42,6% (429)	

A politikai orientációs csoportok és a társadalmi, civil aktivitás összefüggését vizsgálva azt emelhetjük ki, hogy míg a markánsan jobboldali-konzervatív, illetve a centrista állásponttal jellemezhető két kisebb csoport aktivitása némileg nagyobb gyakorisággal fordul elő, mint a teljes mintában, addig a legnépesebb baloldali-liberális csoportba tartozóknál lényegesen kisebb a társadalmilag aktívak előfordulása¹¹ (17. táblázat), az első két klaszterbe tartozókat együttvéve 1,5-ször nagyobb az esély a társadalmi aktivitásra, mint a 3. klaszterben.

11 A keresztábrára számolt χ^2 -próba szignifikáns eltérést mutat $p=0,05$ -ös szignifikancia-szint mellett.

18. táblázat: Az állam feladatairól alkotott vélemény (N=1076)

Kérdés: Az állam legfontosabb feladatainak tekintett eltérő nézetek közül válaszolunk hármat. Kérjük, jelölje közülük azt, amelyik a legközelebb áll az Ön véleményéhez!		
		%
Az állam alapvető feladata a szociális gondoskodás, a munka, oktatás, egészségügy egyenlőtlenségeinek csökkentése, a hátrányos helyzetű csoportok felkarolása.	353	32,8
Az állam alapvető feladata a társadalmi értékek, hagyományok őrzése, a magántulajdon védelme, a relatíve nagy egyenlőtlenségek mellett az egyéni felelősségvállalás ösztönzése.	279	25,9
Az állam alapvető feladata a jogi egyenlőség garntálása. Az egyének szabadságát, az egyéni érdekek érvényesülését elősegítő információáramlás és igazságszolgáltatás biztosítása.	401	37,2

A politikai orientációkat reprezentáló utolsó kérdéssor a kérdőívünkben az állam legfontosabbnak tekintett feladatának kiválasztására vonatkozott (18. táblázat). A szociáldemokrácia értelmében vett baloldali álláspontot a mintába került ügyvédek 32,8%-a ítélte a legfontosabbnak, a konzervatív-jobboldali álláspontot 25,9%, végül a liberális-jobboldali álláspontot a legnagyobb, 37,2%-ot kitevő válaszadói csoport. Ezek a kérdések, a parlamentáris politikai orientációra vonatkozó fentebb vizsgált három kérdéshez képest, sokkal inkább a politikai értékekre vonatkoznak, a felkínált politikai programok megítélésének alapkritériumait tartalmazzák. A makroközösségi és parlamentáris politikai önmeghatározás szerint alkotott három csoportban megvizsgáltuk az állammal kapcsolatos vélemények előfordulását. A konzervatív-jobboldali klaszterben az állami feladatok konzervatív-jobboldali megfogalmazása 46,9%-os aránnyal erősen felülreprezentált, az állam szociális szerepét 30,7%-uk emelte ki, végül legkisebb támogatottsága

a jogegyenlőséget biztosító államnak van, 19,7%-os aránnyal¹². A centrista-internacionális klaszterben a teljes mintában jelentkező arányokhoz hasonló eloszlást találunk, a jobboldali-konzervatív állam támogatottsága némileg nagyobb (28,8%), míg a szociális állam támogatottsága némileg kisebb arányú (32,4%), legnagyobb támogatottságot a liberális-jobboldali állam élvez (36,7%). A liberális-baloldali klaszterben a liberális-jobboldali állam támogatottsága emelkedik ki 46,8%-os aránnyal, a konzervatív-jobboldali állam támogatottsága pedig kiugróan alacsony, 15,7%-os. Annak ellenére, hogy a markánsan konzervatív, illetve liberális politikai orientációval rendelkező csoportokban az annak megfelelő állami szerepvállalásokról alkotott elképzelések vannak többségben, egyértelmű összhang nem tapasztalható a klasztereken belül. Amennyiben a klasztereinkkel koherens politikai identitás-csoportokat sikerült megragadnunk, annyiban kijelenthető, hogy politikai értékek tekintetében a konzervatív-jobboldali-tradicionális csoport különül el leginkább a másik kettőtől a jogegyenlőség liberális elvének alacsony támogatottsága miatt.

Politikai részvétel

Az ügyvédek középosztályi státuszából, magasabb presztízséből és számosabb anyagi és kapcsolati erőforrásaiból adódóan értelme lehet vizsgálni a közéleti részvételen túl az intézményesített politikai életben való részvétel előfordulását is.

---

12 A fennmaradó százalékok a nem válaszolók csoporton belüli arányát jelentik.

19. táblázat: Részvétel pártokban, helyi vagy országos választott politikai testületekben

Kérdés: Volt-e valaha tagja valamilyen pártnak?		
nem	838	77,8%
igen	220	20,4%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Volt-e valaha parlamenti képviselő?		
nem	1053	97,9%
igen, korábban	5	0,5%
igen, most	0	0,0%
összes	1076	100,0%
Kérdés: Volt-e valaha a helyi vagy megyei tanácsnál, önkormányzatnál képviselő, vagy töltött-e be más választott funkciót, amit nem főtevékenységként végzett?		
nem	910	84,6%
igen, korábban	110	10,2%
igen, most	29	2,7%
összes	1076	100,0%

A választott politikai testületekben való részvételt vizsgálva a társadalmi szervezetekben mutatott aktivitáshoz képest jóval kisebb előfordulási gyakoriságokkal találkozunk, a valamikori párttagság 20,4%-os aránya, illetve helyi politikában való valamikori részvétel 13%-os aránya a társadalom átlagos politikai részvételét figyelembe véve nagyon magas arány. Az ügyvédek tehát az intézményes politikában mondhatni középosztályi pozíciójuknak megfelelően, nagy arányban vesznek részt, a fenti három változatot együttvéve a mintába került ügyvédek 29,8%-a vett részt a politikai életben.

20. táblázat: Politikai aktivitás összefüggései („*” szignifikáns kapcsolat $p=0,05$ szignifikancia-szint mellett; χ^2 -próba^a: linear by linear association; O.R.^b: hatásnagyság esélyhányaddal)

Politikai aktivitás		
Nem*	χ^2 -próba*	O.R. ^b =1,93
Életkor*	t-próba*	idősebbek
Jövedelmi ötöd*	χ^2 -próba ^{a*}	fordított
Településtípus*	χ^2 -próba ^{a*}	fordított
Formális közösségi aktivitás*	χ^2 -próba*	O.R. ^b =1,32
Társadalmi aktivitás*	χ^2 -próba*	O.R. ^b =1,84
Politikai orientációs csoportok	χ^2 -próba	

A politikai aktivitás hat vizsgált változó esetében is szignifikáns összefüggést mutatott (20. táblázat). A férfi ügyvédek körében 1,93-szor nagyobb az esélye a politikai életben való részvételnek az ügyvédnőkhöz képest, a politikailag aktívak életkora pedig szignifikánsan magasabb az aktivitást nem mutatók életkoránál. A válaszoló lakóhelyének nagyságával fordított összefüggés mutatkozik, minél kisebb a település mérete, annál nagyobb valószínűsége van a politikai aktivitásnak. Ez a fordított összefüggés a jövedelmi ötödökbe történő önbesorolásnál is jelentkezik, a magukat lejjebb pozicionálók nagyobb valószínűséggel vesznek részt a politikában. A településtípussal való összefüggés és a politikai aktivitás változónk tartalma (helyi politikában való részvételt jelent) jelzi, hogy az ügyvédi hivatáscsoporti pozícióból származó jobb részvételi lehetőségek a lokális társadalomban jelennek meg, másként megfogalmazva a lokális közösségben betöltött szerephez kötődnek. A közösségi és közéleti aktivitást reprezentáló mindkét változónk összefüggést mutat a politikai aktivitással, míg azonban a formális közösségi (szabadidős, vallási) tagság esetében csekélyebb erősségű összefüggés mutatkozik, a társadalmilag aktívak közel kétszer akkora eséllyel vesznek részt a politikában, mint az inaktívak. Végül megvizsgáltuk a klaszterelemzéssel elkülönített három politikai orientációs csoporttal mutatkozó összefüggést, ebben az esetben szignifikáns eltérést nem találtunk.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatunkban a praxis szintjén jelentkező közösségi, közéleti és politikai részvétel, illetve a makro-közösségi, parlamentáris politikai orientációk és értékek megjelenését vizsgáltuk. A dolgozat elején a participáció és politikai orientáció problémáit a kollektív cselekvésben való részvétel (társadalmi mozgalmakhoz való csatlakozás, együttműködés), a liberális demokráciában lehetséges közéleti részvétel és az elitfrakciók által kínált politikai programok támogatásának problémáival kapcsoltuk össze. Két alapvető feltételezésünk volt. Az egyik a participáció szociokulturális lehetőség-feltételeinek középosztályi hivatáscsoportban való meglétére vonatkozott. A feltételezésnek megfelelően a társadalom többségénél magasabb részvételi arányokat találtunk ugyan, de az érdekérvényesítés magasabb, a társadalmi és politikai ügyek képviseletének szintjén a mintába került ügyvédek kevesebb, mint fele jelenik meg, a materiális erőforrások különbségének differenciáló hatása és a közösségi, közéleti és politikai aktivitás egymásra épülése is kimutatható. Az érdekérvényesítésben, társadalmi ügyek képviseletében jobb eséllyel rendelkező ügyvédek körében ugyan nagy gyakorisággal jelenik meg az ellenszolgáltatás nélkül végzett ügyvédi munka, ebben a szolidaritás gyakran játszik szerepet, ami főként a személyes kapcsolatkörökben működik (rokonságra, barátokra terjed ki), de a rendszeres, valamilyen társadalmi elkötelezettség által motivált pro bono tevékenység már lényegesen ritkább. Az ügyvédek szolidaritáshálózatai a kapcsolati homofíliájuk (Csizmadia) miatt elsősorban a hasonlóan magasabb státuszúakból álló informális kapcsolati köreikre terjed ki, így feltételezhető, hogy a szolidaritás által motivált társadalmi ügyek képviselete helyett a társadalom kiszolgáltatott tagjainak problémáival döntően a professzionális szolgáltató pozíciójukon keresztül kerülnek kapcsolatba. Ebben az esetben pedig elsősorban a munkamegosztási pozíciójukból adódó kényszerek lehetnek meghatározóak (Császár). Az ügyvédek számára nyitott kollektív cselekvési

pályákat a civil szervezetekben való tagságon túl a makro-közösségi identitások változatai jelzik. Kiemelkedőnek mutatkozott hivatáshoz kötődő identitás, ami a szakmai korporativizmus felé irányuló attitűdöt jelezhet. A makro-közösségi identitások bizonyos formáit ugyanakkor elsősorban a politikai pártok, elitfrakciók igyekeznek meghatározni. Ezeket kiegészítve a parlamentáris keretek között értelmezhető politikai orientációkkal három csoportot tudtunk elkülöníteni a mintánkban. A legmarkánsabban elkülönülő csoportot a tradicionális makroközösségi identitások kizárólagos fontossága és a konzervatív-jobboldali politikai orientáció jellemez, az állam feladatát nagyrészt ennek megfelelően határozzák meg. A parlamentáris kínálatban középre irányuló, a makroközösségi és elsősorban az európai kötődést fontosnak tartó csoportban az állami szerepeket vegyesen értékelik, de a legnagyobb támogatottsága a liberális jogrend garantálásának van. A legnépesebb, tradicionális identitásformákat elutasító, baloldali-liberális politikai orientációval rendelkező csoportban szintén a liberális állami szerep-definíció támogatottsága kiemelkedő, viszont ebben a csoportban találkozunk a legkisebb társadalmi aktivitási aránnyal. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az ügyvédek körében a liberális demokráciák garantálta jogegyenlőség támogatottsága nagyobb, a politikai orientációkat tekintve leginkább polarizáló tényező a liberális-konzervatív dimenzió.

Az ügyvédek politikai orientációit vizsgálva a kérdőíves adatfelvételünk tükrében arra a konklúzióra juthatunk, hogy feltételezett középosztályi pozíciójuk minden előnye ellenére, ami a nagyobb fokú relatív autonómiát, magasabb szintű fogyasztást, a mozgósítható materiális javak szélesebb körét és a társas kapcsolatok kialakításának változatosabb esélyét jelenti, a politikai részvételt jelentő kollektív cselekvésformák tekintetében csak kisebb részük mobilizálódik. Ennek egyrészt az előbbieken felsorolt előnyök ügyvédi hivatáscsoporton belüli korántsem egyenlő eloszlása lehet az oka, életfeltételek tekintetében a hivatáscsoporton belül ugyanis jelentős differenciáltság tapasztalható. A másik limitáló tényező pedig pontosan a társadalom többségénél kedvezőbb társadalmi helyzetükből adódhat. A középosztályok politikai súlyára vonatkozó elképzelésekben az autonómiáját megtapasztaló polgár többi polgár iránti morális elköteleződésének motívu-

ma köszön vissza. Az életfeltételek tekintetében egyre inkább polarizálódó és a társas kapcsolatok tekintetében egyre inkább atomizálódó társadalomban a kedvezőbb helyzetben lévők szolidáris kapcsolatai úgy tűnik legfőképpen a hozzájuk hasonlóak köreire terjednek ki, a kollektív érdekérvényesítést leginkább igénylő társadalmi csoportok problémáihoz csupán a hivatáshoz tartozó szerepben kerülnek közel, a hivatásetika ugyanakkor nem azonos az állampolgár morális elköteleződésével.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Arrighi, G. (2014): A fejlődés illúziója. In: *Eszmélet* 103. szám 2014/3. pp. 159-192.
- Beck, U. (2004): Túl renden és osztályon? In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó Budapest 2004. pp. 322-360.
- Benford, R.D.-Snow, D.A. (2000): Framing Process and Social Movements: An Overview and Assessment. In: *Annual Review of Sociology* Vol. 26. pp. 611-639.
- Breen, R. (2005): Foundations of a neo-Weberian Class Analysis. In: Erik Ohlin Wright, E. O. ed.: *Approaches to Class Analysis*. Cambridge University Press 2005. pp. 31-50.
- Buechler, S. M. (1995): New Social Movement Theories. In: *The Sociological Quarterly* Vol. 36. No. 3 (1995 Summer). pp. 441-464.
- Császár, B. (2016): *Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei*
- Csizmadia, Z. (2016): *Az ügyvédek kapcsolati tőkéje*
- Dahrendorf, R. (2004): Az osztálytársadalom modellje Karl Marxnál. In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó Budapest 2004. pp. 108-121.
- Éber, M.- Gagyai, Á.- Geröcs, T.- Jelinek, Cs.- Pinkasz, A. (2014): 1989: Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. In: *Fordulat* 24. szám 2014/1. pp. 1-54.
- Feleky, G (1996): A fehérgallér színeváltozásai In: *Szociológiai Szemle* 1996/3-4. szám
- Habermas, J. (1994): Válságtendenciák a kései kapitalizmusban. In: Habermas, J.: *Válogatott tanulmányok*. Atlantisz Kiadó Budapest 1994. pp. 59-140.

- Kolosi, T.-Pósch, K. (2014): Osztályok és társadalomkép. In: *Társadalmi Riport 2014*. Táarki: Budapest, 2014. pp. 139-156.
- Lengyel, Gy.- Róbert, P. (2000): A középosztály Közép- és Kelet-Európában. In: Spéder, Zs.-Tóth, P. (szerk.): *Emberi viszonyok. Tanulmányok Cseh-Szombathy László tiszteletére*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság-Századvég Kiadó Budapest, 2000. pp. 181-196.
- McAdam, D.-McCarthy, J. D.-Zald, M. N (1996): Introduction: opportunities mobilizing structures and framing processes. In: McAdam, D.-McCarthy, J. D.-Zald, M. N. (ed.): *Comparative Perspectives on Social Movements*. Cambridge University Press 1996. pp. 1-40.
- Offe, C. (2011): A liberális demokrácia válsága és megújítása: Intézményesíthető-e a deliberáció? In: *Fordulat* 15. szám 2011/3. pp. 152-182.
- Pressman, S. (2009): Public Policies and the Middle Class in the Mid-2000. In: *Luxembourg Income Study Working Paper Series* No. 517.
- Szelényi, I. - Csillag, T. (2015): Drifting from Liberal Democracy. In: *Intersections. East European Journal of Sociology and Politics*. Vol. 1. No. 1. pp. 18-48.
- Szívós, P. (2014): A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás?. In: *Társadalmi Riport 2014*. Táarki: Budapest, 2014. pp. 51-62.
- Utasi, Á. (2013): *Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet*. MTA TK- Belvedere Meridionale Szeged 2013.
- Utasi, Á. (2016): *Változás és állandóság az ügyvédek életvitelében: 1998- 2015*.
- Vincze, A. (2011): A formalizált közösségekben való részvétel motivációi és a tényleges tagság ellentmondásai. In: Utasi, Á. (szerk.): *Közösségi kapcsolatok és közélet*. Belvedere Meridionale Szeged, 2011. pp. 111-126.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. I. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.
- Wright, E. O. (2000): *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge University Press 2000.

Császár Balázs

AZ ÜGYVÉDI HIVATÁS ÉS A JOGI MUNKAMEGOSZTÁS ÁTALAKULÓ FELTÉTELEI

BEVEZETŐ

Az egyes szakmák, foglalkozáscsoportok differenciálódása, létrejötte a munkamegosztás állandóan változó társadalmi folyamatában zajlik, amit a gazdasági és politikai strukturális változások, illetve a személyes interakciókban létrejövő kooperációs viszonyok alakulása egyaránt meghatároz. A munkamegosztás aktuális, bizonyos időkeretben stabil rendje tehát összetett, több szinten zajló társadalmi folyamatok eredője. A munkamegosztás szociológiai magyarázatainak egyik változatát a funkcionalista elképzelések alkotják, melyek szerint a modern társadalmi rendszerekben bizonyos funkcionális szükségletek stabilan jelen vannak, az egyes foglalkozás-csoportok e funkciók köré szerveződnek, a munkamegosztási szerkezetek (hierarchiák) jelentős hasonlóságát pedig a modernizálódási folyamat univerzalitása magyarázza meg, vagyis az iparosodás, technológiai fejlődés és az urbanizáció (Hodge-Treimann-Rossi 1977, Inkeles-Rossi 1977). Egy funkcionalista értelmezési keretben a pozitív jog a társadalom funkcionális alrendszere, a pusztá erőszakon vagy valláserkölcön alapuló társadalomszerveződést felváltó elv és a köré kiépült, a jogalkotást és jogalkalmazást kielégítő nagy kapacitású intézményrendszer. Mindez valójában a jogállami keretek kiterjedésének és konszolidáltságának a függvénye, jó példa erre a jog társadalomtörténetének államszocializmus alatti fejezete. Az államszocializmus ideológiájában a jog társadalomszervező szerepe lényegesen kisebb jelentőségű volt, illetve a szovjet birodalmi rendszerben domináns Oroszország

jogállami hagyományai is nagyban eltértek a szövetségi rendszer kelet-közép európai államainak jogrendszerbeli fejlettségétől, a jogfejlődésre befolyást jelentő civilizációs (és természetesen politikai és gazdasági) nyomás evidens módon nyugati. A szocialista jogrendszer kiépülése ugyanakkor folyamatosan zajlott, a kodifikáció jelentős hajtóereje a hagyományos jogi-szakmai kompetencia volt¹, a jog iránti szükségletet pedig a politikai és gazdasági folyamatok befolyásolták. A jogi hivatások, köztük az ügyvédek munkamegosztásbeli és így társadalmi helyzete, szükségszerűen ezzel a folyamattal összekapcsolódva mozgott. A döntően egyéni ügyvéd-munkaformát képviselő ügyvédi hivatás a kommunista hatalomátvétellel igen nehéz helyzetbe került, amit a szolgáltatás iránti kereslet átalakulása mellett a megnövekvő adóterhek, tulajdonképpen a kollektivizálás előkészítése okozott, illetve a politikai felülvizsgálatok, a pályáról való kirostálás gyakorlata. A kamarai tagság, tehát a hivatásgyakorlásra való jogosultság nem járt automatikusan a formális képzés és gyakorlat lezárultával, és 1958. után ügyvéd csak az lehetett, akit egy munkaközösség felvett tagjai közé, ügyvédi munkát csupán meghatározott munkaközösségekben lehetett végezni, központilag megszabott díjszabási keretek között². Az ügyvédi szolgáltatás iránti kereslet az ügyfelek részéről kisebb ügyekre, adásvételekre és családjogi ügyekre korlátozódott, a gazdasági élet az államosított nagyvállalati és termelőszövetkezeti irányítás alatt állt, alapvető polgárjogi ügyletek váltak szükségtelessé. A jogi szolgáltatásokat igénylő vállalatok és szövetkezetek az alkalmazásban álló jogtanácsosok munkájára támaszkodtak, az ügyvédi pályáról sokan váltottak jogtanácsosi pozícióra (Angelusz et al. 1977: 199-200). A jogász-pályák mindegyikét érintő változások során az államszocializmus első évtizedében a pályáról való kiszorulás, az új belépők alacsony száma és a pályaelhagyás mutatja, hogy az ügyvédek különösen kedvezőtlen helyzetbe kerültek (Angelusz et al. 1977: 196-202). Az ügyvédek száma drasztikusan csökkent az ügyvédi kar előregedett³, többségük a korábbiakhoz képest lényegesen rosszabb anyagi helyzetbe és munkakörülmények közé kényszer-

1 ifj. Korsós Antal interjúja Szilbereky Jenővel (Korsós 2002: 8-24.)

2 ifj. Korsós Antal interjúja Horváth Jenővel (Korsós 2002: 25-41.)

3 ifj. Korsós Antal interjúja Horváth Jenővel (Korsós 2002: 25-41.)

rült, a hivatás presztízse, megbecsültsége is jelentősen csökkent. A helyzet némileg javult a 60-as évek elején kezdődő, a korábbi felülvizsgálatokban kizártakat rehabilitáló eljárással, de az ügyvédi hivatás általános helyzetében csak a Kádár-rendszer konszolidációja után meginduló, gazdasági és politikai ellenőrzést érintő lazulással következett be jelentős javulás. Az 1968–69-es gazdasági reformokkal a magángazdaság újból teret nyert. Vállalkozások alakultak, a nagyvállalatok autonómiája is növekedett, a kedvezőbb adózás miatt jogtanácsosok helyett már inkább ügyvédi megbízásokkal működtek, mindezek mellett az ügyvédi kínálat szabályozása a munkaközösségek létszámának limitálásán keresztül az ügyvédek számát alacsonyan tartotta, a növekvő kereslet a rögzített kínálat miatt jobb lehetőségeket teremtett a pályán lévőknek. 1983-ban rendelettel bővítették az ügyvédi hivatás önszerveződésének lehetőségét, a korábban névleges kamarai szerepet betöltő Országos Ügyvédi Tanács új jogkörei valós szakmai önszerveződés lehetőségét jelentették, az évtized végén megkezdődő gazdasági átalakulás, ami a rendszerváltás utáni években bontakozott ki, pedig az ügyvédi hivatás helyzetének újabb fordulópontját jelentette.

E vázlatos áttekintésből is látszik, hogy a munkamegosztási szerepek relatív helyzetét a kapcsolódó funkciók konszolidáltsága mellett, melyről az állam a nemzetközi politikai-gazdasági játéktér kényszereitől függve és saját belső viszonyaitól befolyásolva rendelkezik, a szakmai tevékenységek állami szabályozása, a szolgáltatások iránti szükséglet változásai és az adott foglalkozási csoport konfliktusképessége és önszerveződési lehetősége alkotta játéktér határozza meg. Az ügyvédek társadalmi helyzetét szociológiai értelemben egy ilyen játéktér struktúrájának a leírásával értelmezhetjük.

A JOGI MEZŐ ÉS AZ ÜGYVÉDEK

A jog társadalmi szerepéről számos szociológiai elmélet és megközelítés rendelkezésre áll, az ügyvédi hivatás társadalmi helyzetének megértésében viszont egy olyan elméleti kiindulópontonra van szükség, ami tartalmazza a munkamegosztás dimenzióját. Az alábbiakban Pierre Bourdieu-nek a jog társadalomszerkezetéről szóló írásának főbb megállapításait ismertetem (Bourdieu 1987).

Bourdieu mező fogalma különböző szimbolikus értékek termelésében résztvevők viszonyainak struktúrájára vonatkozik, a résztvevők csoportjait pedig sok esetben munkamegosztásos pozíciók határozzák meg. Bourdieu szerint a jogi mező a jog meghatározásának monopóliumáért folyó küzdelem terepe, a jog meghatározása alatt a – mi jogszerű – kérdés aktuális eldöntését értve (Bourdieu 1987: 817.). A jogi mezőben és annak küzdelmeiben mindazok vesznek részt, akik rendelkeznek a jogi szövegek értelmezésének sajátosan kialakult technikai kompetenciájával, a bíróktól az ügyvédeken át a legegyszerűbb jogalkalmazókig (NB! egy ügyintézőnek is szüksége van arra, hogy tevékenységét jogszerűséggel igazolni lehessen, bár a jogszerűség eldöntésének folyamatára tulajdonképpeni ráhatása nincsen.)

A jog szimbolikus értéke, befolyása révén tehát egy sajátos erőforrás, a joghoz való hozzáférés szabályozása pedig egy történeti folyamat, ahol a jog fokozatos racionalizálódásával az alapvető differencia a szakértők és laikusok között alakult ki, a laikus (vagy más, nem tisztán jogi) igazságérzet szerepének kiszorításával konfliktusok feloldásában (Bourdieu 1987: 817). Ennek következtében a jog szert tett az autonómia látszatára, a külső befolyásoktól való mentesség tiszta jogi racionalitáson alapuló illúziójára. Ennek eredménye a jogba és jogszerűségbe vetett hit, a jog értékének illúziója és szimbolikus befolyásának megalapozódása.

Ezzel párhuzamosan a jogi mezőben kialakult egy munkamegosztás, ami nem valamiféle tervezés eredménye, hanem a jogi mező szereplőinek

és intézményeinek strukturálisan szervezett versengésének az eredménye (Bourdieu 1987: 818). A pozitív jog maga szintén a mezőben zajló, strukturált versengés eredménye. A jogi szövegek interpretációjának gyakorlata ugyanakkor nem önmagában vett cél, hanem más gyakorlati célokat szolgál, ezért e tevékenység autonómiája eleve korlátozott a hatékonysága érdekében. A jogértelmezők divergenciája így szükségszerűen korlátozódik, a versengő jogi normák sokaságának együttes létezése per definitionem ki van zárva (Bourdieu 1987: 818). Tehát a legfőbb tét a jogi szövegek kontrollja, amit a versengésben el lehet nyerni. Habár a jogászok vitatkozhatnak jogi szövegekről, melyek sosem kényszerítik ki abszolút érvénnyel saját értelmüket, de közben egy olyan intézményrendszerben tevékenykednek, ami nagyban hierarchizált, hogy képes legyen hatékonyan kezelni az értelmezők és interpretációk konfliktusait, és amelyben kidolgozott jogi procedúrák révén oldják meg ezeket a konfliktusokat (Bourdieu 1987: 818). A jogértelmezők közötti konfliktus ugyanis annyiban megkülönböztethető a nyers hatalomgyakorlástól, amennyiben úgy lehet megvalósítani, mint egységesen elfogadott szövegek elvi értelmezését.

A jogi szabályok és eljárások körének a fejlődése tehát egy munkamegosztás terméke, ami különböző kompetenciakörök közötti, egyszerre konfliktusos és kooperatív versengés eredménye (Bourdieu 1987: 821). Ezek a kompetenciaformák mind a mező sajátos szimbolikus tőkájének formáiként működnek, a mező egyes pozícióihoz kapcsolódva. A szimbolikus tőkék jelentik a befolyásra való képességet, azt hogy az adott személy a jogra hivatkozva mit képes elintézni, vagyis a jogi kompetencia felhalmozható és a befolyás érvényesítésére alkalmas készletét. A jogi tőkék különböző típusainak relatív hatalma az egyes államok jogrendszerében a jogi mező hatalmi mezőhöz fűződő sajátos viszonyából következik. Az a pozíció, amit a jogállam vagy a kormányzati ellenőrzés mértéke ad a jognak, határozza meg a szigorúan jogi gyakorlat befolyását.

A jogi mező alapvető konfliktusa (a jog meghatározásában), az elméletet és a gyakorlatot jelentő pólusok között húzódik. A jogértelmezők elméleti pólusa köré az elméleti doktrínák kidolgozásában érdekeltek csoportosulnak, élükön a jogprofesszorok kvázi monopóliumhelyzetben lévő cso-

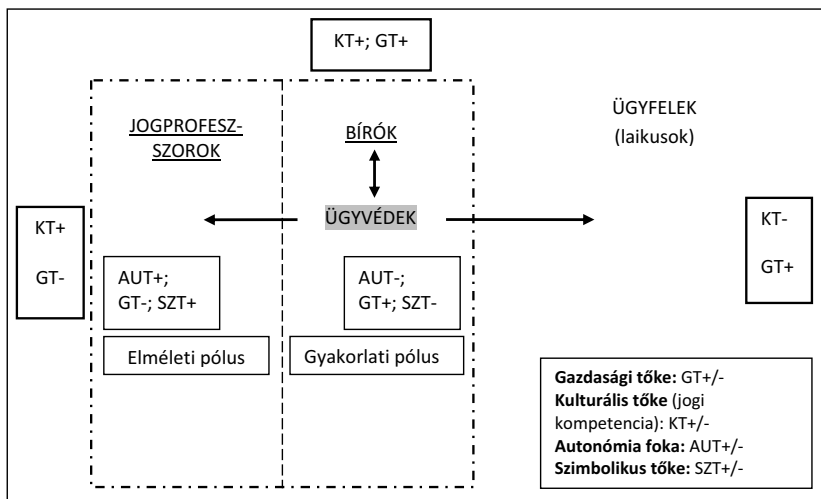
portjával, a jogértelmezők gyakorlati pólusa köré pedig mindazok, akik az egyes ügyek megítélésének gyakorlatában érdekeltek, élükön a bírók monopolszociálisportjával, akik az ítéletalkotáson keresztül járulnak hozzá a jogi anyag alakulásához (Bourdieu 1987: 821). Az elmélet képviselői a jog és a hozzá igazodó joggyakorlat elvi kereteinek kidolgozásában érdekeltek, a gyakorlati póluson az egyes jogi esetek hatékony döntésre vitelében, konfliktusaik e két elv állandó konfrontációjából adódnak. A gyakorlati póluson tevékenykedő szakértők alapvetően ügyfélérdekeket képviselnek, a bírókön kívül a megbízókkal szerződő ügyvédek, jogtanácsosok, jogi szakértők, illetve a gyakorlati póluson kevesebb szimbolikus tőkével rendelkező egyszerű jogalkalmazók (közrendőrtől a gyámügyi ügyintézőig).

Az egyes csoportok ellenérdekeltségeik mellett egymás funkcióit egészítik ki, a munkamegosztás egyes szerepei kölcsönös szükségleteket elégitenek ki. A jogi kánon, akárcsak egy jegybank, állítja elő és garantálja az egyes jogi cselekvések értékének mérőeszközét (Bourdieu 1987: 823). Így a legalacsonyabb státuszú jogalkalmazónak (az egyszerű közrendőrnek) is szüksége van a jogalkotó-teoretikusokra, a jogszerű cselekvés értékének és legitimitásának felszentelésére, hogy cselekedete különbözzön a nyers erőszaktól. A jogelmélet és joggyakorlat legfelsőbb szintjén szintén munkamegosztás van, a bírói kar működéséhez szükség van a jog fokozott és folyamatos racionalizációjára, míg ehhez a racionalizációhoz a teoretikusok a joggyakorlatban a bírók által előállított gyakorlatok készletéből inspirálódnak, a jog dinamizmusát ebből nyerik (Bourdieu 1987: 824).

A jogi mező a jog szerepéből adódóan egy olyan társadalmi tér, ami a direkt konfliktusban lévő (ellenérdekelte vagy potenciálisan konfliktusba kerülő) felek viszonyát lefordítja, és szakértők jogilag szabályozott vitájává alakítja. Ezek a szakértők a jog írott és íratlan szabályai szerint játsszák a játékot (Bourdieu 1987: 831). A konfliktus tehát egy sajátos átfordításon és a jog autoritásának elfogadásán keresztül kerül be a jogi feldolgozásba. A jogrendszerben tehát egy kollektív kategorizációs munka zajlik, aminek során egy explicit vagy implicit sérelem jogi formát ölt (Bourdieu 1987: 833-834). A jogi iránti igény a joggyakorlásban korlátozott laikus számára az, hogy egy sérelem esetén jogászt keressen fel. A jogtalanság érzékelé-

se természetesen nem egyforma, erősen függ az adott személy társadalmi helyzetétől (jogi műveltségétől, jogérzékétől). Így egy nem érzékelt sérelem átfordítása egy megnevezett, jogilag formalizált sérelemmé, legtöbbször jogi kompetenciával rendelkező szakemberek munkájának eredménye. Az igazságtalanság felfedezése ugyanis attól függ, hogy valaki egyáltalán tisztában legyen a jogaival. A jogi szakemberek speciális hatalma tehát pont abban rejlik, hogy megvilágítsák ezt, jog szerint mi lehet sérelem, és mi nem lehet, hogy kezeljék a jogra irányuló aspirációkat: ügyvé alakítsák, bátorítsák vagy lehűtsék. A jogi szakemberek tehát úgy teremtenek igényt saját szolgáltatásaikra, hogy újradefiniálnak problémákat a jog nyelvén (Bourdieu 1987: 834-836). (Ebben a tevékenység az anyagi érdekeken kívül egyaránt vezetik őket etikai és politikai megfontolások.) A jog ugyanakkor erősen függ a hatalmi rendtől, így nagymértékben leképezi azt, a jogi mező legbefolyásosabb pozícióiba kerülést az állam és azon keresztül az egyes elitscsoportok befolyásolják, a jogalkalmazók csoportjainak hierarchiája pedig szükségszerűen az ügyfelek társadalmi pozíciójával harmonizál (Bourdieu 1987: 841-843).

1. ábra: Az ügyvédi hivatás helye a jogi mezőben.

A fenti ábrán a jogi mező szerkezete látható Bourdieu kulturális termelésről adott leírásának általánosítását felhasználva (Bourdieu 2013: 144). A jogi professziók tehát egy sajátos kulturális tudáson, kompetencián alapulnak, ami a jogi szövegek értelmezésének és a joggyakorlatban való részvétel ismeretének valamilyen összetételű tudáskészletét jelenti, ez a mezőre jellemző kulturális tőke. A mező alapvető differenciáját az elméleti és gyakorlati pólusok elkülönülése adja, a gyakorlati póluson kisebb fokú autonómia (a konkrét ügyektől, ügyfélérdekektől) és ez által kisebb, a jogi tudásnak kijáró sajátos tekintély, vagyis sajátos szimbolikus tőke halmozható fel, viszont a kulturális tőke gazdasági haszonná alakításának lehetősége a gyakorlati póluson található.

A jogi mező az egyes tevékenységek monopolizálásán alapszik. Ez a monopólium kisajátításból jött létre, amin keresztül a szakma kontrollálja, kit enged be, a képzést és az működési engedélyeket kezeli (Bourdieu 1987: 834-835). A jogi szolgáltatások kínálata tehát erősen szabályozott. Az egyes szakmacsoportok helyzetét ezeknek a tényezőknek a szabályozása, annak mértéke, vagyis az erre való képességük határozza meg. A kereslet növelésére, ha a kínálat (jogászok száma, ügyvédek száma, stb.) megnövekedett, új stratégiákat lehet kidolgozni, deregulációt követelni, a jogfosztottakat bevonní a jogszolgáltatba, nyomást gyakorolni a közigazgatásra, hogy szinten tartsa vagy növelje a jog iránti keresletet (Bourdieu 1987: 835). Tehát egy sajátos jogiasítási folyamat dinamizálja a termelési viszonyokat a jogi mezőben, aminek során új munkamegosztási pozíciók alakulnak ki, a meglévők közötti viszonyok áthangolódnak.

A jogi mezőben egy munkamegosztási csoport pozícióját és mozgását a professzionalizáció folyamatával értelmezhetjük. A professzionalizáció folyamata egyrészt a szakmaszerveződést jelenti, aminek során a munkamegosztásban specifikussá váló szaktudás birtokosai alkotnak szervezetet e sajátos szerepük lehorgonyzására, másrészt a munkatevékenység végzésének normatív önszabályozó jellege is kialakulhat. A professzionalizáció strukturalista elképzelése szerint az egyes hivatások pedig a tevékenységük monopolizálásában, a befolyás és státusz megszerzésben sikeres csoportok (Kleisz 2002). Az ügyvédek esetében erről van szó, törvénnyel biztosított

monopóliuma az ügyvédi hivatásnak a jogi szolgáltatás nyújtása, illetve az önszabályozás relatíve magas fokával rendelkezik a kamarán keresztül és a formális képzés mechanizmusain keresztül.

A Bourdieu által leírt jogi mezőben az ügyvédek, mint jogi szolgáltatásokat értékesítő csoport a gyakorlati pólus körül helyezkednek el. Alapvetően joggyakorlat nagyfokon intézményesített rendszerében a bíróság és bírói tekintély alá rendelt munkamegosztási pozícióval. Az ügyvédek munkájának strukturális kereteit ugyanakkor nem csak az intézményesített kooperációs viszonyok közt elfoglalt pozíció jelenti, cselekvési terük a jogi mező elméleti pólusa és a hatalmi/gazdasági mező felé is nyitott. Mit is jelent az így modellezett strukturális pozíció?

Mint fentebb idéztük, a jog elméleti pólusán a jog teoretikus újradefiniálásának munkája zajlik, egy a gyakorlati almezőnél autonómabb, a jogi ügyek résztvevőitől relatíve független térben. Az ügyvédi kompetencia felhasználása a jogértelmezés és érvényesítés gyakorlati térben való képviseletében is szükséges, ebbe a jogi mezőben elfoglalt pozícióba sorolhatóak a jelentős (TASZ, Helsinki Bizottság, Amnesty Int., stb.) vagy kevésbé jelentős jogvédő szervezetek, melyek saját jogértelmezésük érvényre juttatásában megbízott, legtöbbször az ügy iránt elkötelezett ügyvédekkel a gyakorlati póluson is megjelennek. Ezek a szervezetek a hatalmi térben is jelen vannak, de tevékenységükkel sajátosan a jog fejlődésére vonatkozó küzdelmekben vesznek részt. Ezek a jogi aspirációkkal rendelkező szervezetek jelentik a fentebb idézett jogiasítási küzdelmek egyik fontos szereplőjét.

A gyakorlati póluson elfoglalt szolgáltató pozíció másik strukturális kapcsolódási pontját az ügyfelek és csoportjaik, illetve az ügyfelek és ügyvédek közötti térben megjelenő szolgáltató szervezetek jelentik. Itt az elsődleges tényező a fizetőképes kereslet, a jobb jogi szolgáltatás ára szükségszerűen magasabb, egy ügyben eljárni az adott kompetenciával is nagyobb alapossággal az ügyvéd részéről elsősorban időbe kerül, a munkával eltöltött idő szabja meg a jövedelemszerzés kereteit. A standard minőségű jogi szolgáltatások biztosítására a legnagyobb gazdasági tőkével rendelkező vállalatok saját jogi osztályokat, specializált vállalati jogászokat, jogtanácsosokat alkalmaznak, de ez nem zárja ki az ügyvédi irodákat is megbízottak állandó

vagy eseti jelleggel. Az ügyvédekkel konkurens jogi szolgáltatási pozíciót a vállalatok jogtanácsosok csoportja jelenti, ahogyan a bevezető részben idéztük, az ügyvédi hivatás érdekképviselőének esélyével együtt változik a két szakmacsoport relatív helyzete. A kooperációt és konkurenciát jelentő leg- hangsúlyosabb munkamegosztási pozíciót viszont a nem jogi szolgáltatást nyújtó szervezetek jelentik. Az ügyvédi szolgáltatások és ügyfelek közötti közvetítést a piac és a szolgáltatást szervező szervezetek biztosíthatják. A piac esetében a jogi szolgáltatások, mint árúk között az ügyfelek választanak, a másik formában viszont a kereslet valamiféle előzetes megszervezése zajlik, ügyfélkörök kialakítása, ajánlások megszervezése, illetve a nem tisztán jogi szolgáltatások értékesítése. Ez utóbbi esetben a jogiasítás fentebb vázolt tendenciájával ellentétes folyamatról beszélhetünk, az ügyfél-igények jogi ügyekké alakítását megelőző, sőt kiváltó szolgáltatásokról, amelyeknél a jogi szolgáltatás pusztán egy elemmé válik és standardizálódik (ingatlan- közvetítés, kárügyek, cégalapítási szolgáltatások, stb.), a szolgáltatás jogi-érték tartalmának a kérdése a más terminusokban megfogalmazott ügyvitel sikeressége mögé kerül.

Tehát az ügyvédek strukturális pozícióját egyrészt a „jogi termelésben” rögzített pozíció határozza meg, az eljárásrendben (az egyes ügyeket) a bírói kompetencia alá rendelve, illetve más hatóságokkal is szabályozott együttműködési keretekben dolgoznak. A magasabb értékű jogi szolgáltatást az ebben a struktúrában sikeres gyakorlat reprezentálja, a sajátos ügyvédi kompetenciát, mint tőkét itt lehet felhalmozni/reprodukálni. A másik cselekvési terep az ügyfelekhez való kapcsolódás konvencionális, szervezett módjai és e keretek közötti alkupozíciók jelentik, ahol az értékelési szempontok sokasága van jelen a jogi mezőn kívüli szereplők jelenlétének mértékében (szolgáltató cégek, ügyfél érdekképviselői csoportok, stb.). Végül a jogi kompetencia a jogi mező elméleti pólusához közelítve is hasznosul, a jogértelmezés küzdelmeiben résztvevő szereplőkkel együttműködve.

AZ ÜGYVÉDI HIVATÁS A MUNKAMEGOSZTÁSI VISZONYOK ALAKULÁSA SZEMPONTJÁBÓL: A KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT ÉS AZ ÜGYVÉD-INTERJÚK TANULSÁGAI

Kutatásunk empirikus anyagát egyrészt az önkitöltős formában, 1076 ügyvéd által kitöltött kérdőívből előállított adatbázis, másrészt ügyvédekkel készített félig strukturált interjúk adják. Elsőként azon válaszokat veszem számba, melyek az ügyvédi munkagyakorlat alapvető vonásait írják le.

Az ügyvédi munka a jelenlegi gyakorlatban kis létszámú irodákban végzett, egyéni ügyvédi tevékenység, gazdasági értelemben az ügyvédek vállalkozást működtetnek, maguk koordinálják üzleti tevékenységüket, ami az ügyvéd kompetenciáján alapuló jogi szolgáltatás értékesítését jelenti. A megkérdezett ügyvédek szinte mindegyike önálló, az ügyvédi vállalkozásban tulajdonjoggal rendelkezik, az alkalmazott ügyvédek aránya csupán 2,6%.

1. táblázat: Irodatulajdonos és alkalmazott ügyvédek

Ön tulajdonosa, résztulajdonosa annak az ügyvédi vállalkozásnak, ahol most dolgozik, vagy alkalmazásban van?		
		%
tulajdonos, résztulajdonos	1036	97,4
alkalmazott	27	2,6
Total	1063	100,0

Az ügyvédi irodák átlagos méretéről a partner vagy foglalkoztatott ügyvédek számát tekintve nem gyűjtöttünk információt a kérdőívben, de az interjúk alapján elmondható, hogy az egyéni ügyvédi praxis és a kis létszámú irodák gyakoriak, a nagyméretű, 20-30-nál is több ügyvédből álló irodák nem jellemzőek.

Az ügyvédi munka alapvetően alacsony technológiájú szervezeti keretek között működik, az ügyvédi iroda alkalmazhat szisztematikus ügyvitelt a képviselt ügyek feldolgozásában, de alapvetően a nagyfokon bürokratizált igazságszolgáltatás és a hatóságok ügymenetével kialakított rutin együttműködés szervezi meg a tevékenységet. Az ügyvédi kompetencia tehát **a jogi anyag átfogó ismeretét és az állami bürokratikus rendhez való igazodás ismeretét** jelenti. Az állam bürokratikus rendje alapvetően az ügyvédet is ügyfélként kezeli, így az ahhoz való sikeres adaptáció fontos eleme az ügyvédi kompetenciának.

„...rengeteg hátráltató tényező van az utóbbi időben, ami az ügyvédtől kicsit független. Tehát a különböző hatóságok, hivatalok, a különböző adminisztrációs terhek, tehát gyakorlatilag most már az ügyvédi munkának a... a jelentős része az különböző adminisztrációs dolgokkal... ilyen tényvázlat, olyan tényvázlat, ügyfélnyilvántartás... Aztán... ugyanígy a ... nem egységes a joggyakorlat, a jogalkalmazás. Állandóan a hivatalokkal küzdünk. Ha ugyanazt beadjuk... mondjuk egy alapítvány módosítását, vagy bejegyzését, ha... ha szobán belül dolgozóknál nem ugyan ahhoz kerül, akkor nem jegyzik be. Még egy hivatalon belül sincs összhang. ... és ez rengeteg-rengeteg-rengeteg olyan plusz munkát, erőlködést jelent, amit egyrészt nem fizetnek meg az ügyfelek, másrészt rengeteg bosszúsággal, meg problémával jár. Nem az ügyre lehet koncentrálni, hanem az adminisztrációs, meg egyéb körítésre.” (Paizs)

Az ügyvédi irodák munkavégzésében a tulajdonos ügyvédekén túl alkalmazottak is részt vehetnek. Az egyéni munkavégzési forma ugyanakkor a teljes üzemméretben is a gyakori változat, az ügyvédek 31,5%-a senkit nem alkalmaz. Az ügyvédi munkának egy jelentős részét adminisztratív feladatok teszik ki, adminisztratív munkát végző alkalmazottja a megkérdezett ügyvédek 35,3%-ának van, 1-nél több ilyen alkalmazotról mindössze 7,8%-uk számolt be. Jogi képzettségű alkalmazottat némileg kisebb, 27,4%-os arányban foglalkoztatnak az ügyvédi irodák, egynél több ilyen alkalmazott a válaszok 12,6%-ában fordult elő.

2. táblázat: Alkalmazottak ügyvédi vállalkozásokban (N=1076)

Hány alkalmazottja/beosztottja van? Hány ember munkájáért felelős?			%
Adminisztratív alkalmazottak száma	0	359	33,4
	1	296	27,5
	>1	85	7,9
	NV	337	31,3
Fogalmazó, jogi diplomás alkalmazottak száma	0	403	37,5
	1	159	14,8
	>1	136	12,6
	NV	378	35,1

A döntően egyéni formában, kis üzemméretben végzett ügyvédi tevékenységben az ügymenet nagyfokú kidolgozására nincs szükség, az ügyfelekkel való kapcsolattartás, az ügyfelek elérése és a hivatali ügyintézés azonban igényli a technológiai eszközök használatát. A megkérdezett ügyvédek körében az okostelefon használata elterjedt, 71,8%-uk munkája során használ ilyen eszközt, az online megjelenés és hirdetés lehetőségével a többségük ugyanakkor nem él.

3. táblázat: Technikai eszközök és alkalmazottak átlagos száma az digitális eszközhasználat egyes kategóriáiban (N=1076)

	Összes alkalmazottak számának átlaga	Segítik-e vállalkozási tevékenységét az alábbi eszközök?			%
		Igen	Nem	Szám	
2,9	igen	Okostelefon	igen	773	71,8
			nem		
1,8	nem	Saját honlap	igen	328	30,4
			nem		
3,9	igen	Online hirdetési felület	igen	109	10,2
			nem		
0,5	nem				
3,6	igen				
1,6	nem				

Az online eszközök használatával kapcsolatos kompetenciáknak egyértelműen van életkori dimenziója, a saját honlap használatának ará-

nya az életkorral fokozatosan csökken, jelentősen kisebb arányban a 66 év feletti korcsoportba tartozók körében, az online hirdetések használata is lényegesen gyakoribb a 44 év alatti korcsoportokban. Az online eszközöket használók átlagosan több alkalmazottal rendelkeznek, tehát valószínűleg a nagyobb méretű irodáknál szükséges és megfizethető az online jelenlét.

4. táblázat: *Technikai eszközök korcsoportok szerint*

Korcsoportok	Felhasználók aránya a korcsoporton belül %		
	Saját honlap	Okostelefon	Online hirdetés
<35	40	94,6	15,4
36-44	49,5	94,7	17,0
45-55	36,3	92,2	8,3
56-65	30,9	89,3	10,1
>66	15,6	77,8	11,1

A felhasználói készségek hiányának hátrányát valamelyest jelzi az eszközhasználat gyakorisága, az interjúkból viszont pontosabban kiderül, hogy a legfőbb hátrány a hivatali ügyvitel digitalizálódásával és különböző ügytípusok teljes körű online bonyolításával jelent meg.

„A másik az, hogy ezt meg lehet tanulni, de az idősebb ügyvéd ő ezt nem érti. Amikor régen még egyetemre mentem, akkor olyan volt az ügyvédi táská, mint az orvostáska, ilyen hosszúkás, és mindenki úgy csinálta a beadványát, hogy ketté volt hajtva, így rendszeren, és ez volt a méretezés, ilyenek voltak az aktaborítók, és úgy voltak tervezve (...) És ez így már nem működik, elektronikus, PDF fájlokban jönnek-mennek, teljesen más az egésznek a szerkesztési módja. Na, most, az, aki ezt megtanulta és leélte a fél életét ebbe a rendbe, ebbe a társadalomba, büdös életbe nem fog érteni a számítógéphez, nem is várom el tőle. Csak sajnós azzal együtt, hogy ő erre nem képes, az nem biztos, hogy az ő tudása értéktelen.”(Ale)

Az ügyvéd hivatali ügyintézésének sikeressége és hatékonysága, amit az ügyfél az ügyének gördülékeny és gyors megoldása képében az ügyvédi munka minőségéként észlel, egyáltalán nem csak a jogi ismereteinek alapos-

ságán múlik. Az ügyvédi munka laikus értékelése, amennyiben az ügyvéd elsősorban, mint az ügyintézőt koordináló fél jelenik meg, a gördülékenység szempontjából történik, ez pedig az ügyvédi szolgáltatások kialakítását az ügyfél elvárásainak nyomása alá helyezi, így az ügyvédi megoldás jogi minőségének kérdése alárendelődhet a gyors ügyintézés kritériumának.

A kis üzemméretben végzett, munkamegosztást nem alkalmazó egyéni ügyvédi gyakorlat kapacitását elsősorban az ügyvéd által vállalt munkaórák száma határozza meg. A jövedelemszerzési lehetőségeket tehát extenzív módon, a munkaidő kitolásával lehet fokozni. A megkérdezett ügyvédek 55,4%-a 8 óránál többet dolgozik egy átlagos munkanapon, az átlagos munkanap 8,8 óra hosszú, az átlaghoz tartozó szórás 2,5, a szabadnapokon átlagosan 2,5 óra munkavégzés egészíti ezt ki.

5. táblázat: Munkaidő

Kérdés: Ön hány órát tölt pénzkereső tevékenységgel egy átlagos munkanapon?		
		%
8-nál kevesebb	245	23,5
8 órát	220	21,1
8-nál több	577	55,4
Total	1042	100,0
Átlagosan: 8,8 Szórás: 2,5		

A munkaidő tehát jelentősen kitolódik az önálló munkaszervezési gyakorlat ellenére. A munkaórák jövedelmezőségét alapvetően kétféleképpen lehet biztosítani. Az egyik módszer az óradíj alkalmazása, a másik pedig az egyes kiszámítható lefolyású ügytípusokra kidolgozott díjszabás alkalmazása.

„Illetve hát nyilván van egy olyan kötetlen munkavégzés, aminek van előnye, meg hátránya is, mer’ ez úgy néz ki az előnye, hogy én azt gondolom, hogy én osztom be az időmet, és annyit dolgozom, amennyit kedvem van, a valóság meg az, hogy 12-14 órát dolgozom, de mindig azzal nyugtatom magam, hogy de megtehetném, hogy azt mondom, hogy most egy órát nem, vagy ma

délután négykor fejezem be. Az elméleti lehetőség az megvan, de a gyakorlatban ez nem így szokott működni.” (Paizs)

Az ügyvédi kompetencia másik aspektusát a különböző jogi ügyek vitelében szerzett elméleti és gyakorlati tapasztalat jelenti. A jogi ügyek szociológiai szempontú tipizálására, ami elsősorban az egyes jogterületek presztízst és jövedelmezőségét veszi figyelembe az ügyfelek társadalmi státusza és a jogi munka sajátosságai alapján, többféle csoportosítás használható. Az ügyvédek foglalkozási csoporton belüli rétegzettségére vonatkozó elképzelések alapvetően a munkamegosztásból indulnak ki, vagyis hogy az egyes ügyvédnek az elérhető ügyfélkörre és így megbízásai révén végzett munkájának milyen megbecsültség, presztízis jut. A presztízis tehát a csoporton belüli státusz indikátora. Az amerikai ügyvéd-kutatásokban a belső presztízviszonyokkal kapcsolatosan két hipotézis kerül elő, a *kliens-hipotézis* szerint az ügyfél státusza döntő, vagyis az ügyvéd munkájának megbecsültsége az ügyfeleinek társadalmi pozíciójából származik, azok presztízse „száll át”, a *szakmai tisztaság-hipotézis* szerint a csoport belső értékelése döntő, a jogászok saját munkájukról alkotott értékrendszer határozza meg a csoporton belüli pozíciót (Sandefur 2001).

A *kliens-hipotézis* igazoló 70-es évekbeli amerikai ügyvéd-kutatás azt találta, hogy az ügyvédek származása (vallási, osztály, szülők foglalkozása) és az ügyfelek típusai (vállalati vagy kisügyfelek) között erős összefüggés van, az ügyvédek csoportja két szférára oszlik, a magasabb státuszú az *establishment*-hez kötődik (állami és vállalati ügyeket képvisel), annak joggal kapcsolatos igényeit keresi és affekcióihoz igazodik, az alacsonyabb státuszú (és származású) csoport a *low society* kis ügyfeleinek kis ügyeihez fér hozzá (Sandefur 2001).

A *szakmai tisztaság-hipotézis* a munka során használt absztrakt tudás típusait különíti el a professzionális munka kategorizálására általánosságban alkalmas felosztásban, a három kategória rendre a diagnózis, a következtetés és a kezelés (Sandefur 2001). A diagnózis során az ügyfél problémáit fordítják le jogi terminusokra, a következtetés az így előállított jogi terminusokat használja a jogi helyzet megítélését végzi el, míg a kezelés az előbbi eredményei

szerinti gyakorlati megoldás kidolgozását jelenti. Fontos megjegyezni, hogy ez a három lépés egy szekvencia, a professzionális munka természetét jelenti. A három fázis közül a legabsztraktabb, tiszta jogi tudást igénylő mozzanat a következtetés (a bírói munka elsősorban ilyen), a diagnózis mindenképpen az ügyfél kommunikációjára épül, míg a kezelés is az ügyféllel való egyeztetést igényel, vagyis a két utóbbi az alacsonyabb presztízsű tevékenység. A jogi feladatok absztraktsága viszont erősen összefügg az ügyfelek státuszával is (Sandefur 2001), egy vállalat vagy jogilag kompetensebb ügyfél jól megfogalmazott problémával és igényel érkezik az ügyvédhez, a munka hangsúlya tehát a hirdetési zsargonból ismert „kedvező jogi konstrukciók” kidolgozásának egy jogász számára nagyobb intellektuális kihívást jelentő feladatán van, mint amit az ügyfél személyes gondolataival való, sokszor csak az empátiára és együttérzésre szorítkozni lehetséges törődés jelent a jogi megoldás híján.

Mindkét magyarázat megfelel a Bourdieu által adott strukturális leírás rendszerének, a jogi mező sajátos értéket termel, kulturális tőkét, ami vagy a közvetlen ügyfélérdekektől fokozatosan távolodva mindinkább a jogász szellemiség értékelése, másik oldalról pedig az ügyfélérdekekhez fokozatosan közeledve a magasabb pozíciójú ügyfelek értékelése szerint hoz létre mezőn belüli pozíciókat. Az ügyvédek, mezőn belüli köztes (gyakorlati, de elméleti pólus felé is nyitott) helyüknél fogva minden bizonnyal mindkét értékelési logikának alá vannak rendelve.

7. táblázat: Szakterületek presztízse és jövedelmezősége (N=1076)

Kérdés: Melyek azok az ügýtípusok, szakterületek, amelyek az Ön hivatásrendjében nagy eséllyel biztosítanak kimagasló jövedelmet és presztízst? Kérem, jelöljön hármat a következő listában!		
	%	Jelölte
büntetőjog	54,6	588
pénzügyi jog	43,6	469
társasági jog	30,8	331
nemzetközi magánjog	27,8	299
kereskedelmi jog	22,6	243
nemzetközi közjog	15,8	170
kötelmi jog	15,7	169
szabadalmi	12,5	135
családjog	9,2	99
atipikus szerződések	6,0	65
dologi jog	4,2	45
öröklési jog	3,3	35
munkajog	2,5	27
alkotmányjog	2,5	27
agrárjog	2,4	26
zálogjog	1,6	17
közigazgatási jog	1,5	16
személyek joga	1,0	11

Kérdőívünkben 18 jogterület presztízsenek és jövedelmezőségének megítélését vizsgáltuk. A válaszadó ügyvédek többsége szerint a büntetőjog és a pénzügyi jog a legmagasabb presztízssű jogterületek közé tartozik, ezeken kívül a társasági jogot, nemzetközi magánjogot és kereskedelmi jogot sorolta a válaszadók legalább negyede a magas presztízssű szakterületek közé. A jelölések gyakorisága szerinti első öt jogterület közül négyhez döntően vállalati ügyek tartoznak, a rangsor végén pedig néhány, az ügyvédi munkában ritkán előforduló jogterületet leszámítva a „kis ügyfelekhez” köthető ügýtípusok, örökléssel, munkavállalói problémákkal, családjogi esetekkel,

ingatlanok adás-vételével, kapcsolatos területek. Ez a presztízs-rangsor nagy vonalakban megfelel a fentebb idézett, kliens-hipotézissel magyarázott eredményeknek (Sandefur 2001).

A büntetőjog kiemelkedő első helye kapcsán az ügyvédi kompetenciák körének újabb elemére érdemes kitérnünk, ami a peres ügyek képviselét jelenti. A jogi képviselőt sok esetben konzultációt jelent, illetve bizonyos jogi relációk létrehozását, szerződések megkötését, ennek a munkának nem a bíróságok előtti megjelenés az alapja, míg a büntetőügyek képviselőének döntő része a bíróságokon való ténykedés. Ez utóbbi munka a sajátos kompetenciákat és ennek megfelelően felépített ügyvédi praxist igényel. Bourdieu jogi mezőről adott leírásából már kitűnt, hogy a jogi mező egyes munkamegosztási pozíciói közötti egyszerre konfliktusos és kooperatív viszony jellemző. Ez a gyakorlati póluson legmarkánsabban a bíró-ügyvéd relációban van jelen, az alábbi interjúrészlet ennek ellentmondásaira világít rá.

„...mi például az ELTE-n végeztünk, akkor mi a francért nem tudunk félévente egyszer egy kötelező vacsoránál találkozni. Magyarországon azt csinálta 2010 után a kormányzat, hogy talán egy fél éve lépett hatályba az új etikai kódex, ami megtiltja, hogy a bíró az ügyvéddel találkozzon. Tehát én nem tudok beszélni a volt évfolyamtársammal, csoporttársammal, haverommal, mert akkor még azt mondják, hogy korruptak vagyunk. Pedig a lófrancot vagyok én korrupt, meg akarom tőle kérdezni azt, hogy a bíró úrnak mi a megítélése, vagy kedves Csaba, mi a megítélése arról a jogi kérdéstről, hogy ...” (Ale)

„Azokba a székekbe, akik döntenek, alkalmatlan emberek ülnek, ezért egy jól felkészült ügyvédnek is minimális arra a lehetősége, hogy számára kedvező döntés szülessen, mert nem az az elsőrendű szempont, hogy az objektív igazságot keressék, hanem éppen a bírónak a szubjektív kénye, kedve szerint, hogyan tud igazodni az ő adminisztrációs rendszerébe. Egy mondatot, egy bíró barátomat hadd idézzem, azt mondja, és megdöbbenem, hogy ez így van, és sajnos igaza van, azt mondja, hogy úgy működik igazságszolgáltatás, mint egy hadi flotta, mindig megszabják az útirányt, hogy minden hajónak arra kell menni, és ha valaki nem arra megy, rögtön elsüllyesztik.” (Ale)

Az interjúrészletek jól mutatják, hogy ez a kettős viszony milyen feszültséget generál, a bírói kompetenciának formálisan alárendelt ügyvéd kiszámíthatatlannak, sajátos érdekviszonyok és adminisztratív logika által vezéreltnek érzékeli a bírói gyakorlatot, amit az informális szakmai kapcsolatok fenntartásával lehetne mégis átlátni. Az ügyvéd érdeke tehát az, hogy „komolyan vegyék az érveit”, amiben a kétségkívül jelenlévő korrupciós megoldásokon túl a szimbolikus (szakmai presztízből fakadó) vagy politikai tekintélyből fakadó nyomásgyakorlással lehet elérni. A sikeres peres működést, ahogyan azt a közéleti visszhangot kiváltó peres ügyek mutatják, a jól felépített, peres ügyekre szakosodó sztárügyvédi praxisok képesek megvalósítani.

A büntetőjogi praxisok felépítésének, mint speciális ügyvédi karriertörekvésnek, az államszocializmus időszakára visszanyúló momentumai vannak. Az államszocializmus idején mind a büntetőbíraskodás, mind a büntetőügyek képvisellete feszültségekkel teli terület volt, ám a Kádár-rendszer konszolidációjával már megjelent a büntetőjogi képviselő karrier-lehetősége, az akkor új generációkba tartozó ügyvédek közül többen sikeres praxist építettek a büntetőügyekre szakosodás stratégiájával (Jogászportrék-kamara). Az igazán komoly, nagy büntetőügyekben elért ügyvédi sikerek viszont a rendszerváltás után jelentek meg és főként gazdasági ügyekhez kötődtek, melynek eredményeképp az országos közéletben is ismert, sztárügyvédi praxisok emelkedtek fel az ügyvédi karon belül. Vagyis büntetőügyekkel foglalkozó ügyvédi praxisok esetében is elsősorban az ügyfelek státusza lehet a differenciáló tényező a jövedelmezőség és a presztízs szempontjából.

Az egyes jogterületek szerepét a karrierlehetőség szempontján túl a megkérdozett ügyvédek praxisában is vizsgáltuk (8. táblázat). A 18 felsorolt jogterületből a munkájuk során leggyakrabban előfordulókat jelölték meg a válaszadók, a művelt jogterületek számát tekintve 4 csoportot képeztünk, a specializált ügykört legfeljebb kettő, a közepesen széles ügykör 3 és 5 közötti, a széles ügykört 6 és 8 közötti, a legszélesebb ügykört 9 és afeletti jogterületben határoztuk meg.

8. táblázat: A leggyakrabban művelt jogterületek és a művelt jogterületek száma

	speci- alizált ügykör (1-2)	köze- pesen széles ügykör (3-5)	széles ügykör (6-8)	legszéle- sebb ügykör (9-)	Összes
Összes	103	383	401	180	1067
alkományjog	1	6	7	12	26
büntetőjog	37	105	119	59	320
közigazgatási jog	5	59	134	114	312
pénzügyi jog	6	39	72	76	193
nemzetközi közjog	0	4	5	6	16
családjog	24	159	256	133	572
öröklési jog	3	118	244	138	503
munkajog	8	119	232	157	516
agrárjog	3	30	63	64	160
társasági jog	40	291	365	172	868
nemzetközi magánjog	1	18	39	43	101
dologi jog	4	161	316	172	654
zálogjog	3	21	103	0	221
kötelmi jog	24	301	389	179	893
atipikus szerződések	0	66	166	142	374
kereskedelmi jog	6	80	143	116	346
szabadalmi jog	1	11	27	44	82
személyek joga	1	21	69	109	200

Specializált ügykörbe sorolható a legkevesebb válaszoló, arányuk mindössze 9,7%, a specializált ügyvédek körében pedig leggyakrabban előforduló jogterület a társasági és a büntetőjog, majd kisebb arányban a családjog és kötelmi jog, a további 12 jogterület is felbukkan ebben a csoportban, de nagyon korlátozottan van lehetőség a további szakterületen specializálódni. A büntetőjog ugyan némileg magasabb arányban fordul elő

a specializált ügykörben, de szignifikáns különbség⁴ ennek ellenére sincs a fenti csoportok között, elmondható, hogy a szakterületre specializálódás kevésbé jellemző. A közepesen széles ügykörhöz a válaszolók 35,9%-a tartozik, itt már kiegyensúlyozottabban oszlanak meg az egyes területek, de kiemelkedő aránya a kötelmi és a társasági jognak van. A széles ügykörűek közé 37,6%-uk, a 8-nál több jogterületen tevékenykedők aránya pedig 16,9%, ezekben a csoportokban már kézenfekvő módon minden gyakoribb jogterület jelen van. A ritkábban művelt, de a presztízsről és a jövedelmezőségről alkotott ítéletek alapján jobb karrierlehetőséget biztosító jogterületek, a pénzügyi jog, kereskedelmi jog vagy nemzetközi magánjog relatíve nagyobb valószínűséggel fordul elő a legszélesebb portfóliójú ügyvédi praxisok esetében, ez arra enged következtetni, hogy a jövedelmezőbb szakterületeket a szélesebb körű gyakorlattal rendelkező praxisok tudják lefedni. A változatosabb ügykör és a kedvezőbb pozíció tehát valószínűleg kölcsönösen hat egymás irányába, a jobb jövedelemszerzési pozícióban lévő ügyvédek többféle jogterületen képesek jelen lenni, ezáltal több tapasztalatot és ismeretet szereznek a ritkább, bonyolultabb és ezzel összefüggésben jobban fizető ügytípusokban. Az alábbi interjúrészletekben is ezzel az összefüggéssel találkozhatunk:

„De, aki nem tud benne lenni a jobban fizetőben, az nem tudja magát képezni, nem tudja infrastrukturálisan ellátni, nem tud kedvtelésre belevágni olyan ügybe, amiért egyébként a tanulás kedvéért vág bele, és próbálkozik a saját becsületével, és akkor az elkezd leszakadni.” (Ale)

„De pedig most érdemes lenne ezeket az alapítványi okmányokat csinálni, mert a következő évben olyan határidő van, ami az alapítvány csinálásoknak és módosításoknak is hasznos. Tehát belevágok. Most kettő napig az alapítványokkal kapcsolatos dolgokat néztem, megtanultam, megcsináltam, de ha nem jön még egy alapítvány, az hiába ment. Tehát egy ilyen kis ügyvéd, vagy ezt csinálja, mint én éjjel-nappal megcsinál, megtanulja minden egyes ügyhöz

---

⁴ A jogterületek előfordulását az ügykör mérete alapján képzett csoportokban Pearsons-féle Kínégyszet próbával vizsgáltuk p=0,05 szignifikancia-szint mellett.

minden egyes ügycsoportot, mert életemben egyszer volt egy végrehajtási ügy perem. Életemben csináltam egy szabadalmi jogtanácsadást. Életemben egy néhány, jó, egy időben sok munkaügyi perem volt, de viszonylag, de el kell vállaljam, mert egyébként nem élek meg. Vagy pedig azt mondja, hogy én ember vagyok, elvállalom, mert kell a pénz, olyan szinten csinálom meg, ahogy tudom, és akkor van az, hogy alulképzett ebbe a táncba, és akkor mindenféle panasz, satöbbi van.” (Ale)

A munkamegosztási pozíciók leírásához közelebb juthatunk, ha az ügyvédek nemzetközi és vállalati ügyfelekkel fennálló megbízásaira vonatkozó kérdést vesszük szemügyre (9. táblázat).

9. táblázat: Gazdasági szervezetek megbízásai

Kérdés: Összesen hány ilyen rendszeres együttműködéssel járó munkakapcsolata van gazdasági szervezetekkel, cégekkel?		
	Jelölte	%
Nem vesz részt	858	80,1
1	55	5,1
2	55	5,1
3	31	2,9
4	28	2,6
4<	44	4,1
Összesen	1071	

Gazdasági szervezetekkel kialakított rendszeres munkakapcsolat az egyik legkedvezőbb jövedelemszerzési lehetőség, természetesen a megbízó cégek gazdasági pozíciójának függvényében. A válaszoló ügyvédek 80,1% nem rendelkezik tartós megbízást jelentő munkakapcsolattal, 4-nél több céggel fenntartott munkakapcsolattal pedig csupán 4,1%-uk. A rendszer váltás után megváltozó munkamegosztási feltételek között jelentős momentum volt a külföldi, multinacionális vállalatok megjelenése a gazdaságban, ezzel együtt több nemzetközi jogi vállalkozás jelent meg az országban. A legnevesebb hazai ügyvédi irodák partnerségében jellemző külföldi ügyvédi

iroda vagy praxis, a legnagyobb nemzetközi professzionális szolgáltató cégek (PWC, Deloitte, Ernst and Young) szintén rendelkeznek magyarországi partnerirodákkal, a jól jövedelmező nemzetközi megbízások jelentik az ügyvédi szolgáltatások piacának csúcsát.

Külföldi tulajdonban lévő cégeket a válaszadó ügyvédek 30,4%-a egyáltalán nem képvisel munkája során, 41,4%-uk pedig ritkán találkozik ilyen megbízással. Gyakori vagy rendszeres megbízással tehát csupán a mintánk 18,1%-a rendelkezik.

10. táblázat: Felkérések nemzetközi ügyekben

Kérdés: Nemzetközi jogi ügyekben szokott-e felkérést kapni?			Kérdés: Milyen gyakran képvisel külföldi tulajdonban lévő cégeket?		
	Jelölte	%		Jelölte	%
soha	543	51,1	soha	323	30,4
ritkán	387	36,4	ritkán	439	41,4
gyakran	58	5,4	gyakran	119	11,2
rendszeresen	75	7,0	rendszeresen	180	16,9
Összes:	1062		Összes:	1060	

A megkérdezett ügyvédek körében a nemzetközi megbízások is igen ritkán fordulnak elő, gyakran vagy rendszeresen csupán az ügyvédek 12,4%-a foglalkozik ilyen ügyekkel és 51,1%-uk pedig egyáltalán nem.

Az eddig vizsgált változóink segítségével megpróbálhatjuk elkülöníteni a mintában megjelenő, jól megkülönböztethető munkamegosztási vagy még pontosabban a jogi mezőn belüli pozíciókat. A presztízs és jövedelmezőség megítéléséből három jogterület rendszeres művelése látszik differenciáló tényezőnek, a kereskedelmi jog, a pénzügyi jog, illetve a nemzetközi magánjog. E bináris (igen/nem válaszokat rögzítő) változókból egyszerű összegzéssel kompozit indikátort képeztünk, minimum értéke 0, ami a jogterületek hiányát jelöli a munkatevékenységen belül, maximuma 3, ami mindhárom terület rendszeres művelését jelzi. A gyakorolt szakterületek számából szintén egyszerű összegzéssel képeztünk indikátort, ami 1 és 18 közötti értéket vehet fel. Differenciáló tényezőként további három változót,

a rendszeres céges munkakapcsolatok számát, illetve a nemzetközi megbízások és a külföldi céges megbízások gyakoriságát vontuk be a klaszter-analízisbe⁵. A klaszter-analízis három csoportot különített el a mintánkban, a csoportokat az analízisbe bevont változók átlagértékeivel jellemezhetjük (táblázat.)

11. táblázat: Munkamegosztási pozíció klaszter-analízise

	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter
Méret	271	238	541
%	25,8	22,7	51,5
	Átlagok		
Külföldi cégek képviselete (Min=1; Max=4)	3,69	1,92	1,53
Pénzügyi, kereskedelmi és nemzetközi magánjog gyakorlása (Min=0; Max=3)	1,22	1,17	0,06
Felkérés nemzetközi jogi ügyekben (Min=1; Max=4)	2,63	1,66	1,28
Gyakorolt jogterületek száma (Min=1; Max=18)	6,41	8,03	4,76
Céges megbízások száma (Min=0; Max=)	0,54	2,05	0,27

A klaszter-analízisbe bevont változók közül a legfontosabb differenciáló szerepe a külföldi cégek képviseletének és a három nagy presztízsű jogterület gyakorlásának van, legkevésbé pedig a gyakorolt szakterületek száma és a céges megbízások száma differenciálja a kapott csoportokat.

A legnépesebb csoportot a táblázatban a 3. klaszter jelöli, itt a legalacsonyabb gyakoriságú a külföldi cégek képviselete, a nemzetközi jogi ügyek

⁵ A klaszterek kialakításához az SPSS Two Step Cluster csomagját használtuk. A 3 klaszterből álló struktúrához tartozó Silhouette-átlagérték 0,4, a struktúra elfogadhatónak tekinthető.

vitele és a nagy presztízsű jogterületek gyakorlása szinte teljesen hiányzik. A gyakorolt jogterületek átlagos száma 4,76, a rendszeres céges megbízások száma pedig közel 0. Tehát a 3. klaszter írja le a legkedvezőtlenebb munkamegosztási pozíciót. A táblázatban jelölt 2. klaszternél már a legalább egy presztízsos szakterület gyakorlása átlagosnak mondható, a különböző külföldi céges és nemzetközi megbízások ritkák és a gyakorolt jogterületek száma itt a legmagasabb. Végül az 1-es klaszterben a gyakori vagy rendszeres nemzetközi felkéréssel és céges megbízással rendelkező, legalább egy magas presztízsű jogterületen jelenlévő ügyvédek kerültek, a gyakorolt szakterületek száma pedig széles, a 2. klaszternél némileg kevesebb. Feltételezhető, hogy az 1. és a 2. klaszter hasonlóan kedvezőbb pozíciót takar, elsősorban a hazai és külföldi ügyek vitelében, ügyfélkörben különbözik.

Az ügyvédek közötti eltérő munkamegosztási pozíciók szorosan követik az országos gazdasági fejlettségi viszonyok és hálózat területi elrendeződését, az 1. klaszterben szignifikánsan magasabb a fővárosi ügyvédek aránya, 74%-uk Budapesten dolgozik (a teljes mintában a fővárosiak aránya 48%), a 2. klaszterbe tartozók pedig a vártnál szignifikánsan nagyobb arányban dolgoznak megyeszékhelyeken. A harmadik, kedvezőtlenebb pozícióba sorolható ügyvédek pedig a fővároson kívül minden településtípuson a vártnál nagyobb arányban vannak jelen.

12. táblázat: Klaszterek és a jövedelmi helyzet önbesorolása.

Kérdés: Manapság az ügyvédek hivatásrendjén belül is meglehetősen nagy a jövedelmi helyzet szerinti különbség. Ön hova sorolná magát egy ötfokú skálán?					
	alsó ötöd	2.	3.	4.	felső ötöd
1. klaszter	1,5%	9,3%	51,4%	22,8%	15,1%
2. klaszter	5,9%	20,9%	58,2%	13,0%	2,1%
3. klaszter	11,7%	28,1%	54,2%	5,7%	0,4%
Teljes mintában	7,8%	21,8%	54,4%	11,6%	4,4%

A jövedelmi helyzet szerinti önbesorolás is igazodik a klaszterek által körvonalazott pozíciók relatív helyzetéről alkotott elképzelésünkhöz, az önbesoroláson alapuló jövedelmi ötödök aránya szignifikáns különbséget mutat a klaszterekben⁶, a felső két jövedelmi ötödbe az első klaszterbe tartozók nagyobb valószínűséggel pozícionálták magukat, a második klaszterbe tartozók is valamivel nagyobb arányban a felső három ötödbe, míg a harmadik klaszterbe tartozók aránya az alsó két ötödben magasabb.

⁶ A változók közötti kapcsolatot Pearsons-féle Kí-négyzet próbával vizsgáltuk $p=0,05$ -es szignifikancia-szint mellett.

13. táblázat: Az ügyvédi sikerhez szükséges feltételek (N=1076)

Kérdés: A kiemelkedő ügyvédi sikerhez a következő tulajdonságok, feltételek közül jelölje azt a hármat, amelyik véleménye szerint a leginkább meghatározó!		
	%	Jelölte
szakmai tudás	55,2	594
személyes kapcsolatok	54,8	590
politikai kapcsolatok	34,3	369
kommunikációs képességek	32,5	350
pontosság, alaposság	31,6	340
szakmai kapcsolatok	24,7	266
tapasztalat, rutin	21,7	233
szerecse	13	140
szakterület	9,6	103
családi kapcsolatok	8,2	88
kapcsolatok a médiával	7,2	78

Az ügyvédi sikerhez szükséges feltételek fontosságának megítélését is vizsgáltuk kérdőívünkben, a válaszadók a három legfontosabbnak ítélt tényezőt jelölték a fenti listából (13. táblázat). A válaszok megoszlásából látszik, hogy az ügyvédi karrierhez szükséges tényezők közül nincs olyan elem, amit a választ adó ügyvédek nagy többsége alapvetőnek ítélt, a legnagyobb arányban jelölt szakmai tudást is csupán a megkérdezettek 55,2 %-a sorolja a legfontosabbak közé. Az egyes tényezők összefüggését vizsgálva⁷ azt találtuk, hogy a szakmai tudást megjelölők szignifikánsan nagyobb valószínűséggel nem ítélték fontosnak a személyes, politikai és szakmai kapcsolatok fontosságát, ám nagyobb valószínűséggel jelölték fontosnak a pontosság és a tapasztalat szerepét. Ennek megfelelően a személyes és politikai kapcsolatok fontosságát együttesen megjelölők aránya a vártnál szignifikánsan magasabb valószínűségű. A jogi mező alapértékeihez tartozó, szakmaisághoz kötődő sikertényezők és a különböző kapcsolati tőkék fontosságának megítélése tehát némileg szétválik.

⁷ A bináris változók közti összefüggést Pearsons-féle Khí-négyzet próbával vizsgáltuk $p=0,05$ -os szignifikancia szint mellett.

14. táblázat: Önbesorolás jövedelmi ötödökbe

Kérdés: Manapság az ügyvédek hivatásrendjén belül is meglehetősen nagy a jövedelmi helyzet szerinti különbség. Ön hova sorolná magát egy ötfokú skálán?		
	Jelölte	%
alsó ötöd	84	7,9
2.	234	21,9
3.	579	54,3
4.	123	11,5
felső ötöd	47	4,4
Összesen:	1067	

Az ügyvédi hivatáson belüli pozíciók, mint a kapott klaszterstruktúra és a jövedelmi ötödökbe történő önbesorolás is mutatja (14. táblázat), szisztematikusan elkülönülnek. Kérdés, hogy az ügyvédi hivatáson belüli, munkamegosztásbeli és jövedelmi pozíciók magukkal hordoznak-e a jogi mező alapértékeinek megítélésében bármiféle különbséget, vagyis van-e különbség az ügyvédi hivatásban elért siker, eredményeket igazolásában. A kérdés megválaszolásához a fent (13. táblázat) szereplő sikertényezők közül kiválasztottuk azokat, amelyek összefüggést mutatnak, és különböző súlyt rendelve hozzájuk két összetett változót állítottunk elő. Az első változónk a szakmai sikertényezőket összegezte, a szakmai tudást legnagyobb súllyal, majd a tapasztalatot, kommunikációs képességeket és végül a pontosságot legkisebb súllyal, a kapott változó legnagyobb értéke 26, legkisebb 0. A kapcsolati tényezőket hasonló módon, összegeztük, a szakmán leginkább kívülre mutató politikai kapcsolatokat legnagyobb, majd a személyes és végül szakmai kapcsolatok jelölését rendre kisebb súllyal, az így kapott változó értékei 0 és 18 közé eshetnek.

Az így kapott két változó átlagait a három klaszterben összehasonlítva szignifikáns eltérést nem találhatók⁸, vagyis nem állíthatjuk, hogy a kedvezőbb munkamegosztási pozícióban lévők magasabbra értékelnék a szakmai ismérvek szerepét, mint a kedvezőtlenebb pozícióban lévők. A kapcsolatok

8 ANOVA-módszerrel vizsgáltuk az átlagok eltérését $p=0,05$ szignifikanciaszint mellett.

szerepének megítélésében viszont már van szignifikáns különbség⁹ az első és a harmadik klaszter között, utóbbiak nagyobb szerepet tulajdonítanak a kapcsolatoknak.

Az önbesoroláson alapuló, jövedelmi ötödök szerinti csoportok között viszont jobban kirajzolódik a szakmai és kapcsolati sikertényezők megítélésének különbsége, a feljebb soroltak magasabbra értékelik a szakmai tényezők szerepét, a lentebb soroltak pedig a kapcsolatokat.

Az adataink azt mutatják, hogy az ügyvédi hivatás belső differenciáltsága jelentős mértékű, az egyes munkamegosztási pozíciók, melyek összefüggenek a jövedelemszerzési lehetőségekkel, többé-kevésbé határozottan elkülönülnek, a legfontosabb differenciáló tényezőnek a külföldi cégekre és szereplőkre kiterjedő ügyfélkör, a ritkább és magasabb presztízsű pénzügyi és kereskedelmi jogi ügyekhez való hozzáférés és a vitelükben szerzett tapasztalat, és kisebb mértékben a jogterületek szélesebb körére kiterjedő praxis számít. A munkamegosztási pozíciók igazodnak a gazdaság területi megszerveződéséhez, a legjobb pozíciók tulajdonképpen a fővárosra korlátozódnak, a megyeszékhelyeken jelen vannak szélesebb és jövedelmezőbb ügykörrel, céges megbízásokkal rendelkező praxisok, a mintában szereplő ügyvédek nagyobb része ugyanakkor a kis ügyfelekből álló kisebb piacon tevékenykedik.

Az interjúkban megszólaló ügyvédek véleménye szerint a nehézségek egyik forrása az ügyvédi szolgáltatások kínálatát érintő reguláció hiánya. A rendszerváltás utáni gazdasági átalakulás nyilvánvalóan nem csak a kisebb ügyvédi kar, hanem a gazdasági élet jogi ügyletekben is megmutatkozó élénksége miatt is relatíve jól jövedelmező hivatássá tette az ügyvédi szakmát.

„Ügye azt kell tudni, hogy jelenleg rengeteg ügyvéd van (...) Most, kilencszer, tízszer, vagy tíz és félszer, az ilyen szempontból mindegy, tehát nagyságrendileg tízszer annyi ügyvéd van, mint a '90-es évek elején (...) Na most az, hogy rengeteg ügyvéd van ez, nagyon sok mindent magával hoz. Egyrészt azt, hogy örült nagy a verseny és a konkurencia (...) Tehát nyilván nem húznak egy olyan díjszabást, ami alapján ugye lehetne valami minimum követelményt

9 Két mintás t-próbával vizsgáltuk az átlagok eltérését $p=0,05$ szignifikanciaszint mellett.

támasztani ügye. Minden ügyvéd a szabad verseny szellemében annyiért vállal ügyet, amennyiért jónak látja. És ügye ez azt jelenti, hogy például én mikor jelöltködtem, kezdtem mondjuk 15 évvel ezelőtt, akkor például egy cégalapítás módosításért kétszer annyit kértünk, mint most, 15 év elteltével.” (Paizs)

A 90-es évek végére konszolidálódó gazdasági szerkezetben az ügyvédi szolgáltatások iránti kereslet nem bővült a korábbi ütemben, a pályán lévők száma pedig fokozatosan gyarapodott. A megtorpanást jól jellemzik a működő és új gazdasági szervezetek számát összegző éves idősoros táblák.

*15. táblázat: Működő és új vállalkozások száma méretük szerint
(forrás: KSH Stadat)*

		2000	2005	2010	2013
Működő vállalkozások száma	1-4	558 240	631 831	626 631	511 757
	5-9	34 620	40 514	37 857	36 870
	10-19	16 407	18 648	18 067	16 727
	20-49	9 442	10 859	8 613	8 839
	50-249	5 350	4 980	4 640	4 515
	250<	1 088	924	872	871
Új vállalkozások száma	1-4	83 455	61 219	67 803	46 697
	5-9	1 711	1 355	1 369	1 309
	10-19	704	592	545	413
	20-49	239	342	157	119
	50-249	106	87	56	72
	250<	11	3	5	4

A 2000-es évek eleje óta jelentősen csökkent a nagyobb ügyfeleket jelentő 20 alkalmazottnál többet foglalkoztató vállalkozások száma minden méretkategóriában, sőt ebben a periódusban még a kisvállalkozások alapításának üteme is jelentősen lassult, a jogi szolgáltatások iránti kereslet a vállalatok részéről ennek következtében minden bizonnyal jelentősen szűkült.

A kérdés, mi történik abban az esetben, amikor a gazdaság recessziójával a jogi szolgáltatások piacán jelentős túlkínálat mutatkozik. A legkézen-

fekvőbb jelenség az ügyvédi díjszabások változása, ami természetesen nem az ügyvédi szakma egészét érinti, hanem a kedvezőtlenebb pozícióban lévő, alacsonyabb státuszú ügyfélkörrel és a jól fizető ügytípusokban gyakorlattal nem rendelkező ügyvédeknel.

„Hát döntően a régi ügyfelek térnek vissza, vagy a példát folytatom, akit képviseltem már tovább adja a családjának, rokonainak, ismerőseinek a nevem, így amikor a gyermekének/gyermekének ügyvédre van szüksége, engem ajánl. Tehát a régi ügyfeleken kívül ajánlások útján keresnek meg ügyfelek. Cégeknek vagyok a jogi képviselője, ha a cégnél valakinek ügyvédre van szüksége, engem ajánlanak. Tehát ezen keresztül is újabb ügyfeleket szerezhetek és szerzek persze.

Kérdő: *ebből azt gondolom, hogy „az utcáról” nem lép be az irodába ügyfél, aki azt kéri, hogy valamilyen jogi ügyében képviselje vagy adjon tanácsot?*

Interjú alany: *Igen, jól gondolja, ma ilyen nálam már nincs, hogy valaki becsenget az irodámba és kéri az ügyvédi képviseletet, vagy jogi tanácsom.”*
(Kovács)

Az ügyvédi szolgáltatások esetében tehát a szó szigorú értelmében piacról nem beszélhetünk, az ügyfelek és az ügyvédek közti interakciót nem vagy csak részben piaci jellegű intézményrendszer koordinálja. Az ajánlások rendszerében, ahol az ügyfélkör építése a korábbi munkakapcsolatokon és informális kapcsolatokon keresztül működik, az új belépőknek ezek híján igen kedvezőtlen a kiinduló helyzetük, a praxis jövedelmezőségét az árak leszorításával és minél nagyobb számú megbízással lehet biztosítani. Ugyanakkor az egyéni ügyvédi gyakorlatban meghatározó munkaidő keret, amit nem lehet korlátlanul bővíteni, az egy adott ügyre fordítható idő radikális csökkenésével jár. Nagyszámú ügyet egyéni ügyvédi gyakorlatban csak a szolgáltatás sablonszerűvé alakításával lehet megoldani, ez nagy valószínűséggel a jogi szolgáltatás minőségének romlásával jár.

„És a társadalom módszeresen egymást alulkinálja, és a végén, aki elvállalja a megbízást, képtelen teljesíteni tisztességgel, mert annyi pénzből nem

lehet megcsinálni. De ennek ez a vége, hogy ebből. ja és hogy ebből egyre több a fegyelmi eljárás, tehát amikor a saját kamarámra tudom mondani, hogy lehet látni, hogy tipikusan milyen eljárások vannak, és ez szakmailag visszaüt.” (Ale-

A piacosítás, hirdetések használata, a potenciális fogyasztók elérésére való törekvés tehát a klasszikus hivatásgyakorlástól idegen. Az ügyfelek és az ügyvédek közötti viszony jelentősen átalakul.

„Találkozhatunk szaklapokban, napilapokban ügyvédi hirdetésekkel. Elrettentő példaként mondom, hogy egy városban az ügyvéd végig járta a házakat és a lakások levélládájába bedobta az ügyvédi elérhetőségét és általános ügyvédként bármilyen jogi tanácsadást és jogi képviseletet elvállal. Az interneten található a jogi fórum, ahol ügyvédektől kérdeznek. Az ügyvéd válaszol, de hozzáteszi, hogy lehet olyan információ, amivel kiegészítve az esetleges negatív válasz pozitívvá fordítható. Itt megadja az ügyvéd az elérhetőségét és kéri a kérdezőt, hogy keresse meg! Az egyik legeredményesebb ügyfélszerzési mód lakossági vonatkozásban az ingatlanok, gépjárművek adás-vételének szerződés kötése során keletkező ügyvédi jelenlét. Maradva a lakossági ügyfeleknél ügyfélszerzési mód az ügyvédi képviselethitelezéshez kapcsolódó peres ügyekben. Példaként a már előzőekben említett építő és a tulajdonosok között keletkezett per, bankok perlése a deviza-alapú hiteleknél, brókerek perlése a különböző betétek, részvények, befektetések ki nem fizetése miatt!” (Kovács)

A fenti, hosszabb interjúrészlet az ügyfélszerzés változatos lehetőségeiről számol be. A jogi tanácsok és információk elérésére több lehetőség mutatkozik, ebben az ügyfelekre vadászó ügyvédek is partnerek, az ügyfelek alkupozíciója így látszólag javul, ez ugyanakkor csak az árak lealkudásában jelentkezik, az ügyfélnek semmiféle befolyása nincs a kapott jogi szolgáltatás minőségére, az ügyintézés motívuma kerül előtérbe.

„Ő nem megy el ügyvédhez, ugyanis a társadalom az elmúlt 25 évben nem a tudást helyezte előtérbe, hanem ki mit tud elintézni. Tehát avval, hogy én odamegyek valakihez és én elmondom, hogy mit mond a jog, mit mond a

tapasztalatom, az nem érdeklí. Azt kérdezi, hogy mennyiért tudja nekem azt elintézní, hogy...” (Ale)

„Mindenki hirdét mindenféle ügyintézését, amely ügyintézés valóban nem jogászok csinálnak, adott esetben ilyen cégek alapítását mi 20 fillérért azonnal elintézzük, és akkor utána járkál oda az ügyfél és hát, nem biztos, hogy megfelelő megoldásokat találják ki neki, de mindegy. Ott is lehet, hogy van egy ügyvéd, rányomja a pecsétet, de alapvetően nem erről szól a történet. Akkor ott a kárrendezést, azokat sem jogászok csinálják, hanem olyan cégek, akik azt hiszik, hogy ehhez értenek. Nos, ehhez képest, utána hozzám jön az ügyfél, még a dupláját kiszedem belőle, és akkor még oda is figyelek rá. De akkor sem tudok korábban hozzájutni az ügyfélhez, mert azt a mennyiségű hirdetést, ami egy ilyen cégeket kereső, meg károsultakat kereső cégek belenyomnak, én azt nem tudom megérteni. Egy időben arról volt szó, hogy ezt nem is lehet, ügyvédeként nem méltathatjuk magunkat, és nem is lehet, micsoda minő dolgok ezek. Közben sok-sok problémából kevés ügyvédi ügy lesz.” (Ale)

A fentebb már tárgyalt jogiasítási folyamat zajlódik tehát, a szűkülő kereslet és emelkedő kínálat jogi szolgáltatásokat jellemző rendszerében. A jogiasítási folyamatban viszont úgy tűnik nem feltétlenül az ügyvédi vállalkozások a főszereplők. A cégalapításról és kárrendezésről szóló interjúrészlet jól mutatja, hogy az ügyintézésként újradefiniálódó, jogi szakmai tartalmukból veszítő szolgáltatások köré szerveződik egy az ügyvédi kartól független, az ügyvédi munkaerőt csak felhasználó szolgáltatási piac. Pontosabban fogalmazva, az ügyvédi szolgáltatások jelenlegi struktúrája mellett a jogiasítási folyamatot valójában akadályozó jelenséggel találkozunk, az ügyfél problémák jogi problémává alakítása, ami a jogi mező alapvető működési módja, helyébe más tartalmú ügyintézési módok kerülnek.

Az elméleti részben ugyanakkor már tárgyaltuk, hogy az ügyvédek jogi mezőn belüli pozíciója nem csupán az ügyfelek és ügyféligenyeket újradefiniáló szolgáltatók felé nyitott, hanem a jogi mezőben és hatalmi térben egyaránt jelenlévő jogvédő szervezetek felé is. Az utóbbi idők hitelkárosultakkal és más „kisügyfél problémákat” a politikai térben is reprezentáló,

kampányszerűen szervezett ügyeiből jól látszik, hogy a jogiasítási folyamatban jelentős mozgástér mutatkozik, ebben a folyamatban sem látható tisztán, hogy a nagyban differenciálódó ügyvédi hivatásra milyen szerep vár.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az ügyvédi hivatás a 90-es évek elejét jellemző felívelés után úgy tűnik, jelentős kihívásokkal néz szembe. Tanulmányunkban elsősorban az ügyvédek munkamegosztási pozícióinak sajátosságait vizsgáltuk, a hivatáson belüli pozíciókülönbségeket generáló tényezőket és az így előálló objektív cselekvési pozíciók néhány jellemzőjét. A munkamegosztási módok különbségéből három csoport körvonalazódott. A legkedvezőbb helyzetben lévő, a változó gazdasági körülmények között is cselekvőképes, külföldi ügyfélkörrel és jövedelmező szakterületekkel foglalkozó, döntően fővárosi csoport. Egy relatíve kedvezőbb pozícióban lévő, regionális központokban dolgozó, több szakterületen jelenlévő, a helyi magasabb státuszú ügyfelekből álló ügyfélkör általános jogi igényeit kiszolgáló csoport. Úgy véljük, a klasszikus hivatásgyakorlás lehetőségei leginkább e két, hasonló arányban, együttesen az ügyvédi a mintánk felét kitevő csoportokban adóttak. Az elemzésünkben kirajzolódó harmadik, a hivatásgyakorlás bizonytalanságainak leginkább kitett csoport a mintánk felét adta, kevesebb művelt szakterület, a nagyobb ügyekhez való hozzáférés hiánya jellemzi helyzetüket. Ez a csoport van leginkább kitéve a jogi szolgáltatások felborult kínálata következtében előálló bizonytalan helyzetnek, a praxis jövedelmezőségét több elvállalt ügyvel, újfajta ügyfélszerzési módokkal és másfajta szolgáltatásokkal való együttműködéssel képes fenntartani, vagy a hivatásgyakorlás klasszikus formájának megtartása mellett a jövedelme esésével, megnövekedett munkaórákkal kell számolnia. A társadalom, a potenciális ügyfelek polarizálódásával az ügyvédi hivatás is polarizálódni látszik, a pozícióikat megőrizni képes csoportok és a leszakadóban lévők a hivatás alapértékeiben, a hivatásgyakorlás helyes módjáról alkotott képben is különbözni látszanak, bár ezt az adataink még nem igazolják.

A szakirodalomban deprofesszionizációnak nevezett jelenség már a 70-es évek óta terítéken van, a professzionizált foglalkozások tekintélyé-

nek erodálódása, a tevékenység monopolizálásához szükséges tudásmonopólium feloldódása miatt jelentkezik, a szakember-kliens viszony átalakul, meggyengül a két fél közti bizalom, ami a szakmai autoritást korábban biztosította, az ügyfelek problémáik megoldása érdekében új utakat keresnek, ezzel csökken a hivatást gyakorlók autonómiája, mozgástere (Kleisz 2002). A deprofesszionalizáció mögötti további tényező a felsőoktatás tömegesedése, a szaktudással rendelkezők nagyobb számú jelenléte a professzionális szolgáltatások piacain fokozódó versenyhelyzetet teremt. Mindezen körülmények között átalakulnak a munkamegosztási pozíciók, a szolgáltatók nagy szervezetekbe tömörülnek, a professzionális tevékenység munkafolyamatokra és szervezeti ellenőrzésre bomlik, a korábbi hivatásgyakorlók a szervezeti tevékenységbe integrált végrehajtókká válnak, a hivatásgyakorlókkal felett a menedzsment szerez növekvő befolyást.

Ez utóbbi aspektusa a deprofesszionalizáció folyamatának az ügyvédek esetében csak felemás módon jelentkezik, de a felsorolt tényezők szinte mindegyikére találtunk megfelelést az empirikus anyagban. Az ügyvédi munka sablonszerűvé válása, rutinizálódása általános jelenség a túlkínálat és árverseny körülményei között, az ügyek vitelében jelentősen megszorodó adminisztratív feladatokkal, az ügyintéző ügyvéd képének megjelenésével és a jogi tanácsok beszerzésének új formáival az ügyvéd-kliens viszony jelentősen átalakul, a bizalom és szakmai autoritás erodálódik. Mindemellett a tömegesen előállított sablonos jogi szolgáltatások minősége is esik, ez a körkörös folyamat tovább gyengíti azt a tudásmonopóliumot, amin a professzionalizáció alapul. Az ügyvédi szolgáltatások nagy szervezetekbe integrálódásának nyomait még nem igazán fedezhetjük fel, az egyéni ügyvédi gyakorlat általánosnak tekinthető, a jogászokat is foglalkoztató, fizetőképes nagy ügyfelek továbbra is rendszeresen bíznak meg ügyvédi irodákat, a külföldi partnerségben működő professzionális szolgáltatók piaca pedig nem bővül. A menedzszerizmus professzióra jelentett kihívása a kisügyfelekkel kapcsolatos szolgáltatások új piacain jelentkezik. A cégalapítás, kárrendezés, az ingatlanértékesítés, hitelezés stb. szolgáltató vállalkozásai közvetítő szereplőként jelennek meg az ügyvéd-kliens viszonyokban és az ügyvédi munkát is integrálni képesek. Ezzel együtt csökken a klasszikus feltételek

között jogi problémává alakított ügyfél-problémák száma, a jogiasítási folyamat mozgásteret beszűkül, bár pontosan ezeknek az új szolgáltatásoknak a bizonytalan jogi tartalma és az így sokasodó konfliktushelyzetek adhatnak lökést a jogiasítási folyamatnak, főként a jogvédelem formájában, mint azt a hitelválsággal kapcsolatos kampányszerűen zajló ügyek példái is mutatják.

16. táblázat: A hivatás pozitívumaiként említett kifejezések gyakorisága
(N=1076)

Kérdés: Melyek hivatása pozitívumai?	
Szabadság: 15,1%	Érdekesség: 2,5%
Önállóság: 11,8%	Változatosság: 7,8%
Függetlenség: 11,5%	Kihívás: 4,6%
Rugalmasság: 3,3%	Szakmaiság: 5,0%
Siker: 8,6%	Megélhetés: 1,6%
Presztízs: 6,3%	Anyagiak: 2,1%
Tisztelet: 1,3%	Jövedelem: 3,3%
Bizalom: 0,9%	

Kutatásunk alapvető kérdése, az 1998-as ügyvédkutatás főbb hipotézisét megtartva (Utasi 1999: 15-28), az volt, hogy az elmúlt évtizedekben lezajlott társadalmi változások közepette is az ügyvédi hivatáscsoport nagyban megőrizte a szociológiai értelemben középosztályi jellegét. A kimutatható polarizálódási tendenciák mellett, a munkakörülmények, önálló és egyéni munkavégzés, saját vállalkozás, kedvező piaci jövedelemszerző pozíció miatt a hivatáscsoport elsősorban az autonómiáját értékeli nagyra, ami az egyik klasszikus középosztályi ismérv, a hivatás pozitívumaira vonatkozó nyitott kérdésre adott válaszokban előforduló értékek közül kiemelkedett szabadság, önállóság és függetlenség (16. táblázat). Az ügyvédi munkavégzés autonómabb jellegét, az egyéni ügyvédi tevékenység-forma dominanciáját fenyegető tendencia nem tapasztalható, az igazi kérdés ugyanakkor az, hogy a bizonytalanabb munkamegosztási pozícióba kerülő ügyvédek hogyan képesek átalakítani tevékenységüket, javítani piaci helyzetüket, ezzel együtt hogyan alakul át tartósan a jogi szolgáltatások piaca. A másik lehetőség a

pályaelhagyás, pályára lépés korlátozásán keresztül az ügyvédi szolgáltatások kínálatának „kiigazítása”. A bizonytalan munkamegosztási pozícióban lévő ügyvédek pályán maradásáról és pályamódosítási stratégiáiról információval nem rendelkezünk. Záró gondolatként megjegyezzük, arról koránt sincs szó, hogy az ügyvédi szaktudás tekintélye eltűnőben lenne, rövid vagy hosszú távon jelentősen veszítene szerepéből, a hivatásgyakorlás formális keretei fennállnak, mindemellett egy feszültségekkel teli átalakulási folyamat körvonalai rajzolódnak ki.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Angelusz, R.-Balogh, Z.-Körmeny, M.-Léderer, P.-Székelyi, M. (1977): A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja. *Szociológiai Füzetek* 13. Budapest: Oktatási Minisztérium
- Bourdieu, P. (1987): The Force of Law. Toward the Sociology of the Juridical Field. In: *Hastings Law Journal*, 38 (5) pp. 805-853.
- Bourdieu, P. (2013): *A művészet szabályai. Az irodalmi mező genezise és struktúrája*. Budapest: Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola.
- Hodge, R. W.-Treiman, D. J.-Rossi, P. H. (1977): A foglalkozási presztízs összehasonlító vizsgálata. In: Léderer, P. (szerk.): *A foglalkozások presztízse. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1977.
- Inkeles, A.-Rossi, P. H. (1977): A foglalkozási presztízs nemzetközi összehasonlítása. In: Léderer, P. (szerk.): *A foglalkozások presztízse. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1977.
- Kleisz, T. (2002): A professziódiskurzus. In: *Tudásmenedzsment*. III/2. pp. 28-50.
- ifj. Korsós, A (2002): *Jogásziportrék*. Budapest: Helikon Kiadó, 2002.
- Sandefur, R. L. (2001): Work and Honor in the Law: Prestige and Division of Lawyers' Labor. In: *American Sociological Review* Vol. 66. No. 3. pp 382-403.
- Utasi, Á (1999): *Az ügyvédek hivatásrendje*. Budapest: Új Mandátum Kiadó

Ale Éva - Béki Orsolya:

AZ ÜGYVÉDI HIVATÁS MAI KIHÍVÁSAI

Személyes és szubjektív gondolatok nyomán

BEVEZETÉS

Az ügyvédek életkörülményeit és életvitelét kutató vizsgálat kérdőívvel nyert eredményeinek kiegészítése érdekében a vizsgálat során mélyinterjú adatfelvételeket is készítettünk a jelenleg praktizáló ügyvédekkel. Az interjú elkészítését azért tartottuk szükségesnek, mert lehetőséget biztosíthatnak a kvantitatív adatok mögött a szubjektív vélemények és lényeges összefüggések feltárására.

Irving Seidman szerint *„a mélyinterjú középpontjában az az érdeklődés áll, hogy megértsük mások tapasztalatait és azt, ahogyan e tapasztalatokat értelmezik.”*¹ Seidman logikáját követve az interjú elsődleges feladata, s az ennek érdekében megfogalmazott interjú-kérdések arra irányultak, hogy teljesebb képet kapjunk az ügyvédi hivatásról, annak nehézségeiről, az érintettek személyes és szubjektív beszámolóit, történetei alapján. Az interjúkkal a weberi tudósi hivatás meghatározáshoz kívántunk közelíteni, miszerint *“(…) az egyén csak a legszigorúbb specializálódás esetén tehet szert ... a biztos tudatra, hogy ... valami csakugyan .... tökéleteset fog alkotni.”*²

Tanulmányunk célja, hogy az elbeszélések, beszélgetések feldolgozása mentén az érintettek egyéni tapasztalatait és élményeit összesítve felvázoljuk az ügyvédi hivatás változását és XXI. századi kihívásait.

1 Irving Seidman, 2002: Az interjú, mint kvalitatív kutatási módszer. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 20. oldal

2 Max Weber, 1998: A tudomány mint hivatás. In: Max Weber: Tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest. 133. oldal

A vizsgálat során 9 mélyinterjú beszélgetés készült. Az alanyok mindegyike aktív, gyakorló ügyvéd, három (3) nő és hat (6) férfi, akik az ország különböző településein tevékenykednek.

Az interjúk nyomán keressük a hivatásválasztás főbb motivációit, az ügyvédi munka szubjektív nehézségeit és kihívásait, valamint a családi feladatok és a hivatás összeegyeztetésének gyakorlatát, lehetőségeit és korlátait.

A HIVATÁSVÁLASZTÁS KÖRNYEZETI ÉS SZUBJEKTÍV MOTIVÁCIÓI

Az interjúalanyok túlnyomórészt kedvező családi körülmények között szocializálódtak. Két ügyvéd nevezte magát első generációs értelmiséginek, a többiek szülei diplomások voltak, akik gyermekeiket egyértelműen felsőfokú tanulmányok irányába terelték. A válaszadók nagyobb arányára jellemző, hogy a közelebbi rokonságukban (pl.: gyermek, testvér, szülő, férj, feleség) akad olyan személy, aki szintén ügyvéd, vagy valamilyen jogi pályán dolgozik. Olyan interjúalannal is találkoztunk, aki többgenerációs jogász családból származik.

„Az egyetem elvégzése után az édesapám által vezetett ügyvédi munkaközösségbe kerültem ügyvédbojtárnak, bekapcsolódhattam az ott dolgozó tizenöt ügyvéd munkájába. Ez nagy előny volt. Ott nem csak az édesapám, hanem az iroda valamennyi ügyvédje segített mindenben.” (Idős, nagyvárosi nő)

A pályaválasztás motivációi eltérőek voltak, de a *szülői minta hatása* nagyon erős. Olyan kivételesen erős szülői motivációs mintát, ahol a szülő és még a nagyszülő is ügyvéd volt, ugyan csak egy válaszadónál találtunk, de a szülői, tanári, ismerősi tanács, bátorítás szinte minden ügyvéd továbbtanulása tekintetében meghatározó volt. Kivételes esetben volt olyan, akit nem a pálya vonzott, hanem a humán tudományok iránti érdeklődés motivált és irányított a jogi tanulmányok felé.

„Gyerekkoromban két magas rangú ügyvéddel laktam egy házban, szinte minden nap találkoztam velük a liftben, meséltek, tehát én már tizenéves koromtól úgymond tanultam a szakmát, és amikor elmentem az egyetemre, már nem voltak számomra ismeretlen dolgok.” (középkorú vidéki férfi)

„A gimnáziumban már egyértelműen humán beállítottságú voltam, a kedvenc tárgyam a történelem volt.” (középkorú, nagyvárosi férfi)

A szakma iránti elhivatottság és az ügyvédi *munka hivatásként való megélése* az interjúk alapján általánosan érzékelhető. A hivatásválasztás szubjektív tényezői közül az interjúk alapján négy fontos motivációt emelhetünk ki. Egyrészt befolyásoló lehetett pályaválasztáskor (1) *az ügyvédi munka relatíve magas presztízse*.

„(...) a rendszerváltás körül az ügyvéd még elég magasan állt a közmegebecsülés és tisztelet területén.” (fiatal, nagyvárosi férfi)

Az interjúk során - mint a hivatásválasztás motivációja - több esetben felmerült az egzisztenciális (2) *jólét reménye*.

„A gimnáziumban már egyértelműen humán beállítottságú voltam (...) ezen a vonalon ez tűnt a legjövödelmezőbb pályának.” (középkorú, nagyvárosi férfi)

Egyesek számára imponáló tényező volt (3) *a munkatevékenység változatossága és kreativitása*.

„A jog a legjobb tudományág, mert ezt ismerve bárki lehet belőlem, sehol sem haszontalan.” (középkorú, vidéki férfi)

Mások számára az ügyvédi szakmát – más értelmiségi tevékenységekhez mért - (4) *szabadsága, önállósága* tette vonzóvá.

„Én mindig is lázadó voltam, nem nagyon engedtem, hogy mások mondják meg nekem, mit és hogyan csináljak. (...) Az ügyvéd életét, munkáját a határidők határozzák meg és nem a főnök.” (középkorú, kisvárosi férfi)

Az egyetemi tanulmányok elvégzése csak egy esetben járt a szokásosnál több nehézséggel és lemondással. Ez utóbbi interjúalanynak a tanulás mellett a megélhetés finanszírozásáról is gondoskodnia kellett. Emiatt az érintett válaszadó munka, illetve család mellett szerezte meg jogi végzettségét.

„(...) amikor én jelentkeztem, akkor 12-szeres volt a túljelentkezés. Amikor felvettek, akkor esti tagozatra vettek fel, (...) akkor már dolgoztam.” (középkorú fővárosi nő)

AZ ÜGYVÉDI HIVATÁS KIHÍVÁSAI, SZUBJEKTÍV NEHÉZSÉGEI

A hivatások gyakorlása során természetesen találkozunk kihívásokkal, *nehézségekkel* is. Az ügyvédekkel készült interjúk alapján az interjúalanyok által szubjektíve érzékelt kihívások, nehézségek négy jelentősebb csoportjával találkoztunk:

A praxis megalapozása, az indulás

Az egyetem befejezését követően az első nehézségekkel elsősorban azok a diákok találkoztak, akiknek családi, rokoni vagy baráti köreiből nem volt olyan személy, aki a jogi területen dolgozott. Jellemzően a saját iroda elindításának komoly nehézségeiről, költségéről és annak magas fenntartási költségeiről számoltak be az ilyen interjúalanyok. Az elindulás fázisában az ügyfélkör kialakítása is sokak számára nehézségekkel járt. Aki ügyfélkörét kapcsolati tőkéje révén nem tudja ajánlások révén kialakítani, hátrányba kerül.

“A pályán az első időszak, ami a legnehezebb. (...) Amíg kiépíti (az ember) a praxist, ügyfélkört, mire megismerik... Orvoshoz is, ügyvédhez is legtöbbször úgy megyünk, hogy valaki ajánl, és ahhoz kell ismeretség, illetve nem baj, ha van egy kis kapcsolati tőke is. Úgy elkezdni az ügyvédi tevékenységet nulláról, hogy ügyfélkört kell kiépíteni, az rengeteg költség.”
(fiatal, nagyvárosi férfi)

Az interjúalanyok elmondása szerint a kezdeti nehézségekhez az is hozzátartozott, hogy egészen a '90-es évekig zárt volt az ügyvédi kamara, így nagyon nehezen lehetett bekerülni. Ma a pályakezdés nehézségei között kiemelkedik a jogi pályák telítettsége, az ügyvédek nagy számából adódó komoly verseny és konkurencia.

“Most rengeteg ügyvéd van, emiatt örült nagy a verseny és a konkurencia.” (fiatal, nagyvárosi férfi)

Szakma-specifikus problémák, nehézségek

A mai kihívások között elsősorban a szakma presztízsének csökkenéséről és a megnövekedett ügyvéd-számmal a piaci lehetőségek csökkenéséről, vagyis az ügyfélkör szűküléséről számoltak be az interjúalanyok. Véleményük szerint az emberek egyre kevésbé fordulnak ügyvédhez problémáikkal, csökkent az ügyfelek bizalma is az ügyvédek iránt. Többen az állampolgárok tudáshiányát emelik ki, akik többnyire nem tudják, hogy mikor kell, mikor érdemes ügyvédhez fordulniuk.

“A lakosság nagyon ritkán fordul ügyvédhez, ugyanis a társadalom nem a tudást helyezi előtérbe, hanem azt, hogy ki és mit tud elintézni. Nem arra kíváncsi egy kliens, hogy mi az igazság. Számára akkor vagyok jó ügyvéd, ha azt mondom, amit ő hallani szeretne. Az is fontos, hogy az ügyfél nem tudja felmérni, elveszítette azt a képességét, vagy inkább nem alakult ki az a fajta tudás, hogy valaki különbséget tudjon tenni egy jó ügyvéd és egy rossz ügyvéd között.” (Középkorú, vidéki férfi)

Az állandó megbízások száma is csökkenő tendenciát mutat. Ezzel párhuzamosan elindult egy árcsökkenési folyamat is. Ennek következtében a színvonalas ügyvédi tevékenységért nem tudnak megfelelő összeget elérni. Többen elmondják, hogy az ügyvédek megbízási díja a szabad áras piacon megbeszélés tárgyát képezi. Az árképzést a szabad piacon befolyásolja az ügyvédek magas száma. Versenyhelyzet alakul ki, azonban nem a színvonalas munka irányában, hanem az ügyfelekért. Ennek hatására ma is többnyire a néhány évvel ezelőtti árakon, vagy olcsóbban dolgoznak. Sajátos nehézséget jelent az, hogy az elektronikus kapcsolattartás térnyerésével megjelent az e-mail-en keresztül történő tanácsadás. Ez azzal a hátránnyal jár, hogy az ügyfelek már nem a személyes ügyintézkést részesítik előnyben, hanem az online térben történő tanácsadást. Az interjúalanyok elmondása szerint így sok esetben nem is kerül kiszámlázásra és kifizetésre a munka,

annak ellenére, hogy az ügyvéd ugyanúgy időt szán rá és szaktudásával segíti az ügyfél boldogulását.

“Számptalan ügyfél nagyon szívesen ír e-mailt, ahol kivesézi a problémát. Én alaposan körbejárom a megoldási lehetőségeket, (erről informálok), majd ezután az ügyfél már nem jön el hozzám, és nem fizet.” (Középkorú, fővárosi nő)

Nehezen élik meg az interjúalanyok a szakmán belüli előírások, jogszabályok és gyakorlat folyamatos változását, aminek hatására a tanulás nem fejeződik be az egyetemi évekkel, ügyvédbotjátori korszakkal. Nagyon fontos, hogy naprakész tudással rendelkezzenek, évről-évre jönnek ki újabb alkotmánymódosítások, jogszabályok, törvényt módosítások, melyekkel tisztában kell, hogy legyenek. A szakmai tudás bővítésén felül azonban az ügyvédi praxisra vonatkozó technológiai újítások is kihívást jelentenek az interjúalanyok számára.

“De manapság sajátos nehézsége az ügyvédi szakmának az is, hogy minden nagyon gyorsan változik. Azt a titkárnőt például nem tudom átvenni, aki egy olyan kollégával dolgozott eddig együtt, aki most ment nyugdíjba, mert teljesen más technikai rendszerem van, mint a nyugdíjba vonult kollégámnak is.” (Középkorú, kisvárosi férfi)

“A jog az olyan, hogy mindig tanulni kell. Ha valaki leáll, nem olvassa az aktuális jogszabályokat, akkor vége.” (Középkorú, nagyvárosi nő)

Az interjúalanyok szakmai pályafutását vizsgálva különbséget találunk az irodák helyének megválasztása tekintetében. Van olyan ügyvéd, aki a függetlenséget tartja a legfontosabbnak, s egyszemélyes irodát működtet. Van, aki ügyvédi tevékenysége mellett más feladatot is ellát, s ehhez keres irodát. Vannak olyanok, akik egy nagyobb ügyvédi irodában bérelnek maguknak helyiséget. Külön kategóriát jelentenek az ügyvéd családok irodái. Ezek a különbségek önmagukban nem determinálnak egyértelműen definiálható előnyt vagy hátrányt, azonban az interjúalanyok válaszaiból kiderül, hogy egyes esetekben igenis fontos tényező a jövőt illetően, hogy helyileg hol dolgoznak. Különösen az ügyvédi karrier első lépéseinél jelenthet nagyobb előnyt az elmondások alapján, ha valaki egy nagyobb ügyvédi irodában kezdi munkáját.

“Annak idején talán hibát követtem el, hogy nem béreltem irodát egy ügyvédi irodában, mert akkor egymással, ott helyben a kollegiális viszony alapján egymásnak tudtuk volna küldözgetni az ügyfeleket, az ügyeket.”
(Középkorú, fővárosi nő)

Információs technológiák térnyerése az ügyvédi pályán

A XXI. században szinte minden foglalkozásnál elengedhetetlen a számítógép, s az internet használata. Nincs ez másként az ügyvédi hivatásnál sem. Egyre nagyobb teret nyer az elektronikus ügyintézés, dokumentálás, archiválás, kapcsolattartás az interjúalanyok elmondása szerint. A digitális átállás nem csupán időbe telik, hanem megfelelő informatikai háttértudás is szükséges hozzá. Ez utóbbi jelent sok idősebb ügyvéd számára hátrányt a legnagyobb mértékben. Az információs társadalom mai viszonyai között a kutatások szerint³ az X generáció (1965 és 1979 között születettek) és az Y generáció (1980 és 1995 között születettek) tagjai tudnak leginkább alkalmazkodni a technológiai változásokhoz.

Az X generációhoz tartozó ügyvédek használják ugyan a modern technikai eszközöket, de még mindig szívesebben tartanak kapcsolatot, dolgoznak a régebbi, megszokott módszerekkel. Ők már a munkájuk során is kezdik elveszteni azt a biztonságérzetet, amelyet eddigi sikereikkel, tapasztalataikkal kiépítettek maguknak. Az Y generáció pedig már teljesen beleszületett a számítógép és az internet világába, ők magabiztosan használják a technikai vívmányokat munkájuk során is. Az ügyvédi szakmában átalakuló eljárásrend az Y generáció tagjai számára sokkal kevesebb nehézséggel jár, mint egy olyan kollégának, aki az X generációhoz tartozik.

“A hivatásunkban most van egy olyan váltás, ami nagyon érzékenyen érinti az ügyvédi társadalmat, ez pedig az elektronikus kapcsolattartások térnyerése. Nem csak az e-mailezés, hanem fokozatosan egyre bonyolultabb eljárási rend is van kialakulóban, és erre az idősebb generáció képtelen

---

³ Tari Annamária: Y generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban. Jaffa Kiadó, Budapest. 2010.

átállni, nem tudnak beruházni sem, mert hiszen milliós értékekben kell számítógépparkot beszerezniük, fenntartaniuk. Ezzel együtt pedig elindul a kontraszelekcio is. (...) A másik lényeges dolog pedig az, hogy ugyan ezt meg lehet tanulni, de az idősebb ügyvédi generáció már nem érti meg ezeknek az eszközöknek a működését teljesen.” (Középkorú, vidéki férfi)

“Kétségtelenül vannak rutin részei a munkának, de amit az utóbbi időben nem szeretek, hogy nagyon elment az informatikai irányba. Most már minden elektronikusan megy, és nagyon sokat kell tanulnunk hozzá, nagyon sokat kell gyakorolnunk hozzá. Ez olyan szempontból jó is, mert szelektál, az idősebb ügyvédek, akik nem foglalkoznak informatikával, azok ezeket nem fogják csinálni, és akkor maradnak a fiatalok, meg egy-két olyan öreg, mint én, aki bevállalja, hogy akkor csináljuk.” (Középkorú, nagyvárosi nő)

Ahogy már korábban is említettük, az informatika térnyerésének köszönhetően egyre nagyobb hangsúlyt kap az elektronikus kapcsolattartás, mely az ügyfelek személyes megjelenését is csökkenti az ügyvédi irodákban. Az elvégzett munka, vagyis a jogi tanácskérés és tanácsadás aránya nem csökkent, viszont a tényleges ügyfelek száma csökkenést mutat, hiszen az e-mailen történő megbeszélések többnyire nem kerülnek kiszámlázásra.

A szakmai kapcsolatok megítélésének különbségei

Az ügyvédi szakmán belül fellelhető szakmai kapcsolatok mintázata különbségeket mutat, mely önmagában nem feltétlen jelent problémát, de van, aki számára azonban mégis. Az ügyvédi praxis típusától, vagyis attól függően, hogy valaki egyszemélyes irodában, vagy nagyobb ügyvédi irodában, esetleg családi vállalkozásban dolgozik, találkozhatunk eltérésekkel, melyek kihatással vannak az ügyvédi munka minőségére, s a szakmai kapcsolatok alakulására. Esetenként a munkabeli rivalizálás, bizalmatlanság a szakmai kapcsolatok rovására mehet. Ezt főként azoknál az interjúalanyoknál tapasztaltuk, akik egyszemélyes ügyvédi irodát vezetnek, és minimális szakmai kapcsolatot ápolnak ügyvéd-kollégákkal. A kollegiális viszony a

családi ügyvédi irodákban természetesen más mintázatot mutat, jellemzően a szakmai bizalom a családi bizalomnak köszönhetően erős.

“Munkamegosztás más ügyvédekkel, ügyvédi irodákkal az én praxisomban nincs. Általános ügyvédek vagyunk, amíg a férjem élt, a férjemmel és a fiammal egy irodában dolgoztunk, jelenleg a fiammal dolgozom együtt. (...) Ez nem azt jelenti, hogy más ügyvédekkel, irodákkal nincs szakmai kapcsolatunk. A szakmai kapcsolatok tartására számos lehetőség van, az ügyenkénti konzultáció, az Ügyvédi Kamara által kezdeményezett konferenciák, új törvények megjelenése előtti felkérési szakmai véleményezés, vagy a törvények gyakorlati értelmezésének szakmai vitája.” (Idős, nagyvárosi nő)

A családi szakmai kötelék ritkább, gyakoribb a szakmai és baráti kötelék, kapcsolat.

“Olyan kapcsolataim vannak, amelyek közül egyiket sem ápolom napi szinten. (...) Van baráti köröm, és van az ügyvédek között is olyan köröm, akikkel jóban vagyok. De nem ők azok, akikkel összejárok. Viszont ha van valamilyen kamarai vagy szakmai rendezvény, akkor velük vagyok együtt.” (Középkorú, nagyvárosi nő)

„Egyrészt az ügyvédek egy részénél, a fiatalabb generációnál az ügyfelek nagy része barát. Barátból lett ügyfél, vagy ügyfélből lett barát.” (Középkorú, vidéki férfi)

Disszonáns jelenséggel is találkozhatunk, amikor a szakmai beszélgetések, ügyvédi kapcsolattartás hiánya az egyszemélyes ügyvédi irodát vezetőknél a szakmai elmagányosodásához vezet.

“Nem, nincs kivel konzultálni. De kellene, hogy legyen. (...) Az ügyvédi szakma nagyon elmagányosodott.” (Középkorú, fővárosi nő)

Gyermekvállalás az ügyvédek körében

Az interjúalanyok közül a többség már családot alapított. Életkori sajátosságait tekintve találkoztunk olyanokkal, akiknek már felnőtt gyermekeik vannak, és esetükben már megtörtént a pályaválasztás. Míg

a többiekénél általános iskolás vagy óvodás korú gyermekek vannak a családban. Három család esetében beszélhetünk arról, hogy a gyermekek már elhagyták a szülői házat. A családokban jellemzően minden utód diplomát szerzett, sőt két családban egy-egy gyermek már az ügyvédi hivatást gyakorolja.

Mindegyik válaszadó fontosnak tartotta, hogy gyermekeik magas színvonalú oktatásban részesüljenek. Kiemelt figyelmet szenteltek a szülők annak, hogy gyermekeik neves iskolákba járjanak, különórákon (zenei, idegen nyelvi és sportfoglalkozások) vegyenek részt már óvodás koruktól kezdve, illetve lehetőség esetén, külföldi tanulmányokat (is) végezzenek. A gyermekek pályaválasztását egyik szülő sem irányította direkt módon, csupán a családi mintakövetés hangsúlya figyelhető meg elmondásaik szerint.

„A férjemmel az volt az álláspontunk, hogy ne erőltessük a gyermekeink pályaválasztását. Nekik kell eldönteni. (...) De titokban reméltük, hogy legalább az egyikük követi a családi hagyományt (...)” (Idős, nagyvárosi nő)

Családi és ügyvédi hivatás összeegyeztetése

A gyermekvállalás és a karrierépítés összeegyeztetésének nehézsége több interjúban is felmerült. A válaszadók többsége szülő, az ő esetükben jelentős probléma a munkaidő és a magánélet szétválasztása, ami számukra elengedhetetlen a családi élet minősége szempontjából.

„Két telefont használok. (...) a munkahelyi telefont péntek délutántól hétfő reggelig kikapcsolva tartom. (középkorú, nagyvárosi férfi)

„Azt mondta [a felesége], hogy nálunk akkor lesz gyerek, hogyha én este 6 órakor kikapcsolom a telefont, és én még nem kapcsoltam ki a telefonomat.” (középkorú, vidéki férfi)

A szülői szerepek teljesítésének kérdésével összefüggésben az édesapák és az édesanyák eltérő problémákról számoltak be. Az egyik ügyvédnő életpályájából az derül ki, hogy szakmai választásait, döntéseit sok esetben a

gyermekneveléssel történő összeegyeztethetőség motiválta. A családapák viszont a munkával töltött idő hossza miatt a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatvállalásból történő kényszerű kiszorulásukat említették.

„Amíg nyolc órában dolgoztam egy cégnél, addig viszonylag tervezhető volt az élet, de miután elkezdtem az ügyvédkedést, ott gyakran délutánra és estére esik a munka. Sokszor volt olyan, hogy nem tudtuk, ki menjen a gyerekekért. (...) Ilyen szempontból nem annyira ideális nőnek ügyvédeknek lenni, mert ez inkább délutáni, esti elfoglaltság.” (középkorú, nagyvárosi nő), *„Azt kell mondjam, hogy míg ilyen kicsik, az iskolai munka ellenőrzése, az együtt tanulás feladata a feleségem vállalt nyomja, hiszen hétköznapiokon bizony sokszor csak estefele érek haza.”* (középkorú nagyvárosi férfi)

A családi munkamegosztás szempontjából előnyös lehet a hasonlóképpen ügyvédi munkát végző közvetlen rokon. Az esetek megbeszélése, az egyes munkafeladatok és ügyfelek egymásnak történő átadása, vagy a közösen tervezhető időbeosztás mind praktikusnak bizonyul az elmondások alapján.

„Miután ő ugyancsak ügyvéd volt (a férj), megismerkedésünktől kezdve együtt képviseltük az ügyfeleket, egészen a négy évvel ezelőtt bekövetkezett haláláig. (...) egy irodában dolgozunk (a gyermekével), az ügyeket megbeszéljük, és ha az ügyfél egyetért, akkor a fiam átveszi a képviselést.” (középkorú nagyvárosi nő)

A családalapítás idejének általános kitolódása az ügyvédekre is jellemző. Az egyik interjúalany – aki a gyermekvállalást jelenlegi élethelyzetében nem látja lehetségesnek – az elhalasztott gyermekvállalást az egzisztencia és a szakmai pályafutás építésének elsőbbségével magyarázza.

„Nem lehet még most sem egzisztenciális okból összeegyeztetni a családot és a hivatást. Akinek van családja, az a hivatást nem tudja gyakorolni. (...) A legjobban szeretem, és tisztelem azokat a volt évfolyamtársnőimet, akik gyereket vállaltak, de azt is látom, hogy ők már nem képesek arra, hogy maximálisan visszailleszkedjenek a mai kornak az aktuális jogi problémáiba, ahol öt perc alatt kell megoldásokat hozni.” (középkorú, vidéki férfi)

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az ügyvédtársadalom tagjai – kis kivételtől eltérően – meglehetősen egységes, művelt középosztályi szülői háttérrel, ám eltérő gyermekkori körülményekkel rendelkeztek. Eltérő nehézségekkel indultak el szakmai pályájukon. Azok az ügyvédek, akiknek felmenői között, ismeretségi körében volt jogász végzettségű, könnyebb indulásról számoltak be, míg a többieknek nehezebb volt a praxis kiépítése megfelelő szakmai kapcsolati háló hiányában.

Bár az ügyvédek pályájuk kezdetén eltérő nehézségekkel találták magukat szembe, az idő elteltével, a praxis kiépítését követően már árnyaltabbá váltak a kezdeti különbségek, és a többségnek hasonló nehézségekkel kellett megküzdeniük. Az ügyvédi társadalom tömegesedése, a magas kamarai létszám egységesen mind élesebb versenyhelyzetet teremtett, ennek következtében a megbízási díjak stagnálása figyelhető meg.

A XXI. századi információs társadalom újításai az ügyvédi hivatást sem kerülik el, a munkafolyamatok egyre inkább a számítógéphez és az internethez kötődnek. Ennek a folyamatnak az idősebb generáció tagjai egyértelműen a vesztesei, hiszen az ő szakmai tudásuk, tapasztalatuk alacsonyabbra értékelődik azáltal, hogy az informatikai eszközök használatát nem tudják kellőképp elsajátítani, illetve a fiatalokhoz hasonló dinamikával használni.

A weberi értelemben vett hivatástudat érvényesül az ügyvédeknél, azonban eközben családi kötelezettségeik teljesítése szenved csorbát. Ebből a szempontból két eltérő típust különböztethetünk meg: Az egyik csoportba azok az ügyvédek tartoznak, akik annyira elkötelezettek hivatásuk iránt, hogy esetükben elmarad, vagy nagyon kitolódik a gyermekvállalás ideje, így a már kiépített praxisukat sem tudják a fiatalabb generációnak átörökíteni. A másik csoportba azok tartoznak, akik alapítottak családot, vállaltak gyerekeket, de a családon belüli szerepeknek nehezen tudnak megfelelni.

INTERJÚK

„Az ügyfélnek meg kell biznia bennem, hogy a jog adta keretek között mindent megteszek ... érdekében.”

KÖZÉPKORÚ, NAGYVÁROSI NŐ, KÉT FELNŐTT GYEREKKEL

Kérem, meséljen gyermekkori családjáról, szüleiről, volt-e valaki ügyvéd a szűkebb-tágabb családban, aki mintát jelenthetett Önnek?

Édesapám egyetemi végzettségű, édesanyám főiskolai végzettségű volt. Édesapám az akkori szervezeti formában működő ügyvédi munkaközösség vezető ügyvédje volt gyermekkoromban. Édesanyám pedig az egyik nagyvállalat munkaügyi feladatait látta el. Az apai minta a pályaválasztásnál csak rám hatott, egy fiútestvérem volt, aki gépészmérnök lett.

Mennyiben tudta Önt segíteni édesapja a karrierjében?

Az egyetem elvégzése után az édesapám által vezetett ügyvédi munkaközösségbe kerültem ügyvédbojtárnak, bekapcsolódhattam az ott dolgozó tizenöt ügyvéd munkájába. Ez nagy előny volt. Ott nem csak az édesapám, hanem az iroda valamennyi ügyvédje segített mindenben. Megismertettek az ügyvédi jogok széles körével. Édesapám a gyakorlati dolgokba vezetett be, bemutatott egy-egy jogi esetet, utalva a kapcsolódó törvényre, az ügyfél helyzetére és a témához kapcsolódó iratanyagokra. Gyakran előre vetítette a per kimenetelének várható buktatóit és esélyeit is abban az esetben, ha az ügyfél nem hallgatott el semmi lényeges körülményt.

Említette, hogy édesanyja munkaügyi feladatokat látott el. Tudott segíteni a munkajogi, kérdésekben?

Igen, és nem csak munkajogi kérdésekben, hanem a vállalatoknál zajló, és a dolgozókkal kötött munkaügyi szerződések gyakorlatában is sokat segített.

Az Ön férje, élettársa mennyiben követte az Ön ügyvédi munkáját?

Nagyon. A férjem ott volt ügyvéd, ahol édesapám is, és ott az ügyvédi irodában ismerkedtünk meg. Sajnos, a férjem már elhunyt. Miután ő ugyancsak ügyvéd volt, megismerkedésünktől kezdve együtt képviseltük az ügyfeleket, egészen a négy évvel ezelőtt bekövetkezett haláláig.

Születettek-e gyermekeik? Ők milyen hivatást választottak?

Két gyermekem van. A leányom bölcsész szakot választott, tanári diplomát szerzett és most külföldön tanít. A fiam a jogi pályára került, és jelenleg ügyvédként dolgozik a családi vállalkozásunkban. Jelenleg is itt van az irodájában, a másik szobában, most egy ügyféllel tárgyal.

Gyermekei hol jártak iskolába, egyetemre?

Mind a két gyermekem a város neves gimnáziumában érettségizett. Leányom ugyanitt a Bölcsészettudományi Karon volt egyetemi hallgató, egy évet külföldön is tanult. A franciatanári és szakfordítói diplomát szerezte meg. Fiam ugyancsak itt a városban szerzett jogi diplomát az Állam és Jogtudományi Karon. A diploma megszerzését követően velünk dolgozott együtt ügyvédbojtárként, és így szerezte meg az általános ügyvédi képezést.

Fontos volt Önnek, hogy a gyermekei a jogi pályát válasszák és ügyvédek legyenek?

A férjemmel együtt az volt az álláspontunk, hogy ne erőltessük a gyermekeink pályaválasztását. Nekik kell eldönteni, hogy mit szeretnének tanulni, és milyen pályát akarnak választani. De titokban reméltük, hogy legalább az egyikük követi a családi hagyományt, ami egyenes vonalban vezet édesapámtól és rajtunk, a szülőkön keresztül az ügyvédi munkához.

Tudták Önök segíteni fiúkat abban, hogy ügyvéddé váljon?

Az a szülő hivatása, hogy ha tud, akkor segítsen a gyermekeinek. A válaszom egyértelműen az, hogy igen! A tanulmányai során annyiban segítettünk, hogy a jogszabályokat, a jogszabályok értelmezését és a gyakorlati jogügyeket megbeszéltük együtt, gyakran estig is. De hát az ügyvéddé

válásnál előírás, hogy az ügyvédjelölteknek valamelyik ügyvéd mellett kell gyakorlatot szerezni. Mivel férjem is ügyvéd volt, és én is ügyvéd vagyok, természetesnek tartom, hogy a fiunk nálunk volt ügyvédbojtár, az előírt gyakorlati időt itt letöltötte, és az ügyvédi kamara tagja lett.

A segítség kiterjedt az ügyfélszerzéssel összefüggő kapcsolatok területére is?

Természetesen, és ez a mai helyzetre is vonatkozik. Említettem az előbbieken, hogy egy irodában dolgozunk, az ügyeket megbeszéljük, és ha az ügyfél egyetért, akkor a fiam átveszi a képviselőletét.

Vannak már unokái? Véleménye szerint az unokák is folytatni fogják a dédszülőtől kezdődő jogi vonalat?

Igen, vannak unokáim, a legidősebb kislány, a fiam lánya már választott pályát, most a jogi egyetem másodéves hallgatója. Jelenlegi elképzelése, hogy folytatja az apja ügyvédi pályáját, és szeretne bekapcsolódni a családi ügyvédi munkába is.

Miként ítéli meg Ön jelenlegi anyagi helyzetét?

Inkább közepesnek tartom.

Mivel szereti eltölteni a szabadidejét?

Nagyon szeretek színházba, moziba, koncertre járni. A komoly zenét szeretem, az operák közül a népszerű, dallamos darabokat kedvelem. Wagner például túlságosan bonyolult nekem. Szívesen és sokat olvasok, ha van elég idő. A TV-műsorokat szelektálva nézem, sok a marhaság, és az csak felhúz. Keresztretjévnymet fejtek, amit nagyon jó agytornának tartok, karban tartja a szellemi frissességet.

Végez, illetve korábban végzett valamilyen testmozgást, sportot?

Nem sportolok, időm sincs elég rá. A családomnak szüksége van a segítségemre, a munka, a család és a nagyon kevés szabadidőm korlátokat szab a szabadidő eltöltésének. Gyermekkoromban balettoztam, de volt

egy súlyos balesetem, kifordult a bokám. Később egy légzési probléma miatt minden sporttól eltiltottak. Amíg a gyermekeim kicsik voltak, rendszeren jártunk síelni, de ma már nem síelek, az a fiatalokra marad, én öreg vagyok ehhez.

Kik a barátai? Mi a foglalkozásuk?

Hat házaspárral van szoros baráti kapcsolatunk. Mindegyikük felsőfokú iskolai végzettségű, mint én. A legrégebbi barátaink még a férjem óvodás kori barátai közül valók. A hat házaspár közül csak egy házaspár van, ahol a házaspár egyike sem jogász. A többi házaspárnál legalább az egyik jogász, de van olyan, ahol mindketten jogászok. Ha most jól végig gondolom, akkor a barátok között van ügyvéd, bíró, ügyész, vállalati jogtanácsos is. A többiek között a többség mérnök vagy tanár, és van néhány közgazdász foglalkozású is.

Milyen társadalmi rétegbe sorolná jelenlegi barátait?

Tekintettel arra, hogy magamat a középosztályba gondolom, ezért őket is oda tenném. Még ha tudnám is pontosan hová tartoznak, akkor is oda raknám őket, mert se magasabb helyzetűek, mint én, és persze nem is alacsonyabbak.

Tehát a baráti kör döntően a munkakapcsolatokból alakult?

Igen, a baráti összejövetelek szinte „jogi fórummá” alakulnak. Néha sajnálom a nem jogászokat, akiknek végig kell hallgatni a jogi vitáinkat és érveléseinket, de hátha tanulnak belőlük.

Hol szoktak találkozni a barátokkal?

Mindig más a vendéglátó, annak a lakásában találkozunk, természetesen egy idő után minden házaspárra sor kerül. Többnyire valamilyen alkalomból találkozunk, leggyakrabban valakinek a névnapján. Előfordulnak más alkalmak is, ha például valamelyik barátunk kitüntetését kap.

Vannak-e Önnek a politikai, gazdasági életben közeli befolyásos ismerősei?

Ismerősök vannak, de a legjobb esetben is csak köszönő a viszonyunk. Nincsenek olyan befolyásos ismerőseim, akikkel a köszönő viszonyon kívül megállnánk beszélgetni, vagy valamilyen témában kapcsolatot, vagy közvetítést kérnék.

Ügyvédi munkájában Ön elsősorban milyen jogi ügyeket képvisel?
Én általános jogi ügyeket képviselek.

Milyen módon kerül kapcsolatba az ügyfelekkel?

Általában a régi ügyfelek keresnek fel, akiknek valamilyen peres, vagy peren kívüli ügyét már valamikor elláttam. A régi ügyfelek felkeresnek akkor is, ha van valamilyen jog-helyzettel kapcsolatos kérdésük.

Minden felkérést elvállal?

Úgy gondolom, hogy az ügyvédi képviselet bizalmi kérdés. Ez a bizalom kétirányú! Az ügyfélnek meg kell bíznia bennem, és hogy a jog adta keretek között mindent megteszek az ügyfél érdekében. A másik oldal, hogy nekem is meg kell bíznom az ügyfélben, bíznom kell abban, hogy minden információt a valóságnak megfelelően közöl velem. Ez nem mindig történik így. Például felkeresett egy ügyfél, előadta, hogy mit szeretne az ügyvédi képviseletemmel elérni. Elmondtam neki, hogy a jelenlegi jogszabályi keretek között, amit kér, az nem teljesíthető. Tehát nem vállalom a képviseletét, mert reménytelen az ügyfél számára a kedvező eredmény, és igyekeztem lebeszélni a perről. Ugyanakkor elmondtam azt is, hogy más ügyvédet is megkereshet, és kérdezze meg őt is! A folytatása az ügynek az lett, hogy egy ügyvéd elvállalta a képviseletét, és a pert elveszítették. Az ügyfélre tetemes perköltséget vetettek ki, amire nem volt felkészülve. Ezek szerint az ügyvédje nem mondta el, hogy vesztes pernél milyen költségek terhelik. Ez az ügyfél ezt követően megkeresett azzal, hogy nem akarja kifizetni a perköltséget. Mit tehet? Segítsek neki. Felvilágosítottam, hogy lehet fellebbezni, az újabb per, és véleményem szerint vesztes per, és ez újabb perköltségekkel

jár a számára. Ebben a helyzetben kérje az anyagi helyzetére tekintettel a perköltség mérséklését, és részletfizetési kedvezményt.

Ön szerint elképzelhető, hogy másik ügyvéd elvállalja azokat az ügyeket, ahol előre lehet látni a pervesztést?

Nyugodtan igent mondhatok, igen, van olyan, aki elvállalja.

Mi az oka annak, hogy az ügyvéd tudja, hogy a pert elveszíti, és mégis elvállalja a felkérést?

Elsősorban az, hogy komoly verseny van a „piacon”. Nagyon sok az ügyvéd, akik ügyfeleket akarnak szerezni. Az utóbbi 10-15 évben nagyon felhígult az ügyvédi pálya. Példaként jelzem, hogy amikor az ügyvédi pályámat kezdtem, ebben a megyében 100-110 ügyvéd volt, ma 400 ügyvédnél is több működik ugyanitt. A másik példám, hogy ma Budapesten 4 ezer ügyvéd van, összehasonlításként Bécsben csak 2 ezer.

Visszatérve a kölcsönös bizalom kérdésére. Volt olyan peres ügye, amikor az ügyfele visszaélt az Ön bizalmával és elferdített vagy elhallgatott fontos információkat?

Elmondhatom a „családi ügyvédi vállalkozásunkról”, hogy amikor elvállalunk egy képviselőt, egyértelműen, világosan, érthetően elmondjuk az ügyfélnek, hogy még akkor is, ha kínos, és úgy érzi, hogy szégyenkeznie, vagy titkolnia kell valamit, mondja meg, mert csak így tudom az érdekét képviselni. Ha a tárgyaláson a másik fél ügyvédje olyan tényről közöl, amiről nem tudok, akkor magának a pernek a kimenetele is kétséges lehet majd. Ezt azért tartom fontosnak elmondani, mert a hosszú ügyvédi pályámon velem is előfordult, hogy az ügyfelem nem a tényeket közölte velem, voltaképpen „megvezetett”.

Válóperes ügyben a nőt képviseltem egykor sok éve. Sok mindent elmondott, többek között azt, hogy a férje bántalmazta, tele van a teste kékeszöld foltokkal, a bántalmazás nyomaival, erről van orvosi látletele is. A válóperes érveimet döntően erre építettem fel. Hol vezetett meg az ügyfél? Amikor a tárgyalás volt, leseperte a férj ügyvédje a „férje bántalmazta” érvet!

Elmondta, hogy ügyfelem igazolt sportoló volt, védő pozícióban játszik, ahol köztudottan durva és test-test melletti a játék, és a mérkőzés közben szerezte a kék-zöld foltokat. Na, ekkor nagyon mérges és megalázott voltam.

Miként kerülnek az Önök családi irodájába leggyakrabban az ügyfelek?

Elsősorban a régi, már valamilyen ügyben képviselt ügyfelek térnek vissza, már ha van újabb ügyvédi megkeresésük. Példaként említem, hogy egy ügyfelet a válása során képviseltem. Ez az ügyfél megkeresett a későbbiekben is, az adásvételi szerződés megkötésénél, amikor ingatlant vásárolt. Majd amikor közvetlenül az építőtől vásárolt nyaralót, és akkor nem csak kizárólag a szerződéskötésnél voltam jelen, hanem a vételár átutalásnál is. Ez azért volt nagyon fontos az ügyfelem szempontjából, mert ha valaki az építőtől vagy kivitelezőtől közvetlenül vásárol, az építő, kivitelező a bankjától hitelt vesz fel, és nem a vevőnek kell a vételárat utalni, hanem a vevő hitelt nyújtó bankjának. Itt szeretnék azokra a napjainkban is zajló lakásvégrehajtási ügyekre utalni, amikor a lakást vevők kifizették közvetlenül az építőnek a vételárat, aki nem fizette a hitelét a banknak, és most a bank a már kifizetett lakások tulajdonosaitól követeli a hitel visszafizetését!

Visszatérek arra a kérdésre, hogy az új ügyfelek hogyan kerülnek hozzám? Döntően a régi ügyfelek térnek vissza, vagy akit képviseltem már, az tovább adja a családjának, rokonainak, ismerőseinek a nevem. Így amikor például a gyermekének/gyermekének ügyvédre van szüksége, engem ajánl. Tehát a régi ügyfeleken kívül ajánlások útján keresnek meg újabb ügyfelek. Másrészt cégeknek vagyok a jogi képviselője. Ha a cégnél valakinek ügyvédre van szüksége, engem ajánlanak, keresnek meg. Tehát ezen keresztül is újabb ügyfeleket szerezhetek, és szerzek.

Az előzők alapján úgy gondolom, hogy az utcáról nem lép be az irodába ügyfél azzal a kéréssel, hogy jogi ügyében képviselje vagy adjon tanácsot?

Valóban, jól gondolja. Ma ilyen nálam már nincs, hogy valaki becsenget az irodámba, és kéri az ügyvédi képviseltem, vagy jogi tanácsom.

Említette, hogy valamikor ügyvédi munkaközösségekben dolgoztak. Akkor hogyan választott ügyfelet az ügyvéd?”

Az Ügyvédi Munkaközösségeket város, utca és házsám szerint regisztrálták. Ez a cím megjelent a munkaközösségek irodájának a bejáratánál, jól látható helyen, felsorolva az ott dolgozó ügyvédek nevét is. Amikor munkaközösségekben dolgoztunk, ahol tizenöt ügyvéd volt, előfordult, hogy az utcáról bejött egy ügyfél, fogadta a közös recepciósnk. Az ügyfél elmondta, milyen ügyben keres ügyvédet, és megkérdezte, hogy ki fogja elvállalni a képviseletét. A tizenöt ügyvéd közül valaki mindig vállalta az ügyet. Bár ismét hozzáteszem, hogy az ügyvédi munka nagyon személyhez kötött, bizalmi munka, ezért abban az időben is főként régi ügyfelek kerestek meg, és ajánlások útján jöttek az új ügyfelek.

Ön szerint milyen ügyfélszerzési módok vannak még?

Találkozhatunk szaklapokban, napilapokban ügyvédi hirdetésekkel. Elrettentő példaként mondom, hogy egy városban egy ügyvéd végigjárta a házakat és a lakások levélládájába bedobta az ügyvédi elérhetőségét, és általános ügyvédként bármilyen jogi tanácsadást és jogi képviseletet ajánlott. Az interneten található a jogi fórum, ahol ügyvédektől kérdezhetnek. Az ügyvéd válaszol, de hozzáteszi, hogy lehet olyan információ, amivel kiegészítve az esetleges negatív válasz pozitívrá fordítható. Itt aztán megadja az ügyvéd az elérhetőségét, és kéri a kérdezőt, hogy keresse meg! Az egyik legeredményesebb ügyfélszerzési mód lakossági vonatkozásban az ingatlanok, gépjárművek adás-vételének szerződés-kötése során keletkező ügyvédi jelenlét. Maradva a lakossági ügyfeleknél, ügyfélszerzési mód, az ügyvédi képviselet hitelezéshez kapcsolódó peres ügyekben. Példaként a már előzőekben említett építő és a tulajdonosok között keletkezett per, bankok perlése a deviza-alapú hiteleknél, brókerek perlése a különböző betétek, részvények, befektetések ki nem fizetése miatt! Vállalkozásoknál a fővállalkozó és alvállalkozó közötti peres ügyben az ügyvédi képviselet. Vállalkozások alakulásánál, változásoknál, csődeljárásnál jogi képviselet. Napjainkban nagyon sok cég alakul, ahol természetesen jogi képviselőre van szükség. A cég képviselője fogja felkérni az ügyvédet, ez is az ügyfélszerzési módok egyikének tekinthető.

Minden szakterületre és minden üzemformára jellemzőek a jogi képviselőhöz szükséges ügyvédi felkérések. Én például az egyik önkormányzat jogi képviselője is vagyok. Az önkormányzat utat akar építeni, ami érinti az önkormányzati tulajdont, de érint magántulajdonú földterületeket is. Ez nagyon bonyolult, sok utánajárást és igazolásokat beszerző tevékenységet jelent a számomra, mivel a tulajdonviszonyok és a nyilvántartás sem egyértelmű! Háromszor annyi munkát ad, mint más sima adás-vételi ügy. De arra törekszem, hogy megegyezéssel, és így szerződéssel bonyolítsuk le az ügyletet. A peres ügyeim ilyen témában kb. 5%-ot képviselnek.

Mennyire jellemző a jogi szolgáltatásokat nyújtó, jogtanácsosokat, specialistákat foglalkoztató cégek előretörése?

Azért tapasztalható már a jogi szolgáltatásokat nyújtó cégek előretörése, de jelenleg még nem tartom jellemzőnek. A nagyobb cégeknek van jogtanácsosa, tehát nem fog ilyen céget képviselőre felkérni. A kisebb cégeknek már a cég alapításakor van ügyvédjük és a további jogi képviselőtük is ettől az ügyvédtől fogják kérni.

Hogyan látja a jogi, ügyvédi munka helyzetét?

Nehezebb lett az utóbbi időben az ügyvédi munka. Óriási a bürokrácia, ami nagyon sok papírmunkával jár, utánajárással, egyik hivatalból a másikba, ami rengeteg időt vesz igénybe. Csökkent a fizetőképes kereslet, ami a felszámolható költségeket befolyásolja. Fel kellene számolnom az ügyfélnek egy sor költséget, amit nem tehetek meg, mert a fizetőképes kereslet jelentősen csökkent. Az újságokban és az interneten keresztül is a jogi esetekről sok-sok tájékoztatást olvashatnak az ügyfelek, ezeket letöltik, és úgy keresnek meg, hogy a tájékoztatóban leírtak szerint képviseljem őket. Hozzáteszem, ezek nem a teljes joganyagot tárgyalják, tehát minden ügyletet, amire nem lehet ráhúzni a tájékoztató információt.

Hogyan történik az árképzés az ügyvédi, jogi szolgáltatásoknál?

Az ügyvédi munka díjazása szabadáras. Nekem kialakult díjazásom van. Ezt a jogi problémájával megkereső ügyfélnek a megbízás elvállalá-

sa előtt elmondom. Ennek tudatában dönt, hogy megbíz a képviseletével, vagy másik ügyvédet keres meg. Már jeleztem, hogy sok az ügyvéd, túlkínálat van, és erős a verseny. A verseny azon formája árverseny, amikor egymás díjazása alá vállalnak az ügyvédek. Tudok olyan esetről, amikor az ügyfél sorra kereste meg az ügyvédeket az ügyében, és azt az ügyvédet választotta, aki a legalacsonyabb összegért vállalta a képviseletét.

Ön, amikor árat ajánl, igazodik-e a konkurenciához? Más ügyvédek díjazásához?

Kialakítottam az árait, ezek szabott árak, nem igazodom a konkurenciához. Ha az ügyfél alacsonyabb díjazású ügyvédet bíz meg, tudomásul veszem, nem változtatok a díjazásomon. Az árak kialakítását a képviselt munka nagyságához, milyenségéhez és a megbízás tárgyához kapcsolom.

Visszatérve a kérdésére, hogy igazodom-e a konkurenciához, a válaszom egyértelműen a nem. Nem csak a konkurencia, nem a sok ügyvéd jelenléte jelenti az ügyvédi megbízások versenyhelyzetét, hanem az ügyfelek fizetőképessége is. Azért járnak végig egyesek több ügyvédi irodát, hogy minél kevesebb ügyvédi megbízási díjat kelljen fizetni. Előfordul, hogy régi ügyfél megkeres, hogy segítsék jogi tanáccsal. Ezek olyan mindennapi ügyek, amelyekhez nem szükséges ügyvédi megbízás, jogi képviselet. Megkeresett például egy idős ügyfél, hogy felszólítót kapott, segítsék rá válaszolni. Díjazás felszámítása nélkül megírtam. Majd rendszeresen visszajött különböző apró-cseprő napi ügyekkel, hogy amit olvasott az újságban, az rá vonatkozik-e, csökkentik-e a nyugdíját, stb. Ezt a példát csak a helyzet jobb megértése miatt mondtam el, amiből látszik, hogy valamilyen díjazást fel kell számolnom a jogi tanácsokért is, mert utána ingyenes tanácsért jön az ügyfél vissza. Nem fér bele a munkaidőmbe, hogy jogi munkát nélkülöző ügyekben levelet írjak, vagy válaszoljak a napilapokban megjelenő cikkek miatt az ügyfélben felmerülő kérdésekre.

Az eredményes ügyvédi munkához milyen más jogi vagy egyéb szakterületekkel, intézményekkel kell együttműködnie Önnek?

Elképzelhetetlen az ügyvédi munka a különböző szakterületekkel történő kapcsolat nélkül. Ezekre a kapcsolatokra óriási szükség van ahhoz, hogy az ügyfelet eredményesen képviseljem. Ingatlan adás-vételi szerződéseknél, ingatlan örökösödési ügyeknél tisztában kell lennem az ingatlanpiac helyzetével, az ingatlan-árakkal. Van szakmai kapcsolatom ingatlan-irodákkal, akik az ingatlankereskedelmet lebonyolítják. Vannak országos szintű ingatlan-árelemzéseik és helyi ár-információik, amit a rendelkezéseimre bocsátanak. Interneten keresztül is számos információhoz hozzá tudok jutni, így az adott témához kapcsolódó internetes honlapokat is rendszeresen használom. Az ügyvédi munkám során szinte minden ügyletnél ismernem kell a hatályos adó-jogszabályokat. Az ügyfeleimet mindig tájékoztatom az ügyletadó fizetési kötelezettségéről. Egyértelműen közlöm az ügyféllel, hogy például a szerződése adó-fizetési kötelezettséggel jár, amit az adóhatóság felé be kell vallania, és erre bizonyos napon belül van ideje.

Önkormányzat jogi képviselője vagyok, tehát az önkormányzati jogi esetek megkövetelik a kooperációt a képviselt egységgel. Példaként az út-építés miatti föld-kisajátítást hozom fel, amely érintette az önkormányzati tulajdonú földterületet, és több magántulajdonban lévő földterületet is. Munkaügyi pereknél képviselem az ügyfeleimet. Amíg édesanyám élt, és munkaügyben dolgozott, kikértem a véleményét. Munkaügyi pereknél a munkaügyi törvényre támaszkodom, de kikérem a szakember véleményét, súlyosabb pereknél a munkaügyi igazságügyi szakértő véleményére támaszkodom. Ismernem kell az ügyfelem alkalmazására vonatkozó szerződést és a munkáltató kollektív szerződését is.

Együttműködik-e Ön más ügyvédekkel, vagy ügyvédi irodákkal? Jellemző-e valamilyen munkamegosztás?

Munkamegosztás más ügyvédekkel, ügyvédi irodákkal az én praxisomban nincs. Általános ügyvédek vagyunk, amíg a férjem élt, a férjemmel és a fiammal egy irodában dolgoztunk, jelenleg a fiammal dolgozom együtt. Teljesen más volt a munkamegosztás, amikor ügyvédi munkaközösségben

dolgoztunk. A mi munkaközösségünkben volt munkamegosztás, és szakmai kapcsolat is egymás között, ahogy a mindennapok ügyei megkívánták. A munkamegosztás jelenleg az irodánkban, a családon belül marad. Ez nem azt jelenti, hogy más ügyvédekkel, irodákkal nincs szakmai kapcsolatunk. A szakmai kapcsolatok tartására számos lehetőség van, az ügyenkénti konzultáció, az Ügyvédi Kamara által kezdeményezett és szervezett konferenciák, új törvények megjelenése előtti felkéréses szakmai véleményezés, vagy a törvények gyakorlati értelmezésének szakmai vitája.

(Lejegyezte: Kovács Bernadett)

„Én azért akartam ügyvéd lenni, hogy egzisztenciálisan függetlenné tudjak válni”

KÖZÉPKORÚ, VIDÉKEN ÉLŐ FÉRFI

Kérem, meséljen gyermekkori családjáról, szüleiről, volt-e valaki ügyvéd a szűkebb-tágabb családban, aki mintát jelenthetett Önnek?

Az én szüleim nem voltak értelmiségiek, nem volt számukra lehetőség a kitörésre, tehát én elsőgenerációs értelmiséginek számítok. Az, hogy jogász lehettem, a vak szerencsén múlt. '87-ben érettségiztem, majd '89-ben kezdtem el az egyetemet. Két magas rangú ügyvéddel laktam egy házban, találkoztam velük a liftben, meséltek, tehát én már tizenéves koromtól tanultam a szakmát, és amikor elmentem az egyetemre, már nem volt a jog számomra teljesen ismeretlen. Így nagyon egyszerű volt. A jog a legjobb tudományág, mert ezt ismerve bárki lehet belőlem, sehol sem haszontalan, hiszen el lehet sajátítani a társadalomtudományokat, a szociológiát, a filozófiát, és még sok mindent, és hogyha ezt valaki komolyan veszi, akkor széleskörű tudásra tud szert tenni. A másik, ami még ide tartozik, hogy nem képezhetett akadályt abban a rendszerben, hogy ki milyen körülmények között élt, hiszen elmehetett, dolgozhatott, és én is soha olyan jól nem éltem, mint egyetemista koromban. Éjszaka korrektorkodtam a Népsportnak, a SOTE-n a Szociológiai tanszéknek kutatásokat végeztünk, annak lehetett utánanézni, hogy minek milyen jogi háttere van. Tehát akkor lehetett tanulni és munkával egzisztenciát teremteni.

Ezek szerint nem volt olyan ügyvéd, aki a rokonságból, családból irányította volna?

Nem, de egyébként is zárt volt az ügyvédi kamara egészen '90-ig, azt hiszem, 600 főt számlált akkoriban. Statisztikailag nagyon kicsi volt az esély arra, hogy a kamarában rokoni, családi kapcsolat révén továbbvigyék a praxist. Elvértve volt csak ilyen.

De más minta, példa volt Ön előtt.

Igen, volt, persze. Mondjuk, én inkább a bírói hivatás által részesültem ebben, mert gimnazista koromban már látogattam tárgyalásokat a szomszédaimnak köszönhetően. Akkoriban aki akart, az nyugodtan bemehetett, nem kértek ezért semmit, bárki bekerülhetett a vérkeringésbe, és a mintákon keresztül közelebről megismerhette a rendszer működését. Az egyetemen a mi évfolyamunk nagyon fel volt paprikázva arra, hogy valami igazán értelmes dolgot csináljon, ezért mindenki elment egy ügyvédi irodába dolgozni hallgatóként.

Hogyan alakult az ügyvédi hivatása? Hogyan vélekedik az ügyvédi hivatásról általában?

Saját életemből tudom mondani, hogy én nem hoztam semmit otthonról, bár a lyukas nadrágomban jöttem el, elhagytam a szülői lakást már másodéves egyetemista koromban, onnantól kezdve önállóan tartottam fenn magamat. De amikor az ember elkezd az egyetemet, hogy ügyvéd legyen, akkor már tudja azt, hogy a két-három ügyvédjelölti évet követően még 10 évnek kell eltelnie, hogy igazából beálljon a rendszer a munkájában. Így akkor az egyetemmel együtt majdnem 20 év, mire valaki is elkezd pénzt keresni. Addig le kell mondani mindenről, nincsen semmi, és ezt sokan nem vállalják be.

Az ügyvédi hivatás, ahogy én láttam, az nagyon elvontan a köznek a szolgálata. Van ennek, vagy inkább lehet ennek közéleti tevékenysége, ha valaki publikál, vagy oktatási feladatokat vállal, de ez egyébként nagyon privát szféra. A másik oldala a képviselő, amikor az ügyvéd és a megbízója közötti kapcsolat az annyira bizalmi és annyira titkos, hogy az már szinte lehetetlenség. Egy adott ügy, az tulajdonképpen egy háború, amit az ügyvédnek meg kell vívnia. Ebben is különbözik egymástól az, ha valaki csak szerződéseket köt, és nem jár tárgyalásra, és ha valakinél megvan a klasszikus bírósági eljárás alapuló történet. Természetesen mindegyiknek megvan a maga nehézsége, ez vitathatatlan. Tavaly volt szerencsém oktatni, ami számomra nagyon érdekes tapasztalat volt. Közel ötszáz gyereket oktathattam egy tematika alapján. Egy meglehetősen száraz anyagot kaptam, a

polgári pereket taglaló tantárgyat. Ez valljuk be, nem egyszerű, épp emiatt senki nem szereti. De pont emiatt volt számomra igen érdekes tapasztalat.

Az utóbbi években az ügyvédi hivatás területén is egyre népszerűbbé válik az úgynevezett menedzser-szemlélet, ami azt jelenti, hogy teljesen mindegy, hogy mit csinál valaki, csak előre tudjon lépni a ranglétrán, akár ügyvédként, akár bíróként, a lényeg, hogy sikeres legyen. Azt is látni kell a szakmánk kapcsán, hogy nagyon sok a pályaelhagyó is. Ők nem tudnak megkapaszkodni, nem vállalják azt a rizikót, hogy önálló egzisztenciát létesítsenek. Leginkább a fiatalok számára lehetetlenség ez.

Kikre jellemző a pályaelhagyás?

Főleg a hölgyeknél volt jellemző az a tendencia, hogy a családi életüket régebben könnyebben tudták összeegyeztetni az ügyvédi hivatással, hiszen voltak eseti megbízások. Ez viszonylag stressz-mentes munkalehetőséget jelentett számukra. Mostanában azonban ezek a megbízások gyakorlatilag – én azt látom a kolléganőimnél – növekvő ütemben szűnnek meg, sokszor inkább el is tűnnek. Az utóbbi évben az ügyfeleinknek, például az én céges ügyfeleimnek a kilencven százaléka csődbe ment. De ebben alapvetően semmi különleges nincs, hiszen mindenki ismeri a felszámolási adatokat. Abból adódóan, hogy már nem lehet megbízásokat vállalni, szűkül az ügyvédek mozgástere is. Lehet azt mondani, hogy a társadalom nem aktív, a gazdaság nem aktív, és ez által pedig egyre rizikósabb az ügyvédi pálya, és ezért nyilván el akarnak menni stabil fizetést hozó munkahelyekre – például a közigazgatás területére, bíróságra, ügyészségre, vagy magáncégekhez.

Én azért akartam ügyvéd lenni, hogy egzisztenciálisan függetlenné tudjak válni. Hogyha nem akarok elvállalni egy ügyet, akkor azt nyugodt szívvel tudjam visszautasítani. Elmondhatom, hogy most van egzisztenciám is, most éppen van pénzem is, mert ki- és megfizetik a munkámat. De vajon mi arra a biztosíték, hogy holnap is lesz? Nem, nincs semmifajta biztonság. Nekem most már mindegy miből élek meg, mert van fedél a fejem felett. De az én korosztályomnak nincs ilyen egzisztenciális biztonsága, és főleg azoknak nincs, akiknek van gyereke. Nekem jelenleg van választási lehetőségem ügyvédként, hiszen megtehetem, hogy holnap azt mondjam egy

ügyfélnek, hogy én az ő ügyét nem vállalom el. Tehát, engem nem az tart vissza, hogy ne hagyjam el az országot, vagy, hogy ügyvéd vagyok-e vagy sem, hanem az, hogy felépítettem a kertem 10 éven keresztül, és sajnálom ott hagyni a rózsáimat.

A hivatásunkban most van egy olyan váltás, ami nagyon érzékenyen érinti az ügyvédi társadalmat, ez pedig az elektronikus kapcsolattartás térnyerése. Nem csak az e-mail-ezés, hanem fokozatosan egyre bonyolultabb eljárási rend van kialakulóban, és erre az idősebb generáció képtelen átállni, nem tudnak beruházni sem, mert hiszen milliós értékekben kell számítógépparkot beszerezniük, fenntartaniuk. Ezzel együtt pedig elindul a kontroselekcio is.

Csak az internetről lehet beszerezni az eljárási rendhez szükséges anyagokat?

Az csak 2-3%-a a problémának. Ott van az elektronikus dokumentálás, az archiválás, a biztonsági intézkedések sora. Az egyes eljárásoknál már kötelezővé teszik az elektronikus kapcsolattartást, viszont ezt nem mindenki tudja megoldani. Az elektronikus eljáráshoz egy külön minősített elektronikus aláírást biztosító kártyát kapunk, ami addig érvényes, amíg az én birtokomban van, én ezt nem adhatom oda senkinek sem ügyintézésre.

Vannak-e továbbképzések ezen a területen?

Igen, vannak, én tartom őket. Azonban azt kell mondanom, hogy ezek a továbbképzések elég nagy érdektelenséget mutatnak. A másik lényeges dolog pedig az, hogy ugyan ezt meg lehet tanulni, de az ügyvédek idősebb generációja már nem érti meg ezeknek az eszközöknek a működését teljesen. Régen, még egyetemista koromban is, olyan volt az ügyvédi táská, mint az orvostáska, ilyen hosszúkás, és mindenki úgy készítette el a beadványát, hogy ketté volt hajtva az A/4-es papír, ez volt a szokásos méretezés. Ilyenek voltak az aktaborítók is, minden erre volt szabva. Ez azonban már nem működik. Elektronikusan PDF fájlokban jönnek-mennek az iratok, teljesen más az egésznek a szerkesztési módja. Így, aki ezt megtanulta, és leélte a fél életét ebben a rendben, az az ügyvéd már nem fog érteni a számítá-

tógéphez, nem is várom el tőle. Csak sajnos azzal együtt, hogy ő erre nem képes, azzal együtt nem biztos, hogy az ő tudása értéktelen.

Mit gondol, hogyan alakult az ügyvédek presztízse?

Határozottan azt mondom, hogy csökkent. A lakosság nagyon ritkán fordul ügyvédhez, ugyanis a társadalom nem a tudást helyezi előtérbe, hanem azt, hogy ki és mit tud elintézni. Nem arra kíváncsi egy kliens, hogy mi az igazság. Számára akkor vagyok jó ügyvéd, ha azt mondom, amit ő hallani szeretne. Az is fontos, hogy az ügyfél nem tudja felmérni, elveszítette azt a képességét, vagy inkább nem alakult ki az a fajta tudás, hogy valaki különbséget tudjon tenni egy jó ügyvéd és egy rossz ügyvéd között. Szerintem ez egy társadalmi értékválság. Én az ilyen magatartásra mondom azt, hogy ez engem nem érdekel, mert speciális ágazatokkal foglalkozom, a nagyotmondásokkal én nem tudok versenyezni, és nem is akarok. Én azt mondom, hogy 100 euró az óradíjam, az 30 ezer forint. Az minimálisan annyi, hogy az én életkoromban lévő ember fenn tudja tartani az egész rendszerét, az ügyvédi irodát a költségeivel együtt, jut időm arra, hogy pro bono elvállaljak ügyeket. Ugye, ezeket valamiből finanszírozni kell, ezért például nálam kiesnek bizonyos ügycsoportok. Van egy borzasztó negatív oldala is ennek. Addig, ameddig én benne vagyok a jobban fizetős ügyekben, aki még képes kifizetni, hiszen azt sem lehet mondani, hogy egyik-másik cég jobban fizet, mint a magánszemély. Magánszemélyek, főleg vidéken, sokkal jobban fizetnek. Ez tragédia, hogy a fővárosban nagyon rosszul fizetnek, míg vidéken még hoz egy tyúkot és egy kacsát is az ügyfél, amellett, hogy rendesen kifizet. Számomra ez nagy meglepetés volt. De, aki nem tud benne lenni a jobban fizető ügyfelek körében, az nem tudja magát képezni, nem tudja infrastrukturálisan ellátni az irodáját, nem tud kedvtelésre olyan ügybe belevágni, amiért egyébként a tanulás kedvéért vág bele, és próbálkozik a saját becsületével, és akkor elkezd leszakadni.

Hogyan alakult a családi élete az ügyvédi hivatása mellett?

Én azt mondhatom, hogy 14 órát dolgozom naponta. Tehát 8 órát alszik az ember, 14 órát dolgozik, 2 órát valamit csinál, és mondjuk az az

ára az egésznek, hogy nincsen gyerek. Nem lehet még most sem egzisztenciális okokból összeegyeztetni a családot és a hivatást. Akinek van családja, az a hivatást nem tudja gyakorolni. És láthatjuk, hogy az én generációm-ban, vagy a nálam fiatalabbak körében borzasztóan nagy a válások száma, borzasztóan nagy a szétesett családok száma, és nagyon sok olyan családos ügyvéd kollégám van, aki ugyanúgy benn tölti a napi 18 óráját az irodában, mint én. Nálunk az évfolyamon rengeteg olyan házasság és kapcsolat kötötték akkor, amelyek stabilan a mai napig működnek. A legjobban szeretem és tisztelem azokat a volt évfolyamtársnőimet, akik gyereket vállaltak, de azt is látom, hogy ők már nem képesek arra, hogy maximálisan visszaülleszkedjenek a mai kor aktuális jogi problémáiba, ahol 5 perc alatt kell megoldásokat hozni.

Én az első napon ismerkedtem meg a párommal, huszonvalahány éve együtt vagyunk. Ő már nem praktizál. Azt mondta, hogy nem csinálja tovább, de minden alkalommal, amikor jövök, feljön velem a fővárosba. Két órát utazunk reggel-este, akkor tudok vele beszélgetni. Ő tudja, hogy nekem mikor mi a problémám, ilyenkor ő átveszi a háznak és a családi ügyeknek az intézését, és ha igény van rá, akkor megbeszéljük a dolgokat. Azt mondta, hogy nálunk akkor lesz gyerek, hogyha én 6 órákor kikapcsolom a telefont. És én még nem kapcsoltam ki a telefonomat. Lehet látni, hogy a gyerekvállalás nagyon eltolódott a jogászai kapcsolatokban, tehát nem vagyunk egyedi eset, hogy még nincsen gyerekünk, hanem átlagos, teljesen átlagos család vagyunk, aztán majd meglátjuk, hogy 50 éves korunk előtt éppen belesünk, vagy nem esünk bele a gyerekvállalásba. A probléma az, hogy ha nincsen gyerek, akkor nincs is kinek átadni az ügyvédi praxist. Itt nehezedik még egy kicsit a történet, hiszen hiába teszem fel az interneten keresztül, hogy keresek egy ügyvédjelöltet, nincs megfelelő utánpótlás, nem tudok megbízni senkiben sem.

Civil közösségi, politikai közéleti tevékenységet folytat-e?

Nem viszem vásárra a bőröm, nem vállalom el ilyesmit.

Baráti, szakmai kapcsolataira mi jellemző?

Egyrészt az ügyvédek egy részénél, a fiatalabb generációnál – ezt magamról is elmondhatom – az ügyfelek nagy része barát. Barátból lett ügyfél, vagy ügyfélből lett barát. Ha az ember 10-15 évig dolgozik együtt valakivel, vagy képviseli a családját, akkor nyilvánvalóan ezek elkerülhetetlenek. Az ügyvédek azonban egymás között nem nagyon tartanak fenn kapcsolatot, teljesen más irányultságú a baráti körük. Ritkán fordul elő, hogy közösen fociznak, vagy találkoznak egy vacsora alkalmával. Így jogászai szinten ilyen irányú civil szerveződés nem alakult ki, egyáltalán nem tartom jellemzőnek.

(Lejegyezte: Ale Éva)

*„Nyilván azért dolgozik mindenki, hogy valamiből megéljen....
Persze ez hivatás is, egy ügyet képviselni, az emberekkel foglalkozni,
vagyis nekem mind a kettő számít.”*

FIATAL, NAGYVÁROSI FÉRFI

Kérem, meséljen kicsit a családjáról! Milyen családban nőtt föl? Mivel foglalkoztak a szülei?

Nálunk a családban mindenki orvos volt, egyedül apukám volt gyógyszerész. Úgyhogy én vagyok az egyedüli „feketebárány”, aki a jogi pályát választotta. Bár most már az unokaöcsém is elvégezte a jogot, úgyhogy, tavaly óta ketten vagyunk, akik a jogi vonalat erősítik.

Mi döntötte el, hogy a jogi pályát választotta?

Először én is, nyilván a családi példa hatására, orvos szerettem volna lenni, de valahogy úgy éreztem, hogy az ügyvédi pálya kicsit rugalmasabb, kevésbé kötött. Nyilván nincs éjszakai ügyelet, nem egy helyen kell dolgozni. Persze orvos és orvos között is van különbség, mert nem mindegy, hogy valaki baleseti sebész vagy mentőorvos. Általában az orvos, maga az egészségügyi szakma helyhez kötöttebb. Az ügyvédkedésben sokkal több és változatosabb lehetőség van. Én ezért gondoltam, hogy ez inkább megfelel az én elképzeléseimnek, mert inkább maga ura egy ügyvéd. Nyilván itt a bírósági tárgyalástól kezdve az ügyfelezésen át nagyon sok olyan dolog van, amikor jönni-menni kell, az ügyvéd jobban maga osztja be az idejét.

Mennyire támogatta választását családja?

Alapvetően támogatták. Nyilván ők azt szerették volna, hogy egy egyetemet végezzek el, most ebbe a jogi egyetem is belefért.

Milyen nehézségek adódtak az ügyvéddé válás során? Mi volt ezen az úton a legnehezebb, és mi volt a legkönnyebb?

Úgye azt tudni kell, hogy jelenleg rengeteg ügyvéd van. Az ügyvédek száma a kilencvenes évek elejétől kezdve rohamosan növekedett. Ha jól tudom, akkor itt a megyei ügyvédi kamara létszámát tekintve, most tízszer annyi bejegyzett ügyvéd van. Az persze mindegy is, hogy pontosan mennyi, de nagyságrendileg mintegy tízszer annyi ügyvéd van, mint a kilencvenes évek elején volt. Tehát a kilencvenes évek elején 40-50 ügyvéd volt, mára – nem követem pontosan a statisztikákat –, de hónapról hónapra növekedve, 500 fölé ment, és csak most érződik egy kicsi változás, csökkenés.

Most az a körülmény, hogy rengeteg ügyvéd van, nagyon sok problémát hoz magával. Egyrészt azt, hogy örült nagy a verseny és a konkurencia. Nyilván az ügyvédeknel ez mást eredményez, mint a közjegyzőknél, vagy akár a mérnököknél, vagy bármely más hivatásnál. Az ügyvédeknel nem húznak egy olyan díjszabást, ami alapján lehetne valami minimum követelményt támasztani. Minden ügyvéd a szabad verseny szellemében annyiért vállal ügyet, amennyiért jónak látja. Ez azt jelenti, hogy 15 évvel ezelőtt, amikor kezdtem a pályát, akkor például egy cégalapítás módosításáért kétszer annyit kértünk, mint most. Tehát a probléma, hogy annak idején például el lehetett kérni 100 ezer forintot, és most 50-et is alig. De van, aki megcsinálja 20 ezer forintért vagy 30-ért. Ahelyett, hogy följebb mentek volna az ügyvédi munkadíjak, inkább még csökkentek is. Érdekes lenne a helyzet, ha a közjegyzőknél is liberalizálnák a piacot, és annyi közjegyző lenne, amennyi akar. Ügyvédeknel nincs limit. Tehát annyi ügyvéd van a piacon, amennyi csak akar. Azért ez nem teremt könnyű helyzetet.

A pályán az első időszak, ami a legnehezebb. Ez egy orvosnál is úgy van. Amíg kiépíti a praxist, ügyfélkört, mire megismerik. Ha önmagában kirakna valaki egy táblát az utca túloldalára, hogy „XY” ügyvéd, oda a kutya nem menne be. Orvoshoz is, ügyvédhez is legtöbbször úgy megyünk, hogy valaki ajánl, és ahhoz kell egy ismeretség, illetve nem baj, ha van egy kis kapcsolati tőke is. Úgy elkezdni az ügyvédi tevékenységet nulláról, hogy ügyfélkört kell kiépíteni, az rengeteg költség. Kötelező a kamarai tagság, annak is van díja, kötelező a felelősség-biztosítás, a könyvelés, a számlaszám.

Nem beszéltem a víz, a villany, a gáz, a telefon, a bérek, a járulékok költségéről, amelyeket be kell fizetni. Gyakorlatilag, egy közepes iroda esetén 3-400 ezer Ft bevétel kell ahhoz, hogy nullán legyen. Ez nem könnyű, amikor ezt esetleg 10-20 ezrével kell az ügyfelektől összeszedni. Természetesen az sem mindegy, hogy ki hol ügyvéd, mert kis településméret, és nagy településméret között is megvan a különbség. Nyilván Pesten háromszor-ötször annyit el lehet kérni ugyanazért, mint nálunk, és nálunk kétszer annyit, mint a közeli faluban.

Hogyan alakult az élete, miután elvégezte az egyetemet? Hol dolgozott, mielőtt ezt az irodát elindították?

Nekem speciális a helyzetem. Én először is ügyvédjelöltként dolgoztam itt. Most főállásban az egyetemen vagyok, ott oktatói tevékenységet végzek. Ez így párhuzamosan alakult ki. Apróbb, egyéb munkáim voltak, ám alapvetően az ügyvéd más kereső tevékenységet nem végezhet, csak oktatási, művészeti, sport területen tevékenykedhet. Tehát, igazából nekem az egyetemen az oktatás és az ügyvédkedés együtt, párhuzamosan a feladatom.

Hogyan tekint az ügyvédi munkájára? Inkább pénzkeresetnek, vagy inkább hivatásnak tekinti?

Is-is. Nyilván azért dolgozik mindenki, hogy valamiből megéljen, tehát nem mondanám, hogy nem számít az, hogy ebből meg tudok-e élni, vagy nem. Persze ez hivatás is, egy ügyet képviselni, az emberekkel foglalkozni, vagyis nekem mind a kettő számít. Régen is, és mostanában is sokszor előfordult az, hogy ingyen segítettem, tanácsot adtam. Én ezeket a feladatokat is főállaltam, és elég sokszor segítettem úgy, hogy ennek nem volt ellentételezése, ami nyilván a hivatásnak a része. Ugyanakkor más esetben megkérem az árát annak a szaktudásnak, amit képviselek.

Mit gondol, hogyan változott az ügyvédek megítélése az elmúlt két évtizedben?

Én a kilencvenes években jártam az egyetemre, szerintem azóta elég sokat romlott az ügyvédi szakma megítélése. A minap azon nevtünk,

hogya a közelmúltban volt a „Szeresd az ügyvéded világnap”. Ezt már Amerikában is megtartják. Sok országban annyira rossz véleménnyel vannak az ügyvédekről, hogy annak ellensúlyozására ilyen napot tartanak. Persze nem mindegy az, hogy valaki Amerikában ügyvéd és 4-500 dolláros órabérért dolgozik, és mikor telefonon beszél, tanácsot ad valakinek, a telefonbeszélgetés végén megkérdezi az ügyfelet, hogy hova küldje a számlát arról az ötperces beszélgetésről, tanácsról. Nálunk sokszor bejön az ügyfél személyesen tanácsért, és úgy megy ki, hogy meg sem kérdezi, hogy mivel tartozik. Tehát itt nyilván vannak különbségek, de az ügyvédeknek szerintem mindenhol elég rossz a megítélése. Vagy lényegesen rosszabb, mint a rendszerváltást követően. Ennek nagyon sok oka van. Rengeteg az ügyvéd, ezért az ügyvédek is könnyebben belemennek olyan dolgokba, amibe nem kellene. A piac, a verseny, a megélhetés sokat romlott, de ezt a statisztikák és egyéb kimutatások, a piackutatások is jelzik. Az ügyvédek és a politikusok megbecsülése eléggé lefelé tendál. Szerintem a rendszerváltás körül az ügyvéd még elég magasan állt a közmebecsülés és tisztelet területén, sokkal magasabban, mint ma.

Az Ön véleménye szerint melyek azok a tulajdonságok, amelyek elengedhetetlenek az ügyvédi hivatáshoz?

Nagyon sok tulajdonság kell. Először is sokféle ügýtípus van, azok mindegyikéhez más tulajdonság az alapvető. Nem mindegy, hogy valaki például családjoggal foglalkozik, és válóperes tárgyalásokon kell, hogy részt vegyen, vagy mondjuk, cégekkel foglalkozik, és cégekkel kell kommunikálnia. Más, teljesen más beállítottság kell a különböző ügýtípusokhoz. Alapvetően nyilván mindegyikhez kell precizitás, pontosság, sokszor kell empátia, kell türelem az ügyfelekhez, a szaktudásról nem is beszélve. Azt mondanom sem kell, hogy fő szabály, hogy jó esetben azért keres meg egy ügyfél egy ügyvédet, mert bízik a szaktudásában. Türelem is kell, minden szempontból. Talán leginkább pontosság, precizitás, empátia, kitartás kell. Lehetne felsorolni még száz dolgot, a logikától kezdve, de ismételten azt mondom, hogy attól is függ, hogy milyen ügyekkel foglalkozik az ügyvéd. Van, aki sokat tárgyal, ott nyilván teljesen más logika kell, más kiállás, mint

aki csak cégek ügyeit, vagy háttérmunkát végez, vagy alapítványokkal dolgozik. Tehát teljesen más, mint mikor ki kell állni. Van olyan ügyvéd, aki sokat ügyfelezik, az megint más, mint aki nem.

Véleménye szerint melyek az ügyvédi hivatás pozitívumai és melyek a negatívumai?

A legnagyobb pozitívum, hogy függetlenül attól, hogy romlott az ügyvédek megítélése, megbecsülése még mindig van. Másrészt ha valaki jól csinál valamit –, az mindegy, hogy ügyvéd, vagy kőműves, vagy, zenész, teljesen mindegy –, azért abból meg lehet élni. Ügyvédi munkából is meg lehet élni, ha valaki ezt választja.

Pozitívum a kötetlen munkavégzés, aminek van előnye és hátránya is. Az előnye, hogy azt gondolom, magam osztom be az időmet, és annyit dolgozom, amennyihez kedvem van. A valóság ezzel szemben az, hogy naponta 12-14 órát dolgozom, de mindig azzal nyugtatom magam, hogy megtehetném, hogy most nem dolgozom. Vagy megtehetném, hogy ma délután négykor befejezem. Az elméleti lehetőség az megvan, de a gyakorlatban ez nem így szokott működni. Ez mégis a hivatás előnye.

A negatívumát, azt inkább abban látom, hogy rengeteg hátráltató tényező van az utóbbi időben, ami az ügyvédtől kicsit független. Ilyenek a különböző hatóságok, hivatalok, a különböző adminisztrációs terhek. Manapság már az ügyvédi munka nagy része különböző adminisztrációs feladattal telik. Ilyen tényvázlat, olyan tényvázlat, ügyfélnyilvántartás. Mondok egy példát: Régen, ha egy adásvételi szerződést megírtunk, tiszta sor, valaki eljön, eladja az ingatlant, a másik megveszi. Az adásvételibe is bele van írva, hogy pontosan miben állapodnak meg. Én odaírtam a végére, hogy ez egyben tényvázlat is. Akkor ez nyilván megfelelt, már nem felel meg. Most ami az adásvételiben szerepel, azt külön tényvázlatba is le kell írni, hogy a felek miben szeretnének megállapodni. Akkor ki kell tölteni az adatokat egy külön ügyfélnyilvántartásban, amelyek egyébként az adásvételi szerződésben magában is szerepelnek. Le kell fénymásolni az ügyfél igazolványait, azt alá kell íratni, dokumentálva, hogy én azokat kezelhetem. Tehát rengeteg, az előzőhöz hasonló jellegű dolog van, ami a lényegi munkavégzést nehezíti, hátráltatja.

Nehézség, hogy nem egységes a joggyakorlat, a jogalkalmazás. Állandóan a hivatalokkal küzdünk. Ha ugyanazt beadjuk, mondjuk egy alaptvány módosítását vagy bejegyzését, ha szobán belül dolgozóknál nem ugyanahhoz kerül, akkor gyakran nem jegyzik be. Még egy hivatalon belül sincs összhang, és ez rengeteg-rengeteg olyan plusz munkát jelent, amit egyrészt nem fizetnek meg az ügyfelek, másrészt rengeteg bosszúsággal, gonddal jár. Nem az ügyre lehet koncentrálni, hanem az adminisztrációra, és egyéb körítésre. Szerintem ez a legnagyobb negatívum. Persze amellet, hogy nincs akkora fizetőképes kereslet, nagyon sokszor az ügyfelekkel is kell küzdeni, hogy a végén kifizessék a munkát.

Van e Önnek felesége vagy élettársa? Ő mivel foglalkozik?

Nincsen feleségem. Régen mindig az volt az elvem, hogy aki éppen az adott párom volt, az ne hasonló területen dolgozzon. Most éppen az a helyzet, hogy a jelenlegi párom is hasonló tevékenységet folytat. Ez a korábbi elveimmel ellentétes, mert nem szerettem volna, hogy otthon is folytatódjon, ami a munkahelyen volt, hogy melyik ügyet ki hogyan látja. Tehát ilyen szempontból most változott a helyzet.

Ha a későbbiekben lesznek gyermekei, akkor mennyire szeretné, hogy ők is az ügyvédi hivatást válasszák?

Azt gondolom, hogy erőltetni vagy rábeszélni semmiképpen sem fogom. Ha ő magától ezt választaná, vagy szeretné, akkor én ebben támogatnám, segíteném. De erőltetni semmiképpen sem fogom. Ha valaki ügyvéd, és van egy irodája, akkor sokkal könnyebb, ha a gyerek azt átveszi. Nyilván nekem is könnyebb lett volna, ha beleülök egy készbe és átveszem. Általában az ügyvéd-szülők szeretik azt, ha a gyerek átveszi azt a praxist, amit a szülő évtizedekig fölépített. Ebből a szempontból nyilván én is örülnék, hogy ha ez, amiért megdolgoztam, és amit elértem, ez valahogy tovább menne. De azt is megérteném, ha a gyerekem mondjuk, külföldre menne, és ott tanulna, ott dolgozna. Ebben lehet, hogy még erősebben támogatnám.

Végez-e közösségi tevékenységet? Ha igen, akkor milyeneket?

Igen, hát például elnöke vagyok egy országos alapítványnak, abban rengeteg ingyen munka, ingyen tanácsadás, konferencia, kiadvány van. Néhány hasonló területen megfordulok.

Általában fontosnak tartja-e az ügyvédek társadalmi szerepvállalását?

A rövid válaszom az lenne, hogy igen. Ha hosszabban szeretnék válaszolni, vagy kifejteni, akkor már azt mondom, hogy nem biztos. Nagyon sokszor a társadalom, vagy a társadalmi szervezetek az ügyvédben az ingyen munkaerőt látják bizonyos feladatok elvégzéséhez. Ez olyan, mintha azt mondanám, hogy minden orvos gyógyítson ingyen is abban az egyesületben, ahova belépett. Ez nem feltétlenül indokolt. Nyilván mérlegelni kell, hogy ezt miért, vagy hogyan teszi az ember. Én eddig akármilyen egyesületbe beléptem, az most mindegy, hogy vadásztársaság, vagy bármi más, ott előbb-utóbb betettek valamilyen bizottságba azzal az indokkal, hogy ha bármi jogi kérdés van, akkor milyen jó, hogy én ott vagyok.

Ha valaki jogi szolgáltatást nyújt, arról nagyon sokszor azt hiszik, hogy annak nincs ellenértéke. Az, hogy nekem az a munkám, hogy én tanácsot adok, azzal nagyon sok ember úgy van, hogy az semmi. Mert az nem kézzel fogható dolog. Azt nem látják, hogy én 20 évig tanulok, hajtok, fenntartok egy irodát. Sokan úgy gondolják, hogy egy tanácsadás az semmi, csak egy kicsit beszélgettünk. Az ügyvédtől kérdezek, tanácsot kérek, mert összefutottam vele, az semmi. Ilyen szempontból az ügyvédek általánosan elég komoly társadalmi tevékenységet folytatnak. Azok, akiket ismerek, azok ezt a baráti kör tagjainak, családtagoknak, rokonoknak, ismerősöknek mindenütt megcsinálják. Egyesülettől, egyéb civil szervezettől, mindentől függetlenül is.

Milyen esetekben vállal térítés nélkül, ingyen ügyet?

Leginkább empátia alapján. Ha úgy látom, hogy valaki nagyon szerencsétlen, rászorul a segítségre. Én sokat foglalkozom munkajoggal, és a munkavállalók között, főleg vidéken, rengeteg olyan van, aki önhibáján kívül is nagyon kellemetlen helyzetbe kerül. Pár tízezer forint lenne az ügy. Tehát

érhető, hogy inkább ingyen adok tanácsot, mint elkérjem azt a néhány tízezer forintot, amit egyébként el kellene. Ez olyankor szokott történni, amikor megsajnálom az ügyfelet, vagy úgy látom, hogy elesett, szerencsétlen helyzetben van. A szakmai kihívás az az igazság, hogy ezen a területen annyira engem nem motivál. Én nyilván tudom, hogy a szakmában nagyjából hol helyezkedek el. Hogy évekig járjak bíróságra, hogy ingyen dolgozzak, hogy aztán azt mondhassam, hogy na, ezt a pert is megnyertem. Annál sokkal elfoglaltabb vagyok, hogy erre én időt áldozzak, hogy na, most jól megmutattam mindenkinek, hogy az van, amit én gondolok.

Érdeklődik a politika iránt?

Alapvetően igen. Alapvetően érdeklődöm is, fontosnak is tartom. Csak Magyarországon nem feltétlen olyanok a körülmények és a viszonyok, amik ezt nagymértékben támogatnák. Egyébként érdeklődéssel vagyok a politika iránt.

Hogyan látja, inkább előnyös, vagy inkább hátrányos, hogy a politikusok között jelentős számban találunk olyanokat, akiknek jogi végzettsége van?

Szerintem ez teljesen mellékes, mert ezek a képviselők politikusok, nem pedig jogászok. Az, hogy van jogi végzettségük, az az ég adta világon semmit sem jelent. A legtöbb politikus, aki régi motoros, az ráadásul úgy volt vele, hogy valami végzettséget jó volna szerezni, és előbb volt politikus, aztán közben elvégezte a jogot. Akkor így, ha mégis alá kell írni, akkor oda írja, hogy doktor, mit tudom én XY, és elmondhatja, hogy csak elvégzett egy egyetemet. Nagyon kevés olyan politikus van, aki jogászból lett politikus. Mintha én azt mondanám, hogy föladom az ügyvédi és az egyetemi oktatói tevékenységet, és elmegyek politikusnak. Ilyen nagyon kevés van. Olyan, aki már fiatalon politizált, és akkor mellette, közben valahogy évek alatt elvégezte a jogi egyetemet, ilyen sokkal több van.

Lehet valamilyen módon összefüggésben ez az ügyvédek presztízsének a romlásával?

Talán az ügyvédekével nem annyira, de a jogászokéval igen. Általában a jogászok megítélését ez biztos, hogy rontja. Persze ez által az ügyvédekét is. De nem hiszem, hogy a politika így csak az ügyvédekre van rossz hatással. Nyilván sok ügyvéd asszisztál a politikához, minthogy muszáj is, de ez olyan, mintha azt mondanám, hogy az orvos meggyógyította azt a politikusot, aki nekem nem szimpatikus.

Jelenleg milyennek ítéli meg az anyagi körülményeit?

Jónak, elfogadhatónak. Csak megint az van, hogy mihez mérten. Ha ahhoz mérten, hogy napi 14 órát dolgoztam az elmúlt 20 évben, akkor már nem annyira rózsás a helyzet. Vagy, ha azt nézem, hogy egy osztrák kollégám 4-500 eurós óradíjon dolgozik, én pedig 40, akkor már megint érdekes a helyzet. Vagy azt mondom, hogy az ügyfeleim között, nagyon sok cég van, és látom, hogy milyen tevékenységgel, vagy kereskedelemmel mennyit keresnek, akkor megint relatív. Tehát így mérten relatíve, egyébként pedig alapvetően elégedett vagyok.

Mondta, hogy elég kevés szabadideje van, de azt a keveset mivel tölti?

Nyilván egyrészt a párommal, másrészt sportolással, utazással. Színházba szoktunk járni, de ritkán azért előfordul. Szeretek horgászni, de nagyon kevés idő van rá. 30 évig harcművészetekkel foglalkoztam, nekem ez is néha előjön, és néha a haverokkal focizunk. Ez teljesen amatőr. Néha egyet teniszezek. Tehát ez ilyen vegyes, már semmi sem olyan professzionális. Ami éppen jön. Én a horgászatot különösen szeretem, és a természetet.

A barátaival focizáson kívül van más lehetősége találkozni?

Nem nagyon. Általában egy héten egyszer egy péntek, vagy egy szombat este összefutunk, néhányan haverok, barátok. Néha egyet ultizunk, vagy megnézünk egy focimeccset, ha épp van valami komolyabb mérkőzés, néha megiszunk egy fröccsöt. Tehát körülbelül ennyi. De hogy így hétköz-

nap, mondjuk, szerdán délután kettőkor beüljek kávézgatni öt haverommal, ilyen nincs.

Barátai között milyen arányban vannak szakmabeliek?

Sokan. Nyilván ez természetes módon így is alakult ki. Fele biztos. De szakmabeli alatt értem itt általában a jogot végzetteket. Nem csak az ügyvédeket, hanem valaki bíró, valaki ügyész, valaki jogtanácsos, valaki egy cégnél van. Tehát általában a jogi végzettséget értem, de ügyvéd barátaim is vannak jelentős számban.

(Lejegyezte: Paizs Melinda)

*„Az utóbbi időben ...nagyon elment az informatika irányába.
Most már minden elektronikusan megy”*

KÖZÉPKORÚ, NAGYVÁROSI NŐ, KÉT FELNŐTT GYEREKKEL

Kérlek, mesélj egy kicsit a gyerekkorodról. Milyen családban nőttél fel, mivel foglalkoztak a szüleid?

Egy háromezer lelkes gyönyörű fekvésű faluban nőttem fel. A szüeim tanárok voltak mind a ketten, később az anyukám ugyanott iskolaigazgató lett. Csodás gyermekkorom volt. Bent laktunk a településen lévő kastély parkjában lévő szolgálati lakásban, ott volt az iskola is. Tíz család lakott itt egy udvarban. Ahogy kiléptünk a lakásajtón, már mindjárt volt öt-hat játszópajtás, akikkel lehetett játszani. Apai nagyszüeim is tanárok voltak. Még a dédnagyapám is tanár volt, ő Erdélyből származik. Sokat voltunk Erdélyben, ott szívtam magamba sok szépséget és szeretetet, úgyhogy azt gondolom, jó helyről jöttem.

És hogyan lettél ügyvéd? Mi döntötte ezt el benned?

Mindenki tanár volt a családban, és énbennem volt egy ellenállás, hogy én nem leszek az. Nem, nem akartam tanár lenni. Valahogy nem vonzott ez a dolog. Ennek ellenére egy évig tanítottam. Amikor elsőre nem vettek fel az egyetemre, akkor otthon tanítottam képzés nélkül harmadikosokat. Az pont elég is volt arra, hogy az összes kreativitásomat kiéltem benne, a falusi gyerekekkel. Négy évszakot hallgattunk, mindenfélét csináltunk, ami nem jutott volna el hozzájuk, úgyhogy nekem elég is volt ennyi ebből. Nem tudom miért, engem mindig is vonzott a jogi pálya. A szüeim mondták, hogy már egészen kiskoromtól kezdve mindig igazságot osztottam, volt mindenről véleményem.

Volt valami nehézséged az ügyvéddé válás során?

Nagyon nagy nehézségem volt, mert nem volt családi, szakmai kapcsolat, előzményem. Tehát az, hogy a húgom például tanítónő lett, az teljesen előre beállított pálya, tudta, hogy mi fog következni, mert nagyon

sokan voltak tanárok a családban. Én nem tudtam, hogy mi lesz, nekem fogalmam sem volt, hogy mire vállalkozom, csak úgy érdekelt. A nagybátyám jogot végzett, de ő nem a szakmában dolgozott, én voltam az első jogi diplomás a családban. Fogalmam sem volt, csak tudtam, hogy majd itt valahogy az igazságszolgáltatásban leszek. Először nem azért nem vettek fel, mert nem lett volna meg a pontom, hanem akkoriban még volt olyan megkülönböztetés, hogy fizikai dolgozók gyereke, szellemi foglalkozású, és munkás-paraszt. És akkor nekem megvolt a pontom, de azokat részesítették előnyben, akik fizikai dolgozók gyerekei voltak, meg nem tudom pontosan. És akkor másodszorra fölvettek a jogra. Aztán az egyetemem nagyon élveztem. Az a négy és fél év életem legszebb időszaka volt. Az egyetem befejezése után én nem tudtam, hogy mi legyek, hova menjek. Mivel a szüleim tanárok voltak, és nem nagyon voltunk anyagilag megalapozva, akkor azt választottam, hogy közel ahhoz a faluhoz, ahol én fölöttem, egy TSZ-ben kezdtem el dolgozni, jogi előadóként, mert ott fizettek a legtöbbet, azok közül, amit választani lehetett. Ott dolgoztam másfél évig. Közben a férjemmel már egyetem alatt megismerkedtem, és akkor az volt a cél, hogy visszakerüljünk az egyetemi városba, hogy ott majd együtt közös életet kezdjünk. És amikor az ahhoz közeli faluban az ÁFÉSZ-nál jogi előadói állást hirdettek, akkor azt megpályáztam, összeházasodtunk és ott dolgoztam. Aztán amikor a lányom megszületett, akkor már a Patyolat Vállalathoz mentem.

Ezt követően pedig liberalizálták az ügyvédkedést, tehát aki eddig jogtanácsos volt, az is lehetett ügyvéd, akkor csináltunk egy jogtanácsosi munkaközösséget, utána meg egy ügyvédi irodát, és úgy lettem ügyvéd. Akkor már volt két gyerekem. Nem tudtam, mire vállalkozom, megmondom őszintén. Amíg nyolc órában dolgoztam egy cégnél, addig viszonylag tervezhető volt az élet, de miután elkezdtem az ügyvédkedést, ott gyakran délutánra és estére esik a munka. Sokszor volt olyan, hogy nem tudtuk, ki menjen a gyerekekért. Fogadtunk egy nénit, aki óvodába, iskolába elment értük, és amikor a férjem se tudott menni és én se, akkor ennél a néninél landoltak a gyerekek. Este hat- hét körül mentünk értük, amikor befejeztük a munkát. Ilyen szempontból nem annyira ideális nőnek ügyvédnek lenni, mert ez inkább délutáni, esti elfoglaltság.

Az nehézség volt a szakmai munkában, hogy nem rendelkeztl ügyvéd-kapcsolatokkal, rokonokkal?

Csak az elején volt ez nehéz, de később már nem. Nem is az, hogy nem rendelkezem ügyvéd-rokonnal, hanem hogy nem volt kihez menni, nem volt kit kérdezni. Ezt igazából most érzékelem a fiamnál, aki szintén jogász lett, és a barátnője is jogász. Most érzékelem, hogy ők állandóan kérdezgettek, már egyetem alatt is kérdezgettek, most is, bármilyen szakmai dolog van, tőlem kérdezgetnek. Tehát most érzem úgy igazán, hogy nekem nem volt olyan, akit szakmai dolgokról kérdezhessenek. De, lehet, hogy pont ezért, önállóan sikerült kialakítani úgy ügyfélkört, és minden más egyebet is. Szerencsém volt, mert a férjem lízingszakmában dolgozott, pénzügy-finanszírozás területén, és a cégeknek, akikkel ő kapcsolatban volt, azoknak beajánlott, és így alakult ki az ügyfélköröm. Ebből adódóan én főleg gazdasági joggal foglalkozom.

Szerinted melyik szakterületeken könnyebb, és melyiken nehezebb dolgozni?

Egyedül a büntetőjogi eseteket nem vállalom. Az összes többit igen. Büntetőjogot valamikor vállaltam, fiatalok tanácsában néhány kirendelt védőséget. Érdekes volt, aranyos volt, de engem az nem vonz. A gazdasági részben szinte olyan munkát végeztem, mintha jogtanácsos lennék. Voltak tartós megbízásos cégeim, hozzájuk kijártam, és akkor az összes minden, ami egy cégnél fölmerül munkajog, társasági jog, gazdasági jog, vállalkozások. Elvégeztem a kétéves jogász-közgazdász-képzést Pesten, és akkor azóta leginkább a gazdasági része az, ami vonz. Érdekes, hogy az utóbbi pár évben rengeteg bontó perem is van, amit előtte sose csináltam.

Melyik szakterület jár a legnagyobb bevétellel, és a legnagyobb presztízzsel?

A büntető járna, csak én azt nem csinálom, mert nem szeretem. Nem szeretem a bűnözőket, egyáltalán nem vonz ez a része, engem a tiszta dolgok vonzanak. Egyébként a gazdasági rész is járhat nagy bevétellel, mert volt olyan életszakaszom, mikor hat tartós megbízásos cégem volt, tehát az elég jó.

Szerinted mely tulajdonságok elengedhetetlenek az ügyvéd-szakmához?

Legfőképpen a magabiztosság, határozottság, az a képesség, hogy gyorsan döntsél bizonyos helyzetekben. Az nem jó ügyvéd, aki azt mondja, hogy „Jó, majd megnézem a jogszabályt, és majd jöjjön vissza két hét múlva”. Azokat nem nagyon szokták szeretni az ügyfelek. Még akkor is jobb, ha nem jól döntesz, de gyorsan kell dönteni. Tehát majdnem olyan, mint az orvos. Nem akkora kockázattal, mint az orvos, de ha van egy eset vagy valami, akkor gyorsan le kell pörgetni, és el kell indulni egy irányba. Hogy az most jó lesz, vagy nem lesz jó, azt majd eldönti az élet, de akkor azon kell végigmenni.

A hivatásnak mik a pozitívumai és mik a negatívumai?

Nekem a pozitívumát épp a polgári jog adja. Azért is csinálom a polgárit, nem a büntetőt, mert a polgári az párbeszédesebb jog, tehát ott a tárgyalások során is, amit mond az egyik fél, arra lehet reagálni. Írásbeliség van, van a keresetlevél, arra van az ellenkérelem, és akkor összeszeded, hogy milyen érveket tudsz felhozni vele szemben. Keresgelsz, hozzáteszed magad, a te logikádat, és minden egyebet. Ez nagyon jó, nagyon érdekes, tehát aki azt mondja, hogy a joghoz csak fenék kell, az nem tudja, miről beszél. Mert fenéken ülve nem lehet jó jogásznak lenni. Ehhez logika kell, mindenképpen. Úgyhogy ez az érdekessége, pozitívuma, igen. Nagyon szeretem benne ezt a részt.

Kétségtelenül vannak rutin részei a munkának, de amit az utóbbi időben nem szeretek, hogy nagyon elment az informatika irányába. Most már minden elektronikusan megy. És nagyon sokat kell tanulnunk hozzá, nagyon sokat kell gyakorolnunk hozzá. Volt olyan, hogy órákat küszködtünk, hogy egy civilszervezetes beadvány átmenjen, ne legyen hibakód benne. Ez szerintem nem jó, mert azért a jog legyen már jog, tehát totál átmentünk most már az informatika részébe. Ez olyan szempontból jó is, mert szelektál, mert az idősebb ügyvédek, akik nem foglalkoznak informatikával, azok ezeket nem fogják csinálni, és akkor maradnak a fiatalok, meg egy-két olyan öreg, mint én, aki bevállalja, hogy akkor csináljuk.

Tehát folyamatosan képezned kell magad még így is.

Folyamatosan. Azért is kell folyamatosan képezni magamat, mert tavaly március 15-e óta fölfordult az egész jogrendszer. Az új Ptk. hatályba lépett, magába szippantotta a társasági törvényt, a családjogi törvényt, egy csomó törvényt, amelyek korábban önállóak voltak. Minden megváltozott, régen mind kapásból vágtuk, hogy Ptk. ilyen szakasz, olyan szakasz, most már semmi se úgy van. Könyvekre van osztva, tehát semmi se úgy van, ahogy régen volt. Régen meg kellett tanulni a Ptk.-t, most meg folyamatosan tanuljuk. De emellett még tanuljuk az informatikát is, mindig változik valami. A földtörvény is gyökeresen megváltozott. Most már hat hónapot kell várni, hogy a hatóság hozzájáruljon ahhoz, hogy egy termőföldes szerződést leadjunk. Tehát a jog az olyan, hogy mindig tanulni kell. Ha valaki leáll, nem olvassa az aktuális jogszabályokat, akkor vége.

És erre külön újságot olvasol vagy van valami más forrásod?

Nagyon jó a Net-jogtár. Azon megjelennek mindig az új jogszabályok, az éppen hatályos szöveg. Mert ugye eddig nekem volt komplex jogtár-előfizetésem, de az a baj, hogy most már olyan nagy költségekkel járnak ezek a mindenféle jogi kiadványok. Az is igaz, hogy miután hozzáférhető a Net-jogtár és ott mindig az éppen hatályos szöveg ott van a jogszabályokból, és a Magyar Közlöny online-ban is ott van, és meg tudom nézni az új jogszabályokat, naprakészen tudom követni, ha éppen van rá időm. De muszáj, legalább a legalapvetőbbeket. A mostani kormány jó pár éve minden újat akar csinálni. Új Alkotmány, új Ptk., új minden. És akkor nekünk muszáj ezt megtanulni, a rutinra már nem hagyatkozhatunk. Sajnos vagy nem sajnós? Nem tudom. De most már tényleg semmi nem megy rutinból. Semmi.

Váltunk a családra akkor. Mondtad, hogy két gyereked van. Ők mindketten a jog felé indultak el?

Nem, a lányom közgazdász. Marketing szakon végzett, most Pesten dolgozik egy tréner cégnél. A fiam lett jogász, ő bírósági fogalmazó itt a városban.

És őt már gimnáziumba is úgy járattad, próbáltad úgy irányítani, olyan értékeket átadni, hogy ő is majd a nyomdokaidba lépjen?

Nem, az az érdekes, hogy nem. De egész kicsi korától kezdve érdekelte. Bejártak hozzám az irodába a lányommal együtt annak idején. A lányomat egyáltalán nem érdekelte, pedig őt akartam inkább a jog felé orientálni. A fiam meg kiskorától kezdve kérdezgette, hogy „Anya, milyen szerződést csináltál? Anya, milyen ügyed volt?” Az unokatesókkal csinált egy „Nem szívatjuk egymást és nem káromkodunk” nevezetű egyesületet. Soha életében nem látott ilyet, de volt elnök, titkár, szervezet, bevételek, kiadások. Természetesen ő volt az elnök, a tiszteletdíjat ő kapta, az unokatesó volt a titkár, aki körmölt és adminisztrált. Tehát szerintem volt hozzá érzéke úgy alapból. Amikor már járt az egyetemre, akkor tudtam neki segíteni, és a barátnőjének is.

De a pályaválasztásnál próbáltad egy picit befolyásolni, hogy jogra menjen?

Nem. Mondjuk ő másik városban járt gimnáziumba, tehát abban az időszakban, amikor ő gimnazista volt, akkor nem. Volt, hogy egy-két hétre hazajött, de nem befolyásoltuk. Ők ott az iskolában maguknak kitalálták, hogy mik szeretnének lenni.

Végzel közösségi- társadalmi munkát? Szerinted ez fontos az ügyvédi hivatáshoz?

Igen. Én fegyelmi tanácsstag vagyok, ahol a feladatokat teljes mértékben társadalmi munkaként végzem. Nagyon szeretem. Olyan eseteket ismerek meg, amelyekre vigyázni kell, hogy ne csússzon bele az ember. Egy rossz letétkezelés, vagy magamra bősízíteni az ügyfelet, aztán utána meg jól feljelenthet. Igen, ezt szeretem csinálni.

Fizetség nélküli más szakmai tevékenységeket végzel?

A jogsegélyszolgálatot csináltam egy jó pár évig, vannak, akik még a mai napig is visszajönnek. Meg az az igazság, hogy a jogmunkámat is szociális alapon csinálom. Tehát, akiről azt látom, hogy nagyon nem tudja megfizetni,

vagy nagyon nem képes arra, hogy a rendes díjat megfizesse, azoknak vannak „bónusz jogsegélyeim”, s emiatt soha nem éreztem, hogy szegényebb leszek.

A politika iránt érdeklődsz?

Én nem nagyon érdeklődöm a politika iránt. Nem tartom tisztának a politikát, nem szeretem. Azt gondolom, hogy a politika játszmány, szerepjátás. Engem nem vonz az életnek ez a része. Nagyon kevés olyan emberrel találkoztam, akit a politika megfertőzött, és úgy még normális ember tudott maradni, tehát engem nem vonz ez a világ, egyáltalán. Átlátok rajtuk nagyon hamar.

A politikában nagy arányban vannak jogi végzettségűek. Mit gondolsz miért?

Igen, nagy arányban. Az a fajta képesség, ami a jogi pályán kamatoztatható, az a politikában is jó. Tehát a határozottság, magabiztosság, jól el tudod adni magad, van véleményed, határozott vagy, kicsit tudsz irányítani, kicsit tudsz manipulálni.

Az, hogy jogot végzettek ilyen nagy számban vannak jelen a politikában, az összefüggésben van az ügyvédi szakma presztízisének megváltozásával?

Nem tudom. Én azt gondolom, hogy aki ügyvéd akart lenni, az maradt eddig is ügyvéd, és marad ezután is. Akit a politikai karrier vonz, és az ilyen jellegű egzisztenciális kiemelkedés, az régebben is vonzódott a politika iránt, és ezután is fog. Szerintem az ügyvédi szakma presztízisének megváltozásával ez nincs összefüggésben. Vagy nem egyenes arányban, tehát lehet, hogy van benne egy picit, de nem hiszem, hogy ez befolyásolná.

Mi a hobbid? Sportolsz valamit?

Annyit sportolok, amennyit az egészségem megenged. Van egy Flabélos bérletem, azzal minden áldott nap megyek húsz percre, és rendszeresen sétálok a közeli parkban, de emellett olyan baráti köröm van, akikkel szintén sokat szoktunk mozogni.

A barátokkal milyen sűrűn tudsz találkozni a szakma mellett?

Amilyen sűrűn akarok, és amilyen sűrűn igényem van rá. Az a helyzet, hogy vannak olyan időszakaim, amikor nem vágyódom arra, hogy bárkivel együtt legyek, inkább elvagyok egyedül. De ha igénylem, akkor ugyanúgy, mint régen, folyamatosan keressük egymást. Tehát, hogy ha nekem most eszembe jutna, hogy fölhívom XY-t, „Gyere menjünk hétvégén valahova”, akkor jönne, és mennénk. Tehát olyan kapcsolataim vannak, amelyek közül egyiket sem ápolom napi szinten, de ha eszünkbe jut, akkor tényleg olyan, mintha sülve-föve együtt lettünk volna, mintha abba se hagytuk volna a beszélgetést.

A barátaid közül sok az ügyvéd, ügyész, bíró, jogász?

Érdekes az én baráti köröm. Van baráti köröm, és van az ügyvédek között is olyan köröm, akikkel jóban vagyok. Ez utóbbiak nem annyira a baráti köröm, de van néhány olyan ügyvéd kolléganő, akikkel hasonlóképpen nagyon jóban vagyok. De nem ők azok, akikkel összejárok. Viszont ha van valamilyen kamarai vagy szakmai rendezvény, akkor velük vagyok együtt. És övelük is nagyon jól vagyok, egy tanácsban vagyunk, mert olyan jól megértjük egymást, hogy amikor ítélni kell, annyira egy húron pendül az agyunk, egyformán gondolkodunk. De a hagyományos baráti körömben konkrétan ügyvéd barátom az nincs. Illetve egy távolabbi városban lakó barátnőm, aki még egyetemen a legjobb barátnőm volt. Ő is ügyvéd lett, de nem azért barátom, mert ügyvéd, hanem azért, mert egyetemi barátnőm volt, és most ő is ügyvédként dolgozik.

A politikai, gazdasági életben vannak-e befolyásos ismerőseid?

Ügyfelek vannak, akik meglehetősen befolyásosak, igen. De engem az nem nagyon érdekel, hogy ki a befolyásos, ki a nem befolyásos. Volt olyan, hogy egy nagyon befolyásos ügyfélnél ragaszkodtam hozzá, hogy jöjjön ide és írja alá a szerződést, vagy én odamegyek és írja alá előttem. Ő nagyon prüszkölt ellene, merthogy ő milyen elfoglalt. De én ragaszkodtam ahhoz, hogy mindenkinek előttem kell aláírnia a papírokat. Engem nem nagyon érdekel, hogy milyen befolyásos és elfoglalt államtitkár vagy akárki, akkor sem engedem.

Az ügyfelekkel milyen módon kerülsz kapcsolatba?

Volt és van nagyon sok olyan ügyfelem, akik körében szájról-szájra járt a jó hírem, a nevem. Valaki volt nálam, és akkor utána visszajött, vagy mondta az ismerőseinek. De van számtalanszor, hogy az „ellenfél” jön viszsza. Tehát van olyan, hogy perben ellenfelem volt, és van egy olyan szerződése, vagy van egy másik peres ügye, nem az, amiben ellenfél volt, és akkor hozzám jön. Valószínűleg azért, mert azt látják bennem, hogy én nem harcolok az emberekkel, hanem érvekkkel kell, hogy legyőzzem, mert ez a dolgom. De én soha senkivel nem személyeskedek, nem bántom fölöslegesen. Tehát nem gondolom azt, hogy nekem le kell taposnom az ellenfél ügyvédjét és az ügyfelet. Ebből kifolyólag barátságosnak tekintenek, és szívesen is jönnek. Mert onnantól kezdve, hogy kilépünk a bíróság ajtaján, csak arra emlékszik az is, aki ellenfelem volt, hogy volt ez az ügyvédnő, akivel jól elbeszélgettünk, és akkor máskor szívesen jön hozzám. Nem érzékeli, hogy ellenfelek voltunk, mert tényleg nem azok voltunk.

Milyen ügyfélszerzési módok vannak még?

Van nagyon sok ügyfélszerzési mód, de én azokban nem hiszek. Én azt gondolom, hogy mindig a referencia a jó, tehát, hogy valakinek megcsinálsz valamit jól, és akkor azt mondja, hogy menjél hozzá, mert ő jó. Volt már olyan is, hogy egy adásvételi szerződésnél az eladónak is engem ajánlottak, és a vevőnek is. Így ajánlás alapján, szerintem ez a legjobb. És ez azért így huszonöt év alatt kialakul.

És hogyan látod a mostani jogi munka helyzetét? Mennyire jellemző a jogi szolgáltatásokat nyújtó jogtanácsosokat, specialistákat foglalkoztató cégek előretörése?

A cégek is inkább ügyvédeket foglalkoztatnak. Tehát jogtanácsosi jellegű munkára is, mint, ahogy mondtam, hogy én nekem is volt tartós megbízásom több céggel. Már most a nagyobb cégek sem foglalkoztatnak jogtanácsosokat, nagyon kevés cég engedi meg azt magának. Nagy bankoknál, multiknál vannak ugyan fiatal jogászok. Szegénykéék kínlódnak, mint a partra vetett hal, mert ha mi megyünk hozzájuk tárgyalni, az ilyen

„öreg”, tapasztalt ügyvédek, néha fogalmuk sincs, hogy miről van szó. Én például voltam bérleti szerződést letárgyalni, az ügyfelem érdekében. Azért bíztak meg, mert ezek a multik elég egyoldalú előnyöket kötnek ezekben a szerződésekben. Mentünk tárgyalni, és akkor azt vettem észre, hogy odajön hozzám egy ilyen huszonvalahány éves kis fiatal, hogy tárgyaljak vele.

Az árképzés hogy történik? Alkalmazkodszt a konkurenciához és akkor úgy húzod meg az árat?

Azért vannak ilyen szokások, amelyeket az embernek el kell fogadnia. Megvan, hogy adás-vételnél hány százalék, cégalapításra, módosításra azért az ember hallja a tarifákat innen-onnan. Nyilván nem egyfajta tarifa van, vannak nagyon drágák és vannak nagyon olcsók. Én próbálom belőni a középárfolyamra. De nem akarok nagyon olcsó se lenni, mert az a baj, hogy a magyar emberek fejében úgy van, hogy az olcsó az nem is minőség, az nem lehet jó. Tényleg. Tehát nem szabad nagyon olcsón se dolgozni, mert azt hiszi az ügyfél, hogy ő nem kapja ugyanazt a szolgáltatást, mint amit valaki drágábban megkap. Úgyhogy el kell kérni az árat. Nyilván nem a legmagasabb szinten vagy legmagasabb kategóriában, de úgy az 1%-nál azért adás-vételnél el szoktuk kérni bizonyos értékhatárig.

Az eredményes jogi munkához szerinted más jogi szakmákkal kell kooperálni? Mondjuk rendőrség, ingatlankereskedelem, közigazgatás vagy könyvvizsgálat.

A kooperálás, persze nagyon jó. Nekem elég jó kapcsolatom van a földhivatallal is, gyámhivatallal is, a munkaügyi központtal, kormányhivatallal. Rendőrséggel nem, mivel ugye nem büntetőzők, de egyébként az nagyon jó, ha jó a kapcsolatot, ha bármi probléma van, van valami kis hiba, akkor meg tudod beszélni. Mindenki ejtethet egy kis hibát, akkor felhívunk telefonon, le tudod egyeztetni, kinek van igaza. Én tisztelem is a hivatalokat.

Az ügyvédi hivatást hobbinak vagy munkának fogod fel?

Munkának, de ahogy az elején is mondtam, szerencsém van, hogy azt csinálom, amit szeretek. Nem tudom elképzelni, hogy mást csináljak.

Akkor legyen ez a végszó.

(Lejegyezte: Lukács Gergely)

„Én mindig is lázadó voltam... Az ügyvéd életét, munkáját a határidők határozzák meg és nem a főnök. „

KÖZÉPKORÚ, KISVÁROSI FÉRFI

Kérem, meséljen röviden gyerekkori családjáról. Mivel foglalkoztak a szülei?

Édesanyám ismert gyógypedagógus, édesapám mezőgazdasággal foglalkozott, főként méhészkedett. Átlagos anyagi körülmények között éltünk, nem szűkölködtünk, de nem is voltunk kirívóan jómódúak, gazdagok.

Mindig is ebben a városban élték?

Gyerekkoromban költöztünk ide egy közeli faluból, ahonnan a szüleim származnak.

Hogyan és miért lett ügyvéd? Mikor döntötte el?

Az ügyvédi hivatáshoz, munkához alapvetően kell egy sajátos habitus, személyiség. Én mindig is lázadó voltam, nem nagyon engedtem, hogy mások mondják meg nekem, mit és hogyan csináljak. Úgy gondoltam, én majd eldöntöm, hogy mit szeretnék csinálni. Nekem ne legyen főnököm. Talán ezért is találtam a jogászi, majd az ügyvédi pályát hozzám közel állónak. Az ügyvéd életét, munkáját a határidők határozzák meg és nem a főnök.

Gimnáziumban autószerelő akartam lenni, műszaki érdeklődésű ember vagyok, aminek a szüleim nem annyira örültek és nem nagyon lelkesedtek. Anyu mindig is azt mondta, hogy legyek értelmiségi. Neki mindig is tetszett a repülés. Azt javasolta, hogy legyek pilóta, vagy pedig legyek ügyvéd. Nos, én mind a kettő lettem. Ügyvéd lettem a diplomám szerint, de repülök is. Gyakorlatilag úgy lettem ügyvéd, hogy elvégeztem a jogi egyetemem, majd utána először nem ügyvédjelölt lettem, hanem az önkormányzathoz mentem dolgozni. Tehát az ügyvédi szakvizsgához szükséges három évet az önkormányzatnál töltöttem, és kezdetben kimondottan szerettem is. Azt mondom, hogy az akkori önkormányzati munkáról jó tapasztala-

taim vannak, jók voltak a kollegák. Csak az volt a baj, hogy beleszóltak a munkámba, elmondták, hogy mit hogyan tegyek. Nem volt meg az a szabadság, amit én elengedhetetlennek tekintek a munkához. És valljuk be, hogy egy önkormányzatnál vannak politikai döntések is, amivel – ha az ember nem tud azonosulni –, akkor is eleget kell tennie. Végül is az ilyen munkahelyen azt kell csinálni, amit a főnök mond. Hamarosan rájöttem, hogy ez abszolút nem az én világom. Miután lejárt a 3 évem, rögtön el is jöttem onnan. Ezt követően volt majdnem egy évig egy rövid kitérőm a fejlesztési minisztériumban. Amíg a szakvizsgát letettem, addig itt dolgoztam egy nagyon rugalmas munkakörben. Ez is jó tapasztalatnak mondható, mert így rálátásom lett a dolgokra. Ezután pedig valóban ügyvéd lettem.

Családtagjai között volt-e ügyvéd? Tudta-e valaki Önt az ügyvéddé válás útján segíteni?

A családtagok között senki sem volt ügyvéd, még a távoli rokonságban sem. Így az égvilágon senki nem tudott segíteni, nekem kellett törni magam számára az utat.

Milyen nehézségek adódtak az ügyvéddé válás során? Mi ment könnyebben, és mi nehezebben?

Nos, az ügyvédnek két ellensége van. Alapvető nehézség elkezdeni a hivatást, mert sok pénzbe kerül irodát nyitni. Másrészt egyesek szerint nehézség, de én a későbbi pályakezdés miatt könnyebbségként élem meg azt, hogy annyira pörgősen változnak a jogszabályok, és a technikai eszközök. Nem vagyok ugyanis hátrányban a régi kollegákkal, mert azt, amit ők csináltak éveken keresztül, azt be lehet tenni egy vitrinbe, ma már nem ér semmit, igazából csak a tapasztalatuk, ami viszont igen.

Mióta ügyvéd lett, hogyan alakult az élete? Hol dolgozott?

Én vidéki ügyvéd vagyok. Egy nagyjából harminchét ezer fős lakosságú városban dolgozom, körülöttünk mezőgazdasági területek vannak, járásunk hetvenezres, a mi munkánkra ez kihatással van. Nyilván egy budapesti

ügyvéd másképp vélekedik. Én nem bántam meg ezt a döntést, szerintem nagyon jó döntés volt itt kiépíteni a karrieremet.

Milyen szakterületen dolgozik leggyakrabban?

Azt lehet mondani, hogy vidéki ügyvédként általános jogi képviselőként látok el, munkajogon kívül nagyon sok mindent elvállalok. A büntetőjogi esetek között válogatok, ott nem vállalok el mindent, de a büntetőjogi esetek számomra hobbi tevékenységet jelentenek, mert a polgári joghoz képest színes dolog, úgymond szórakoztató. Viszont az a gond velem, hogy rengeteg időt vesz el. De olykor-olykor szeretem csinálni. Önkormányzathoz már biztos, hogy nem mennék el ismét dolgozni, már az anyagi háttér miatt sem.

Hogyan tekint a foglalkozására? Inkább jövedelemszerzés vagy inkább hobbi?

A foglalkozásom egyértelműen jövedelemszerzés. Az, hogy alapvetően szeretem is azt, amit csinálok, azért hobbinak nem tekinteném. Annál több időt igényel, a határidők miatt pedig vannak olyan feszes menetrendek, hogy hobbinak erős túlzás lenne nevezni.

Mi a legnagyobb nehézsége és mi a leginkább kedvező az ügyvédi munkában?

Mi a nehézség? A felelősség! Ha hibázok, akkor valaki nagyot bukik miattam. Talán ez. Mi a jó benne? Hogy tudunk segíteni másoknak, az mindenféleképp jó. Önmagában, ha változatos, akkor felfogható szórakoztatónak is. De manapság sajátos nehézsége az is, hogy gyorsan változik minden. Azt a titkárnőt például nem tudom átvenni, aki azzal a kollégával dolgozott, aki most nyugdíjba ment, mert teljesen más technikai rendszer van, mint a nyugdíjba vonult kollégámnak volt. Én olyan szoftvereket használok, amit ő még nem használt. Az új elektronikus aláíró szoftverek mások, mint amelyeket az idősebb kollegák használtak.

Mennyire van jelenleg presztízse az ügyvédi hivatásnak?

Ez egy szintén nagyon jó kérdés. Akkora már nincs, mint régen volt, az teljesen biztos. Egy-két kollegám tett is annak érdekében, hogy ne legyen, azt már nem is merem mondani, hogy a parlamentben zömében jogászok ülnek, egykori ügyvédek, tehát innentől kezdve végképp ne beszéljünk róla.

Milyen az ügyvédek megítélése?

Azt gondolják rólunk, hogy az ördög ügyvédjei vagyunk, hogy véres szájú emberek vagyunk, akik aztán egyfolytában csak azon vannak, hogy miként lehet valakit kiforgatni. Szerintem, ez nem igaz. Talán nem feltétlen ilyen módon, de az biztos, hogy élnek ilyen jellegű sztereotípiák is.

Melyek azok a tulajdonságok, amelyek elengedhetetlenek az ügyvédi szakmához? Szerintem, a rugalmasság, úgy gondolom, hogy elsősorban annak kell lenni, bizonyos szempontból még a precizitás, de az az érdekes, hogy az ügyvédek nem precízek. Ahhoz az kell, hogy legyen rá idő, az meg nekünk nincs. Önmagában én szeretnék precíz lenni, de ahhoz rengeteg időre van szükség.

Melyek hivatása pozitívumai, illetve melyek annak negatívumai?

Rengeteget lehet tanulni, amit az ember a saját magánéletében is tud használni. Látjuk más hibáit, és próbáljuk nem elkövetni, például a válópereknel nagyon jól meg lehet figyelni. Ugyanakkor az ügyfél problémáit többnyire hazavisszük.

Hatással van Önre egy- egy komolyabb ügy?

Persze. Egy ronda válasz mellett nem lehet csak úgy elmenni. Amikor van egy ronda összeveszés a válóperben, főleg úgy, hogy látjuk azt, hogy valamikor szerették egymást és boldogan éltek, ott vannak a gyerekek, és most meg milyen mértékben „gyilkolják” és forgatják ki egymást a vagyonából. Ez persze kihat az emberre. Nem lehet azt csinálni, hogy becsukjuk az irodát és nem veszünk róla tudomást.

Milyen módon kerül kapcsolatba az ügyfelekkel? Melyik a leggyakoribb ügyfélszerzési mód az Önök irodájánál? Milyen ügyfélszerzési módok vannak még?

Engem a leggyakrabban ajánlanak. Ha nincs időpont, akkor általában zárjuk az irodát. Önmagában hárman vagyunk, mindenki a saját irodájában. Ügyfélszerzési módként régen tiltották a hirdetést, ügyvéd nem reklámozhatott. Ennek ellenére azért láttam egy-két helyi ügyvédi hirdetést. Nekem szerencsére nem kell hirdetnem magam, mindig megtalálnak. Az, hogy az utcáról beesik az ügyfél, nagyon ritka jelenség. Ha mégis, akkor az ilyen ügyfélnek olyan gondja van, hogy nagyon nehéz megoldani. Mérlegelni kell, hogy mennyi időm van, és mennyi munkám van. Ha több időm van, mint munkám, akkor elvállalhatok bármit, ha fordítva, akkor csak megoldatlan ügyek lesznek, s annak híre megy.

Hogyan látja a jogi munka helyzetét? Mennyire jellemző a jogi szolgáltatásokat nyújtó, jogtanácsosokat, specialistákat foglalkoztató cégek előretörése (KPMG, Deloitte, stb.)?

Ez nálunk nem jellemző, mert itt ezen a környéken nincsenek ilyenek. Azt, hogy a pestiek ezt hogyan élik meg, arról nincs tudomásom.

Hogyan történik az árképzés az ügyvédi, jogi szolgáltatásoknál? Ön hogyan, mi alapján ajánl árat? Igazodik-e a konkurenciához, más ügyvédi irodák áraihoz?

Egymáshoz igazodunk. Mi negyvenen vagyunk, praktizáló ügyvédek, és nálunk a létszám csak csökken, teljesen eltűntek a jelöltek. Jó kollegiális kapcsolat van, helyettesítjük egymást, ha szükséges, így az árakban is meg egyezünk, egymáshoz igazodunk.

Az eredményes ügyvédi munkához Ön szerint milyen más jogi vagy egyéb szakmákkal (közigazgatás, rendőrség, ingatlankereskedelem, könyvvizsgálat, stb.) kell kooperálni? Milyen munkamegosztási, munkaszervezési kapcsolatai vannak Önnek?

Leginkább az ingatlanosok és a könyvelők fontosak. Azon kívül a közigazgatásiak is. A rendőrséggel vagy tud az ember kooperálni vagy nem, egy ilyen kis településen többnyire lehet. A közigazgatási területen dolgozó szakemberekkel pedig egészen jól lehet együttműködni. Tudják, hogy az ügyvéd körülbelül milyen okiratokat ad le, milyen formátumban, mi pedig tudjuk, hogy melyik ügyintéző mit szeret. Könyvelőkkel nagyon szeretek együtt dolgozni, sok mindenben tudnak segíteni. Munkaszervezési kapcsolatom velük nagyon intenzív. Van olyan könyvelő, aki bedolgozik nekem a cégembe.

Vállal-e ingyenes jogsegélyszolgálatot vagy más fizetség nélküli szakmai tevékenységet?

Igen, szoktunk. Nem szervezett keretek között, de gyakran megkeresik az embert, hogy van egy két elesettebb csapat. Talán, a településünk mérete is befolyásolja ezt egy kicsit. Megtalál egy-egy ismerős, megkér rá, természetesen segítünk.

Milyen közösségi tevékenységeket végez? Fontos-e az ügyvédek társadalmi szerepvállalása? Milyen hasonló tevékenységet tud elképzelni magának?

Úgy gondolom, hogy az ügyvédek társadalmi szerepvállalása fontos, nem véletlenül ülnek bent a parlamentben, de azt gondolom, hogy nem csak ott kell ülnie egy jogásznak, ügyvédnek. A mostani jogelveinket szépen apránként kialakította Európa fejlődése. Azt mondjuk, hogy demokrácia van, bizonyos alapjogok garantálva vannak. Ehhez el kell jutni. Egy bizonyos társadalmi fejlődéssel párhuzamosan egy jogi fejlődésnek is járnia kell. A kettő összefügg, és a jogászoknak ebben részt kell venniük.

Mit gondol az ügyvédek politikai szerepvállalásáról?

Az, hogy valaki ügyvédként politikai tevékenységet lát el, az szakmailag előnyös. Ha a választók bizalmát helyesen alkalmazza, nem él azzal vissza, akkor helyes az ügyvédek politikai szerepvállalása.

Összefüggésben van-e az ügyvédi szakma presztízsének megváltozásával?

Presztízzsel is, igen. Vannak emberek, akik jogászok és ügyvédek egyben, a tévés és általában a média-szerepléseik nem tettek jót a szakmának. A villogások nem biztos, hogy jót tesznek nekünk, inkább csendben kellene dolgoznunk.

Van-e felesége élettársa? Mivel foglalkozik? Vannak-e gyerekei?

Házas vagyok, első házasságban. Gyakorlatilag akárhányszor végigcsinállok egy válást, mindig megfogadom, hogy én nem fogok soha elválni. A feleségem a speciális iskolában tanít. Van egy fiunk, ő 4 éves, óvodás. Azt még nem tudom megmondani, hogy hova megy továbbtanulni, kicsit még messze van. De okos kisgyerek, elég sok minden nyitva lesz előtte.

Milyen értékeket szeretne neki mindenképpen átadni?

Én klasszikus műveltségű vagyok, szerintem neki is ezt fogom továbbadni, bár a műszaki ismereteket is fontosnak tekintem, úgy látom, ez őt is érdekli. Nem szeretném majd korlátozni, ami tetszik neki, azt választhatja.

Mennyire szeretné, ha a gyereke is ügyvéd lenne majd?

Örülnék neki. Az ügyvédnek nagyfokú önállósága van, és ez számomra pozitív tulajdonság. Így abszolút nem bánám, ha ügyvéd lenne, de természetesen azt sem bánám, ha autószerelő szeretne lenni, ami neki tetszik és érdekli. De ez még ügyis a jövő kérdése.

Milyen hobbija van? Mivel szokta tölteni a szabadidejét?

Hobbim a repülés. Pilóta vagyok, de lassan ez számomra már munka lesz, mert nagyon sokat foglalkozom ezzel. Oktatni is szoktam, így sok szabadidőmet elviszi. Emellett szeretek még motorozni is.

Sportol még valamit?

A repülést is mondhatjuk sportnak, de ha kimondottan testedzésre gondolunk, akkor sokat szoktunk kerékpározni. Mostanában raktam ismét össze a súlyzókat, emellett még az újnak mondható sportot kezdtem el a TRX-et, és bánja is a derekam.

Barátaival milyen gyakran szokott találkozni?

Azt lehet elmondhatni, hétvégeken beülünk a városban valahova, és megvitatjuk a világ nagy gondjait.

Vannak ügyvéd, ügyész, bíró, jogász barátai is?

Nincsenek ügyvéd barátaim, de még bíró, jogász sem. Velük munka-kapcsolatban vagyok, de barátoknak nem mondanám őket. A közeli barátaim között több rendőr is van, ha így ki kell emelni szakma szerint.

(Lejegyezte: Schaffer Vanda)

MÓDSZEREK ÉS ESZKÖZÖK

Hórich Balázs:

AZ ONLINE ADATFELVÉTEL MÓDSZERTANA

Az önkitöltős, online kérdőíves adatfelvétel egy hullámban, 2015. február 18-tól 2015. március 2-ig zajlott¹. A mintavételi keretet a Magyar Ügyvédi Kamara honlapján található „MÜK központi ügyvéd nyilvántartása” alapján állítottuk össze. Az adatok a 2014. november 18-i állapotokat tükrözték. A mintavételi keret végleges címlistájában csak azok szerepeltek, akiknek elektronikus elérhetősége nyilvános volt.

A kutatásban való részvételre buzdító felkérő leveleket a mintavételi keretben jegyzett ügyvédekhez elektronikus úton, emailben juttattuk el. Az adatfelvételi folyamat közepén a kitöltésre vonatkozó emlékeztető levelet is küldtünk a célcsoport tagjainak.

A kérdőívet tematikus lapokra osztottuk, a megkérdezettek pedig az egyes lapokon szereplő kérdések megválaszolását követően a „tovább” gomb megnyomása után jutottak el a kérdőív következő oldalára. A továbblépésnél a szerver oldalanként elmentette az addigi válaszokat – emiatt azonban laponként elviekben eltérő lehetne az elemszám. Az adattisztítás során azonban azokat az eseteket kivettük az adatbázisból, ahol a válaszadók nem töltötték ki végig a kérdőívet. Végül is a felvétel végleges esetszáma 1076 maradt. A lemorzsolódás, illetve a rosszul kitöltött kérdőívek aránya mintegy 15-16 százalékos volt.

Az adatbázist ún. esetszámtartó peremsúlyozási eljárással a kitöltő ügyvédek székhelyének megyei elhelyezkedése szerint súlyoztuk. A súlyozáshoz szükséges alaptáblát a mintavételi keret segítségével állítottuk össze. Mivel a kérdőívben a válaszadó lakóhelyének megyéjére vonatkozott a kérdés, a sú-

---

¹ Az adatfelvételt a Soreco Research Kft. koordinálta, a programozott kérdőív a kutatócég szerverén volt elérhető.

lyozási alaptáblában pedig az ügyvédi iroda címének székhelyére állt rendelkezésre adat, a kisebb tévedés érdekében a fővárosi és a pest megyei sorokat összevontuk a súlyozás során. A várt eloszláshoz képest csak két megyében, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében maradt el nagyobb arányban a kitöltési arány.

A minta összességében a magyarországi ügyvédi praxissal rendelkező, a Magyar Ügyvédi Kamaránál aktív státuszban lévő ügyvédek körében az ügyvédi iroda székhelyének megyei eloszlása szerint reprezentatív. 95%-os megbízhatósági intervallumon az adatok +/-2,8 százalékos hibahatár mellett érvényesek.

1. táblázat: A minta megyei eloszlása

Súlyozási szempont	mintavételi keret		súlyozás előtt		súlyozás után	
	N	%	N	%	N	%
Megye						
Bács-Kiskun	402	4%	34	3%	40	4%
Baranya	343	3%	31	3%	34	3%
Békés	187	2%	13	1%	18	2%
Borsod-Abaúj-Zemplén	376	4%	36	3%	38	4%
Budapest és Pest	6112	57%	667	62%	612	57%
Csongrád	423	4%	47	4%	42	4%
Fejér	269	3%	28	3%	27	3%
Győr-Moson-Sopron	353	3%	33	3%	36	3%
Hajdú-Bihar	393	4%	28	3%	40	4%
Heves	172	2%	16	2%	17	2%
Jász-Nagykun-Szolnok	218	2%	5	1%	22	2%
Komárom-Esztergom	191	2%	18	2%	19	2%
Nógrád	75	1%	5	1%	8	1%
Somogy	227	2%	26	2%	23	2%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	301	3%	10	1%	30	3%

Súlyozási szempont	mintavételi keret		súlyozás előtt		súlyozás után	
	N	%	N	%	N	%
Tolna	106	1%	12	1%	11	1%
Vas	157	1%	18	2%	16	2%
Veszprém	211	2%	24	2%	22	2%
Zala	226	2%	25	2%	23	2%
összesen	10742	100%	1076	100%	1076	100%

2. táblázat: A súlyváltozó főbb paraméterei

Statisztika		Paraméter
N	Érvényes	1076
	Hiányzó	0
Átlag		1,000
Minimum		0,8691
Maximum		4,3040
Szórás		0,32232
Alsó 2, 5%		0,891068
Felső 2,5%		1,421857

3. táblázat: A súlyváltozó átlagai megyék szerint

megyék	átlag	N
Bács-Kiskun	1,1709	34
Baranya	1,1107	31
Békés	1,4071	13
Borsod-Abaúj-Zemplén	1,0461	36
Budapest és Pest	0,9120	667
Csongrád	0,8929	47
Fejér	0,9607	28
Győr-Moson-Sopron	1,0760	33
Hajdú-Bihar	1,4219	28
Heves	1,0760	16
Jász-Nagykun-Szolnok	4,3040	5
Komárom-Esztergom	1,0760	18
Nógrád	1,5064	5
Somogy	0,9180	26
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3,0128	10
Tolna	0,8967	12
Vas	0,8967	18
Veszprém	0,8967	24
Zala	0,9038	25

KIKÜLDÖTT FELKÉRŐ LEVÉL

Szegedi Tudományegyetem * Bölcsészettudományi Kar

SZOCIOLÓGIA TANSZÉK 6722 Szeged, Petőfi sgt. 30-34.

Tisztelt Hölgem/Tisztelt Uram!

A Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke nevében üdvözöljük Önt, s egyben közreműködő segítségét kérjük most induló „*Ügyvédek 2014-2015*” címet viselő kutatásunkhoz.

A kutatás előzményei

15 évvel ezelőtt országosan reprezentatív vizsgálatot készítettünk az ügyvédek körében. Akkor az „Ügyvédnapló” címjegyzékét használtuk, a kérdőíveket postán juttattuk el. Tanszékünk akkori hallgatói és kutatói a kitöltött kérdőívek adatait elemezve könyvet publikáltak erről a kutatásról (Utasi Á.(1999) szerk.: *Az ügyvédek hivatásrendje, Új Mandátum* Kiadó, Budapest). A publikált könyvben bemutattuk, hogy kikből rekrutálódtak, milyen nehézségekkel, és örömforrásokkal, életstílussal élhettek akkor az ügyvédek. Az elmúlt másfél évtizedben sokat változott a társadalom, változott az ügyvédek hivatásrétegének életvitele, belső rétegződése, társadalmi presztízse, a lehetőségek és korlátok is. Jelenlegi kutatásunk ezt a társadalmi változást szeretné feltárni, legalábbis vázolni. A társadalmi-technikai változásoknak megfelelően új módszerrel: internetes önkitöltéses kérdőívvel szeretnénk vizsgálni az ügyvédek, mint egyik mintaadó középosztályi réteg mai életét. Ezt a kutatási célt azonban csakis az Önök közreműködésével tudjuk elérni.

Az internetes kérdőív

Az Önök jelenlegi címét az Ügyvédi Kamara honlapján lévő e-mailes címjegyzékben találtuk. Erre a címre juttatjuk el ezt a felkérő levelet, s vele

együtt egy *internetes linket, ami nem más, mint a kutatás önkitöltés-re váró kérdőíve*. Kérjük, klikkeljen a linkre, ezzel megnyitja azt, majd válaszoljon a kérdésekre, jelölje be a kérdésekre adandó válaszát. Oldalanként a „tovább” gombra kattintva, folyamatosan történik a kitöltés, majd a kérdőív végére érve a „küldés” szóra klikkelve tudja lezárni válaszainak sorát. Ha kitöltés közben valami sürgős feladat, munka megakadályozza, hogy a kérdőívet folyamatosan töltse ki, akkor később onnan folytathatja a kitöltést, ahol legutoljára a „tovább” jelzésre lépett, tehát ahol abbahagyta a kitöltést. A továbbított, elküldött, kitöltött kérdőívek automatikusan egy adatbázishoz kapcsolódnak. A kérdésekre megadott válaszok kódjai pedig automatikusan összeadódnak, kumulálódnak. A kérdőívet tartalmazó személyi linkek a visszaérkezés sorrendjében teljes anonimitással bekerülnek az informatikus által megnyitott adatbázisba (nyilvánvalóan nem tudjuk, nem regisztráljuk abban a kitöltő e-mail-címét és nevét). A kitöltő személye tehát ebben az adatbázisban teljes mértékben ismeretlen marad.

A kutatás várható eredménye

Kérjük, szánjon időt a kérdőív kitöltésére! Ez az idő nem csak a szege-di szociológus-hallgatók tanulmányait és oktatóik kutatómunkáját fogja segíteni, de lehetővé teszi azt is, hogy a másfél évtizeddel korábbi ügyvéd-vizsgálathoz hasonlóan – tanulmánykötetben számoljunk be arról, hogy ma miként él az ügyvédek hivatásrendje, milyen életvitel-mintákat alakít és közvetít a társadalom más rétegei számára, milyen változás tapasztalható a hivatásrend életvitelében.

Amennyiben a kutatással vagy a kérdőíves adatfelvétellel kapcsolatban bármilyen észrevétele, kérdése vagy javaslata van, kérem, forduljon hozzánk bizalommal.

ÜGYVÉD KÉRDŐÍV 2015

d1. Milyen jellegű településen lakik jelenleg?

- főváros
- megyeszékhely, megyei jogú város
- kisváros
- község

d2. Melyik megyében lakik?

d3. Mi az Ön neme?

- férfi
- nő

d4. Melyik évben született?

d5. Mi az Ön családi állapota? Kérem, a tényleges állapotot jelölje, ne csak a hivatalosat!

NÖTLEN/HAJADON	nőtlen, hajadon, egyedül él ☐
	nőtlen, hajadon, élettárral él ☐
	regisztrált élettársi kapcsolatban, élettárral él ☐
HÁZAS	házas, egyedül (külön) él ☐
	házas, élettárral él ☐
	házas, házastárral él ☐
ELVÁLT	elvált, egyedül él ☐
	elvált, élettárral él ☐
ÖZVEGY	özvegy, egyedül él ☐
	özvegy, élettárral él ☐

d6. A jogi diploma megszerzése óta részt vett-e valamilyen szakmai továbbképzésen?

igen

nem

d7. Milyen jellegű szakmai továbbképzésen vett részt?

d8. Milyen jellegű településen élt az édesanyja, amikor Ön megszületett?

főváros

megyeszékhely, megyei jogú város

kisváros

község

d9. Milyen távolságban van ez a település jelenlegi lakóhelyétől?

km

d10. Milyen jellegű településen érettségizett Ön?

főváros

megyeszékhely, megyei jogú város

kisváros

község

d11. Házastársának/élettársának mi a legmagasabb iskolai végzettsége?

legfeljebb 8 általános

szakmunkás, szakiskola

érettségi

főiskolai diploma

egyetemi diploma

a1. Most pedig szüleiről szeretném kérdezni. Mi (volt) az édesapja/nevelőapja legmagasabb iskolai végzettsége?

- legfeljebb 8 általános
- szakmunkás, szakiskola
- érettségi
- főiskolai diploma
- egyetemi diploma

a2. Dolgozott-e az Ön édesapja/nevelőapja akkor, amikor Ön 14 éves volt?

IGEN, dolgozott	alkalmazottként, teljes munkaidőben	☐
	alkalmazottként, részmunkaidőben	☐
	saját vállalkozásban dolgozott	☐
	alkalmi munkákból, megbízásokból élt	☐
NEM dolgozott	munkanélküli volt	☐
	sorkatona volt	☐
	nyugdíjas volt	☐
	eltartott volt, szociális segélyből élt, családja támogatta	☐
	egyéb jövedelmeiből, járadékaiból élt	☐
	segítő családtag volt	☐
	egyéb	☐

a3. Kérem jelölje édesapja/nevelőapja beosztását, foglalkozását, amikor Ön 14 éves volt!

ÖNÁLLÓ, VÁLLALKOZÓ (tulajdonos, résztulajdonos)	mezőgazdasági gazdálkodó	☐
	iparos (termelő tevékenységet folytatott)	☐
	kereskedő	☐
	szolgáltató	☐
	szellemi szabadfoglalkozású	☐
ALKALMAZOTT	felső vezető	☐
	középszintű vezető	☐
	alsó vezető	☐
	közvetlen termelésirányító	☐
SZELLEMI BEOSZTOTT	diplomához kötött munkát lát el	☐
	egyéb szellemi munkát végez	☐
FIZIKAI MUNKÁT VÉGZETT	szakmunkás	☐
	betanított munkás	☐
	segédmunkás	☐
	szakképzettséget nem igénylő mezőgazdasági munkát végzett	☐

a4. Édesapjának/nevelőapjának hány alkalmazottja/beosztottja volt az Ön 14 éves korában? Hány ember munkájáért volt felelős?

fő

a5. Most az apai nagyapjáról szeretnénk kérdést feltenni. Mi volt a nagyapja legmagasabb iskolai végzettsége?

- nem járt iskolába
- elemi iskolába járt (max. 6 osztályt végzett)
- polgári iskolába járt, 8 osztályt végzett
- szakmunkásképző, szakiskola
- középiskolába járt, érettségizett
- főiskolai, egyetemi diplomát szerzett

m1. Mi (volt) az édesanyja/nevelőanyja legmagasabb iskolai végzettsége?

- legfeljebb 8 általános
- szakmunkás, szakiskola
- érettségi
- főiskolai diploma
- egyetemi diploma

m2. Dolgozott-e az Ön édesanyja/nevelőanyja akkor, amikor Ön 14 éves volt?

IGEN, dolgozott	alkalmazottként, teljes munkaidőben	☐
	alkalmazottként, részmunkaidőben	☐
	saját vállalkozásban dolgozott	☐
	alkalmi munkákból, megbízásokból élt	☐
NEM dolgozott	munkanélküli volt	☐
	nyugdíjas volt	☐
	eltartott volt, szociális segélyből élt, családja támogatta	☐
	egyéb jövedelmeiből, járadékaiból élt	☐
	segítő családtag volt	☐
	egyéb	☐

m3. Kérem jelölje édesanyja/nevelőanyja beosztását, foglalkozását, amikor Ön 14 éves volt!

ÖNÁLLÓ, VÁLLALKOZÓ (tulajdonos, résztulajdonos)	mezőgazdasági gazdálkodó	☐
	iparos (termelő tevékenységet folytatott)	☐
	kereskedő	☐
	szolgáltató	☐
	szellemi szabadfoglalkozású	☐
ALKALMAZOTT	felső vezető	☐
	középszintű vezető	☐
	alsó vezető	☐
	közvetlen termelésirányító	☐
SZELLEMI BEOSZTOTT	diplomához kötött munkát lát el	☐
	egyéb szellemi munkát végez	☐
FIZIKAI MUNKÁT VÉGZETT	szakmunkás	☐
	betanított munkás	☐
	segédmunkás	☐
	szakképzettséget nem igénylő mezőgazdasági munkát végzett	☐

m4. Édesanyjának/nevelőanyjának hány alkalmazottja/beosztottja volt az Ön 14 éves korában? Hány ember munkájáért felelős?

fő

t1. Hány (édes és fél-) testvére van Önnek?

t2. Mi a felnőttkorú testvéreinek befejezett legmagasabb iskolai végzettsége?

	1. <i>testvér</i>	2. <i>testvér</i>	3. <i>testvér</i>	4. <i>testvér</i>	5. <i>testvér</i>	6. <i>testvér</i>	7. <i>testvér</i>	8. <i>testvér</i>	9. <i>testvér</i>
legfeljebb 8 általános	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
szakmunkás, szakiskola	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
érettségi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
főiskolai diploma	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
egyetemi diploma	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Magyarországon sokféle nemzetiségi csoport keveredett a történelem folyamán. Szinte alig él olyan család hazánkban, ahol a felmenőági rokonok között ne akadna olyan, aki vagy nem magyar nemzetiségű, vagy ha magyarnak is vallotta magát, ne tekintette volna családját egyben valamely más identitásúnak, származásúnak is.

s1. Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők?
Többet is jelölhet!

- német
- szlovák
- zsidó
- román
- szerb
- horvát
- cigány
- ukrán
- egyéb

**s2. És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők?
Többet is jelölhet!**

- német
- szlovák
- zsidó
- román
- szerb
- horvát
- cigány
- ukrán
- egyéb

s3. Születéskor Önt milyen vallásba jegyezték be?

- római katolikus
- görög katolikus
- református
- evangélikus
- görögkeleti
- izraelita
- egyéb vallás
- nem jegyezték be*

s4. És Ön saját vélekedése szerint tartozik-e valamelyik egyházhoz?

- római katolikus
- görög katolikus
- református
- evangélikus
- görögkeleti
- izraelita
- egyéb vallás
- nem tartozik egyházhoz*

s5. Milyen gyakran jár Ön misére, istentiszteletre?

- hetente vagy gyakrabban
- havonta 2-3 alkalommal
- havonta
- évente néhány alkalommal
- ritkábban
- soha

g1. Hány szobás volt a lakás, amelyben 14 éves koráig a leghosszabb ideig élt?

db

g2. Hányan laktak együtt ebben a lakásban a leghosszabb ideig?

fő

g3. Volt-e ebben a gyerekkori lakásban...

- villany
- folyóvíz
- állandó meleg víz
- fürdőszoba
- vízöblítéses WC
- központi, cirkó vagy kazánfűtés
- gáz
- telefon
- saját szobája

g4. A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában...

- antik bútor, stílbútor
- felnőttnek íróasztal
- könyvszekrény, könyvespolc
- eredeti képzőművészeti alkotás
- zongora vagy más hangszer
- trezor
- hűtő-, illetve jégszekrény
- lemezjátszó
- írógép

g5. Volt-e gyerekkori családjában (ahol 14 éves koráig nevelkedett) valamikor is...

- autó
- nyaraló
- üdülőtelek

g6. Dolgozott-e háztartási alkalmazott a családnál, amikor Ön 14 éves volt?

- igen
- nem

g7. Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak...

	rendszeresen	néha	soha
kirándulni	☐	☐	☐
étterembe étkezni családdal, rokonnal	☐	☐	☐
étterembe étkezni barátokkal, ismerősökkel	☐	☐	☐
étterembe étkezni munka- vagy üzlettársakkal	☐	☐	☐
szórakozóhelyre	☐	☐	☐
otthoni összejövetelre rokonokkal	☐	☐	☐
otthoni összejövetelre barátokkal, ismerősökkel	☐	☐	☐
otthoni összejövetelre munka- vagy üzlettársakkal	☐	☐	☐

g8. Volt-e a család együtt – tehát szülők és gyerekek – üdülni?

- nem voltak
- voltak, csak belföldön
- voltak, csak külföldön
- voltak, belföldön és külföldön egyaránt

g9. Járnak, jártak-e az Ön szülei...

- teniszezni
- lovagolni
- evezni
- vitorlázni
- vívni
- síelni
- vadászni
- bridzselni

g10. Életformájukat tekintve hová sorolná szüleit, amikor Ön 14 éves volt?

- alsó osztály
- munkásosztály
- alsó-közép osztály
- középosztály
- felső-közép osztály
- felsőosztály

u1. Mielőtt jogi pályára lépett, volt-e valaha kereső állásban?

- igen
- nem

Most jelenlegi munkájával kapcsolatban kérdeznénk.

u2. Melyek azok az ügytípusok, illetve szakterületek, amelyekkel a leggyakrabban foglalkozik munkája során?

KÖZJOG	alkományjog	☐
	büntetőjog	☐
	közigazgatási jog	☐
	pénzügyi jog	☐
	nemzetközi közjog	☐
MAGÁNJOG	családjog	☐
	öröklési jog	☐
	munkajog	☐
	agrárjog	☐
	társasági jog	☐
	nemzetközi magánjog	☐
	dologi jog	☐
	zálogjog	☐
	kötelmi jog	☐
	atipikus szerződések	☐
	kereskedelmi jog	☐
	szabadalmi jog	☐
	személyek joga	☐
	egyéb	☐

u3. Ön tulajdonosa, résztulajdonosa annak az ügyvédi vállalkozásnak, ahol most dolgozik, vagy alkalmazásban van?

tulajdonos, résztulajdonos

alkalmazásban van

u4. Hány alkalmazottja/beosztottja van? Hány ember munkájáért felelős?

fogalmazó, jogi diplomás: fő

adminisztrátor: fő

más alkalmazott: fő

u5. Ön hány órát tölt pénzkereső tevékenységgel...

egy átlagos munkanapon/hétköznap: óra

egy átlagos szabadnapon/hétfvégén óra

u6. Az ügyvédi vállalkozásán kívül hány vállalkozásban rendelkezik teljes- vagy résztulajdonnal?

db

nincs ilyen tulajdona

u7. A korábban említett tulajdonosi, résztulajdonosi vállalkozások mellett részt vesz-e más cég vagy gazdasági szervezet munkájában?

igen

nem

u8. Összesen hány ilyen rendszeres együttműködéssel járó munkakapcsolata van gazdasági szervezetekkel, cégekkel?

db

u9. Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna?

ingatlan

kölcsön

ékszerek

műkincsek

betét

értékpapír, részvény

földtulajdon

u10. Segítik-e vállalkozási tevékenységét a következő eszközök?

- saját honlap
- okostelefon
- Skype-fiók
- online hirdetési felület

u11. Milyen gyakran képvisel külföldi tulajdonban lévő cégeket?

- soha
- ritkán
- gyakran
- rendszeresen

u12. Nemzetközi jogi ügyekben szokott felkérést kapni?

- soha
- ritkán
- gyakran
- rendszeresen

u13. Ügyvédi munkájával összefüggésben előfordult-e, hogy megfenyegették, nyomást gyakoroltak Önre?

- nem
- igen, egyszer
- igen, többször
- igen, gyakran

u14. Kérem, értékelje a felsorolt hivatásokat egyenként a társadalmi elismerés, presztízs skáláján!

	alacsony						magas
orvos	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
mérnök	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
politikus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
középiskolai tanár	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
egyetemi tanár	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
ügyvéd	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
gyógyszerész	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
nagyvállalkozó	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

u15. Manapság az ügyvédek hivatásrendjén belül (is) meglehetősen nagy a jövedelmi helyzet szerinti különbség. Ön hova sorolná önmagát egy ötfokú skálán?

- alsó ötöd (legrosszabb helyzetben lévők)
- 2
- 3
- 4
- felső ötöd (legjobb helyzetben lévők)

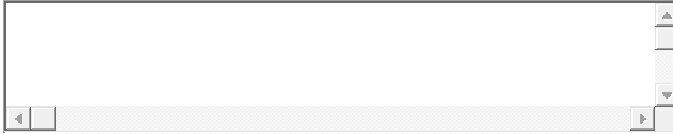
u16. A kiemelkedő ügyvédi sikerhez a következő tulajdonságok, feltételek közül jelölje azt a hármat, amelyik véleménye szerint leginkább meghatározó!

- szakmai kapcsolatok
- személyes kapcsolatok
- családi kapcsolatok
- politikai kapcsolatok
- kommunikációs képességek
- szakmai tudás
- kapcsolatok a médiával
- szerencse
- szakterület
- pontosság, alaposág
- tapasztalat, rutin
- egyéb

u17. Előfordult-e, hogy ellenszolgáltatás nélkül vállalt ügyet?

- nem
- igen, egyszer
- többször
- rendszeresen

u18. Milyen jellegű ügyet vállalna a jövőben ellenszolgáltatás nélkül?

- nem vállalna ilyen ügyet

u19. Képvisel-e, támogat-e ügyvédi munkájával valamilyen formában alapítványt, civil szervezetet?

- igen
- nem

u20. Van-e/volt-e rokonai között ügyvéd, jogász, ügyész, bíró?

- nagyapja/nagyanyja
- apja/anyja
- nagybátyja/nagynénje
- testvére
- lánya/fia
- más rokona

u21. Melyek azok az ügýtípusok, szakterületek, amelyek az Ön hivatásrendjében nagy eséllyel biztosítanak kimagasló jövedelmet és presztízst? Kérem, jelöljön hármát a következő listában!

KÖZJOG

alkotmányjog

büntetőjog

közigazgatási jog

pénzügyi jog

nemzetközi közjog

MAGÁNJOG

családjog

öröklési jog

munkajog

agrárjog

társasági jog

nemzetközi magánjog

dologi jog

zálogjog

kötelmi jog

atipikus szerződések

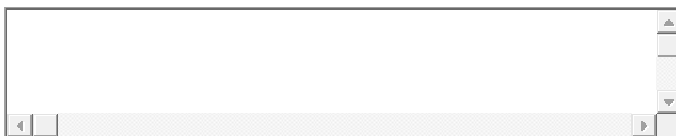
kereskedelmi jog

szabadalmi jog

személyek joga

egyéb

u22. Mi nehezíti, mi akadályozza leginkább Önt hivatása elvégzésében?

u23. Melyek hivatása pozitívumai?

u24. Hogyan tekint ügyvédi foglalkozására?

	teljes mértékben	részben	egyáltalán nem
jövedelemszerzés	☐	☐	☐
hivatás	☐	☐	☐
szolgálat	☐	☐	☐
hobby	☐	☐	☐
kényszer	☐	☐	☐

h1. Összesen (Önnel együtt) hányan élnek egy háztartásban?

fő

h2. Mekkora lenne az a legkisebb havi összeg, amelyből családja megszokott fogyasztásával még éppen, hogy ki tudna jönni?

ezer Ft/hó

h3. Ön jelenleg saját házában/lakásában él?

igen

nem

h4. Hány szobás az a lakás ahol Önök élnek?

szobás

h5. Van-e az Önök tulajdonában:

föld, telek

hétvégi ház, nyaraló

jelenlegi állandó lakásukon kívül másik lakás, ház

értékpapír, részvény, kötvény

lakókocsi

motorcsónak

személyautó

vitórláshajó, jacht

h6. Hány házkörűli munkát, gyereknevelést, képzést segítő alkalmazottjuk van?

fő

nincs ilyen alkalmazottjuk

h7. A ház, amelyben Önök élnek a település, város milyen lakáspiaci övezetébe tartozik?

legalacsonyabb (legolcsóbb) lakáspiaci övezet

közepes, átlagos lakáspiaci övezet

helyileg magasabbra értékeit lakáspiaci övezet

helyileg legmagasabbra értékeit lakáspiaci övezet

gy1. Összesen hány (édes és nevelt) gyereke van Önnek?

gy2. Ebből az eltartottak (önálló jövedelem nélküliek) száma:

gy3. Járatja-e, járattja-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül...

nyelvórára

zenére

táncra, balettire

egyéb művészetre

úszni, teniszezni, lovagolni

egyéb sportra

éspedig:

magániskolába

külföldi iskolába

valamilyen tagozatra általános iskolába

speciális, tagozatos gimnáziumba

gy4. Volt-e valaha gyereke külföldön hosszabb időre azzal a céllal, hogy ott tanuljon?

volt

nem volt

k1. Tagja-e az Ügyvédi Kamarán kívül valamilyen más szakmai szervezetnek, kamarának?

igen

nem

k2. Tagja-e vallási szervezetnek, egyesületnek?

igen

nem

k3. Hány szabadidős egyesületnek, társaságnak, klubnak (például vadász, horgász, stb.) tagja?

db

egynek sem tagja

k4. Hány civil, társadalmi szervezetnek tagja?

db

egynek sem tagja

k5. Tagja-e Ön valamilyen jótékonyági közösségnek, egyesületnek?

igen

nem

k6. Vállal-e mecenatúrát vagy szponzori tevékenységet?

igen

nem

k7. Évenként megközelítőleg hány Ft-ot fordít Ön jótékonyásra?

ezer Ft

nem fordít erre

k8. Volt-e valaha tagja valamilyen pártnak?

igen

nem

k9. Volt-e valaha parlamenti képviselő?

igen, most is az

igen, korábban

nem volt

k10. Volt-e valaha a helyi vagy megyei tanácsnál, önkormányzatnál képviselő, vagy töltött-e be más választott funkciót, amit nem főtevékenységként végzett?

igen, most is

igen, korábban

nem volt

k11. Volt-e valaha szakmai szervezetben, kamarában olyan választott funkciója, amelyet nem főtevékenységként végzett?

igen, most is

igen, korábban

nem volt

k12. Volt-e valaha valamilyen társadalmi, politikai szervezetben olyan választott funkciója, amelyet nem főtevékenységként végzett?

igen, most is

igen, korábban

nem volt

k13. Volt-e valaha valamilyen vallási szervezetben olyan választott funkciója, amelyet nem főtevékenységként végzett?

- igen, most is
- igen, korábban
- nem volt

k14. Önt személy szerint mennyire érdeklik a közéleti kérdések, a politika?

- egyáltalán nem érdekl
- nem túlságosan érdekl
- valamelyest érdekl
- meglehetősen érdekl
- nagyon érdekl

k15. A politikai álláspontok jellemzésére a leggyakrabban a következő három ellentétpárt használják: baloldali-jobboldali, liberális—konzervatív, mérsékelt—radikális. Kérjük, jelezze, hogy a politikai álláspontot szimbolizáló három hétfokú skálán Ön hova tartozónak tekinti önmagát!

- +++ ++ + - + ++ +++
- baloldali   jobboldali
- liberális   konzervatív
- mérsékelt   radikális

k16. Van-e olyan barátja vagy rokona, ismerőse aki...

- országosan neves politikus
- jómódú magánvállalkozó
- nagyvállalat menedzsere
- sajtónál, TV-nél, rádiónál dolgozik
- neves közintézmény vezetője

k17. Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél?

- önkormányzatnál
- egészségügyben
- oktatásban
- rendőrségen
- bankban
- jogi területen
- kereskedelemben
- építőiparban
- politikában, pártoknál
- helyi nagyvállalkozók között

k18. Jelezze, hogy az Ön számára mennyire fontosak a következők...

	nagyon fontos	inkább fontos	is-is	inkább nem fontos	legkevésbé fontos
nemzeti hovatartozás	☐	☐	☐	☐	☐
vallási hovatartozás	☐	☐	☐	☐	☐
családon belüli hely	☐	☐	☐	☐	☐
ügyvédi hivatás	☐	☐	☐	☐	☐
születési és/vagy lakóhely	☐	☐	☐	☐	☐
etnikai, nemzetiségi származása	☐	☐	☐	☐	☐
EU-állampolgársága	☐	☐	☐	☐	☐

e1. Milyen gyakran jár Ön...

	rendszeresen	havonként	évente többször	ritkábban	szinte soha
kirándulni	☐	☐	☐	☐	☐
étterembe étkezni családdal, rokonnal	☐	☐	☐	☐	☐
étterembe étkezni barátokkal, ismerősökkel	☐	☐	☐	☐	☐
étterembe étkezni munka- vagy üzlettársakkal	☐	☐	☐	☐	☐
szórakozóhelyre	☐	☐	☐	☐	☐
otthoni összejövetelre rokonokkal	☐	☐	☐	☐	☐
otthoni összejövetelre barátokkal, ismerősökkel	☐	☐	☐	☐	☐
otthoni összejövetelre munka- vagy üzlettársakkal	☐	☐	☐	☐	☐

e2. Tanult-e az iskolai tananyagon kívül...

- nyelvet
- zenét
- táncot, balettet
- egyéb művészetet

e3. Űzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat?

- tenisz
- lovaglás
- evezés
- vitorlázás
- vívás
- sí
- vadászat
- bridzs
- fallabda

e4. Milyen gyakran jár Ön...

	gyakran	ritkán	szinte soha
színházba	☐	☐	☐
hangversenyre	☐	☐	☐
tárlatra, kiállításra	☐	☐	☐
moziba	☐	☐	☐

e5. Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül?

- orvosi kontrollra jár
- úszni jár
- szaunába, masszázsra jár
- kozmetikushoz jár
- kocog, fut, kirándulni jár
- tornázik
- fodrászhoz jár
- szoláriumba jár
- kondicionáló gépeket használ
- természetgyógyászhoz jár
- egyéni étrenddel él

e6. A lakásberendezési tárgyak között van-e a család tulajdonában:

- modern design bútor
- antik, stílbútor teljes szobaberendezés
- iparművészeti szobaberendezés
- eredeti képzőművészeti alkotás kortárs művésztől
- eredeti képzőművészeti alkotás korábbi korból
- más műtárgy, értékes gyűjtemény

e7. Beszél-e valamilyen idegen nyelvet?

- igen
- nem

e8. Milyen idegen nyelveken beszél? Milyen szinten beszéli ezt a nyelvet?

	kicsit	egész jól	nagyon jól
<input type="text"/>	☐	☐	☐
<input type="text"/>	☐	☐	☐
<input type="text"/>	☐	☐	☐
<input type="text"/>	☐	☐	☐

e9. Szokott-e többé-kevésbé rendszeresen idegen nyelven...

	igen	nem
szakirodalmat olvasni	☐	☐
szépirodalmat olvasni	☐	☐
szakmai kapcsolatokat fenntartani	☐	☐
magánjellegű kapcsolatokat fenntartani	☐	☐

e10. Miként jutott az első idegen-nyelv ismeretéhez?

iskolai kötelező nyelvoktatás	☐
magánóra, tanfolyam	☐
hosszabb ideig élt külföldön rokon segítséggel	☐
külföldön élt ösztöndíjjal vagy ott dolgozott	☐
nem tanulta a nyelvet (pl. anyanyelv)	☐
családi nyelvhasználat során	☐

e11. Életformáját/életformájukat tekintve Ön a felsoroltak közül melyik társadalmi rétegbe sorolná magát?

alsó osztály	☐
munkásosztály	☐
alsóközéposztály	☐
középosztály	☐
felsőközéposztály	☐
felső osztály	☐

e12. Hány barátja van Önnek?

fő

e13. Barátainak többségét hová sorolná?

- alsó osztály
- munkásosztály
- alsóközéposztály
- középosztály
- felsőközéposztály
- felső osztály

e14. Ha társasági összejövetelt tartanak otthon vagy étteremben, kikkel jön ilyenkor össze? Mi a leggyakrabban meghívott 3 személy foglalkozása?

- 1. személy:
- 2. személy:
- 3. személy:

kpot. Az állam legfontosabb feladatainak tekintett eltérő nézetek közül vázolunk hármat. Kérjük, jelölje közülük azt, amelyik a legközelebb áll az Ön véleményéhez!

- Az állam alapvető feladata a szociális gondoskodás, a munka, oktatás, egészségügy egyenlőtlenségeinek csökkentése, a hátrányos helyzetű csoportok felkarolása.
- Az állam alapvető feladata a társadalmi értékek, hagyományok őrzése, a magántulajdon védelme, a relative nagy egyenlőtlenségek mellett az egyéni felelősségvállalás ösztönzése.
- Az állam alapvető feladata a jogi egyenlőség garantálása. Az egyének szabadságát, az egyéni érdekek érvényesülését elősegítő információáramlás és igazságszolgáltatás biztosítása.

Szell Krisztián:

KAPCSOLT ADATBÁZIS

Ez az anyag csak azokat a kérdéseket, információkat, illetve azok felhasználásával készült változó-neveket tartalmazza, amelyek az 1998-as és 2015-ös ügyvéd-felvételben egyaránt szerepeltek. A különböző időpontokban készült két vizsgálat adatbázisából – szükség esetén egyes kérdések átkódolásával, egymáshoz illesztésével – készült az összehasonlító elemzést lehetővé tevő összevont file. Az adatbázis file-anyagát a kötet szerzői kérésre tudományos másodelemzés céljára mások rendelkezésére bocsátják

Változó	Kérdésszám a '98-as kérdőívben	Változó címkéje	Lényegi változtatás (1998-as fájl)	Lényegi változtatás (2015-ös fájl)
ID		sorszám		
d1	fedőlap	Milyen jellegű településen lakik jelenleg?	átkódolva	
d2	fedőlap	Melyik megyében lakik?	átkódolva	
d3	1.	Mi az Ön neve?		
d4	2.	Melyik évben született?		
kor		Kérdezett életkora		
korcsop		Korcsoportok		
d5	3.	Mi az Ön családi állapota? Kérem, a tényleges állapotot jelölje, ne csak a hivatalosat!		
d8	6.	Milyen jellegű településen élt az édesanyja, amikor Ön megszületett?		
d9	7.	Milyen távolságban van ez a település jelenlegi lakóhelyétől?		
d10	9.	Milyen jellegű településen érettségizett Ön?		

d11	10.	Házastársának/élettársának mi a legmagasabb iskolai végzettsége?	átkódolva	
a1	17.	Most pedig szüleiről szeretném kérdezni. Mi (volt) az édesapja/nevelőapja legmagasabb iskolai végzettsége?	átkódolva	
a2	18.	Dolgozott-e az Ön édesapja/nevelőapja akkor, amikor Ön 14 éves volt?		
a3	20.	Kérem jelölje édesapja/nevelőapja beosztását, foglalkozását, amikor Ön 14 éves volt!		
a5	23.	Most az apai nagypapjáról szeretnénk kérdést feltenni. Mi volt a nagyapja legmagasabb iskolai végzettsége?		átkódolva
m1	26.	Mi (volt) az édesanyja/nevelőanyja legmagasabb iskolai végzettsége?	átkódolva	
m2	27.	Dolgozott-e az Ön édesanyja/nevelőanyja akkor, amikor Ön 14 éves volt?		
m3	29.	Kérem jelölje édesanyja/nevelőanyja beosztását, foglalkozását, amikor Ön 14 éves volt!		
t1	33.	Hány (édes és fél-) testvére van Önnek?		
t2_1	34.	Mi a felnőttkorú testvéreinek befejezett legmagasabb iskolai végzettsége? - 1. testvér	átkódolva	
t2_2	34.	Mi a felnőttkorú testvéreinek befejezett legmagasabb iskolai végzettsége? - 2. testvér	átkódolva	
t2_3	34.	Mi a felnőttkorú testvéreinek befejezett legmagasabb iskolai végzettsége? - 3. testvér	átkódolva	
s1_1	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - német		
s1_2	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - szlovák		
s1_3	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - zsidó		

s1_4	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - román		
s1_5	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - szerb		
s1_6	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - horvát		
s1_7	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - cigány		
s1_8	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - ukrán		
s1_9	35.	Az Ön felmenői apai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - egyéb		
s2_1	35.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - német		
s2_2	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - szlovák		
s2_3	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - zsidó		
s2_4	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - román		
s2_5	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - szerb		
s2_6	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - horvát		
s2_7	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - cigány		
s2_8	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - ukrán		
s2_9	36.	És anyai ágon a következők közül milyen származásúnak tekinthetők? - egyéb		

s3	47.	Születéskor Önt milyen vallásba jegyezték be?		
s4	48.	És Ön saját vélekedése szerint tartozik-e valamelyik egyházhoz?		
s5	49.	Milyen gyakran jár Ön misére, istentiszteletre?		
g1	37.	Hány szobás volt a lakás, amelyben 14 éves koráig a leghosszabb ideig élt?		
g2	38.	Hányan laktak együtt ebben a lakásban a leghosszabb ideig?		
g3_1	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - villany		
g3_2	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - folyóvíz		
g3_3	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - állandó meleg víz		
g3_4	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - fürdőszoba		
g3_5	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - vízöblítéses WC		
g3_6	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - központi, cirkó vagy kazánfűtés		
g3_7	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - gáz		
g3_8	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - telefon		
g3_9	39.	Volt-e ebben a gyerekkori lakásban... - saját szobája		
g4_1	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - antik bútor, stílbútor		
g4_2	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - felnőtt- nek íróasztal		
g4_3	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - könyv- szekrény, könyvespolc		
g4_4	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - eredeti képzőművészeti alkotás		

g4_5	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - zongora vagy más hangszer		
g4_6	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - trezor		
g4_7	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - hűtő-, illetve jégszekrény		
g4_8	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - lemezjátszó		
g4_9	40.	A lakberendezési tárgyak között volt-e a szülői család tulajdonában... - írógép		
g5_1	41.	Volt-e gyerekkori családjában (ahol 14 éves koráig nevelkedett) valamikor is... - autó		
g5_2	41.	Volt-e gyerekkori családjában (ahol 14 éves koráig nevelkedett) valamikor is... - nyaraló		
g5_3	41.	Volt-e gyerekkori családjában (ahol 14 éves koráig nevelkedett) valamikor is... - üdülőtelek		
g6	42.	Dolgozott-e háztartási alkalmazott a családnál, amikor Ön 14 éves volt?	átkódolva	
g7_1	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - kirándulni		
g7_2	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - étterembe étkezni családdal, rokonnal		
g7_3	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - étterembe étkezni barátokkal, ismerősökkel		
g7_4	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - étterembe étkezni munka- vagy üzlettársakkal		
g7_5	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - szórakozóhelyre		

g7_6	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - otthoni összejövetelre rokonokkal	összevonva (rokonok)	
g7_7	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - otthoni összejövetelre barátokkal, ismerősökkel		
g7_8	43.	Mondja meg, hogy a szülei az Ön 14 éves korában milyen gyakran jártak... - otthoni összejövetelre munka- vagy üzlettársakkal		
g8	44./45.	Volt-e a család együtt – tehát szülők és gyerekek – üdülni?	összevonva (44. és 45. kérdés)	
g9_1	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - teniszezni	átkódolva	
g9_2	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - lovagolni	átkódolva	
g9_3	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - evezni	átkódolva	
g9_4	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - vitorlázni	átkódolva	
g9_5	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - vívni	átkódolva	
g9_6	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - síelni	átkódolva	
g9_7	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - vadászni	átkódolva	
g9_8	46.	Járnak, jártak-e az Ön szülei... - brijdzselni	átkódolva	
g10	114.	Életformájukat tekintve hová sorolná szüleit, amikor Ön 14 éves volt?		
u3	53.	Ön tulajdonosa, résztulajdonosa annak az ügyvédi vállalkozásnak, ahol most dolgozik, vagy alkalmazásban van?		
u4_1	54.	Hány alkalmazottja/beosztottja van? Hány ember munkájáért felelős? - fogalmazó, jogi diplomás:		
u4_2	54.	Hány alkalmazottja/beosztottja van? Hány ember munkájáért felelős? - adminisztrátor:		
u4_3	54.	Hány alkalmazottja/beosztottja van? Hány ember munkájáért felelős? - más alkalmazott:		

u5_1	55.	Ön hány órát tölt pénzkereső tevékenységgel... - egy átlagos munkanapon/hétköznap		
u5_2	55.	Ön hány órát tölt pénzkereső tevékenységgel... - egy átlagos szabadnapon/hétfégen		
u6	57.	Az ügyvédi vállalkozásán kívül hány vállalkozásban rendelkezik teljes- vagy résztulajdonnal?		
u7	58.	A korábban említett tulajdonosi, rész-tulajdonosi vállalkozások mellett részt vesz-e más cég vagy gazdasági szervezet munkájában?		
u8	59.	Összesen hány ilyen rendszeres együttműködéssel járó munkakapcsolata van gazdasági szervezetekkel, cégekkel?		
u9_1	60.	Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna? - ingatlan		
u9_2	60.	Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna? - kölcsön		
u9_3	60.	Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna? - ékszerek		
u9_4	60.	Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna? - műkincsek		
u9_5	60.	Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna? - betét		
u9_6	60.	Milyen tartalékait tudná mozgósítani a következő javak közül, ha egy ígéretes vállalkozásba kapcsolódhatna, vagy ha megszorulna, csődbe jutna? - értékpapír, részvény		

h1	64.	Összesen (Önnel együtt) hányan élnek egy háztartásban?		
h2	67.	Mekkora lenne az a legkisebb havi összeg, amelyből családja megszokott fogyasztásával még éppen, hogy ki tudna jönni?		
h3	68.	Ön jelenleg saját házában/lakásában él?		
h4	69.	Hány szobás az a lakás ahol Önök élnek?		
h5_1	70.	Van-e az Önök tulajdonában: - föld, telek		
h5_2	70.	Van-e az Önök tulajdonában: - hétvégi ház, nyaraló		
h5_3	70.	Van-e az Önök tulajdonában: - jelenlegi állandó lakásukon kívül másik lakás, ház		
h5_4	70.	Van-e az Önök tulajdonában: - értékpapír, részvény, kötvény		
h5_5	71.	Van-e az Önök tulajdonában: - lakókocsi		
h5_6	71.	Van-e az Önök tulajdonában: - motorcsónak		
h5_7	71.	Van-e az Önök tulajdonában: - személyautó		
h6	75.	Van-e a családnak a házkörül munkát, gyereke nevelést, képzést segítő alkalmazottjuk?	átkódolva	átkódolva
h7	76.	A ház, amelyben Önök élnek a település, város milyen lakáspiaci övezetébe tartozik?		
gy1	65.	Összesen hány (édes és nevelt) gyereke van Önnek?		
gy2	66.	Ebből az eltartottak (önálló jövedelem nélküliek) száma:		
gy3_1	119.	Járatta-e, járattja-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - nyelvtanóra		
gy3_2	119.	Járatta-e, járattja-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - zenére		
gy3_3	119.	Járatta-e, járattja-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - tánra, balettre		
gy3_4	119.	Járatta-e, járattja-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - egyéb művészetre		

gy3_5	119.	Járatta-e, járatta-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - úszni, teniszezni, lovagolni		
gy3_6	119.	Járatta-e, járatta-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - egyéb sportra		
gy3_7	119.	Járatta-e, járatta-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - magániskolába		
gy3_8	119.	Járatta-e, járatta-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - külföldi iskolába		
gy3_9	119.	Járatta-e, járatta-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - valamilyen tagozatra általános iskolába		
gy3_10	119.	Járatta-e, járatta-e gyerekeit a kötelező tanuláson kívül... - speciális, tagozatos gimnáziumba		
gy4	120.	Volt-e valaha gyereke külföldön hosszabb időre azzal a céllal, hogy ott tanuljon?		
k1	82.	Tagja-e az Ügyvédi Kamarán kívül valamilyen más szakmai szervezetnek, kamarának?		
k2	81.	Tagja-e vallási szervezetnek, egyesületnek?		
k3	83.	Tagja-e valamilyen szabadidős egyesületnek, társaságnak, klubnak (pl. vadász, horgász)?		átkódolva
k4	84.	Tagja-e valamilyen más civil, társadalmi szervezetnek?		átkódolva
k9	85.	Volt-e valaha parlamenti képviselő?		
k10	86.	Volt-e valaha a helyi vagy megyei tanácsnál, önkormányzatnál képviselő, vagy töltött-e be más választott funkciót, amit nem főtevékenységként végzett?		
k11	87.	Volt-e valaha szakmai szervezetben, kamarában olyan választott funkciója, amelyet nem főtevékenységként végzett?		
k12	88.	Volt-e valaha valamilyen társadalmi, politikai szervezetben olyan választott funkciója, amelyet nem főtevékenységként végzett?		

k13	89.	Volt-e valaha valamilyen vallási szervezetben olyan választott funkciója, amelyet nem főtevékenységként végzett?		
k14	77.	Önt személy szerint mennyire érdeklik a közéleti kérdések, a politika?		
k16_1	91.	Van-e olyan barátja vagy rokona, ismerőse aki... - országosan neves politikus		
k16_2	91.	Van-e olyan barátja vagy rokona, ismerőse aki... - jómódú magánvállalkozó		
k16_3	91.	Van-e olyan barátja vagy rokona, ismerőse aki... - nagyvállalat menedzsere		
k16_4	91.	Van-e olyan barátja vagy rokona, ismerőse aki... - sajtónál, TV-nél, rádiónál dolgozik		
k17_1	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - önkormányzatnál		
k17_2	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - egészségügyben		
k17_3	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - oktatásban		
k17_4	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - rendőrségen		
k17_5	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - bankban		
k17_6	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - jogi területen		
k17_7	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - kereskedelemben		
k17_8	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - építőiparban		
k17_9	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - politikában, pártoknál		

k17_10	92.	Van-e barátja vagy rokona a következő helyi szerveknél, intézményeknél? - helyi nagyvállalkozók között		
e1_1	93.	Milyen gyakran jár Ön... - kirándulni		
e1_2	93.	Milyen gyakran jár Ön... - étterembe étkezni családdal, rokonnal		
e1_3	93.	Milyen gyakran jár Ön... - étterembe étkezni barátokkal, ismerősökkel		
e1_4	93.	Milyen gyakran jár Ön... - étterembe étkezni munka- vagy üzlettársakkal		
e1_5	93.	Milyen gyakran jár Ön... - szórakozó-helyre		
e1_6	93.	Milyen gyakran jár Ön... - otthoni összejövetelre rokonokkal	összevonva (rokonok)	
e1_7	93.	Milyen gyakran jár Ön... - otthoni összejövetelre barátokkal, ismerősökkel		
e1_8	93.	Milyen gyakran jár Ön... - otthoni összejövetelre munka- vagy üzlettársakkal		
e2_1	94.	Tanult-e az iskolai tananyagon kívül... - nyelvet		
e2_2	94.	Tanult-e az iskolai tananyagon kívül... - zenét		
e2_3	94.	Tanult-e az iskolai tananyagon kívül... - táncot, balettet		
e2_4	94.	Tanult-e az iskolai tananyagon kívül... - egyéb művészetet		
e3_1	95.	Űzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - tenisz	átkódolva	
e3_2	95.	Űzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - lovaglás	átkódolva	
e3_3	95.	Űzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - evezés	átkódolva	
e3_4	95.	Űzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - vitorlázás	átkódolva	
e3_5	95.	Űzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - vívás	átkódolva	

e3_6	95.	Úzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - sí	átkódolva	
e3_7	95.	Úzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - vadászat	átkódolva	
e3_8	95.	Úzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - bridzs	átkódolva	
e3_9	95.	Úzte-e életében valaha is hosszabb-rövidebb ideig, illetve űzi-e jelenleg a következő sportokat? - fallabda	átkódolva	
e4_1	96.	Milyen gyakran jár Ön... - színházba	átkódolva	
e4_2	96.	Milyen gyakran jár Ön... - hangversenyre	átkódolva	
e4_3	96.	Milyen gyakran jár Ön... - tárlatra, kiállításra	átkódolva	
e4_4	96.	Milyen gyakran jár Ön... - moziba	átkódolva	
e5_1	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - orvosi kontrollra jár	átkódolva	
e5_2	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - úszni jár	átkódolva	
e5_3	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - szaunába, masszázásra jár	átkódolva	
e5_4	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - kozmetikushoz jár	átkódolva	
e5_5	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - kocog, fut, kirándulni jár	átkódolva	

e5_6	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - tornázik	átkódolva	
e5_7	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - fodrászhoz jár	átkódolva	
e5_8	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - szoláriumba jár	átkódolva	
e5_9	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - kondicionáló gépeket használ	átkódolva	
e5_10	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - természetgyógyászhoz jár	átkódolva	
e5_11	97.	Testkondicionálása, egészséges és reprezentatív megjelenése érdekében tesz-e valamit több-kevesebb rendszerességgel az alábbiak közül? - egyéni étrenddel él	átkódolva	
e6_2	98.	A lakásberendezési tárgyak között van-e a család tulajdonában: - antik, stílbútor teljes szobaberendezés		
e6_3	98.	A lakásberendezési tárgyak között van-e a család tulajdonában: - iparművészeti szobaberendezés		
e6_4	98.	A lakásberendezési tárgyak között van-e a család tulajdonában: - eredeti képzőművészeti alkotás kortárs művésztől		
e6_5	98.	A lakásberendezési tárgyak között van-e a család tulajdonában: - eredeti képzőművészeti alkotás korábbi korból		
e6_6	98.	A lakásberendezési tárgyak között van-e a család tulajdonában: - más műtárgy, értékes gyűjtemény		
e7	102.	Beszél-e valamilyen idegen nyelvet?		

e8_1s_2	103.	Milyen idegen nyelveken beszél? - 1. nyelv	átkódolva	szövegesből bekódolva
e8_1	103.	Milyen szinten beszéli ezt a nyelvet? - 1. nyelv		
e8_2s_2	103.	Milyen idegen nyelveken beszél? - 2. nyelv	átkódolva	szövegesből bekódolva
e8_2	103.	Milyen szinten beszéli ezt a nyelvet? - 2. nyelv		
e8_3s_2	103.	Milyen idegen nyelveken beszél? - 3. nyelv	átkódolva	szövegesből bekódolva
e8_3	103.	Milyen szinten beszéli ezt a nyelvet? - 3. nyelv		
e8_4s_2	103.	Milyen idegen nyelveken beszél? - 4. nyelv	átkódolva	szövegesből bekódolva
e8_4	103.	Milyen szinten beszéli ezt a nyelvet? - 4. nyelv		
e9_1	105.	Szokott-e többé-kevésbé rendszeresen idegen nyelven... - szakirodalmat olvasni		
e9_2	105.	Szokott-e többé-kevésbé rendszeresen idegen nyelven... - szépirodalmat olvasni		
e9_3	105.	Szokott-e többé-kevésbé rendszeresen idegen nyelven... - szakmai kapcsolatokat fenntartani		
e9_4	105.	Szokott-e többé-kevésbé rendszeresen idegen nyelven... - magánjellegű kapcsolatokat fenntartani		
e10	106.	Miként jutott az első idegen-nyelv ismeretéhez?	átkódolva	átkódolva
e11	113.	Életformáját/életformájukat tekintve Ön a felsoroltak közül melyik társadalmi rétegbe sorolná magát?	átkódolva	
e12	115.	Hány barátja van Önnek?		
e13	116.	Barátainak többségét hová sorolná?		
e14_1_2	118.	Ha társasági összejövetelt tartanak otthon vagy étteremben, kikkel jön ilyenkor össze? Mi a leggyakrabban meghívott 3 személy foglalkozása? - 1. személy	átkódolva	szövegesből bekódolva

e14_2_2	118.	Ha társasági összejövetelt tartanak otthon vagy étteremben, kikkel jön ilyenkor össze? Mi a leggyakrabban meghívott 3 személy foglalkozása? - 2. személy	átkódolva	szövegesből bekódolva
e14_3_2	118.	Ha társasági összejövetelt tartanak otthon vagy étteremben, kikkel jön ilyenkor össze? Mi a leggyakrabban meghívott 3 személy foglalkozása? - 3. személy	átkódolva	szövegesből bekódolva
minta		Melyik évi adatfelvétel adatai		
suly		weighted by megye		

ABSTRACTS

Utasi Ágnes: Változás és állandóság az ügyvédek életvitelében (1998-2015)

Our research considers the lawyers as a middle-class group with favorable living conditions compared to other professions in the middle-class. Our investigation thus concerns these living conditions and lifestyle-patterns of the profession of lawyers, the permanent and the changing tendencies, based on the comparison of empirical data from two surveys (1998 and 2015). The study examines the rate of change occurring in the lawyers' demographic composition and social status of origin, explores the differences in ethnic, cultural and religious composition between the two samples of lawyers and the probable causes of these differences. Our data demonstrates that the majority of lawyers identify and rank themselves to the middle-class by their origin and current status, attributing high value to the profession, because of the higher level of autonomy and the profitable work, but perceive the reduction of their prestige. The comparison shows the trend of spatial concentration of law firms, and the significant and increasing differentiation of income needs. The study distinguishes three levels of lifestyle using the dimensions of traditional forms of middle-class activities and the components of living conditions. The proportion of lawyers who can afford and follow the higher standards of „elite-lifestyle” greatly decreased in this period, while the proportion of lawyers on the medium level of lifestyle increased, and remained the same on the bottom.

Csizmadia Zoltán: Az ügyvédek kapcsolati tőkéje

The aim of the study is the comparison of the results of two representative surveys (1998, N=1293 and 2015, N=1076) among Hungarian lawyers in the field of the social capital of this professional group. In 1998, we analysed the size and composition of informal strong-ties like friendships and family-ties and the relations with acquaintances. Now the basic research question is the occurrence and dynamics of changing in the social relationships (like private relationships, friends, weak-ties, association membership, important and influential connections) during the last two decades, and that rather the strengthening or the erosion of social capital is observable in this time period. The other task is the clarification of the role and strength of some determining social factors behind social capital like demography, family background, education, wealth and income). The homophily of private and friendship relations is similarly strong nowadays than in 1998, but the probability and the number of strong ties does not deviate significantly from the population average. The number and the structure of weak ties is remained an important special feature in this professional group as an important work-related social resource, but the size and the complexity of the lawyers' interpersonal networks have decreased a bit during the past 15 years. The inter- and intra-generational conversion of different capitals (material, cultural and social) has remained an important process too over the years.

Császár Balázs: közösségi részvétel, közéleti részvétel, politikai orientáció

One of the interesting questions of sociology in the transforming post-socialist Hungary concerned the emergence and role of middle classes, as the pledge of political stability of a newly established liberal democracy. We conduct this research about the profession of lawyers with this sociological context in the background. This study provide empirical analysis of survey data, examining the political orientation of lawyers. We conceptualizing two aspect of political orientation, the practice and the element of identity, and two directions, their preferences towards the political programmes of elite fractions and the mobilizational capacity toward the various social movements and collective actions. According to our former researches about participation we hypothesize correlation between the social position, the intensity of communal life and the intensity of different forms of participation from civic engagement to politics. The higher status and better social position of lawyers suggest that their level of participation is over the average, and their social bonds with mostly similarly higher status individuals are limiting their potential solidarity links, so their participatory activity links them to the upper regions of the society. In contrast, lawyers providing legal services to laymens from the lower classes as well, seem to be a potential representative of the various demands and problems in the society, so their political affinities and orientations could have an important influence on the outcome of political struggles, beyond the limited supply of political programmes of the elitgroups.

Császár Balázs: Az ügyvédi hivatás és a jogi munkamegosztás átalakuló feltételei

In our research we take into account the transformation of the middle-class profession of lawyers since the first decade of post-socialist Hungary. This study offers an empirical analysis of survey data and interviews with lawyers, examining the differentiation of the lawyers working condition. The theoretical background is Pierre Bourdieu's description of the juridical field, which represents lawyers as integrated professionals in the division of labor of legal professionals, offering legal services based on their special knowledge. The central concept of the analysis is the division of labor, which means the organized way of legal service as the work of lawyers. Our main finding is that the separation and differentiation of legal services intensifying because of the crescent social inequalities, the increasing supply of legal services and decreasing demand and the number of solvent (corporate) clients, which entails the internal differentiation of the profession of lawyers in the changing form of their organized work. Smaller group of lawyers with high prestige and profitable cases, located mainly in Budapest, representing the upper side of this internal stratification, these lawyers can keep mostly the classical middle-class-like working conditions, while the numerous group of lawyers at the bottom transform their professional work: undertaking high number of cases, working for small charges, using work template, integrating their work into different types of services. We assume that these changing conditions transform the features of legal services which could have consequences for the social function of law.

Ale Éva- Béki Orsolya: Az ügyvédi hivatás mai kihívásai Személyes és szubjektív gondolatok nyomán

Our research study is based on qualitative data collection and analysis, supplemented the questionnaire of the lawyers living conditions. The interviews should be necessary to explore the subjective opinions and significant relationships.

The purpose of our study to analyze nine structural interview and to sum the lawyers experience with their work, social life, family and the obstacles of legal profession. The interviews show us the main motivations of their work, the lawyer's collective subjective difficulties and challenges, as well as reconciling family and legal profession, possibilities and limitations.

Kiadta: Belvedere Meridionale, Szeged
www.belvedere.meridionale.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
Műszaki szerkesztő: Szabó Erik
Nyomta: s-Paw Nyomda, Üllés